

**T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**İLAHİYAT ANABİLİM DALI
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI BİLİM DALI**

130408

**OSMANLI DEVLETİ'NDE
DEVŞİRME SİSTEMİ**

DOKTORA TEZİ

Serdar ÖZDEMİR

Danışman: PROF.DR. ZİYA KAZICI

İSTANBUL, 2003

ÖNSÖZ

Tarih boyunca çok sayıda büyük devlet kurma iradesini ve başarısını gösteren Türk Milleti'nin, tarihin silinmeyen sayfalarına yazdırdığı devletlerin en önemlisi, ehlinin tartışmasız kabul edeceği gibi, Osmanlı Devleti'dir. Altı asrı aşan bir süre, tarih sahnesinde kalmayı başararak ,adını altın harflerle yazdırmayı başaran bu devletin insanlığa armağan ettiği Osmanlı Medeniyeti ve bu medeniyeti inşâ eden kurumları, pek çok yönden incelenmeyi hak edecek hüviyette olduğu da tartışmasız bir gerçekliktir. Osmanlı Devlet sisteminin ve bu sistemi oluşturan kurumlardan Askerî ve İdârî Teşkilatının insan kaynağını oluşturan, Devşirme uygulamasının sistematik bir biçimde ele alınarak incelenmesi gerekmektedir. Bu bağlamda düşünerek ele almaya, bütüncül bir bakış açısıyla anlamlandırmaya gayret ettiğimiz bu çalışmamızda, kendi tarihî şartları içinde olayı, bilimselliğin doğal gereği olarak, doğru biçimde ve objektif olarak aydınlatmaya çalıştık. Osmanlı'yı anlamaya katkıda bulunacağını, kendi şartları içinde toplam başarıyı yakalamasının arka planında yer alan dinamiklerden birini daha gün ışığına çıkarmada faydalı olacağını düşünerek tercih ettiğimiz, Osmanlı Devşirme Sistemi konusu, bugüne kadar yeteri kadar araştırılmamış ve üzerinde yeterince objektif çalışmaların yapılmamış olduğunu tesbit ettiğimiz bir konudur. Bu sebeple, ilk olmanın getireceğini eksikliklerden münezzehe olmayacaktır. Ayrıca bu konudaki çalışmanın tamamlanmış ve sonsözün de söylenmiş olduğunu iddia etmek durumunda değiliz. Modern anlamda, bir başka boyutta 'devşirme' uygulamalarının devam ettiği günümüzü anlamada, 'dün'ün deneyimini ortaya koymanın, 'yarınları inşâ'da yadsınamaz katkısının olacağını düşünmekteyiz. Bu çalışmada var olan tüm noksanlık şahsıma ait olduğu gibi, varsa tüm artılar, çalışmam boyunca ve sonuna kadar desteğini esirgemeyen değerli hocalarıma, dostlarıma ve eşime aittir. Onlar olmasaydı bu çalışma ortaya çıkmayacaktı. Bu bağlamda, değerli danışman hocam Prof. Dr. Ziya Kazıcı'ya, fakültenin ilk sınıfından itibaren hocalığın çok ötesinde agebeylik yapan, planın oluşumunda büyük katkısı olan Prof. Dr. Vecdi Akyüz'e, dinler tarihi yönüyle

ufuk gösteren kıymetli hocam Prof. Dr. Ömer Faruk Harman'a, eğitim yönüyle yol gösteren Prof. Dr. Halis Ayhan'a; sistem ve medeniyet düşüncesinde ufuk açıcı görüşleri ile yol göstermekle kalmayıp, Almanca kaynakların incelenmesinde büyük bir incelikle vakit ayıran Dr. Tahsin Görgün'e; her zaman desteğini gördüğüm aziz dostum Arş. Gör.İbrahim Altan'a, İSAM ve Osmanlı Arşivi'nin değerli ve çalışkan personeline sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Ve eşim Nuran Özdemir'e... Onların katkısı olmasaydı, işim kesinlikle daha zor olacaktı. Özellikle söz konusu olan, Tarih ve Osmanlı Tarihi ise noksanlardan ârî olacak bir çalışmadan söz edilemez. Bu eserin, tarihe ışık tutmasını arzu ettiğimiz kadar, tüm ilgililere yararlı ve bu alanda yapılacak yeni çalışmalara yol açıcı olması en büyük temennimiz olacaktır.

İstanbul, 2003

Serdar ÖZDEMİR

KISALTMALAR:

AE	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Ali Emiri Tasnifi.
AOASH	: Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae
BAO	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
BSOAS	: Bulletin of the School Oriental and African Studies
BTDD:	Belgelerle Türk Tarih Dergisi
D.BŞM	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Bab-1 Defteri Baş Muhasebe Kalem
D.PYM	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Bab-1 Defteri Piyade Mukabelesi Kalem
İA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (I-XXIV, İstanbul 1988-2002)
DTCF	: Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi
Edt.	: Editor
EP	: Encyclopaedia of Islam, (New Edition), Leiden.
H.	:Hicri tarih
Haz.	:Yayına hazırlayan
IRCICA	: İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi
İ.A.	:İslam ansiklopedisi
İFM	:İktisat Fakültesi Mecmuası
İÜ	:İstanbul Üniversitesi
JESHO	:Journal of the Economic and Social History of the Orient

KK	:Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Kamil Kepeci Tasnifi
M.	;Miladi tarih
MAD	:Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maliyeden Müdevver Defterler
MD	:Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Mühimme Defteri
MÜİFAV	:Marmara Üniv. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay.
Nşr.	:Neşreden/ler
OSAV	:Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları
S.	: Derginin sayısı
s.	: sayfa
SBE	:Sosyal Bilimler Estitüsü
TD	:Tarih ve Düşünce Dergisi
TED	:Tarih İncelemeleri Dergisi.
TOEM	:Tarihi Osmani Encümeni Mecmuası
Trc.	:Tercüme eden/ler.
TSMA	:Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi
TSMK	:Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi
TTK	:Türk Tarih Kurumu
Ty.	:Tarih yok.
Vd.	:Ve devam eden sayfalar
Yay.	:Yayınları

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

ÖNSÖZ.....	I
KISALTMALAR.....	III
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Kaynakların ve Devşirme Konusunda Yapılan Araştırmaların Değerlendirilmesi.....	11
1.1.1. Kaynakların Genel Değerlendirmesi.....	11
1.1.2. Araştırmaların Değerlendirilmesi.....	13
1.1.3. Konuyu Ele Alış Tarzımız ve Bölümler Hakkında Genel Bilgi	15
1.2. Devşirme Sisteminin Tarihî Arka-Plânı.....	15
1.2.1. Emeviler.....	19
1.2.2. Abbasiler.....	20
1.2.3. Selçuklular.....	26
1.2.4. Memlûkler.....	33
1.3. Devşirme Sistemine Geçiş Aşamasında Osmanlı Uygulaması: Pençik Sistemi.....	40
2. DEVŞİRME SİSTEMİ.....	53
2.1. Devşirmenin Kaynağı.....	58
2.1.1. Hukûkî Kaynağı.....	58
2.1.2. İnsan Kaynağı.....	60
2.1.3. Coğrafya Kaynağı.....	62

2.2. Devşirmenin Gerekçeleri.....	68
2.3. Devşirmenin Prensipleri.....	77
2.4. Devşirme Sürecinin İşleyişi.....	87
2.4.1. Yeniçeri Ağası'nın Arzları.....	87
2.4.2. Devşirme Memurunun Görevlendirilmesi ve Devşirme Emri.....	87
2.4.3. Devşirilecek Çocukların Tesbiti, Seçimi ve Cem'i.....	89
2.4.4. Devşirmelerin Pâyitahta Sevk edilmesi.....	92
2.4.5. Devşirmelerin Denetimi ve Kimlik Değişimi.....	93
2.4.6. Türk'e Verilmesi.....	95
2.4.7. Acemi Ocağı'na Geliş.....	98
2.5. Devşirmeden Muâfiyet Durumu.....	100
3. DEVŞİRMELERİN EĞİTİMİ.....	105
3.1. Türk Ailesi'ndeki Eğitimleri.....	105
3.2. Acemi Ocağı'ndaki Eğitimleri.....	108
3.3. Saraydaki Eğitimleri ve Enderûn Mektebi.....	116
4. DEVŞİRMELERİN İSTİHDAMI.....	130
4.1. Askeri Alanda İstihdamları.....	131
4.1.1. Yeniçeri Ocağı'nda.....	131
4.1.2. Topçu Ocağı'nda.....	132
4.1.3. Askeri Gemilerde.....	142
4.1.4. Nakliye Gemilerinde.....	143
4.1.5. Tersânede.....	145
4.2. Sosyal Alanda İstihdamları.....	146
4.2.1. Bahçe İşlerinde.....	146
4.2.2. İtfâiye Hizmetinde.....	149

4.2.3. Güvenlik Hizmetlerinde.....	150
4.2.4. Mimâri ve Sanatta.....	151
4.2.5. Diğer Hizmetleri.....	154
5. DEVŞİRME SİSTEMİNİN SONUÇLARI.....	159
5.1. İslâmlaşma ve Türkleşmeye Etkisi.....	159
5.1.1. Devşirilen Çocuklar Bakımından.....	163
5.1.2. Çocukların Aileleri Bakımından.....	165
5.1.3. Devşirme Yapılan Bölgeler Bakımından.....	166
5.2. Çocukları Devşirme Alınan Ailelerin Yaklaşımları.....	167
5.2.1. Müsbet Yaklaşımlar.....	169
5.2.3. Menfi Yaklaşımlar.....	172
5.3. Devşirme Sisteminin Osmanlı Devleti ve Toplumuna Etkileri.....	179
6. DEVŞİRME SİSTEMİNİN BOZULMASI VE SONA ERMESİ.....	185
6.1. Bozulma ve Sona Erme Sebepleri.....	185
6.2. Devşirme Yerine Kâim Olan Uygulamalar.....	195
6.3. Devşirmenin Kaldırılmasının Sonuçları.....	200
7. SONUÇ.....	205
EKLER.....	208
KAYNAKÇA.....	248

1. GİRİŞ

“Osmanlı Devleti’nde Devşirme Sistemi” adlı bu çalışmamızda, Osmanlı Devleti’nin askerî ve idarî kadrolarının insan kaynağını teşkil eden “Devşirme Sistemi”ni ele aldık. Sistemin uygulanmaya başladığı ondördüncü asırdan, yürürlükten kaldırıldığı onyedinci asra kadar olan yaklaşık üçyüz yıllık bir zaman dilimi içinde incelemeye gayret ettik.

Osmanlı Devleti’nin kurumları arasında, en tartışılabilirlerinden biri olan devşirme sistemini çalışmanın zorluğu, konunun özelliği dolayısıyla başta Rusça, Sırpça olmak üzere, çok farklı lisanlarda yazılmış olan eserlere ulaşma ve onları değerlendirme meselesi olmuştur.

Devşirme sisteminin esasını, Hristiyan çocuklarının alınması, bir başka ifade ile yabancı insan unsuruna dayanması teşkil etmektedir. Yönetime hâkim olan iradenin hangi ihtiyaca bağlı olarak kendi soyundan başka sosyal tabana dayanma gereği duyduğu hususu, konunun temellendirilmesi açısından önemlidir. Bu bakımdan, gulâm, memlûk, pençik ve devşirme uygulamalarının üzerine bina olunduğu temel düşüncenin tesbiti gerekir kanaatindeyiz.

İbn Haldûn (d.1300-v. 1406), devleti yöneten ‘irâde’nin hangi sebeplere mebnî olarak, kendi tabiî soyunun dışında, ‘*hariçten kapıkulu*’na ihtiyaç hissettiği sorusuna, kendine has üslûbu ile, evrensel bir çerçeve içinde cevap vermektedir. Öyle ki, bu durum adeta, tarihin her döneminde ve her coğrafyasın da geçerli olan bir ‘*devre*’yi ifade etmektedir.

Memlûk sistemini yakından tanıma imkânı bulan İbn Haldûn bu müesseseyi genel İslâm tarih felsefesi çerçevesinde ele almakta ve ‘devlet’i canlı organizmaya benzettiği ünlü teorisinde, devletin oluşumunu beş safhada inceleyerek şöyle demektedir:

“Bil ki devlet, türlü devreler ve zamanın geçmesiyle yenilenen türlü haller geçirir. O devleti idare edenlerin huyları, o devrelerin hallerine göre değişir. Bir devredeki hal ve ahlâkları diğer devrelerdeki hâl ve ahlâklarına benzemez. Çünkü ahlâk,

tabiâtıyla, bulunduğu çağın halinin mizâcına tâbidir. Devletin katlandığı hâl ve geçirdiği devreleri, çoğunlukla, şu *beş devreden* ibaret olup, bundan fazla değildir.

İlk devre zafer ve maksatlara erişme, karşı koyanları kovma, devlet ve tahta sahip olma ve önce hükûmet sürmüş olanların elinden devleti çekerek alma çağıdır. Bu devrede devletin başında bulunan kimse ululuk göstermek, vergiler ve paralar toplamak, devletin sınırlarını korumak ve korunmak hususlarında kavmi için bir örnek teşkil eder. Onların fikir ve oylarını almadan tek başına bir şey yapmaz. Çünkü bu şekilde hareket etmek galebe ve üstünlüğü temin etmiş olan asabiyyenin icâbıdır.

Hükümdarın kavmini boyunduruğu altına alarak devleti kendi başına, onları karıştırmadan idare etmeye başladığı ve devletin idaresini paylaşmaktan ve ortaklaşmaktan onları uzaklaştırdığı *ikinci devrede* dahi asabiyyet eskisi gibi muhâfaza olunur. *Devlet başkanı bu devrede köleler edinmeye ve ihsaniyle adamlar besliyerek onları kendisine yardımcı yapmaya önem verip, bunların sayısını çoğaltır.* Bundan maksadı devleti kendisiyle paylaşan ve devlette hükümdarın kendi hissesi nisbetinde payları bulunan mensup olduğu, uruğ ve boyları hakir düşürmektir. Hükümdar bu devrede onları hükûmetin idaresinden, servet ve nimetlerinden uzaklaştırmak, onları arkaya sürmek ve hükümdarlık kendi sülâlesinde kararlaştırsın diye, onları kendisine boyun eğdirmek, ululuğu kendi sülâlesine tahsis etmek murad eder. Bu suretle onlara galebe çalmak ve onları devletin nimetlerinden uzaklaştırmak hususunda devletin ilk kuranların katlanmış oldukları ve belki de ondan daha şiddetli hallere katlanır. Hükümdar bu ikinci devrede ise, akrabalarını uzaklaştırmakla uğraşmaktadır ve bu şekilde akrabalarını devletin nimetlerinden uzaklaştırırken, yardımcısı azdır, bunlar da yabancılardır.

Üçüncü devre ise, insanın tabiatıyla meylettiği devletin servet ve meyvelerinden faydalanmak, ferâgat ve rahatlık çağıdır. Hükümdarlar bu devrede para ve servet toplayarak büyük binalar, büyük köşkler, kaleler, büyük şehirler ve yüksek heykeller bina etmek ve kavimlerin eşrâfından katına gelen heyet ve uruğların ileri gelenlerine bağışlarda, ehil ve müstehâk olanlara ihsanlarda bulunmakla, ihsan ve terbiyesinde yetişenlerin ve mâiyetinde bulunanların sayılarını çoğaltmakla, derece ve rütbelerini yükseltmek suretiyle onların hallerini düzenlemek, askerleri teftiş edip

önünden geçirmek ve tahsisatlarını çoğaltmakla meşguldür. Bu devre, devletin başında bulunanların istibdat devirlerinin son çağıdır ve bu devrede bütün hükümdarlar tek başlarına kendi düşünceleriyle iş görürler, bu çağ onların ululuklar içinde yaşadıkları ve kendilerinden sonra gelenlere yolu açık olarak gösterdikleri bir çağdır.

Dördüncü devre kanâat ve barışla yaşama çağı olup, hükümdarlar bu çağda kendilerinden önce gelip geçen hükümdarların eserlerini kendilerine örnek edip, benzerleri olan hükümdarlarla barış üzere yaşarlar. Bu devir hükümdarların selefleri yolunun takibedecek en doğru ve en hayırlı yol olduğuna ve onların izinden ayrılmanın devlet ve yurdun düzeninin bozulmasını icabettireceğine kâni olarak yaşadıkları bir devredir. Seleflerinin kendilerinden daha isâbetli fikir sahibi olduklarına ve bu isâbetli düşünceleri sayesinde devlete bu ululuk ve şerefi kazandırmış olduklarına inanırlar.

Beşinci devre, israf ve saçıp dağıtma çağıdır. Hükümdarlar bu çağda kendilerinden önce hükümet sürenlerin topladıklarını şehvet, arzu ve zevkleri uğrunda dağıtmakla meşgul olurlar, yakınlarına, konuştukları kimselere ve kötü dostlarına, kötü terbiye tesirinde yetişenlere cömertlik göstermekle vakitlerini geçirirler. Onları içinden çıkamayacakları ve idare edemeyecekleri büyük memuriyetlere tayin eder. Kendi kavimlerinden olan devletin büyük yardımcılarını ve seleflerinin iyiliğini görenleri bu gibi önemli iş ve görevlerden uzaklaştırırlar. Bu suretle, bu devlet adamlarının yardımından mahrum olurlar ve askere ayrılan masrafları kendi arzu şehvetlerine sarfederler. Hükümdar onlarla temaslarda bulunmadığı ve teftiş etmediği cihetle ordu teşkilatını da bozarlar. Böylece selefleri tarafından kurulan her şeyi yıkarlar. İşte bu devre devlette ihtiyarlama hâleti husule gelir. Devlet, tedavisi olmayan hastalığa tutulur ve bu hastalıktan iyileşmesi imkansız hale gelir. Ve Devlet yıkılır.”¹

Yönetme yetkisini elinde bulunduran hükümdar, İbn Haldûn’un ifadesi ile, “devletin ikinci devresinde”, îtimad edip, kendilerine güvenebileceği yabancı unsura dayanma gereği duymaktadır.

¹ İbn Haldûn, *Mukaddime*, trc. Zakir Kadirî Ugan, İstanbul 1979, I, 444-445.

Bu durumun bir başka örneğini ise Kitâb-ı Mukaddes de okumaktayız.² Daniel Kitabı, birinci bâbın hemen başında zikredilen bu metin, devşirme sisteminin tarihî derinliklerine yaptığımız seyahatta karşımıza çıkan ilginç bir nümûnedir.

“Yahuda kralı Yehoyakimin krallığının üçüncü yılında, Babil kralı Nebukadnezar Yeruşalim’e geldi ve onu kuşattı. Ve Rab, Yehuda kralı Yehoyakim’i ve Allah evinin takımlarından bir kısmını onun eline verdi; ve onları Şinar diyarına kendi ilâhının evine götürdü; ve takımları kendi ilâhının hazine evine götürdü. *Ve İsrailoğullarından kral zürriyyetinden, ve asilzâdelerden, kendilerinde hiçbir kusur olmayan ve görünüşleri güzel olan, ve her hikmette anlayışlı, ve bilgili, ve fenden anlayan gençleri, ve kral sarayında durmağa liyâkatı olanları getirsin, ve onlara Kildâniler’in yazısını ve dilini öğretsin diye, harem ağalarının reîsi Aşpenaz’a kral söyledi. Ve üç yıl onları beslesinler de, onun sonunda kralın önünde dursunlar diye, kralın güzel yemeklerinden, ve içtiği şaraptan kral onlara hergün gündelik tayin etti. Ve onlar arasında Yahuda oğullarından Daniel, Hananya, Mişael, ve Azarya vardı. Ve harem ağalarının reîsi onlara ad koydu; Daniel’e, Belteşatsar; ve Hananya’ya, Şadrak; ve Mişael’e, Meşak; ve Azarya’ya, Abed-nego adını koydu.”³*

Bu hususta Koçi Bey’in izâhı da konunun gereğini ortaya koyma bakımından anlamlıdır. O, raiyyetin durumundan bahsederken bu konuya işaretle şöyle demektedir: “Geçmiş padişahların mübarek zamanlarında büyük vezirler, beylerbeyleri, sancak beyleri ve özengi ağalarının hizmetlerinde olanlar, genellikle satın alınmış köleler olurdu. *Alemin sığınağı padişah dirliğine sahip olan bir tek kimse kapılarında olmazdı. Reâya kısmından, çarşı halkından ulûfeli hizmetkâr dahi olmazdı. İki bakımdan zararı*

² Osmanlı Devleti’nde devşirme kurumunu incelemeye gayret ettiğimiz bu çalışmamız esnasında, farklı disiplinlerdeki hocalarımız ile konunun mütâlâsını yapma ihtiyacını hissetmiştim. Zira, konunun kendisi doğrudan genelde tarih, özelde İslam Tarihi ve Osmanlı Tarihi çerçevesinde ele alınması gerekmekte birlikte, devşirme uygulamasının, işleyişinin ve ortaya çıkardığı neticelerin değerlendirilmesi bakımından, sosyoloji, eğitim tarihi ve eğitim metodları, siyaset felsefesi, dinler tarihi gibi disiplinlerin de ilgi alanlarına giren problemleri muhtevî olduğu kabul edilmesi gereken bir durumdur. Bu çerçevede dolaylı disiplinlerden birisi de, dinler tarihidir. Bu bağlamda istişâre etme nezâketin gösteren hocalarıma teşekkür ederken, hassaten, Kitab-ı Mukaddes’teki bu bölüme dikkatimi çeken Ö. Faruk Harman hocama şükran borcum vardır.

³ **Kitab-ı Mukaddes**, Eski ve Yeni Ahit, *Daniel Kitabı*, Bab. 1, ayet: 1-7, s.833, Kit. Muk. Şti., İstanbul 1997. Bu metinde devşirme olgusunun beş ana unsurunu, oldukça açık bir biçimde müşahade etmek imkanı vardır: 1.Yabancı unsur, 2.Görünüşü güzel ve kabiliyetli olanların seçilmesi, 3.Onların yeni öğretiye göre eğitilmeleri, 4.Yeni bir kimliğe dönüşümleri (isim değiştirme) ve nihâi olarak da, 5.Kralın önünde durmaları yani kapıkulu olmaları.

olduğu için. Birisi şu ki: Tebea vergisi veren reâya ve reâya çocukları, vezirlerin hizmetinde olunca, tebea vergisi vermez. Bu suretle padişah hazinesine, zeâmet ve tımar erbabına zarar vermiş olur. Birisi dahi bu ki, reâya ata binüp, kılıç kuşanmaya alışırsa, o lezzet dimağında yerleşip, tekrar râiyyet olamadığı gibi askerliğe de yaramaz. Sonradan eşkiya gürûhuna katılıp, pek çok fitne ve fesâda sebep olur. Anadolu vilayetinde evvelce çıkan Celâlî eşkiyasının çoğu bu çeşittendi. Bu bakımdan geçmişteki vezirler bu çeşitlerden şiddetle çekinip, satın alınmış kul kullanırlardı. Kat'ıyyen padişah kulları kullanmazlardı ve kendilerinin adamı yapmazlardı.”⁴

Devşirme sistemi üzerine çalışan batılı tarihçilerin başında gelen Speros Vryonis'in⁵ bu mevzû ile ilgili düşüncelerini ortaya koyar. Konunun temellendirilmesi bakımından bu tesbitler dikkati çekmektedir. Ona göre, Osmanlı Devleti'nin bulunduğu coğrafya ve içinde bulunduğu asrın gerekleri, pençik ve devşirme sisteminin ortaya çıkışında haklı ya da mâzur gerekçeler oluşturmaktadır. Osmanlılar, bulundukları toprakların kendilerinden önceki sahipleri olan, Anadolu Selçukluları ile, İslâm Ortadoğusunun hanedanları olan Abbâsîler, Gazneliler, Memlûklar ve diğerlerinin karşılaştıkları problemlerin ve çevresel faktörlerin pek çoğu ile karşı karşıya geldiler. Bu yüzden diğer devletlerde olan bir takım müesseselerin benzerlerinin Osmanlı Devleti'nde de olması gayet doğal karşılanmalıydı. Çoğu zaman, yabancılar ve yeni gelenler olarak, çok farklı din, dil, mezheb ve kültüre sahip insanların yaşadıkları bölgelerde hakimiyet sürdüler. Bu renkli ortam ve bunun yönetici grupları karşı karşıya bıraktığı problemler, bir dereceye kadar devlet yapısının değişik yönlerine de yansımaktaydı. Bu özelliklerin en göze çarpanı, kölelerin idarî ve askerî alanlarda yaygın olarak kullanılmasıydı.⁶

Devşirme sisteminin, Abbâsîlerden itibaren süregelen uygulamanın bir çeşit devamı olduğunu düşünen Vryonis, bunu hakim olunan bölgenin mahallî şartlarına ve var olan çevre faktörlerine bağlı olduğunu ifade etmektedir. Ona göre İslâm

⁴ Koçi Bey Risalesi, (haz. Ali Kemal Aksüt), İstanbul 1939, 34-35.

⁵ Vryonis, Speros, “*Seljuk Gulams and Ottoman Devshirmes*”, *Der İslam*, XLI, Berlin 1965, 224-252. (tercümesi: *Selçuklu Gulamı ve Osmanlı Devşirmesi*, (trc. Mehmet Öz), Söğüt'ten İstanbul'a, İmge Yay., İstanbul 2000. s. 516-554.); Aynı müellifin devşirme konusunu ele aldığı diğer bir makalesi: “*Isidore Glabas and the Turkish Devshirme*”, *Speculum* 31, 1956, 433-443.

⁶ Vryonis, a.g.m., s. 519.

hükümdarları, daha dokuzuncu yüzyılda, belki de daha erken bir dönemde, yabancı köle askerlere dayanmaya başlamışlardı. Bu olay Abbâsî halifelerinin, bu hanedanı iktidara getirmede çok önemli bir rol oynamış olan Horasanlı askerlerin kanun-kural tanımazlığını dengelemek için Türk köle-askerlerini kullanmaya başladığı zamana denk düşmektedir.⁷

Gaznelilerin askerî tarihi üzerine çalışan Bosworth da, bu sistemin hükümdarlar açısından değerlendirmesini yapmaktadır. Ona göre, bu sistemi yönetici hanedana tercih ettiren husus, gulamların genç bir yaşta yabancı bir kültürel çevreden veya uzak bir coğrafyadan tedarik edilmesi ve dolayısıyla, saraya getirildiklerinde, genç kölelerin istenildiği biçimde terbiye edilip, biçimlendirilebilmesidir. Sonuç olarak, en azından kuramsal açıdan, âşina olmadığı bir çevreye yerleştiği için, efendisi olan Sultana yerli Müslüman tebeadan daha itâatkar olan, arzulu ve gayretli eğitimi sayesinde dirâyetli bir asker ve yönetici haline gelen gulâm idi. Öylesine ki, bu şâirlerin dilinde veciz bir hal alarak atasözü haline gelmiştir: “Sadık bir hizmetkar, yüz çocuktan daha iyidir, ikinciler babalarının ölümünü beklerken, ilki ise uzun yaşamasını arzu eder.”⁸

Devşirme sistemi pek çok yönü ile tenkîde tâbi tutulan, birbirinden oldukça farklı anlayışlar tarafından, tek yönlü bir değerlendirme ile eleştirilen bir konu olagelmıştır. Eleştirel yaklaşımların bir kısmını iki taraflı ‘milliyetçi’ bakış açısı teşkil etmektedir. İki taraflı derken kastettiğimiz, devşirmenin uygulandığı milletlere mensub olanlar ile, devşirme yapan Osmanlı Devleti’nin temel unsuru olan Türk Milleti’ne mensub olanların, benzer duygusal tepki ile, birbirine zıt ancak aynı noktadan yaptıkları eleştirilerdir. Bu tepki ve eleştirileri ileride yeri geldikçe değerlendireceğimiz için burada ayrıntıya girmeyi gerekli bulmuyoruz. Ancak, devşirmenin yönetim felsefesi zaviyesinden temellendirilmesinin hangi ihtiyaçlar ve zaruretlerden kaynaklandığını ele aldığımız bu bölümde, Vryonis’in önemli bir yaklaşımını ifade etmek yerinde olacaktır. Bugün bulunduğumuz noktadan konunun anlaşılmasının zorluğuna dikkat çeken

⁷ Vryonis, *a.g.m.*, 519. Abbâsî halifelerinin kendilerini iktidara getirmeye yardım eden gruplardan birisinden kurtulma çabası, İbn Haldûn’un, yönetici hanedanın başarılı kurucusunun, hanedanın ayakta kalabilmesi için böyle bir gruptan kurtulması gerektiği yönündeki önermesinin tipik bir örneğini teşkil etmektedir. Bkz. İbn Haldun, *Mukaddime*, I, s. 444-445

⁸ C. E. Bosworth, “*Ghaznevid Military Organization*”, *Der İslam*, 36 (1960), s. 40-44.

Vryonis, gulâm, memlûk ve devşirme sistemlerinin başarılı olduğunu kabul etmekte ve uygulamasının sona ermesinden bile neredeyse iki asır sonra çıkmış olan ‘modern milliyetçilik’ fikir ve buna ait kavramlarla konunun anlaşılmasının ve anlatılmasının zorluğuna dikkat çekmek suretiyle şunları söylemektedir:

“Modern milliyetçiliğe eşlik eden kavram ve duyguların bulunmadığı bir ortamda, bu hanedanların yönettiği bölge içinde genel bir dil birliği ile etnik ve dini birliğin yokluğunda, gulâm sistemi, en azından böyle zeminlere dayanan hanedanların yönetiminde, oldukça kayda değer bir başarı elde etmiştir.”⁹

Devşirme sisteminin varoluş gerekçelerini kısaca değerlendirdikten sonra, bir müessese olarak ne anlam ifade ettiği konusunda yapılan tesbitleri zikredebiliriz. Şüphesiz, devşirme sistemi, Osmanlı müesseseleri için de var olan bir uygulama olduğundan, Osmanlı Devleti’ndeki müesseseler için geçerli olan değerlendirmeler, devşirme müessesesi için de aynı şekilde geçerli olacaktır. “Asker bir millet olan Türkler, tarih boyunca irili ufaklı çok sayıda devlet kurdular. Bunların ömürleri dayandıkları müesseselerin sağlamlığı ile orantılı olarak kısa veya uzun oldu. Türk devletlerinin tartışmasız en uzun ömürlüsü olan Osmanlı Devleti, aynı zamanda dünyanın en büyük hanedan devletidir.”¹⁰

Çok geniş topraklar üzerinde hakimiyetini tesis eden Osmanlı Devleti, farklı ırk, dil, din, mezheb, örf ve adetlere sahip toplulukları asırlarca idare etmeyi başarabilmiş bir devlet olarak tarihte lâayık olduğu yeri almıştır. Ulaşım ve iletişim yönünden, bu dönemle kıyaslanamayacak şekilde zor şartların hakim olduğu zamanda, bunca farklı yapıdaki topluluğu, altı asır gibi, çok uzun bir süre idare etmeyi başarmak ve onlara arzulanan bir hayat ve geçim seviyesi kazandırmaya çalışmak, sıradan bir devlet yapısı, sıradan kurumlar ve kadrolar ile elde edilebilecek bir sonuç değildir.

Bulunduğu devre göre yoğun bir nüfusa sahip olan bir devletin, bunca imkansızlıklar ve dezavantajlarına rağmen bu şekilde bir başarı çizgisini yakalamış olmasının sebepleri tahlil etmeye değecek kıymettedir. Devletin varoluşunun ve

⁹ Vryonis, *a.g.m.* 519-520.

¹⁰ Abdulkadir Özcan, “Devşirme”, *Tarih ve Düşünce*, Sayı:7, (Mayıs 2000), 9.

varlığını devam ettirmesinin sırlarını içinde saklayan bu sebepler üzerindeki incelemeler, araştırmalar ve yorumlar sonu gelmeyen bir uğraşı olarak devam edecektir. “Bir beylik olarak ortaya çıkışından itibaren bünyesi ve şartların gerektirdiği değişiklikleri yapmaktan çekinmeyen Osmanlı Devleti, sağlam temeller üzerine bina edip geliştirdiği ve kemâl mertebesine ulaştırdığı müesseseleri vasıtasıyla uzunca bir hükümlanlık dönemi geçirmişti.”¹¹

Osmanlıyı asırlarca ayakta tutan en önemli faktör, hiç şüphesiz, gerek merkez, gerekse taşra teşkilatlarındaki mükemmeliyettir. Askerî teşkilat ise Osmanlı Devleti’nin hem merkez hem de taşra yapısı içinde bulunan çok yönlü bir müessesedir.¹²

Devlet, kurumları ve onları işleten kadroları ile varlığını ve iddialarını hayata geçirir. Bu yönüyle, Osmanlı’nın inşâ etmiş olduğu kurumlar ve bu kurumları işleten kadrolar, Osmanlı Devleti mefkûresini anlamamanın anahtarlarından bir kısmını teşkil etmektedir. Bu açıdan devşirme sistemi ile kadro saflarına kattığı her türlü etnik ve dinî kökene mensup insan unsurunu ortak bir ideal potasında eritebilmiş, ve belirlenen hedefe doğru yürütebilmiştir.¹³

Osmanlı Devleti’nin kuruluş yıllarında, ihtiyaç anında eli silah tutan herkes savaşa katılırdı. Osman Gâzi (M.1281-1324) ve kısmen Orhan Gâzi (M.1324-1362) dönemlerindeki fetihler böyle bir orduyla yapıldı. Ancak ülke topraklarının gittikçe genişlemesi bazı tedbirleri de beraberinde getirdi. Orhan Gâzi zamanında ise yaya ve müsellemler adları altında ilk askerî birlikler teşkil edildi. Bu birliklerin neferleri Türk gençlerinden alındı. Ancak gittikçe büyüyüp genişleyen devletin sınırlarının korunması meselesi daha kalıcı ve köklü askerî tedbirlerin alınmasını zorunlu kılıyordu. Buna bağlı olarak I. Murad (M.1362-1389) zamanında Yeniçeri Ocağı kuruldu. Merkez kapıkulu

¹¹ Ziya Kazıcı, “Osmanlılar’ın Harameyne Bakışları”, *İslâmî Araştırmalar*, C. 12, S.3-4, (1999), s. 237-242.

¹² Özcan, “Devşirme”, TD, Sayı: VII, s. 9.

¹³ Nejat Göğünç, “Mimar Sinan’ın Aslı Hakkında”, *Tarih ve Toplum*, IV., 1985, s. 38. Bununla ilgili olarak, değerli tarihçi, Nejat Göğünç’ün, devşirme olması yönüyle, Mimar Sinan’ın etnik kökenini incelediği makalesinde yapmış olduğu devşirme uygulaması ile alakalı tesbiti oldukça isabetlidir: “Osmanlı İmparatorluğu’nda da, çeşitli kökenlerden, ırklardan gelen devlet adamları, sanatkarlar yetişmiş, çeşitli kademelerde görev almışlardır. Bunlar bir devlete, bir nizamla hizmetin dışında başka bir hisse sahip olmamışlardır.”

askerlerinin en büyük vurucu gücü olan Yeniçeri Ocağı'nın nefer ihtiyacı önce, çıkartılan Pençik Kanunu gereğince savaş esirlerinden sağlandı.

Bilindiği gibi İslâm hukukuna göre savaş esirlerinin ve ganimetlerinin beşte biri devlete aittir. Buna göre askerliğe elverişli genç erkek esirlere devlet hazinesi adına el konuldu ve bunlar belli bir eğitim sürecinden sonra kapıkulu askerî yapıldı. Ancak 1402 Ankara yenilgisinden sonra başlayan fetret döneminde fetihlerin durması, pençik kanununun fonksiyonunu yerine getirmesine hâlel getirince yeni çareler aranmaya başlandı. Daha önceki İslâm devlerinde pek görülmeyen yeni bir usule başvuruldu. Çelebi Mehmed zamanında (M.1413-1421) uygulanmaya başlanan ve oğlu II. Murad devrinde (M. 1421-1451) kanunlaşan yeni sistemin adı “devşirme” idi. Devşirme Kanununa göre, Osmanlı tebeası bulunan Hristiyanların çocuklarından elverişli olanlar askere alınmaya başlandı. Yeniçeri ağası tarafından Divân-ı Hümâyûn’a sunulan arzdan sonra devşirme işlemi, ihtiyaca göre üç, beş veya yedi senede bir yapıldı. Önceleri beylerbeyi, sancak beyi ve başta kadı olmak üzere mahallî idareciler tarafından gerçekleştirilen devşirme işlemi, bunların bazan görevlerini kötüye kullanmaları üzerine, Fatih Sultan Mehmed (M. 1444-1481) döneminden itibaren yeni bir sisteme kavuşturuldu. Bir başka deyişle merkezîleştirildi. Yani bu işi merkezden gönderilen görevliler yapmaya başladı ve sonuna kadar bu şekilde devam ettirildi. Turnacıbaşı,¹⁴ saksoncubaşı,¹⁵ zağarcıbaşı¹⁶ gibi yüksek rütbeli subayların uyguladıkları devşirme işleminde mahallî yöneticiler de her türlü yardımda bulunmakla yükümlü tutuldular.¹⁷

Devşirme kanununda, toplanacak çocukların nitelikleri en ince teferruatına kadar belirlenmiş idi. İleride çok önemli devlet kademelerine, hatta sadrazamlığa kadar yükselecek olan bu çocukların seçiminde son derece titiz davranılıyordu. Önce Osmanlı

¹⁴ *Turnacıbaşı*: Yeniçeri Ocağı'nı teşkil eden 196 ortadan atmışsekizinci ortanın başına verilen addır. Diğer bir çokları gibi Turnacıbaşı da ilk Osmanlı Padişahlarının şikâr ağalarının (avcılar) adlarından alınmıştır. Vazifeleri arasında devşirmelerin toplanması görevi de vardı. Pakalın, III, 535.

¹⁵ *Saksoncubaşı*: Yeniçeri Ocağı'nın ocak ağaları denilen büyük kumandanlarındandır. Cemaat ortalarından yetmiş birinci ortanın bölük kumandanıdır. Bunun emrinde bulunan orta, ayı avına ve cenge mahsus olan köpekleri beslerlerdi. Uzunçarşılı, Kapıkulu, I, 202.

¹⁶ *Zağarcıbaşı*: Yeniçeri Ocağı'nın altmış dördüncü ortasının kumandanına verilen addır. Osmanlı Padişahları eski Türk hükümdarları gibi muharebe tatbikatı olarak avla meşgul oldukları için ocağın teşekkülü sırasında zabitlerine bu türlü atlar verilmişti. Vesikalarda, ‘ser-zağârî’ şeklinde de geçmektedir. Pakalın, III, 645. Kethüdâdan sonra ocağın en yüksek rütbeli ağalarındandır. Uzunçarşılı, Kapıkulu, I, 199.

¹⁷ Özcan, “Devşirme”, TD, Sayı: VII, s.10.

Avrupası'nda, özellikle Arnavut, Boşnak, Rum, Bulgar, Sırp, Hırvat gibi unsurlar arasında tatbik edilen devşirme kanunu, XV. Yüzyılın sonlarından itibaren bazı bölgeler dışında Anadolu'da da uygulandı.¹⁸

Belirli kural ve kaidelere göre düzenlenmiş olan devşirme sisteminin uygulamasının ne kadar devam ettiği ve ne zaman sona erdiği gibi devşirme süreci ile ilgili hususlar üzerinde ayrıntılı olarak durulacaktır. Burada bir fikir vermesi açısından sadece bir yönüne işaret etmek istiyoruz. XVI. yüzyıl sonlarına kadar kanuna uygun olarak uygulandığını, III. Murad (M. 1574-1595) döneminden itibaren bozulmanın başladığını söyleyebiliriz. Devşirme işleminin tarih içinde geçirdiği önemli kırılma noktalarından birisini de, XVII. yüzyıl başlarından itibaren Türk ailelerinin yanlarına verme usulünden vazgeçilmesi hususu teşkil etmektedir.¹⁹

XVI. yüzyıl sonlarından itibaren evlenmeye başlayan ve çocukları olan yeniçeri oğullarının “Kuloğlu” ismiyle , dışarıdan ise “Kul kardeşi” adıyla nefer alınması devşirme işleminin gevşemesine²⁰, aynı yıllarda ise devşirme işine rüşvet karışmasına sebep oldu.²¹ IV. Murad (M. 1623-1640) zamanında devşirme işi ıslah edilmeye çalışılmışsa da, bu çabalar kalıcı sonuç vermemişti, XVII. Yüzyıl ortalarından itibaren de devşirme işi pek yapılmaz oldu.²² Sadece XVIII. Yüzyıl başlarında saray için bin kadar devşirmenin yapıldığı bilinmekte, son devşirme tarihinin ise 1751 yılı olduğu tesbit edilebilmektedir.²³

Yaklaşık olarak üçyüz yıl başarıyla uygulanan devşirme sisteminin, devletin her bakımdan yükselmesinde etkili olduğunda şüphe yoktur. Bunun en büyük göstergesi XV ve XVI. yüzyıllarda yetişmiş Mahmud, Gedik Ahmed, Makbul İbrahim, Sokullu Mehmed, Ferhad, Lala Mehmed, Kara Ahmed, Kemankeş Mustafa ve başta Köprülü Mehmed Paşa olmak üzere bu aileden yetişmiş değerli devlet adamları ve bunların

¹⁸ Özcan, “Devşirme”, TD, Sayı: VII, s.10.

¹⁹ Evliya Çelebi, *Seyhatnâme*, İstanbul 1314; I, 598.

²⁰ *Kitab-ı Müstetâb*, (nşr. Yaşar Yücel), Ankara 1978, 7-8.

²¹ Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih*, (nşr. Mehmet İpşirli), İstanbul 1989; Özcan, “Devşirme”, TD, Sayı: VII, s. 11.

²² Özcan, “Devşirme”, TD, Sayı: VII, s.11.

²³ Ahmed Cevad, *Tarih-i Askerî Osmanî*, İstanbul 1297, I, 180.

yaptığı hizmetlerdir. XVI. Yüzyıl sonlarından itibaren yazılmış devlet düzeniyle ilgili eserlerde de duraklama ve gerilemenin ittifakla devşirme sisteminin bozulmasına bağlanması ise devşirmenin genel devlet sistemindeki önemli yeri hususunda bir başka delili teşkil etmektedir. Bir başka delil ise, yabancı gözlemcilerin ve araştırmacıların tesbitleridir. Nitekim III. Murad döneminde İstanbul’da bulunan Venedik elçisi Lorenzo Bernado’nun bu konu hakkındaki açık beyanları konuya nasıl bakmamız gerektiği ve devşirmenin neticeye etki eden başarılı uygulama olmasına delalet teşkil edecek sözlerdir. Lorenzo şöyle diyor: “Sadece devlet idaresinin değil, koca imparatorluğun ordularına kumanda yetkisinin de ellerine verildiği kişiler ne dük ne marki ne de konttur. Hepsi çobanlıktan gelme sıradan insanlardır. Bu sebeple biz Venedikliler’in de padişahın yaptığını yapmamızda isabet vardır. Padişah bu adamlardan sancak beylerini, beylerbeyileri yetiştirerek onlara şan ve itibar kazandırmıştır.”²⁴ Gerçekten çok katı toplum hiyerarşisinin bulunduğu Avrupa’da uygulanması çok zor olan bu sistem ile, küçük yaşlarda toplanıp sıkı bir eğitimden geçirilen devşirme oğlanları, kabiliyet ve zekâları nisbetinde yüksek devlet mevkilerine, hatta sadrazamlık gibi devletin en yüce mertebesine kadar yükselebiliyorlardı. Bu konuda yetişmiş olan devlet adamları bunun en güzel delilini teşkil etmektedir.²⁵

Devşirme işleminin insan haklarına ve İslâm hukukuna uyup uymadığı meselesi genellikle batılı tarihçiler tarafından gündeme taşınmıştır. Bazı müsteşrikler zimmi²⁶ çocuklarının zorla ailelerinden alınmasını, onların haklarına ve İslâm hukukuna aykırı bulurken²⁷, bazıları ise bu uygulamayı daha önceki İslâm devletlerinde görülen gulâm, yani kölelerin devlet hizmetinde kullanılması sistemiyle izaha çalışmışlardır.²⁸ Bu tartışmaları yeri geldikçe mukayeseli olarak değerlendirmeye gayret edeceğiz.

1.1. Kaynakların ve Devşirme Konusunda Yapılan Araştırmaların Değerlendirilmesi

²⁴ Alber Howe Lyber, *Kanuni Sultan Süleyman Devrinde Osmanlı İmparatorluğu’nun Yönetimi*, trc. Seçkin Cılızoğlu, İstanbul 1987, 47.

²⁵ Özcan, “*Devşirme*”, TD, Sayı: VII, s. 12.

²⁶ Zimmi:

²⁷ V.L.Menage, “*Some Notes on the Devshirme*”, BSOAS, 1955, XIX, 271 vd.

²⁸ Speros Vryonis, “*Seljuk Gulams and Ottoman Devshirmes*”, *Der Islam*, Berlin 1965, XLI, 224 vd.

1.1.1. Kaynakların Genel Değerlendirmesi

Osmanlı Devleti'nde Devşirme Sistemi konulu bir çalışmanın tabii olarak ilk kaynakları, Arşivlerimizde bulunan, dönemle ve konuyla ilgili, belge ve defterlerin taranması ve arşiv belgelerine dayalı olarak konunun ele alınmasıdır. Biz de çalışmamız da bunu esas aldık. Buna bağlı olarak, çalışmamızın omurgasını, en başından beri, arşiv belgesi olarak ulaşacağımıza inandığımız, “eşkâl defterleri” de göre oluşturduk. İlk planımızı da, kısmen mevcut olan planımızı da buna şekillendirdik. Ne varki, üç yıldan biraz fazla süren arşiv çalışmalarımız boyunca, bütün uğraşlarımıza rağmen, adını, vasıflarını ve muhtevasını bildiğimiz eşkal defterine ulaşmak mümkün olamadı. Bu husus, konunun işlenmesinde bir eksiklik oluşturmaya bile, arzu ettiğimizi gerçekleştirememenin huzursuzluğunu yaşatmadı değil. Buna rağmen, arşiv çalışmalarımızda, bibliyografya ve metin içinde görüleceği üzere, konuyla doğrudan ilgili olan belgelere ulaşmaya ve onları çok serbest olmayan bir tarzda yorumlamaya çalıştık. Belge içindeki muhtelif bilgiler dolayısıyla, bir belgeyi birkaç konu başlığı altında değerlendirdiğimiz de olmuştur. Bu durumda, metnin bütünlüğünü bozmamak için bazen, belgenin tümüne yer verdiğimiz de olmuştur. Bu bağlamda, en verimli bilgileri Mühimme Defterlerini tarama esnasında elde etmeye muvaffak olduk. Malum olduğu üzere, mühimme defterleri, Osmanlı Devleti'nde, idarî, siyasî, şer'î ve mâlî işler ve bu konulardaki her çeşit müracaatların Divan-ı Hümâyunda görüşülüp karara bağlanan hükümlerden, devlet merkezindeki mevcut tüm idari kalemlerin amiri durumunda olan Reîsül-küttapların, bu kararlardan önemli kabul ettiklerini kaydetmek suretiyle teşekkül eden defterlerdir. Muhtevası itibariyle oldukça geniş olan bu defterlerin, merkez taşra ilişkileri de önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Bizim aldığımız belgelerin bir kısmı bu türdendir. Bu bağlamda taradığımız yüzden fazla mühimmed defteri içinden, elliye yakınında konumuzla doğrudan ya da dolaylı ilgisi olan bilgilere ulaştık. Maliyeden Müdevver Defterleri, özellikle mevaciblerin tesbiti için taradık, yine Cevdet tasnifi, Cevdet Askeriyye, Kepeci tasnifi, Bab-ı defter-i baş muhasebe kalemi defterleri, Bab-ı Defteri Baş Muhasebe Kalemi Tophane-i Amire Defteri Bab-ı Defteri, Piyade Mukabelesi Kalemi gibi pekçok defteri bu amaçla, üç yıl gibi uzun süren bir çalışma boyunca taramaya ve ilgili bilgi ve belgelere ulaşmaya gayret ettik.

Çalışmamızın esas kaynaklarından birisi ise, *Mebde-i Kanun Yeniçeri Ocağı Tarihi* adlı, N. Y. Petrosyan'ın neşrettiği nüshayı kullanmak suretiyle, diğerleriyle mukayeseli olarak değerlendirdim. *Mebde-i Kanun Yeniçeri Ocağı Tarihi*: “Osmanlı Devleti'nin askeri teşkilatının merkezini teşkil eden Yeniçeri Teşkilatı ile ilgili birinci ve en önemli kaynak, kendisi de bir yeniçeri olan bir Osmanlı Kanunşinâsının “*Mebde-i Kanun-ı Yeniçeri Ocağı Tarihi*” veya “Yeniçeri Ocağının Sultan Han Hazretlerinin Kanunnamesi” ya da “Kâvân-i Yeniçeriyân-ı Dergâh-ı âlî” adıyla kaleme aldığı önemli hukûkî hükümleri ihtiva eden kıymetli eseridir. Eserde yeniçeri defterlerindeki bütün kayıtlar incelenmiş ve konuyla ilgili bütün hükümler derlenmiştir. Eser 1606 yılında telif olunmuştur. Müellif, kitabın ilk bölümünde kendisi hakkında ayrıntılı bilgi vermektedir. Burada bahsettiğine göre kendisi de bir Yeniçeri Ocağı mensubudur. Dahası bir Yeniçeri evladı ve torunudur. Dedelerinden beri bu ocağa mensubiyetleri sözkonusudur. Belki eserin muhtevasındaki bilgileri bir başka açıdan değerli kılan da bu husustur. Gerek kendisi ocağın içinden bir fert olarak, gerekse bir yeniçeri ailesi içinde yetişmiş olmanın kazandırdığı bilgi birikimi ile, bu konuda söz söyleme selahiyetini kendinde bulmuş ve gerçekten ancak içerden birilerinin vakıf olabileceği ayrıntıda bilgileri kaydetmeyi başarmıştır

Çalışmamızın ikinci kaynak ayağını ise, Osmanlı Tarihi için genel olarak birincil kaynak olan, Kanunnameleri ve kroniklerimizi kullandım. Aşıkpaşazade, , Mehmed Neşri, Oruç Bey, Mustafa Ali, Mustafa Reşit Paşa, Naima, kullandığımız başlıcaları olmuştur. Bununla birlikte, ilgili dönemi ve konuyu münhasıran ele alan, Ahmed Cevad'ın, Tarih-i Askeri-i Osmani, İbn Bibi'nin Selçukname, Mehmed Halife, Tarih-i Gılmani gibi kaynaklarımızı da kullandım.

.1.1.2. Araştırmaların Değerlendirilmesi

Araştırmalar içinde, devşirme ile ilgili olarak, doğrudan yapılmış çalışmaların sayısının azlığı dikkati çekecek vardır. Doğrudan devşirme ile ilgili batıda yapılmış bizim tesbitlerimize göre ilk çalışma, Basilike, D. Papoulia hanımefendinin, Osmanlı Devleti'nde Devşirme'nin Kökeni ve Mahiyeti (Ursprung und Wesen Der “Knabenlese” im Osmanischen Reich, München 1963.) adlı Almanca çalışmasıdır. Konuları alış biçimi ve başlıkları konusunda şunlar söylenebilir:

Genel olarak konunun ortaya konulduğu ve kendisine bu konuda yardımcı olanlara teşekkür edildiği önsözden sonra²⁹, ilk bölümde devşirme kurumu bir fenomen olarak ele alınıyor. Birinci bölümün birinci alt başlığında Osmanlı Devletinde köle müessesesi ele alınırken³⁰; İkinci alt başlığında İslam dünyasında köle müesseseleri ele alınmaktadır.³¹ Köken başlıklı ikinci bölümde, İslam kölelik müessesesinin kaynağı, Osmanlı Köle müessesesinin kaynağı incelendikten sonra, devşirmenin kaynağı-kökünü üzerinde durulmaktadır.³² Ortaya Çıkış, başlıklı üçüncü bölümde, İlk iki alt başlığında kaynaklar üzerinde durulmakta ve üçüncü dördüncü alt başlıklarında bu müessesenin ortaya çıkışı ile zuhur eden meseleler tartışılarak kendi tezini ifade etmektedir.³³ Müessesenin arka planının ele alındığı dördüncü bölümde toplumun ahlaki durumu ve islamileştirme-müslümanlaştırma meselesi ile toplumun buna karşı direnç gösterdiği tezi işlenmektedir.³⁴ Eserin sonunda, ana kaynaklar, ikinci el literatür ve indeks bulunmaktadır.³⁵ Genel olarak İslam Tarihindeki memlûk asker sistemi ve özellikle de Memlûk Devleti'ndeki uygulamayı görebilmek için kullandığımız araştırmaların başında, David Ayalon'un muhtelif çalışmaları, öncelikli olarak da "Memlûk Devleti'nde Kölelik Sistemi" adlı makalesi³⁶ gelmektedir. Müellifin kendi ifadesiyle "Memlûkün köle taciri tarafından Memlûk Devleti'ne getirilişinden, askerî okuldaki eğitimini bitirdiği zamanki âzad edilişine kadar süren kariyerini, ve kölelik devrinin âzad edilişinden sonraki kariyerine etkilerini" incelediği değerli çalışması, konuya ışık tutan, önemli bir telif çalışması olarak devşirmeyle ilgilenenlerin görmesi gereken bir kaynaktır. Devşirmeyle doğrudan yapılan ülke içinde kitap, tez ölçeğinde bir çalışma

²⁹ Papoulia, Basilike D. *Ursprung und Wesen der "Knabenlese" im Osmanischen Reich*, Münih 1963, VII-X.

³⁰ Papoulia, 1-12.

³¹ Papoulia, 12-23.

³² Papoulia, 24-61.

³³ Papoulia, 62-97.

³⁴ Papoulia, 98-116.

³⁵ Papoulia, 117-139.

³⁶ David Ayalon, "Memlûk Devleti'nde Kölelik Sistemi", (trc. Samira Kortantamer), EÜTİD, IV, (1989, 211-247. Müellifin istifade ettiğimiz diğer çalışmaları: Ayalon, David. "Studies on the Structure of the Memluk Army II", BSOAS, XV. (1953) London, s. 448-476; Ayalon. "Memlukiyyat", JSAI, II, (1980), 327-328; Ayalon, "Studies on the Structure of the Memluk Army II", BSOAS, XV. (1953) London, s. 448-476; David Ayalon, "The Memluks the Mainstays of Islam's Military Might", *Slavery in the Islamic Middle East*, (edt. Shaun F. Marmon), Princeton 1999, 89-117.

mevcut değildir. Sadece İzmir İlahiyatta bir mezuniyet tezi yapılmıştır. (İmre, Zeki. Osmanlılarda Devşirme Usulü, Lisans Tezi, İzmir 1985.) Bunun haricinde bir çalışmaya rastlayamadık. Bu söylediğimiz münhasıran devşirme sistemi ve devşirmeler ile ilgilidir. Dolaylı olarak Yeniçeri Ocağı ile birlikte ya da Osmanlı Askeri Teşkilatı, veya Osmanlı Müesseseleri ile ilgili olarak muhtelif araştırmalar mevcuttur. Bunlardan en önemlisi şüphesiz, İ. Hakkı Uzunçarşılı'nın Kapıkulu Ocakları adlı çalışmasıdır. Bunun haricinde, yine dolaylı olarak, konuyla ilgili iki araştırma, Akkutay, Ülker. Enderun Mektebi, ve Salim Aydıöz'ün, Osmanlı Devleti'nde Tophane-i Amire ve Top Döküm Teknolojisi adlı çalışmalarıdır. Her iki araştırmacının çalışmalarında istifade ettiğimizi belirtelim.

Konuyu ele alış tarzımız ve bölümler hakkında genel bilgi:

Çalışmamızı, giriş ve altı bölümde ele almayı planladık. Devşirmenin tarihî arka planı ve tarihî kökenleri başlıklı bölüm altında, devşirme kurumunun tarihin derinliklerinde, gerek Türk ve İslâm devletlerinde, gerekse diğerlerinde var olan izlerini takip etmeye, tarihi seyir içerisinde, Osmanlı Devleti'ne kadar gelen bir uygulamanın devamı olan bir müessese midir, yoksa tamamen özgün, ilk defa Osmanlı Devleti'nde ortaya çıkan bir müessese midir? Bu soruların cevaplarını aramaya gayret ettik. İkinci bölümde, devşirme sisteminin alt başlıklarını oluşturmak suretiyle, devşirmenin dayanakları ve insan kaynağını, gerekçelerini, prensiplerini, devşirme sürecinin işleyişini ele aldık. Üçüncü bölüm, devşirmelerin eğitimini ele aldığımız bölümdür. Dördüncü bölümde ise, devşirmelerin belirli bir eğitim kademesinden sonra nerelerde istihdam edildiklerini alt başlıklarıyla inceleme çalıştık. Beşinci bölümde devşirme sisteminin doğurduğu sonuçlarını tahlil etmeye, altıncı bölümde ise, sistemin bozulması, bunun sebepleri ve ondan sonraki aşama ile ilgili bilgileri tartışmaya çalıştık.

1.2. Devşirme Sisteminin Tarihî Arka-Plânı

Osmanlılardan önceki devletlerde var olan benzer uygulamaları, tarihî seyri içinde anahatlarıyla anlatmak gerekmektedir. Böylece Osmanlı'nın nasıl bir hareket tarzı içinde olduğunu öğrenebiliriz. Bilindiği üzere Osmanlı Devleti pek çok müesseseyi kendilerinden önce var olan devletlerden alarak bunları zaman içerisinde geliştirme ve

ıslah etme yoluna gitti. Bu yüzden Osmanlı devşirme sisteminin menşei Selçuklularda ve seleflerinde, hatta onlardan çok daha önce, Abbâsîlerde aramak düşüncesi genelde kabul gören bir yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu müessesenin bir benzeri Ortaçağ İslâm dünyasında gulâm ya da memlûk sistemi olarak isimlendirilmekteydi. Savaşlarda esir edilme, satın alınma, vergi ve hediye olarak gönderilme gibi yollarla elde edilen genç kölelerin sistematik bir eğitimden geçirilerek askerî ve idârî görevlerde kullanılmasına “memlûk” yada “gulâm” (köle-asker) sistemi denilmektedir.³⁷

Asr-ı Saâdet ve Hulefâ-i Raşidîn zamanında İslâm ordusu, Arap asıllı askerlerden müteşekkildi. Hz. Ömer zamanında gerçekleştirilen fetihlerden sonra İslâm’a giren İranlı veya Kıbtî münferit şahısların, gönüllü ya da ücretli asker olarak İslâm ordusu saflarına katılmış oldukları bilinmekle birlikte, bu dönemde ordu saflarına katılan Arap olmayan unsurlar hakkında kaynaklarımızda fazla bilgi mevcut değildir. İranlı, Türk veya Berberî asıllı Müslüman askerlerin, İslâm ordusu saflarına müessir bir şekilde katılmaları, Emevîler zamanından itibaren görülmektedir.³⁸

İslâm tarihi dışında “sistemli bir köle-asker kullanımına” dayanan bir sistemle karşılaşmanın mümkün olmadığını belirten Bernard Lewis, bu konuda şöyle demektedir: “Köleler eski çağlardan beri çok çeşitli işlerin yanı sıra savaşlarda da asker olarak kullanılmış ise de bunların yaygın bir biçimde satın alınarak ve sistematik olarak eğitilmesine ve çok önemli idârî-askerî görevlerde kullanılmasına İslâm tarihi dışında rastlamak mümkün değildir.”³⁹

Köle-asker sisteminin uygulanışı ile ilgili yeri geldikçe ayrıntılı bilgiler veren İslâm tarihine ait kaynaklarımız, bu müessesenin ortaya çıkmasının sebepleri konusuna pek fazla değinmemişlerdir. Sadece Selçuklu veziri Nizamulmülk ile ünlü tarihçi ve sosyolog İbn Haldûn bu konuda farklı bir yaklaşım sergileyerek, konunun tahliline girmişler ve sebep sonuç ilişkisi ile değerlendirmişlerdir.

³⁷ Cengiz Tomar, “Devşirme Sisteminin Menşei: Ortaçağ İslam Dünyasında Köle-askerler”, *Tarih ve Düşünce*, S. 7, (Mayıs, 2000), 13.

³⁸ İsmail Yiğit, *İslam Tarihi VII- Memlûkler*, İstanbul: Kayhan yay. 1991, 10.

³⁹ Bernard Lewis, *Race and Slavery in the Middle East*, Oxford, 1990, 62.

Nizamülmülk'e göre Türkmenler devletin kuruluşu esnasında büyük emek sarfetmişler ve çile çekmişlerdir. Ancak onların hanedana ortak olma arzusu devleti zaafa uğratmaktadır. Onların bu zaafı ancak gulâm sistemi ile eğitilmeleriyle giderilebilir.⁴⁰ İbn Haldûn, bu müesseseyi İslâm tarih felsefesi çerçevesinde ele almaktadır. Aile bağlarından müteşekkil asabiye'nin devletin kurulmasının temel faktörü olduğunu belirten İbn Haldûn, ikinci safhada tek otorite haline gelen sultanın yetkilerini kimseyle paylaşamayacağını ve devletin beraber kurduğu akraba ve kabiledaşlarını tasfiye ederek köle-askerleri kullanmaya yöneleceğini belirtir.⁴¹

Müslüman hükümdarların hizmetindeki gulâmların İslâm tarihinde önem kazanması Halife el-Mu'tasım'ın (H.833-842) zamanına kadar gerilere uzanmaktadır.⁴²

Memlûk Devleti ve müesseseleri ile ilgili araştırmaları ile tanınan David Ayalon, bu sistemin tarihî gelişimi hakkındaki tesbitlerini şu şekilde ifade etmektedir: "Memlûk uygulaması var oluşunun ilk asırlarında İslâm âleminin doğusunda bulunduğu zaman çok önemli bir rol oynamıyordu. Bu sistem, ancak daha sonraları doğudan batıya, Akdeniz kıyılarına nakledildiği zaman, etkin bir faktör oldu ve mükemmelliğinin zirvesine geç İslâmın en güçlü devletlerinde, Memlûk ve Osmanlı'da erişti."⁴³

İslâm tarihinde "memlûk" sisteminin en bariz örnekleri, Mısır'da görülmüştür. Halife Mu'tasım'ın, Türk asıllı Eşnas'ı H.219/M.834 yılında Mısır genel valiliğine atamasından itibaren bu bölge, Anbese b. İshak hariç tutulursa, Türk asıllı valiler tarafından idare edilmişti. Bu valilerden Bayık Bey, selefleri gibi başkentte oturdu. Mısır idaresinde kendisine vekil olarak yine Türk asıllı olan Ahmed b. Tulun'u tayin etti. Abbâsî halifesinin bir memlûku olan Maveraünnehir halkından Ahmed b. Tulun, bu görevini Yargüç'ün valiliği sırasında da devam ettirmişti. H.259/M.873 yılında Yargüç'ün ölümünden sonra Mısır valiliğine asaleten tayin edilen Ahmed, kendisi gibi Türk asıllı olan memlûklerinin yardımıyla Tulunoğulları devletini kurmaya muvaffak

⁴⁰ Nizamülmülk, *Siyasetnâme*, (trc. M. A. Köymen), İstanbul, 1990, 132.

⁴¹ İbn Haldûn, *Mukaddime*, I, 444-445. İbn Haldûn'un bu tesbitlerini daha önce geniş biçimde değerlendirmiştik. Bkz. s. 1-3.

⁴² İtzkowitz Norman, *Osmanlı İmparatorluğu ve İslami Gelenek*, (trc. İsmet Özel), İstanbul: Çıdam yay., 1989, s. 80.

⁴³ David Ayalon, "*Memlûk Devleti'nde Kölelik Sistemi*", trc. Samira Kortantamer, *EÜTİD*, IV, (1989, 211.

oldu.⁴⁴ Mısır ordusunda memlûk unsurunu istihdam eden ilk vali olarak bilinen Ahmed b. Tulun, çok sayıda memlûk (köle-asger) satın almıştı. Rivayetlere göre topladığı memlûkların sayısı yirmi dört bine ulaşyordu.⁴⁵

İlk Müslüman Türk devletlerinden birisi olan Gaznelilerin kurucusu “Alptegin”, Samanî Emîri Ahmed b. İsmail’e gulâm olarak satılmış ve onun hassa askerleri arasına girmişti. Samanî iktidar mücadelesinde kendi adına bu mücadeleye iştirak eden Alptegin’in arkasında, ikibinden fazla Türk gulâmı asker olarak yer almaktaydı.⁴⁶

Gulâmlar, Samanilerin dahili siyasetinde de önemli roller oynadılar. Hükümdar II. Ahmed kendi gulâmları tarafından öldürüldü. Samanilerin gulâm kökenli kumandanlarından olan Alptegin tarafından temelleri atılan Gazneliler’in muhtelif milletlerden oluşan ordusunun çekirdeğini yine gulâmlar oluştuyordu. Bunlar savaşta ordunun merkezinde ana vurucu güç olarak bulunuyorlardı.⁴⁷ Gazneli Mesud’un altı bin civarında gulâmı olduğundan bahsedilmektedir.⁴⁸

H.358/M.969 yılında İhşidiler devletini ortadan kaldırarak Mısır’ı ele geçiren Fatimîler de, saltanatlarını devam ettirebilmek için ordularında Türk memlûklerine yer verdiler. Önceleri ordularını genellikle Berberî ve Zencilerden oluşturan Fatimî halifeleri, Mısır’a hakim olduktan sonra, bölgedeki hakimiyetlerini korumak maksadıyla Türk unsuruna başvurdular ve onlardan teşekkül eden birlikler kurdular.⁴⁹

Meşhur İslâm kahramanı Selahaddin Eyyubi, 1171 yılında Fatimî hakimiyetine son vererek Mısır’da Eyyübîler Devleti’ni kurdu (H.567/M.1171-H.648/M. 1250). Gerek Selahaddin, gerekse halefleri, orduya çok sayıda memlûk aldılar. Eyyubi ordusunda istihdam edilen memlûklerin sayısı zamanla daha da arttı. Onların satınaldığı

⁴⁴ Bkz. H. İbrahim, IV, 26-37.

⁴⁵ Bkz.Ebu’l-Mehasin Yusuf b. Tağrıberdi, *en-Nücumu’z-zahira*, Kahire 1963; III, 21; Makrizi, *el-Hıtat ve’l-Asar*, Mısır 1324, I, 94.; Yiğit, *Memlûkler*, 13.

⁴⁶ Erdoğan Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi*, Ankara 1989, s. 3.

⁴⁷ Tomar, “*Devşirme Sisteminin Menşei*”, TD, Sayı: VII, s. 14.

⁴⁸ Cliford Edmund Bostworth, *Ghaznavids*, Edinburgh, 1963, 98-106.

⁴⁹ Bernard Lewis, *İslam Tarihi Kültür ve Medeniyet*, İstanbul 1988, I, 195; Yiğit, *Memlûkler*, 14.

memlûklerin ekserisi, Kırım Yarımadası, Kafkasya, Kıpçak ülkeleri, Anadolu, Faris, Türkistan ve Maveratünnehir halkındandı. Avrupa'dan getirilenler de oluyordu. Bu şekilde sayıları büyük rakamlara ulaşan memlûkler, Eyyubi sultanları üzerinde etkili olmaya başladılar.⁵⁰

Selahaddin Eyyûbi'nin ordusunda Nuriyye, Esediyye ve Salahiyye vb. isimlerle anılar gruplara ayrılmış olarak en azından beş bin memlûk vardı. Daha sonraki yıllarda Dimaşk, Halep, Hama gibi merkezlerde şehir devletleri şeklinde sürekli birbirleriyle mücadele eden Eyyubi melikleri, rakipleri karşısında daha güçlü olmak amacıyla bu memlûklerden büyük miktarda satın alma yoluna gitmişlerdi.⁵¹ Son Eyyubi sultanlarından Salih Necmeddin Eyyub büyük miktarda memlûk satın alarak Bahriyye rejimini kurdu, bu Bahri Memlûkler sultanın ölümünden sonra yönetimi ele geçirerek, Mısır Memlûk devletini tesis ettiler.⁵²

1.2.1. Emevîler

İslâm tarihinde, Hulefâ-i Raşidîn'den hemen sonra iş başına gelen Emevîler dönemindeki askerî teşkilat, önceleri Hz. Ömer dönemindeki sistemi devam ettirerek, onun zamanında getirilen mecburî ve ücretli askerlik sistemini devam ettirmişlerdir. Divânü'l-cünd tarafından yönetilen Emevî ordusunun temeli 'murtezika' denilen düzenli ve devamlı statüde olan muvazzaf askerlere dayanıyordu.⁵³

Emevîlerin ilk dönemlerinde ordu, yalnız Arap olan unsurdan meydana gelirken, İranlı Türk veya Berberi asıllı müslüman askerlerin, İslâm ordusu saflarına müessir bir şekilde katılmaları, sonraları gerçekleşmiştir..⁵⁴ Arap asıllı olmayan Müslüman insan unsuru da askere alınmaya başlanmıştır. Mevâlî adı verilen, İranlı, Berberî ve Türk kökenli bu Müslüman askerlerin sayısı son dönemlerde artmıştı.

⁵⁰ Yiğit, *Memlûkler*, s. 14.

⁵¹ Bkz. Muhammed el-Hurub, *el-Memalikü'l-Etrak fi'd-Devleti'l-Eyyubiyye*, Amman 1995.

⁵² Tomar, "*Devşirme Sisteminin Menşei*", TD, Sayı: VII, s. 15.

⁵³ Ziya Kazıcı, *İslam Medeniyeti ve Müesseseleri*, İstanbul 1999, s.458.

⁵⁴ İsmail Yiğit, *İslam Tarihi VII- Memlûkler*, İstanbul: Kayihan yay. 1991, s. 10.

Bunların ordudaki varlığı, yönetici ve komutanlık seviyesine kadar çıkmaksızın, yardımcı kuvvet düzeyinde bulunmaktaydı. Buna bağlı olarak, tahsisat ve ganimet hisseleri de daha az olmaktaydı.⁵⁵

Emevîler döneminde köle-asker uygulaması ile ilgili olarak münferid örnekler verilmekle birlikte, şu kadarı bilinmelidir ki, Emevî devletinin genel politikası Arap kabilelerine istinad etmektedir. Bundan dolayı, mezkur dönemde sistematik bir şekilde memlûk sisteminin uygulandığını söylemek mümkün olamamaktadır.⁵⁶

H. 86/ M.705 yılında Horasan valiliğine getirilen meşhur komutan Kuteybe b. Müslim'in emrinde savaşıyan elli bin askerînin yaklaşık 1/7'si gayr-ı arap müslüman askerlerdi.⁵⁷ Yine bilindiği gibi, Velid b. Abdulmelik zamanında gerçekleştirilen Kuzey Afrika ve Endülüs fetihlerinde, İslâm ordusu içinde Berberî asıllı askerler önemli bir yer teşkil ediyordu.⁵⁸

Bütün bunlara rağmen, Emevîler zamanında askerî maksatlarla istihdam edilen arap olmayan unsurlar, genel asker mevcudu içinde pek fazla değildir. Onlar, bu ordu içinde kendilerini hissettirecek bir güç haline gelmemişlerdir. Ömrü yaklaşık bir asra ulaşan bu devletin idarecileri, devlet kademelerini tamamıyla Araplara tahsis etmişlerdir. Bu durum maksatlı bir siyasetin neticesidir ve Emevî idarecilerinin mevâlî, diğer bir deyişle Arap olmayan müslümanlara bakış açısıyla ilgilidir. Bu siyasetin tabii bir neticesi olarak, bu dönemde idârî ve askerî kadrolar arasında Arap olmayan insan unsuruna pek rastlanamaz.⁵⁹

1.2.2. Abbâsîler

⁵⁵ Kazıcı, *İslam Medeniyeti ve Mütesseseleri*, s. 458

⁵⁶ Tomar, "*Devşirme Sisteminin Menşei*", TD, Sayı: VII, s.14.

⁵⁷ Hasan İbrahim Hasan, *İslam Tarihi*, (trc. İ.Yiğit ve ark.), İstanbul : Kayıhan yay., 1985, I, s. 383.

⁵⁸ Hasan İbrahim, II, s. 186.

⁵⁹ Yiğit, *Memlûkler*, 10.

Emevî iktidarına son veren Abbâsî ihtilal hareketi, en verimli alan olarak, Emevîler'den hoşnut olmayan, Arap olmayan nüfusun yoğun olduğu Horasan ve civarını bulmuştu. Dolayısıyla bu hareketin liderleri, faaliyetlerini bu bölgede yoğunlaştırdılar. İhtilal hareketini yürüten dâî* ve nakiplerin** çoğunu da mevâliden seçmişlerdi.⁶⁰ İsyan ateşi, Horasan'da alevlendi ve ekseriyetini İran asıllı müslümanların oluşturduğu arap olmayan unsurların desteği ile başarıya ulaştı. Bunun neticesi olarak, mevâlîye minnet borcu olan ilk Abbâsî halifeleri, önemli idârî kadrolara Fars asıllı kişileri atamak durumunda kaldılar.⁶¹ Bu arada askerî kadrolardan büyük bir bölümü de, onları iktidara getiren ihtilal hareketinin öncüleri arasında yer alan, gayr-ı arap unsurdan olan nakibler, dâiler ve diğer şahısların eline geçti. Halifelerin muhafız birliklerinin teşkilinde de daha ziyade onlar tercih edildiler.⁶²

Abbâsîlerde. Türklerden ilk defa asker istihdam eden Halife Ebû Cafer el-Mansur (M. 754-775) olduğu ifade edilmektedir. Ancak fazla miktarda ve topluca Türk askeri istihdam eden ise annesi Türk olan, Halife Mu'tasım (M.833-842) idi.⁶³

Ebû Cafer el-Mansur (M. 754-775) Bağdad'ı kurarken Horasanlı birlikleri için özel kışlalar inşa ettirmiştir. Harun Reşid'in ölümünden sonra oğulları Emin ile Me'mun arasındaki mücadelede Araplar Emin'i, İranlılar ise Me'mun'u destekliyorlardı. Kardeşiyle yaptığı mücadeleyi kazanan Me'mun (M. 813-833), kendilerine dayandığı İranlıların üzerindeki nüfuzunu kırabilmek maksadıyla Türklerden müteşekkil kıtalar oluşturdu. Me'mun'un halefi olan Mu'tasım (M.833-842) ise memlûk sisteminin esas kurucusu olarak kabul edilir.⁶⁴

Gulâm sisteminin ortaya çıkmasının nedeni Abbâsîlerin iktisadi açıdan yükselişi olduğu ileri sürülmektedir. Bu düşünceye göre, iktisadi gelişme ve genişleme

* Dâî:

.

.

⁶⁰ Welhausen J., *Arap Devleti ve Sükutu*, (trc. F. Işıltan), Ankara 1963, 236.

⁶¹ Yiğit, *Memlûkler*, 10.

⁶² Hakkı Dursun Yıldız, *İslamiyet ve Türkler*, İstanbul: Çağr yay., 1980, 50 vd.

⁶³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhâl*, 4. Baskı, Ankara 1988, s.13.

⁶⁴ Geniş bilgi için bkz: Hakkı Dursun Yıldız, *İslamiyet ve Türkler*, İstanbul 1980, s.50-86.

halifeleri garnizon şehirlerde yerleşmiş Arapları veya mahallî İran halkını kullanmak yerine profesyonel köle orduları istihdam etmeye yöneltmişti. Ayrıca bu sistemin halifeler ve sultanlar açısından pek çok avantajı vardı. Memlûkler tüm ailevî ve ırkî bağlarından koparılmış olduklarından sadece efendilerine itaat ederlerdi. Erken yaşta devşirildiklerinden dolayı da kolayca müslümanlaştırılırlardı.⁶⁵

Diğer taraftan bu sistemin dezavantajları da yok değildi. Zamanla çok güçlenen bu memlûkler yönetimde söz sahibi olabiliyorlar veya isyan edebiliyorlardı. Halifelerin güçlerini pekiştirmek amacıyla getirdikleri bu gulâmlar zamanla kuvvetlenerek devlet yönetiminde söz sahibi olmaktadırlardı. Hem hilafet merkezinde, hem de vali olarak gönderildikleri eyaletlerde devletin gidişatına müdahale etme imkanını elde ettiler.⁶⁶

Abbâsîler zamanında başlamış olan, köle ve azatlı kölelerden meydana getirilen askerî birlikler, sonradan diğer İslâm devletlerinde de kurulmuş ve geniş bir şekilde teşkilatlandırılmıştı.⁶⁷

İslâm devletleri içinde gerek idârî görevlerde gerek saray işlerinde ya da orduda, para ile satın alınan memlûk unsurunu ilk istihdam eden devlet de, kuruluşundan itibaren yabancı unsura önem veren Abbâsîler olmuştur.⁶⁸ Onlara gelinceye kadar köleler, sadece hizmet işleri, ziraat işleri ve benzeri hizmetlerde çalıştırılıyordu.

Abbâsî ordusunda memlûk asker istihdamı, devletin idârî ve askerî kadrolarında karşı karşıya gelen Arap ve İranlı unsur arasında başlayan rekabetin bir neticesi olarak ortaya çıkmıştı. Bu iki unsur arasındaki çekişme, zaman zaman şiddetlenerek devletin bünyesini sarsmıştı. Halife Emin zamanında (H.194-198/M.809-813), onu destekleyen Arap unsuruyla, ona karşı isyan eden kardeşi Me'mun'u destekleyen İranlı unsur bir iktidar mücadelesine girişmişti. Bu mücadeleden galip

⁶⁵ David Ayalon, "Memlûkiyyat", JSAI, II, (1980), s.327-328.

⁶⁶ Tomar, "Devşirme Sisteminin Menşei", TD, Sayı: VII, s.14.

⁶⁷ Hamidullah M.-Aydın, M.A., "Köle", DİA, Örnek Fasikül, s. 132, İstanbul 1986.

⁶⁸ Koprman, K.Y. Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, Memlûkler, İstanbul 1986, VI, 434.

çıkarak, halifeliği İranlı unsur sayesinde ele geçiren Me'mun'un, zamanla bu unsurdan rahatsız olduğu ve onlara olan güvenini kaybettiği anlaşılmaktadır.⁶⁹

Me'mun kardeşi ile hilafet mücadelesine girdiği zaman dayandığı kuvvetin İranlı unsur olması, bunların yardımı ile iktidarı ele geçirmesi, aynı zamanda annesinin İran'lı olması ile de ilişkili olduğu düşünülse de, Bağdad'a gelip devlet idaresinin başına bizzat geçtikten sonra, Me'mun, bu konudaki görüşünü değiştirmeye başlamıştı. Merv'de cereyan eden bazı olaylar onun Arap ve İranlılara olan güvenini sarsmıştı. Bu durumda da istinad edebileceği bir kuvvete ve kadroya ihtiyaç duymuştu. Horasan'da bulunduğu sırada yakından tanıma imkanı bulduğu ve iyi geçinmeye gayret sarfettiği Türkler, Abbâsî İmparatorluğunda Arab ve İranlı unsurun nüfûzuna karşı çıkabilecek yegâne kuvvet olarak kabul edilip, siyasî tecrübe ve askerî kabiliyet bakımından da imparatorluk dahilinde bir denge unsuru olarak düşünülmüştü.⁷⁰

Buna bağlı olarak, bu iki unsurun yanında bir denge unsuru vasfıyla, Türkleri orduya almaya karar vermiştir. Onun bu maksatla Semerkant civarından üçbin asker satın aldığı kaydedilmektedir. Ya'kubi'nin Buldan'ında⁷¹ konuyla ilgili bir rivayeti, bu konuda bir örnek olarak zikredebiliriz. Yakubi, Ca'fer el-Huşşaki⁷² adlı birisinden naklen şu bilgiyi vermektedir: "Mu'tasım, Me'mun'nun halifeliği zamanında, beni Semerkand'da bulunan Nuh b. Esed'in yanına Türkleri satın almam için gönderdi. Her sene ona bir miktar Türk gönderdim. Böylece Me'mun'un hilafetinde üç bin kadar Türk askerî toplandı."⁷³

Bu şekilde satın alınarak orduya alınmış Türklerin, aynı halifenin iktidarının son yıllarında, Abbâsî ordusu içinde önemli bir yer işgal ettikleri, onun meşhur komutanlarından bazılarının Türk asıllı olamasından da anlaşılmaktadır.⁷⁴

⁶⁹ Yiğit, *Memlûkler*, 11.

⁷⁰ Yıldız, 66.

⁷¹ Yakubi, *Kitabu'l-Buldan*, (nşr. M.J. de Goeje), Leiden, 1892, 255-256.

⁷² Yakubi, bu zatın Türkleri hizmete almak için gönderilen ilk kimselerden biri olduğunu, bir Türk askerî için yüz veya ikiyüz bin dirhem verdiğini zikrediyor.

⁷³ Yakubi, 255.

⁷⁴ Yiğit, *Memlûkler*, 11.

Me'mun'un son yıllarında Türkler, ordu içinde sayı ve nüfuz itibariyle hatırı sayılır bir yer işgal ettiler. Abbâsî tarihinde ilk defa Türk komutanlarının halife yanında seferlere katıldıkları, isyanların bastırılmasında görevlendirildikleri görülmektedir. Müteakip yıllarda siyasi ve askerî sahalarda önemli roller oynayacak olan, Afşın, Aşnas ve Boga el-Kebir hep bu dönemde temayüz etmiş kumandanlardı.⁷⁵

Me'mun'un H.218/ M.833 tarihinde vefatından sonra, Mu'tasım'ın halife olmasında ordu içindeki Türk kumandanların varlığı ve etkileri, önemli rol oynamıştır. Hilafet ordusuna alınan Türkler Mu'tasım'ın maiyetine verilmişti. Türkler'den Afşın, Aşnas, Boğa el-Kebir ve İnâk gibi bazı komutanlar da artık ordu içinde söz sahibi olmuşlardı. Diğer bir ifadeyle, ordu içinde kuvvet dengesi Türkler lehine bozulmuştu. Ayrıca Türkler, Mu'tasım'ın maiyetinde ve onun vali bulunduğu bölgelerde faaliyette bulunmuşlardı. Mezkur kumandanlar da onun sayesinde temayüz etmişlerdi. Ayrıca Mu'tasım, halife olduktan sonra daha ilk icraatından itibaren ordunun başına ve mühim mevkilere pek az istisna ile Türk unsurunu geçirmiş ve bütün önemli işleri bunların yardımıyla başarmıştı. Onları ordunun diğer gruplarından ayrı tutmuş, maddi ve manevi bakımdan onlar lehine kararlar vermişti.⁷⁶ Türk asıllı bir anneden doğan bu halifenin askerî politikasının ağırlık noktasını Horasan ve Maverâünnehir bölgelerinden toplattığı ve özel elbiseler giydirdiği⁷⁷ Türk birlikleri teşkil ediyordu. Halifenin muhafız birlikleri tamamıyla Türklerden kurulmuştu. Bu birliklere de yine Türk asıllı subaylar komuta ediyordu.⁷⁸ Ayrıca Halife Türklerle birlikte oturacağı yeni bir şehir kurma kararı vermek suretiyle Samarra şehrini kurdurdu.⁷⁹

Abbâsî halifelerinin, nüfuzlarını kuvvetlendirmek maksadıyla askere aldığı ve önemli görevlere getirdiği memlûkler, kısa süre sonra devlet işlerine müdahalede

⁷⁵ Yıldız, 69.

⁷⁶ Yıldız, 75.

⁷⁷ Mes'udi bu hususta şu bilgiyi vermektedir: "Mu'tasım Türkler'i toplamayı seviyordu ve onları birlikleri arasına alıyordu. Böylece onlardan dört bin kişi topladı. Bunlara ipekli ve işlemeli elbiseler giydiriyor ve sırmalı kemerler bağlatıyordu. Türkler'i ordusunun diğer kısımlarından bu üniformaları ile ayırıyordu. Horasan, Fergana ve Uşrusana ahalisinden kimseleri teçhiz ederek ordusuna aldı. Bu Türkler'den az bir zaman içinde büyük bir ordu teşkil edildi. Mes'udi, *Mürucü'z-zehab*, (nşr. Barbier de Meynard), Paris 1877, VII, 118.

⁷⁸ Yiğit, *Memlûkler*, 12.

⁷⁹ Taberi, XI, 311; İbn Haldûn, *el-İber ve Divanu'l-mübtade-i ve'l-haber*, Beyrut, 1966, III, 547.

bulunmaya başladılar. Öyle ki halifenin seçimi veya azline varıncaya kadar en önemli devlet işlerine karışır oldular. Zamanla, Abbâsî hanedanına mensub kimselerden istediklerini halifelîğe getirmeye bile başladılar. Nitekim, Halife Vasik oğlunu veliahd tayin etmek isteyince, oğlunun yaşının küçüklüğünü bahane eden memlûk komutanlar, ona bu tercihinde karşı çıktılar. Muhaliflerin, Mu'tasım'ın oğlu Cafer'in veliahdlığını kabul etmeleri üzerine ona biat edilmiş oldu.⁸⁰ Ama ne var ki, memlûk komutanların tazyiki ile hilafete getirilen halife, yine bu komutanlarla işbirliği yapan oğlu tarafından öldürölmek gibi bir hazin sonu yaşamıştı.⁸¹

Artık halifeler, orduya memlûk olarak alınmış Türk asıllı komutanların nüfuzundan kurtulamaz hale gelmişlerdi. Abbâsî halifeleri yanında onların valileri de, memlûk asker satın alıyorlardı. Memlûk edinen valilerden bazıları, memlûk olarak askere alındıktan sonra askerî hiyerarşinin basamaklarını tırmanarak sonunda valiliğe kadar yükselmiş kişilerden müteşekkildi. İçlerinde istiklalini ilan ederek müstakil hükümdar olmak isteyenler bile çıkıyordu. Bu valiler, istiklallerini ilan etmek yolunda, en kuvvetli desteğin, satın aldıkları memlûklerden kuracakları askerî birlikler olduğunu biliyorlardı. Dolayısıyla gizli maksatlarına ulaşmak yolunda, bağlı oldukları halifeyi takliden, çok sayıda memlûk satın aldılar. Bu şekilde ölkede memlûk asker uygulaması yaygınlaştı.⁸²

Bu dönemde Tahiriler vasıtasıyla Abbâsî saraylarına gönderilen gulâmların eğitimi konusunda kaynaklarımız herhangi bir bilgi vermiyorsa da bunların Bağdad'ı bir talim sahasına çevirmeleri nedeniyle M. 836'da Samarra'nın kurulmuş olması çeşitli askerî talimlerin yapıldığını göstermektedir. Samarra'ya yerleştilen Türklerin halktan tecrid edilmeleri maksadıyla özel mekanlar yapıldı. Hatta, gulâmların kendi ırkından cariyelerle evlenmeleri sağlandı.⁸³

Gulâm sistemi Abbâsîlerle birlikte hem Mısır, hem de İran-Orta Asya'da kurulan devletlerde olmak üzere iki koldan devam etti. Siyasetname'de Samaniler

⁸⁰ İbn Haldûn, III, s.578.

⁸¹ İbnü'l-Esir, *el-Kamil fi't-Tarih*, (nşr. C. J. Tornberg), VII, s.97.

⁸² Yigit, *Memlûkler*, s. 13.

⁸³ Tomar, "*Devşirme Sisteminin Menşei*", TD, Sayı: VII, s.14.

döneminde gulâmlar hakkında bilgi veren Nizâmülmülk, bunların yedi yıl süreyle eğitildiğinden bahsetmektedir.⁸⁴ Gulâmlar Samanilerin dahili siyasetinde de önemli roller oynadılar. Sultan II. Ahmed kendi gulâmları tarafından öldürüldü. Samanilerin gulâm kökenli kumandanlarından olan Alptegin tarafından temelleri atılan Gazneliler'in muhtelif milletlerden oluşan ordusunun çekirdeğini yine gulâmlar oluşturuyordu. Bunlar savaşta ordunun merkezinde ana vurucu güç olarak bulunuyorlardı.⁸⁵ Kaynaklarda Gazneli Mesud'un altı bin civarında gulâmı olduğundan bahsedilmektedir.⁸⁶

1.2.3. Selçuklular

Selçuklularda ordu, devletin esasını teşkil etmekte idi. Gerek sultan ve şehzadelerin ve gerek ümerânın maiyyetlerinde muntazam askerî kuvvetleri vardı. İlk zamanlardaki aşiret kuvvetleri yerine, imparatorluk zamanında muntazam maaşlı ve topraklı askerî kuvvetler kaim olmuştu. Selçuklular askerî teşkilatlarında Gaznelileri örnek almışlar ve daha sonra zaman ve icaplara göre bunu daha mükemmel hale getirmişlerdi.

Alaaddin Keykubat devrinde ve devletin en kudretli zamanında ordu 100.000 kişiye yükselmiş ve 12.000'ini merkezde (Melikşah zamanında Büyük Selçuklu ordusu 400.000 ve merkez kuvveti 46.000 asker idi) veya sultana bağlı muhafız kuvveti teşkil etmişti. Merkez ordusu sipahilerden farklı bir menşeden gelip küçük yaşta satın alınmış Türk veya esir edilmiş Hristiyan çocuklarının payitahtta ve büyük şehirlerdeki köle mekteplerinde (gulâm-hane) yetiştirilmesi ile vücuda geliyor ve bunlar arasında yüksek makamları işgal eden emirler çıkıyordu.⁸⁷

Bu askerî yapının içinden ikiyüz kadar boylu, boslu, efrattan müteşekkil olup, 'müfred' tabir edilen bir kısmının hükümdarın hizmet ve muhafazasında bulunması kararlaştırılmıştı. Bu şekilde bir düzenlemeyi, Vezir Nizamülmülk, Melikşah'a tavsiye

⁸⁴ Nizamülmülk, s. 135.

⁸⁵ Tomar, "Devşirme Sisteminin Menşei", TD, Sayı: VII, s. 14.

⁸⁶ Clifford Edmund Bostworth, *Ghaznavids*, Edinburgh, 1963, 98-106.

⁸⁷ Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, 351. Ayrıca bak: Osman Turan, "İkta", İA, VI, 956-958; Çetin, 139-144.

etmiş ve onun tavsiyesi kabul edilerek uygulanmıştı.⁸⁸ Gulâm denilen bu maaşlı askerlerin ücretleri, senede dört defada ödenir ve buna ‘pişegani’ denilirdi.⁸⁹

Nizamülmülk, ordu içinde farklı kökenlere mensup kimselerin istihdam edilmesini, askerî başarıların önemli bir sebebi olarak görmektedir. Bir anlamda gulam sisteminin de gerekçesi olan bu uygulamayı meşhur vezir şu şekilde ifade etmektedir: “Bütün ordu bir soydan olduğu zaman, bundan tehlikeler doğar; çok çalışmazlar. Ordunun her soydan olacak şekilde karışık bulunması (tahlit) gereklidir. Dergahta ikamet eden ikibin Deylemlî ve Horasanlı lazımdır. Mevcut olanları muhafaza etsinler, geri kalanını ikibine tamamlasınlar. Eğer bunların bazıları Gürcü ve Fars Şebankârelerinden olursa, uygun olur. Zira bu soy hep iyi insanlar olurlar.”⁹⁰

Siyasetname’den öğrendiğimiz bir başka bilgi ise, bir anlamda kapıkulu gibi görev yapan, farklı bir askerî uygulamanın varlığıdır. Devlete itaatte bulunan Arap, Kürt, Deylem ve Anadolu Emirlerinin oğul ve biraderleriyle beraber beşyüz kadar kimsenin, hükümdar kapısında bulunup, her sene tebdil edilmelerini ve bu şekilde, akıllarından asi olma fikrini geçirmelerinin önüne geçilmesi düşünülmektedir.⁹¹

⁸⁸ Nizamülmülk, *Siyasetnâme*, 19. Müfred adı verilen ikiyüz kişilik bu bölüğün efradının boylu, boslu, endam ve encamının yerinde olması, silah kullanımında mahir olmaları gerekiyordu. Bunların yüzü Horasan, yüz tanesi de Deylemlîlerden seçilecekti. Üniformaları özel, seçkin silahlarla mücehhez olan bu birlik, savaşta ve barışta, daima hükümdarın yanında bulunacaklar ve onun korunmasından sorumlu olacaklardı. Bu askerlerin hepsi de süvari olacak, ellerinde gargıları bulunacaktı. Her elli nefere nakib denilen bir subay komutanlık edecekti.

⁸⁹ Uzunçarşılı, *Medhal*, 53. Samani ve Gaznelilerde de istihdam edilen askerin maaşlarının senede dört defada yani üç ayda bir verildiğini, onlarda da buna pişeganlık denildiğini, *Siyasetnâme*’den öğreniyoruz. (*Siyasetnâme*, 91.) Osmanlı Askerî Teşkilatındaki Kapıkulu ocakları efradının maaşlarının da, üç ayda bir ve yılda dört defada verilmesi, bir diğer benzerlik olarak karşımıza çıkmaktadır. Kazıcı, *a.g.e.*, s.458. “İsimleri, divân defterinde yazılı bulunan ‘Gulamân-ı saray’ efradı, yılda dört defa maaş (bistgâni) alırdı.”

⁹⁰ *Siyasetnâme*, 72. Nizâmülmülk, konunun devamında bir hikaye içinde anlattığı bölümde, niçin farklı soylardan gelenlerin savaşta daha yararlı hizmetler vereceklerini de tafsilatlı bir şekilde anlatmaktadır.

⁹¹ *Siyasetnâme*, 72. “Arap, Kürt, Deylemlî, Rum emirlerine ve itaat altına girmeleri hususunda yeni anlaşma yapanlara, herkesin bir oğlunu veya kardeşini dergahta ikamet ettirmeleri söylenmelidir. Öyle ki, bunlar bin olmazlarsa, hiçbir zaman beşyüz kişiden az olmasınlar. Bir yıl geçince, onların yerine başkasını göndersinler ve bunlar geri gitsinler. Yerine gönderilen oraya varmadıkça, onlar yani eski rehineler geri gitmesinler ki, hiç kimse padişaha isyan edemesin.”

Daha sonraları da devam ettiğini bildiğimiz, ve adına rehin usulü denilen bu düzenleme, esasen, gulam uygulamasının veya Osmanlı açısından bakıldığında, devşirme sisteminin de, kendi yerel şartlarında bir gerekçesini oluşturduğunu düşünebiliriz. Şöyle ki, devletin merkezinde bulunanlar, kendilerini taşrada bulunan, emirlerinin altında ciddi miktarda askerî güç bulunan emirlere karşı bir takım tedbirler almak ihtiyacını duymaları, pratikte böyle bir tehlikenin olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Nitekim, Osmanlı Sultanı ve Tatar hanları arasındaki diplomatik ilişkide de benzeri bir duruma rastlamak mümkündür. Saray protokolünü anlatan bir kaynağımızda, ki bu birinci el şahitlik açısından devşirme ve

Selçuklu ordusu, esas itibariyle hür göçebe Türkmen Oğuzlar ile, gulâm Türkler'den teşekkül etmekteydi.⁹² Selçuklularda gulâmlar askerliğin yanısıra saray hizmetlerinde de istihdam edilmekteydiler.⁹³

Türkmen kabileler vasıtasıyla Büyük Selçuklu Devleti'ni kuran Türkler de, bu kabilelerin devlet çatısı altında bir anarşi unsuru olduğunu gördüklerinde gulâm sistemini uygulamaya başladılar. Selçuklular bu müesseseyi selefleri Gazneliler ve Abbâsîler'den alarak, halefleri Zengiler yoluyla Eyyübilere, Memlûk Devleti'ne, Türkiye Selçukluları vasıtasıyla Osmanlılara miras bıraktılar.⁹⁴

Selçuklu askerî sistemi içinde önemli sınıflardan birini teşkile eden, “Gulemân-ı Saray” adı verilen, özel olarak saray terbiyesinde yetiştirilmiş, protokol kaidelerini bilen, doğrudan sultana bağlı bulunan bu özel sınıftı.⁹⁵

“Osmanlı Yeniçeri ordusu ile büyük bir benzerlik arzetyekte olan Selçuklu Merkez (Kapıkulu) askerî teşkilatının kaynağı ‘Gulâm-hâne’ler⁹⁶ idi. Bunların bir devamı olarak Osmanlılarda Acemi Ocağı ortaya çıkmış ve hemen aynı hizmeti görmüştür.”⁹⁷

onların eğitimleri, özellikle Enderun'daki eğitimleri ile ilgili çok orjinal bilgileri haizdir-1665'te yazdığı hatıratında, saraydaki bir muâyede/bayramlaşma törenini anlatırken bu konuda ilginç bir ayrıntı vermektedir: “Sol yanında ayakta duran kapıağası önce Tatar hanının ve Tataristan İmparatorunun Topkapı Sarayı'nda rehin tutulan oğullarını tahta yaklaştırır; babalarının eylemlerinden sorumlu tutulmak üzere rehin olarak alıkonulmalarının nedeni, Tatar hanını her zaman padişahın tarafında kalmaya ve onun çıkarlarını kollamaya zorlamaktır. Padişah bu yolla, Tataristan tâcını, hanedandan birisi olmak şartıyla, arzu ettiğı birine verebilir veya yerine başka birini geçirmek istediğı zaman, han'ı tahtından indirebilir.” Santuri Ali Ufki Bey. *Topkapı Sarayı'nda Yaşam*, Kitap yay., İstanbul 2002. (Fransızca orj: *Topkapı, Relation du Serail du Grand Seigneur*, Viyana 1669, Parma 1679, (trc. Ali Berkay).

⁹² M. Altay Köymen, *Tuğrul Bey ve Zamanı*, İstanbul 1976, s. 105; Osman Çetin, *Anadolu'da İslâmiyetin Yayılışı*, Marifet yay., İstanbul 1990, s. 138.

⁹³ M. Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, Ankara 1984, III, 45.

⁹⁴ Tomar, “*Devşirme Sisteminin Menşei*”, TD, Sayı: VII, s.15.

⁹⁵ Kazıcı, *İslam Medeniyeti ve Müesseseleri*, s.461.

⁹⁶ “Gulâm-hâneler sarayda veya büyük şehirlerde mevcut köle mektepleri idi. Buralara küçük yaşta satın alınan yahur esir edilen gayr-i müslim çocuklar alınıyordu. Sıkı bir eğitime tabi tutulan bu köle çocuklar ya saray hizmetlerinde kullanılıyor veya orduya alınıyordu.” Çetin, 139.

⁹⁷ Çetin, 139.

Selçuklu gulâmları arasında Türklerin yanı sıra, Rum, Ermeni ve zenci gulâmlar da vardı. Üç ayda bir maaş alan Selçuklu gulâmlarının⁹⁸ en önemli okulu sarayda bulunuyordu. Bu gulâmlar at üzerinde silah kullanma tekniklerinin yanı sıra sultana hizmet konularında da eğitilirdi. Sarayda yetişen gulâmlar diğerlerine nazaran daha ayrıcalıklı konumdaydılar.⁹⁹

Sultan çocuklarının eğitimi ve gözetimiyle görevli olan gulâm kökenli atabegler, kendi muhafız birliklerinde bu sistemden yararlandılar. Pek çoğu daha sonra devlet kuran bu atabegler arasında Musul Atabeyliğini (Zengiler) kuran İmadeddin Zengi ayrı bir öneme sahiptir.

Anadolu Selçuklu Devleti'ne baktığımızda, orada da, tabii olarak, Büyük Selçuklu Devleti'ne benzer bir askerî teşkilat yapısını müşahade ediyoruz. Anadolu Selçuklu Devleti'nde de, süvari ve piyadeden müteşekkil kapıkulu askerleriyle, tımarlı sipahi denilen topraklı süvariler, ordunun esasını oluşturuyordu.¹⁰⁰ Hükümdarın şahsına bağlı olan Kapıkulu askerleri, dört bölümden meydana geliyordu. Birincisi müfred ya da bunun çoğul ismi ile adlandırılarak müfarede; ikincisi, Halka-i has, üçüncüsü, Gulema-i dergah, dördüncüsü ise, Mülazimani yayak adıyla zikredilmekteydi.¹⁰¹ Kapıkulu askerleri, çeşitli milletlere mensup insan unsurundan, ya esir edilmek veya köle olarak satın alınmak suretiyle temin edilen askerler, Rum, Rus, Gürcü, Deylemli gibi milletlere mensup idiler. Alaaddin Keykubad, Ahlat'ı zaptettikten sonra oranın tahriri ile görevlendirdiği Vezir Pervane ve Müstevfi'nin maiyyetlerine verilen askerlerden bir bölümünün, Müfarede ve Gulâman-ı Has'dan bin süvarilik bir birliğin olması,¹⁰² kapıkulu askerlerinin, idârî ve askerî görev alanlarındaki hassas ve stratejik konumunu göstermesi bakımından dikkatimizi çekmektedir.

⁹⁸ Kazıcı, a.g.e, s.458. "İsimleri, divân defterinde yazılı bulunan 'Gulamân-ı saray' efradı, yılda dört defa maaş (bistgâni) alırdı."

⁹⁹ Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, Ankara 1992, III, 240-250.

¹⁰⁰ Uzunçarşılı, *Medhal*, 100.

¹⁰¹ İbn Bibi, *Selçukname*, (tercümesi: *Anadolu Selçuki Devleti Tarihi*, trc. M. Nuri Gençosman), Ankara 1941, 38, 182.

¹⁰² İbn Bibi, *Selçukname*, 187.

Türkiye Selçukluları da Kafkasya ve Kırım bölgesinden gelen gulâmların yanısıra Anadolu'da yaşayan Hristiyanların çocuklarından da gulâm yetiştirilmesinde yararlandılar. Bunlar savaşlarda esir alma, hediye olarak gönderilme, vergi ve satın alma yoluyla elde ediliyorlardı. Gulâmlar Türkiye Selçukluları'nda da çok önemli makamlara gelebiliyorlardı. Emirler de kendilerine bağlı gulâm birlikleri kurabilmekte idiler. Gulâmhane denilen saray okulunda eğitim gören gulâmlar, ayrıca sarayda çeşitli hizmetler için de istihdam ediliyorlardı.¹⁰³

Halka-i Has müfretleri Sultanı muhafaza hizmetini gören Büyük Selçuklu sarayındaki müfretlerin aynı olup içinde ayrı bir sınıf olan Mülaziman-ı Yayak hükümdarın çadırını bekleyen bir askerî gruptu ve Osmanlılardaki Yeniçeri Solakları'na benzerlerdi.¹⁰⁴ İsminden de yaya olduğu anlaşılan ve yapılanmaları ile de Osmanlı Yeniçeri askerî uygulamasına oldukça benzeyen bu askerî sınıfın, kendilerine mahsus, "kanuni" adı verilen, teşkilat kuralları, bir başka ifade ile kanunnameleri olduğunu, İbn Bibi'nin Selçuknamesi'nden öğreniyoruz.¹⁰⁵

Anadolu Selçuklu Devleti'nin askerî teşkilatı içinde yer alan bu gulâmların arasından, saraya ayrılıp yetişen kölelerden, devletin idârî ve askerî yönetiminde önemli mevkilere kadar yükselen ve isimleri meşhur olan devlet adamları yetişmiştir ki, *Mübarizüddin Ertokuş, Celalüddin Karatay, Emir Şemsüddin Hosoguz, Seyfüddin Torumtay* gibi isimler bunlardandır.¹⁰⁶

Speros Vryonis'e göre, Selçuklu Anadolusunda gulâmlar konusu, ilkin, Osmanlılarda Yeniçeriler ve saray kölelerinin ortaya çıkışına ilham kaynağı oluşturan en yakın tarihi örnek olması ve ikinci olarak da, bu gulâmların Selçuklularca çoğunlukla Anadolu'da yetiştirilmeleri bakımından Osmanlı acemi oğlanları olgusu ile ilişkilidir.¹⁰⁷

¹⁰³ Speros Vryonis, "Seljuk Gulams and Ottoman Devshirmes", *Der Islam*, Berlin, (1965), XLI, 224-252; Alessio Bombaci, "The Army of the Seljuk of the Rum", *Annali*, 38, (1978), 348-350; Tomar, "Devşirme Sisteminin Menşei", *TD*, Sayı: VII, s.15.

¹⁰⁴ Uzunçarşılı, *Medhal*, 101.

¹⁰⁵ İbn Bibi, *Selçukname*, 187.

¹⁰⁶ Uzunçarşılı, *Medhal*, 101; Ayrıca bkz. Çetin, 140.

¹⁰⁷ Vryonis, Speros, "Seljuk Gulams and Ottoman Devshirmes", *Der Islam*, XLI, Berlin 1965, 224-252.

Bundan dolayı mezkur müellifimize göre, Osmanlıların Balkanlarda olduğu gibi Anadolu'da da devşirme toplamaları şaşırtıcı sayılmamalıdır.

Anadolu Selçukluları, Anadolu'yu fethedip oraya yerleştikten sonra, kendilerini farklı dil, din, kültürlerin var olduğu bir ortamda buldular. Anadolu, onikinci, onüçüncü ve ondördüncü yüzyıllarda henüz tam anlamıyla İslâmlaşmış, Türkleşmemişti. Hem Müslüman hem de Hristiyan kaynakların bolca tanıklık ettiği üzere, Hristiyan Rumların, Ermenilerin, Gürcülerin vb. varlığı, Anadolu Selçuklularının da çok dinli, çok dilli bir devleti yöneten diğer bir İslâm hanedanı olduğu anlamına gelmekteydi. Daha da önemlisi, Anadolu'nun fethi ve iskanında çok önemli rol oynayan, itaat altına alınması zor Türkmen aşiretleri, bir çırpıda otorite ve disiplin altına girecek bir unsur değildi. Vryonis'e göre, bu şartlar altında ve 'zamanın İslâm devlet adamlığının geleneksel kalıpları' dikkate alındığında, ikta bağışlarına dayanan Selçuklu güçleri ile yan yana askerî ve idârî gulâm gruplarının ortaya çıkışı şaşırtıcı olmamalıdır.¹⁰⁸

Vryonis, Selçukluların askerî ve idârî sistemlerinde gulâmların geniş çapta kullanılmasının, Osmanlıların yeniçeri sistemi için en yakın örneği oluşturduğuna dikkat çekmektedir.¹⁰⁹

Selçuklular da, gulâm sistemi için insan kaynağını ilk olarak geleneksel yöntem olan, daru'l-harbe yapılan akınlar yoluyla elde etme usulünü benimsemişlerdir. Selçuklular, kuzey ve batıda Trabzon ve İznik Rumlarıyla, güneyde Kilikya Ermeni Krallığı ile, Kafkas bölgesi ve Kırım bölgesi ile hem sürekli savaş içinde bulunuyor, hem de buralara akınlar düzenliyorlardı. Buralardan elde edilen ganimetin beşte birinin Sultan'ın payı olarak ayrıldığını ve gulâm olarak yetiştirilen insan unsurunun kaynağını oluşturduğunu görüyoruz. Buna ilave olarak gulâmlar, hediye olarak, satın alma yoluyla, ve öteki devletlerden rehine alınması suretiyle de elde edilebilmekteydi.¹¹⁰

¹⁰⁸ Vryonis, 520.

¹⁰⁹ Vryonis, 520-521.

¹¹⁰ Vryonis, 522.

Selçuklu gulâmlarının mensup oldukları kökenleri çeşitlilik göstermektedir. Gulâmlar arasında sayıca en önde gelenler, muhtemelen Hristiyan Rumlardı. Bu şüphesiz, Selçuklu Devleti'nin Bizans İmparatorluğu'nun orta yerinde, Anadolu'da kurulmuş olmasından ve ayrıca Türkleri, Anadolu'nun kuzeyi, güneyi ve batısında tutsak almaya muktedir kılan sürekli düşmanlık durumundan ileri gelmekteydi.¹¹¹ Meşhur olan Rum gulâmlar arasında Emir Celaleddin Karatay ve iki kardeşi Seyfeddin Karasungur ve Kemaleddin Rumtaş zikredilebilir. Diğer taraftan, gerek Selçuklu egemenliğindeki topraklarda yaşayan çok sayıda Ermeni'nin varlığı, gerekse Kilikya Krallığı'na karşı yapılan akınlarda alınan çok sayıda esirin var olmasının doğal bir sonucu olarak, Ermenilerden de çok sayıda gulâmın varlığı söz konusu olmalıdır. İbn Bibi'nin verdiği bilgilerden, devlet hizmetindeki büyük emirlerin çoğunluğunun savaşta ele geçirilen ve sonradan hükümet hizmeti için eğitilen gençler arasından çıktığını öğrenmekteyiz. Bunlar arasında, devletin yüksek makamlarına kadar yükselen çok sayıda gulâm ismi verilmektedir. Şehzadelerin hocalık makamı olan atabeylikte, Mübarizeddin Ertokuş ve Celaleddin Karatay, Saray ahırlarının baş amiri konumunda olan, emir-i ahur'luk makamında Zeyneddin Başara, Sultanın muhafızlarının başındaki makam olarak, emir-i candar'lıkta Mübarizüddin İsa gibi, daha pek çok isim zikredilebilir.¹¹² Bu genç gulâmların, Selçuklu Devleti'nde 'Gulâmhane" denilen saray okulunda eğitildikleri ve daha sonra da, hem sarayın çeşitli hizmetlerinde, hem de saray dışında, askerî ve idârî kadrolarda görev verildiği bilinmektedir.

Devletin askerî ve idârî görevlerinden başka, sanat ve mimaride de gulâmların yetiştirildiklerini ve çok önemli eserler ortaya koyduklarını görmekteyiz. Onüçüncü yüzyıl Anadolu mimarlarından isimleri günümüze kadar gelenlerin adları ve bıraktıkları eserleri bu gerçeği ortaya çıkarmaktadır. Alaeddin Keykubad'ın hükümdarlığı döneminde Akşehir'de Seyyid Mahmud türbesini yapan Ahmed İbn Abdullah, Bayburt surlarını inşa eden Mimar Lulu, Konya'da İnce Minareli ve Nalinci Türbesini ve

¹¹¹ Vryonis, 523.

¹¹² Bkz. İbn Bibi, *Selçukname*, 187 vd.

Sivas'ta Gök Medrese'yi inşa eden Kaluk İbn Abdullah bunlardan sadece bir kaç tanesi olarak zikredilebilir.¹¹³

Onüçüncü yüzyıl Anadolu'sunda işlediği biçimiyle gulâm sistemi pek çok açıdan açıkça görülüyor ki, başarılı bir sistemdi. Bu sistem, hepsi de Selçuklu toplumuna kayda değer katkılar yapan, nisbeten çok sayıda yetenekli ve dirayetli komutanlar, yöneticiler ve İslâm kültürünün koruyucularını sağladı. Sistem bu köle gençlere iyi bir eğitim temin etmekteydi. Bu genel düzenleme zamanla gulâmların ve onların neslinden gelenlerin Anadolu İslâm toplumu içinde erimesini sağlıyordu. Sonuç olarak da bu süreç sayesinde taşra toplumunun mevkilerine taze ve enerji dolu bir kan ve güçlü bir görünüm getirilmiş olmaktaydı.¹¹⁴ Osmanlılar onbeşinci yüzyılda Anadolu'nun büyük kısmını topraklarına kattıklarında, Anadolu Hristiyan gençlerin devlet hizmetinde kullanılması hemen hemen üç yüz yıllık hatırı sayılır bir tarihe sahipti. Dolayısıyla devşirmenin Anadolu Hristiyanlarını kapsayacak şekilde genişletilmesi Osmanlılar açısından olağandışı bir şey olarak görülmeyecekti.¹¹⁵

Selçukluların kurduğu ikta idaresi sayesinde ordu, geçimi ve teçhizatı ile toprağa bağlanmış ve imparatorluk ülkelerine dağılmış Türk Sipahileri idi. Hükümdarlara ve saraya bağlı merkez ordusu ise Türkmenlerden kölelerden ve türlü kavimlerden mürekkep olup 46.000 kişilik muhafız kuvveti idi ve Osmanlı İmparatorluğu'ndaki merkez Kapı-kulu ve Yeniçeri askerlerine tekabül ederdi, ki berikilerin sayısı da hemen aynı miktarda 40.000 kişiye çıkmıştı.¹¹⁶

1.2.4. Memlûkler

“Memlûk” kelimesi bir şeye sahip olmak manasına gelen arapça “meleke” fiilinden türetilmiş bir ism-i mef'uldür. Sözlük manası, “sahibinin mülkiyet ve tasarrufu altında olan şeyler” demektir. Ancak bu tabir özellikle, “bir kimsenin mülkiyetinde

¹¹³ Vryonis, 536.

¹¹⁴ Vryonis, 537.

¹¹⁵ Vryonis, 539-540.

¹¹⁶ Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, İstanbul 1993, 216.

bulunan esir” karşılığı olarak erkek ve kadın esir kullanılan bir tabirdir. Başlangıçta bütün köleleri içine alan memlûk tabiri, zamanla hususi bir mahiyet kazanmış, eş anlamlı “abd ve rakik” tabirlerinden farklı bir manada kullanılmaya başlanmıştır.¹¹⁷

Böylece bu tabirin kazandığı yeni anlam, “harplerde esir edildikten ya da esir tüccarlardan satın alındıktan sonra asker olarak yetiştirilen köle” olmuştur. Bu köleler (memlûkler) çoğu kere hediye veya vergi olarak da gönderilmişlerdir. Artık yeni manasıyla memlûkler, halife, hükümdar veya emirlerin köle olarak alıp, özel bir eğitimle yetiştirilerek muhafız birliklerini teşkil ettikleri ücretli askerlerdir. Memlûk tabiriyle, yalnızca, asker yetiştirilmek üzere temin edilen ve zamanla sayıları artan ekseriyetini beyaz kölelerin teşkil ettiği askerler kastedilmektedir.¹¹⁸

Köle-asker sistemi ile ilgili bilgilerimiz, adını devleti kuran memlûklerden alan Memlûk Devleti’yle (M.1250-1517) ilgili olarak önceki dönemlere nazaran daha fazladır.¹¹⁹ Bir askerî ikta devleti olan ve “ordunun yüksek kademelerine sadece azad edilmiş köleleri getiren”¹²⁰ Memlûklerin, saltanatlarını iç ve dış düşmanlarına karşı koruyabilmeleri için, güçlü bir orduya ihtiyaçları vardı. Kendileri de bir asker olan Memlûk sultanları, bu sebeple askerî işlere büyük önem vermişlerdir. Kuvvetli bir kara ordusu ile güçlü sayılabilecek bir donanma teşkil etmişlerdir. Memlûk ordusu, köle (memlûk) olarak alınmış Türk, Çerkes, Kürt, Rum ve Rus asıllı askerlerden teşekkül ediyordu.¹²¹

Bahri Memlûkler zamanında askerî ekseriyyeti Türk asıllı iken, Burciler zamanda Çerkes asıllıların sayısı artmıştı. Benzer şekilde tedarik edilmiş bir memlûk ya da bir memlûk oğlu olan Memlûk sultanları, Eyyûbi hükümdarlarını taklit ederek,

¹¹⁷ Yiğit, *Memlûkler*, 9. Ayrıca bkz: Nihat Engin, *Osmanlı Devleti’nde Kölelik*, İstanbul 1998, eserin 3. ve 4. sayfalarında köle kavramının etimolojik incelemesi yapılmıştır.

¹¹⁸ Yiğit, *Memlûkler*, 9.

¹¹⁹ Bununla birlikte, David Ayalon, bu dönemle ilgili bilgileri iki aşamalı olarak değerlendirmektedir: “Memlûk sisteminin başlangıcından 1250 yılına kadar olan süre ile ilgili bilgimiz çok sınırlıdır ve tanığımız kaynakların bu uzun devir üzerine büyük ölçüde ışık tutmak için elverişli oldukları şüphelidir. Memlûk kaynakları, Memlûklerin 1250-1517 yıllarını içeren devrinin askerî sosyal sistemini makul bir biçimde araştırmak için imkan verirler. Basılmış Memluk literatürünün büyük çoğunluğu sonraki devrin eserlerinden oluşuyor.” Ayalon “*Memlûk Devleti’nde Kölelik Sistemi*” s.212.

¹²⁰ Ayalon, David. “*Studies on the Structure of the Memluk Army II*”, BSOAS, XV. (1953) London, s. 458.

¹²¹ Makrizi, II, 215.

şahıslarına bağlı askerler yetiştirilirlerdi. Maaşlı ya da iktalı, nizâmî Memlûk askerinin tamamını teşkil eden bu köle askerler, bazen kendilerini getiren esir tüccarına, çoğunlukla da kendilerinin ilk satın alan sultan veya emîre nisbet edilirlerdi.¹²²

Kahire saraylarında önemli bir nüfuza sahip köle tüccarları, satın aldıkları genç memlûkleri, Boğazlar yoluyla gemilerle ya da kara yoluyla, Anadolu ve İran güzergahıyla bölgedeki köle pazarlarına getiriyorlardı. Memlûkü satın alan ve Mısır'a getiren tüccar onun ilk efendisi konumunda idi. Bu tüccar, onu yol boyunca tehlikelere karşı koruyan ve ülkesi ile arasındaki tek bağı olan kimse durumundaydı.¹²³

Çeşitli yollarla tedarik edilen köleler, hükümet hesabına görev yapan ve “tâcirü'l-memâlik”¹²⁴ ünvanını taşıyan emirler tarafından satın alınırlardı. Bu şekilde askerlik sınıfına alınan memlûklere, efendileri tarafından önce dil, yazı ve Kur'ân-ı Kerîm okuma öğretilir, peşinden temel dini bilgiler verilirdi. İyi bir asker olarak yetiştirmelerini sağlamak için, bu öğretim yanında, güreş, ata binme, yüzme, ok atma, kılıç, kalkan, mızrak, topuz kullanma gibi askerî talimler yaptırılırdı.¹²⁵

Memlûk tüccarları¹²⁶ tarafından Mısır'a getirilen genç köleler “tîbak”¹²⁷ adı verilen kışlalarda okuma-yazma öğrenir, Kur'an ve dini bilgilerin yanısıra yay ve mızrak eğitimi alır, ata binme ve ok otmayı öğrenirdi. Kahire kalesi her biri muayyen bir memlûk grubuna tahsis edilmiş on iki “tîbak”a ayrılmıştı.¹²⁸ Memlûklerin disiplinini

¹²² Yiğit, *Memlûkler*, 208.

¹²³ Tomar, “*Devşirme Sisteminin Menşei*”, TD, Sayı: VII, s.15.

¹²⁴ “Tâcirü'l-memâlik”le ilgili olarak Ayalon, şu bilgiyi de eklemektedir: “Tâcirü'l-memâlik: Sultanın resmi köle tacirinin ismi idi. Bu kişi, memlûk satın almak için seyahate çıkmayan ama ticareti kontrol etmekle görevlendirilmiş olan bir devlet memuru idi. Bu görev genellikle bir memlûk emirine emanet edilirdi.” Ayalon, “*Memlûk Devleti'nde Kölelik Sistemi*”, s. 215

¹²⁵ Askerlerinin savaş oyunlarını öğrenmesine büyük önem veren sultanlar, harp oyunlarının öğretildiği meydana inerek, bu merasimleri bizzat takip ederlerdi. Makrizi, II, 213 vd.

¹²⁶ Köle tacirleri hakkında geniş bilgi için bkz: Ayalon “*Memlûk Devleti'nde Kölelik Sistemi*” s.213, Köle tacirleri başlıklı bölüm. Ayalon burada bir kısım köle tacirlerinin isimlerini de zikretmektedir. Bir kaç tanesinin ismini vermek gerekirse: Kayıtbay'ın satın alıcısı, Hoca Mahmud; Mu'ayyad Şeyh'in satın alıcısı, Mahmud Şah el-Yezdî, Hoca Bîr Muhammed; Çerkez el-Halil'in satın alıcısı, Hoca Halil, vd.

¹²⁷ “Tîbak” veya çoğulu ile “etbâk” olarak isimlendirilen askerî okul, Kahire kalesinin kışlalarında yer alırdı. Sultan tarafından satın alınan genç memlûkler için özel bir eğitim kurumu idi. Orada yetişkin çağına gelinceye ve eksiksiz bir asker oluncaya kadar, askerî ve dinî eğitim görürlerdi. Öğrenimini bitirdikten sonra, azâd edilir, sonra askerî teçhizatını alarak, sultanın memlûk bölümüne tayin edilirdi. Ayalon, “*Memlûk Devleti'nde Kölelik Sistemi*”, s. 221.

¹²⁸ Ayalon, “*Memlûk Devleti'nde Kölelik Sistemi*”, s. 223.

çoğunlukla Rum veya Habeş hadımlar sağlardı.¹²⁹ Eğitimini tamamlayan memlûk bir törenle azad edilir ve kendisine maaş bağlanırdı. İlk dönemlerde çok sıkı disiplin uygulanan bu okullar zamanla yetişkin memlûklerin satın alınması sebebiyle önemini kaybettiler. Memlûkler arasında sultan tarafından özel olarak seçilenler, sultanın çocuklarıyla beraber eğitim görürlerdi. Sultan tarafından yetiştirilerek azad edilen memlûkler, emirlerin azad ettikleri memlûklere göre daha şanslı idiler. Bu memlûkler çok çabuk yükselerek bürokrasi ve askerî alanda önemli görevlere gelebilirler hatta sultan dahi olabilirlerdi. Haşekiyye denilen sultanın muhafız birlikleri memlûkler arasında en imtiyazlı konuma sahipti.¹³⁰

Efendi ile memlûkleri arasında oluşan kuvvetli bağa, “üstaziyye” adı verilirdi. Memlûkler kendilerini yetiştiren efendilerine son derece bağlı olurlar, onun her emrini ifaya hazır hale gelirlerdi. Aynı efendinin terbiyesinde yetişen memlûklar arasında teşekkül eden bağa da “hoşdaşlık” adı verilirdi. Onlar bu bağa büyük önem verirlerdi.¹³¹ Azad edilen memlûklerin gerek efendisiyle ve gerekse bereber yetiştikleri memlûklerle ‘huşdaşiyye’¹³² ilişkileri daima devam etti. Bu ilişki, baba-oğul ve kardeşlerin arasındaki yakın akrabalık hukuku gibi, kalıcı ve sağlam bir bağ durumunda idi.

Emirlerin de kendilerine ait memlûkleri vardı.¹³³ Muhtemelen bunlar da sultanın memlûklerine benzer bir eğitim alırlardı. Ancak bunların yükselme şansı yoktu.

İlk dönemlerde memlûkler iyi eğitim görürler, maaş ve rütbeleri tedricen artardı. Ancak devletin son dönemlerinde bu düzen bozuldu.¹³⁴ Bir sultan öldüğünde

¹²⁹ Ayalon “*Memlûk Devleti’nde Kölelik Sistemi*” s.227. Ayalon, memlûklerin eğitiminden ve okullarında bahsettiği bu bölümde şu bilgileri veriyor: “Askerî okulların başlıca personeli hadımlardan oluşurdu. Bu da belli sebeplerden dolayı idi. Onlarsız askerî okul hızla dejenere olurdu. Temelinde ‘tıbak’ta görevli hadımların, zirvesinde okulların genel müfettişi ve yardımcısının bulunduğu bir hiyerarşik pramid sözkonusuydu.”

¹³⁰ Tomar, “*Devşirme Sisteminin Menşei*”, TD, Sayı: VII, s.15.

¹³¹ Yiğit, *Memlûkler*, 209.

¹³² Ayalon, “*Memlûk Devleti’nde Kölelik Sistemi*”, s. 241; “Memlûk, üstadına karış sadık ve kölelik ile âzadlık arkadaşlarıyla dayanışma içinde olmalıydı. Bununu adı hucdâşiye, huşdâşiye, huşdâş diye isimlendirilirdi”.

¹³³ Ayalon, “*Studies on the Structure of the Memluk Army II*”, s. 464. “Emir memlûklerine ‘Memâlik’ül-Ümerâ ve Ecnâdü’l-Ümerâ denilirdi.” “Emirlerin alabilecekleri memlûk sayısı belirli idi ve yenileri ancak ölümle veya tardedilmek suretiyle hizmetten çıkarılanların yerlerine alınabilirdi.” Ayalon, agm. 464. “Bunlar kaliteli askerî okullara gidememelerinde ötürü, Hanedan memlûklerinden daha az eğitilmiş durumda idiler.” Ayalon, agm. 465.

¹³⁴ Tomar, “*Devşirme Sisteminin Menşei*”, TD, Sayı: VII, s.15.

onun memlûkleri yeni sultanın hizmetine girerlerdi. Ancak bunlar sultanın kendi memlûklerine göre ikinci sınıf muamele görürlerdi. Kendileriyle aynı kökenden gelen cariyelerle evlendirilen memlûklerin çocukları teoride memlûk olamazlardı. Giyimleriyle de toplumun diğer kesimlerinden ayrılan memlûkler, kendi aralarında Arapça'dan ziyade kendi dilleri ile konuşuyorlardı.¹³⁵

Memlûkler, askerî teşkilat bakımından Büyük Selçuklular ve İlhanlılar'ın usûllerini benimsemişler, bu hususta çok az değişikliklerde bulunmuşlardı. Selefleri Eyyübiler vasıtasıyla almış oldukları bu askerî teşkilatın esasını, emirlerin rütbe ve derecelerine göre beslemeğe mecbur oldukları “memlûk asker” teşkil ediyordu. Memlûk ordusunda görev yapan bu umeranın rütbeleri, emirlerindeki asker sayısına göre sıralanıyordu. Emirü'l-hamse: Beşbaşı. Emrinde beş memlûk olan emir. Emirü'l-Aşere: onbaşı, emrinde on memlûk olan emir. Emirü'l-aşerat: emrinde on ile yirmi memlûk olan emir. Emirü'l-tablhane: Kırkbaşı. Çoğunun emrinde kırk memlûk olmakla birlikte, bazılarının komutasındaki memlûk sayısı yetmiş kadar çıkardı.¹³⁶

Divanül-ceyş'e bağlı emirler ve askerlerden meydana gelen askerî sınıf, üç gruptan teşekkül ediyordu: 1. el-Memalikü's-sultaniyye: Kapıkulu askerleri, muhafız alayı. Bu grub bizzat sultanın şahsına ait memlûkler (müşterevat) ile önceki sultanlardan intikal eden memlûkler (sultaniyye) ve önceden emirlere ait olup sultana intisab eden memlûkler (seyfiyye)den teşekkül ediyordu.¹³⁷ Memlûk askerî içinde sultana en yakın ve en nüfuzlu grup olan el-memalikü's-sultaniyye, hükümdarların hal'i ve cüluslarında mühim rol oynuyorlardı. Ümera, onların desteğini almadan, içlerinden birini tahta

¹³⁵ David Ayalon, “*Memlûk Devleti'nde Kölelik Sistemi*”, 240-243; Bkz. aynı müellif, “*The Memlûks the Mainstays of İslam's Military Might*”, *Slavery in the İslamic Middle East*, ed. Shaun F. Marmon, Princeton 1999, 89-117.

Burada bir hususa işaret etmekte fayda vardır: Osmanlı Devleti'ndeki pençik ve devşirme sistemi ile, memlûk sistemi arasındaki en belirgin fark, bu konuda, yani askerlerin konuştukları dil konusunda olmaktadır. Osmanlı'da, gerek pençik olarak alınan, gerekse devşirilen gençlerin ilk eğitim yerlerinin ‘Türk’e verilmek’ suretiyle Türk ailesi yanında olmasının, hedeflenen ve tabii olarak gerçekleşen neticesi, farklı bir kültür ortamından gelen bu gençlerin, geldikleri yeni toplum ile tam olarak kaynaşmalarıdır. Dil meselesi de, bu konuda en önemli vasıta. Devşirilen gençler, Türk aile yanında kaldıkları sürede, hem Türkçe'yi öğreniyor, hem de Türk- İslâm kültürünün değerlerini öğrenmek suretiyle, sonradan dahil oldukları yeni sosyal çevrenin doğal bir üyesi gibi davranıyorlardı.

¹³⁶ Yiğit, *Memlûkler*, 210.

¹³⁷ Ayalon, “*Memlûk Devleti'nde Kölelik Sistemi*”, s. 221.

çıkarmaya veya mevcut sultanı hal' etmeye muvaffak olamazdı. Ancak onların desteğini sağlayan emirler, sultanın tahtı için bir tehlike oluşturlardı.¹³⁸

Memlûkler (köle-askerler), devlette bir üst sınıfı teşkil etmekteydiler. Bu sınıfa ulaşmak için kölelikten geçip belli şartları haiz olmak gerekliydi. Bunlar, 1. Müslüman kökten olmamak; 2. Memlûk devletinin dışında, tercihen Kıpçak bozkırlarında veya sonraki devirler sözkonusu olduğunda, Kafkasya ve benzeri bölgelerde doğmuş olmak, 3. küçük yaşta satın alınmış olmak.¹³⁹

Memlûkler askerî teşkilatlanmalarında uyguladıkları ikta sistemini, Selçuklulur-Zengiler-Eyyubiler yoluyla almışlardı. Bu uygulamaların Fatımiler zamanında olmadığını söyleyen Makrizi'nin¹⁴⁰ ifadelerinden anlaşıldığı üzere bu sistem, Mısır'a Selahaddin Eyyubi zamanında girmiş olmalıdır. Eyyubiler zamanında bu sistem içinde yetiştikten sonra, devletlerini bu devletin enkazı üzerine kuran Memlûk sultanları, Ortadoğu İslâm dünyasında bu sistemi daha da geliştirdiler. Onlar da Selçuklu Sultanları gibi, mülk ve vakıf araziler dışında kalan toprağı kendileri ve askerlerinin mülkü olarak kabul ediyorlardı.¹⁴¹

Bu uygulama neticesinde Memlûk devletinde ikta sahibi askerlerden meydana gelen, hakim bir tabaka teşekkül etti. Bu hâkim tabakanın halkla karışmaması için, Memlûkler aynı yolla tedarik olunan kızlarla evlendirme yoluna gidiyorlardı. Askerî ikta sistemi, ikta sahiplerinin sultana bağlı kalmaları ve iktalarında güvenlik ve asayiş sağlamları yanında, askerî hizmeti yerine getirmelerini temin ediyordu. İkta sahipleri, sultan tarafından çağrıldıklarında, şartlar ne olursa olsun askerleriyle beraber cepheye koşmak durumundaydılar.¹⁴²

Memlûklerin son dönemlerinde ikta sistemi bozulmaya başladı. Bu bozulmanın en önemli sebeplerinden biri, ikta arazilerinin intikallerinde, verasetle intikal şartlarının kaldırılması oldu. Bir diğer sebep te, ikta arazilerinin satılmasına izin verilmesi

¹³⁸ Yiğit, *Memlûkler*, 211-212.

¹³⁹ Ayalon, "*Memlûk Devleti'nde Kölelik Sistemi*", s. 235.

¹⁴⁰ Makrizi, I, 85.

¹⁴¹ Yiğit, *Memlûkler*, 214.

¹⁴² Yiğit, *Memlûkler*, 215.

olmuştur. Nitekim bu yüzden, askerî sınıftan olmayan çiftçi veya sanatkar gibi pek çok insan unsuru, asker içine karışmış oldu.¹⁴³ Bu gruplar askerî arazilerin gelirinden istifade ediyorlar, ancak askerlik hizmetinden kaçınıyorlardı. Zira köken itibariyle asker değillerdi. Zaten bu eğilimleri de asker olmak için değil, kolay gelir elde etme yolunu tercih ettikleri içindi. Benzer şekilde emirlerin bir kısmına, savaşa kendilerine vekaleten başkalarını gönderme izni verilmesi gibi yeni uygulamalar, asker-toprak ilişkilerinin zayıflamasına yol açmıştı. Son dönemlerde ikta sistemi sadece askerî sınıfın geçim kaynağından öte bir anlam taşımaz hale gelmişti. Askerî ikta sistemindeki bu bozulma, Memlûkler'in yıkılışının en ciddi sebebi kabul edilmiştir.¹⁴⁴

Memlûk askerî sistemi ile ilgili olarak, bu kadar ayrıntılı bilgiye yer vermemizin iki sebebi olduğunu ifade edebiliriz. Birincisi, pençik ve devşirme uygulamasının, tarihteki köklerinin buralara kadar, en azından benzerlik ve çağrışım düzeyinde iniyor olmasıdır. Bir müessesenin tüm nitelikleriyle anlaşılabilmesinin, tarihi kökeni veya arka-planı diyebileceğimiz yönün ortaya çıkarılmasına bağlı olduğu bilinen bir hakikattir. İkinci olarak, Memlûk askerî sisteminin son dönemlerindeki arıza ve gevşemelerin, nasıl Memlûk devletinin genel yapısını etkileyecek bir hale gelmesi neticesini ortaya çıkarmışsa, benzer şekilde, yerinde mütalaa edileceği gibi, Osmanlı askerî sisteminin omurgasını teşkil eden Yeniçerilik ve onun insan kaynağını oluşturan devşirme sistemindeki gevşeklik ve uygulama arızaları gibi bozulmalar, genel yapının doğrudan etkilenmesi sonucunu ortaya koymuştur. Ayrıca, devşirme sistemi ve bununla birlikte yeniçeri ocak nizamının bozulmasının sebepleri, ilginç bir şekilde birbirine benzemektedir. Yeri geldiğinde görüleceği üzere, orada da, benzer şekilde arızalar sözkonusu olmuş, netice olarak ise, ocağa kanuna muhalif olarak, askerlikten uzak, askerî görevleri ifadan aciz olacak insan unsurunun girmesine yol açmıştır. Bu açıdan da, sistemlerin sona ermesinin sebepleri arasındaki benzerliğe dikkat çekmek istedik.

¹⁴³ Yiğit, *Memlûkler*, 216.

¹⁴⁴ İzzet Abdulkerim, *Dirasat Fî Tarihi'l-Arabî'l-Hadis*, Beyrut 1970, 103.

2.1. Devşirme Sistemine Geçiş Aşamasında Osmanlı Uygulaması:

Pençik Sistemi

Pençik: Sözlük anlamı ile, Farsça, beşte bir anlamında “penç-ü yek” kelimesinin, konuşma dilinde tek kelimelik bir ifadeye dönüşmüş halidir. Akınlar veya savaşlar sonucunda elde edilen esirlerin, İslâm hukuku’nun ganimetlerle ilgili Kur’an-ı Kerim’le sabit olan,¹⁴⁵ ganimet hukukundaki kaidelerinin gereği olarak, beşte birinin kamu adına, devlet hesabına alınmasıdır.¹⁴⁶ İslâm hukukuna göre savaş esirleri ganimetlerden kabul edilmekte, ganimetle ilgili kurallarda da, Kur’an’ın emriyle, ganimetin beşte biri devletin payı olarak tesbit edilmiştir. Devlet ve dolayısıyla onun adına hükümet eden irade, kamu yararına bu payın tasarruf hakk ve yetkisine sahip olmuştur.¹⁴⁷

Osmanlı askerî teşkilatında, Yeniçeri Ocağı, Topçu Ocağı ve Bostancı Ocağı gibi askerî kurumların insan kaynağını oluşturan acemi oğlanı, iki farklı yoldan temin edilmekteydi. Birincisi, harpte elde edilen esirlerden belirli şartlara göre alınan “beşte biri”; ikincisi ise Osmanlı hudutları dahilindeki, yine belirli kural ve kaidelere göre hristiyan çocuklarından yapılan devşirme yoluyla temin edilenlerdi. Kaynaklarımızın zikrettiği rivayetlere göre I. Murad, ulemâdan Karamanlı Rüstem’in ikazı ve Kazasker Çandarlı Kara Halil’in izahatı üzerine, harpte alınan erkek esirlerden beşte birini devlet hesabına ve asker ihtiyacına göre almayı kanun yapmıştı.¹⁴⁸

¹⁴⁵ Kur’an-ı Kerim, Enfal, 41.

¹⁴⁶ Mehmet Zeki Pakalın, “*Pençik*”, “*Pençik Oğlanı*”, “*Pençikçi Başı*”, “*Pençik Kanunu*”, “*Pençik Emni*” maddeleri, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, II, İstanbul 1983, s.766-769; Uzunçarşılı, *Kapıkulu*, I, 6-7; Ahmet Akgündüz, *Bilinmeyen Osmanlı*, OSAV yay., İstanbul 1999, 44. “*Pençik*”, *The Encyclopaedia of İslam* (New Edition), Leiden 1995, Cilt VIII, s. 293-294; “*Pençik*”, *Meydan Larousse*, cilt X, İstanbul 1972, s.21-22; “*Pençik*”, *AnaBritannica Genel Kültür Ansiklopedisi*, cilt XVII, İstanbul 1989, Ana Yay., s.503; “*Pençik*”, *Türk Ansiklopedisi*, Cilt XXVI, s.464, Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara 1977.

¹⁴⁷ Pakalın, “*Pençik*”, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, II, İstanbul 1983, s.766-769; Uzunçarşılı, *Kapıkulu*, I, 6-7; Akgündüz, *Bilinmeyen Osmanlı*, 44.

¹⁴⁸ Âşıkpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman*, İstanbul 1949, nşr. N. Atsız, 128; Anonim *Tevârih-i Âl-i Osman*, nşr. F. Giese, haz. N. Azamat, İstanbul 1992, 24-25; Mehmed Neşrî, *Kitab-ı Cihannümâ*, nşr. A. F. Unat-M.A. Köymen, Ankara 1987, I, 198-199; Oruç b. Adil, *Tevârih-i Âl-i Osman*, Hannover 1925, 21; Enverî, *Düsturnâme*, nşr. Mükremin Halil, 1928, 24; Lütfi Paşa. *Tevârih-i Âl-i Osman*, İstanbul 1341, 33; Uzunçarşılı, *Kapıkulu*, I, 6; Uzunçarşılı, *Medhal*, 156;

Böylelikle, I. Murad döneminde kurulan Yeniçeri Ocağı'na asker temini için önce pençik kanunu gereğince gayr-ı müslim genç savaş esirlerinden faydalanma yoluna gidilmiş, fakat daha sonra fetihlerin azalması, Ankara Savaşı'ndan sonra da bir süre durması yüzünden devşirme yoluna başvurulmuştur.¹⁴⁹

İslâm hukukunun ganimetlerle ilgili vaz' etmiş olduğu prensiplerinden doğmuş olan 'pençik', Osmanlı Devleti'nin ilk kuruluş yıllarında uygulanmıyordu. Savaşlar sonunda, ele geçen diğer ganimetler gibi, esirler de Gâziler arasında taksim ediliyordu. Gâziler hisselerine düşen esirleri, İslâm hukuku gereğince istedikleri şekilde istihdam edebiliyor, buna imkân bulamayanlar ise onları satabiliyorlardı.¹⁵⁰

Pençik uygulamasının başlama zamanı ve nasıl olduğu konusu, kroniklerimizde oldukça ayrıntılı bir biçimde zikredilmiş, ve meşhur bir rivayet halinde, müşterek bilgi olarak yer almıştır.¹⁵¹ Ayrıca modern araştırmalar içinde de en fazla odaklanılan ve problem alanı olarak görülen konu olup, üzerinde pek çok makale kaleme alınmıştır.¹⁵²

İkinci Bayezid devri ilim adamlarından Müderris Mevlana Mehmed Neşrî¹⁵³ tarafından Kitâb-ı Cihan-nümâ adı altında telif edilen ve Hicri 989 (M.1492) yılında tamamlanarak o tarihlerde padişaha sunulduğu tahmin olunan ve "Neşrî Tarihi" adıyla

¹⁴⁹ Neşri, *Kitab-ı Cihannüma*, (nşr. A. F. Unat- M.A. Köymen), Ankara 1987, I, 198-199; Abdulkadir Özcan, "Devşirme", *DİA*, IX, İstanbul 1994, 254,

¹⁵⁰ Ziya Kazıcı, *Osmanlılarda Vergi Sistemi*, İstanbul: Şamil yay., 1977, 131.

¹⁵¹ Âşıkpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman*, İstanbul 1949, Yay. N. Atsız, 128; Anonim *Tevârih-i Âl-i Osman*, (nşr. F. Giese, haz. N. Azamat), İstanbul 1992, 24-25; Mehmed Neşrî, *Kitab-ı Cihannümâ*, (nşr. A. F. Unat- M.A. Köymen), Ankara 1987, I, 198-199; Oruç b. Adil, *Tevârih-i Âl-i Osman*, Hannover 1925, 21; Enverî, *Düsturnâme*, (nşr. Mükremin Halil), 1928, 24; Lütü Paşa, *Tevarih-i Al-i Osman* (nşr. Ali), İstanbul 1341, 33.

¹⁵² Palmer, J. A. B. "The Origin of the Janissaries", *Bulletin of the John Rylands Library*, 35, 1952-53, 448-481; Repp, R.C. "A Further Note on the Devshirme", *BSOAS (Bulletin of the School Oriental and African Studies)*, XXXI, Hertford 1968, 137-139; Vryonis, Speros. "Isidore Glabas and the Turkish Devshirme", *Speculum* 31, 1956, 433-443; Wittek, P., "Devshirme and Shari'a", *BSOAS (Bulletin of the School Oriental and African Studies)*, 17, 1955, 271-278; Dimitriadis, Vassilis. "Some Thoughts On the Origins of the Devshirme", *Held in Rethymnon*, 11-13 Jan. 1991; Cahen, C., "Note sur l'esclavage Musulman at le Devshirme Ottoman, a propos de travaux recents" (*Müslüman Kölelik ve Osmanlı Devşirmesi Üzerine Yeni Bazı Çalışmalarla Bağlantılı Notlar*), *JESHO (Journal of the Economic and Social History of the Orient)*, XIII, 211-218, Leiden 1970; Gross, M.L. "The Origins and Role of the Janissaries in Early Ottoman History", *Middle East Research*, L., 1969-70, 1-6.

¹⁵³ Mehmed Neşrî, *Kitâb-i Cihannümâ: Neşrî Tarihi*, İkinci Baskı, (haz. F.R. Unat- M.A.Köymen), Ankara 1987. XIV. Ve XVI. Yüzyıl Osmanlı tarihi olayları hakkında, çağdaş diğer yazma Osmanlı tarihlerine nazaran daha tafsilatlı ve çeşitli bilgiler ihtiva etmektedir.

tanınmış olan kaynağımızın pençik uygulamasının başlamasıyla ilgili zikrettiği rivayet şu şekildedir:

“Rivayettür ki, çünkü Murad Han Gâzi, Edirne tahtına geçüb oturdı. Lalası Şahin’e Zağra ve Filibe tarafına akın verdi. Ve Evrenoz Gâzi dahi İpsala’yı feth idüb, bunlar yirtü yirinde uc-beğleri oldılar. Bir gün Kara Rüstem dirlerdi, Karaman vilayetinden bir danışmend geldi. Ve bu ol Kara Rüstem’dür ki, zamanla Gelibolu iskelesin tutmuştur. Ve Bursa’da türbesi vardır ki, Mevlana Rüstam türbesi dirler. Ve Hayrüddin Paşa ol vakıt Kadiasker idi. Kara Rüstem eytdi: “Efendi, bunca sultanluk malı niçün zayi idersiz?”. Kadiasker eytdi: “Nice mal zayi itdüm?” didi. Kara Rüstem eytdi: “iş bu Gâziler ki, gazadan esir çıkarurlar, Tanrı buyruğıyle beşde biri hünkarundur” didi. Kadiasker bunu Sultan Murad Gâzi’ye bildirüb, Murad Han Gâzi dahi eytdi: “Hünkar buyurdi-kim, Tangrı buyruğıyse alun” didi. Andan sonra Kara Rüstem kendü oturub, her gelüb boğazı geçen esirden yiğirmi beş akça aldı. Bu ihdası evvel danışmend Karamanlu Kara Rüstem itdi. Amma bu akçayı ol vakıt hums deyü alurlardı. Şimdi humsı esir alunduğı yirde alduktan sonra yine her esirden geçit akçası deyü alem-beri akça alurlar ve iskelede esir içün akça aldukların bilicek iskeleye esir getirmeyüb her biri bir tarafda gizler oldılar. Andan sonra Gâzi Evrenoz’a ve Lala Şahin’e ısmarladılar ki, akından çıkan esirden biş başda birin, Padişah içün alalar. Eğer esir biş olmazsa, her esirden yiğirmi biş akça alalar. Pes anlar dahi bu tertib üzerine birer kadı tayin idüb, akıncı kadıları deyü ad koyub bu tarik üzre hayli oğlanlar cem’ idüb Murad Han Gâzi’ye getürdiler. Çandarlu Hayrüddin Paşa eytdi : “Bunlar Türke virelüm. Hem Müslüman olsunlar, hem Türkçe öğrensünler. Sonra getürelüm, Yeniçeri olsunlar” didi. Pes öyle idüb, yevmen feyevmen yeniçeri ziyade oldı. Evvel Türke virüb bir nice yıl kullanur, hem Türki öğrenüb, hem Müslüman olur. Andan kapuya getürüb ak-börk göyürüb adını yeniçeri kodılar. Pes yeniçeri ve solaklar¹⁵⁴ Murad Han zamanında ihdas oldı. Ve solaklar dahi dikak börkler giyüb ve tuğlar sokınub ok ve yayla hünkarun önünce yürürlerdi.”¹⁵⁵

¹⁵⁴ Solaklar: Yeniçeri Ocağını teşkil eden 196 ortadan, 60, 61, 62 ve 63. ortalara verilen addır. Devşirme gençlerin boylu boslularından seçilip, padişahların hizmetinde bulunanlara da ‘solakan-ı hassa’ denirdi. Hassa solakları, gerek sefer ve gerek rikab-ı hümayun resimlerinde padişahın etrafında yaya olarak yürütürlerdi. Pakalın, III, 254.

¹⁵⁵ Neşri, I, 197-199.

Pençik uygulamasının temelini teşkil eden bu rivayetin, Anonim Tevarih-i Ali Osman'da geçtiği şeklini de zikrettikten sonra, konunun derinlemesine değerlendirmesi ve diğer yönlerini ele almaya devam edebiliriz:

“Hicretin 761 yılında vaki oldu. Murad Gâzi lalası Şahin'e Zağra'yı ve Filibe'ye akın virdi, ana gönderdi. Ol tarafı varup feth itdiler. Ve Evrenos Beğ'e dahi İpsala tarafın virdi. Ve Evrenos Beğ dahi varup İpsala'yı feth itdi. Andan bunlar yırlı yirinde uç beği oldular. Bir gün Kara Rüstem dirlerdi, bir danışmend var idi, Karaman vilayetinden gelmişdi. Ol Kara Rüstem, Cenderelü Kara Halil kim kadiasker idi, ana geldi, eyitdi: “Bunca beğlik malı zayi idersin?”. Kadiasker Kara Halil eydür: “Zayi olacak nice mal vardur eyidivir” didi. Kara Rüstem eydür: “iş bu esirlerden kim gazadan Gâziler getirürler, Tanrı buyruğunda bişde biri padişahundur” didi. “Niçin anı almazsın” didi. Kadiasker Kara Halil eydür: “ Bu kaziyyeyi padişaha arz ideyin” didi. Andan Gâzi Murad'a arz itdi. Gâzi Murad eytdi: “ Tanrı buyrığında var ise alun” didi. Vardılar Kara Rüstem'i okıdılar. Eyitdiler: “Ya mevlana” Tanrı buyruğı neyise it” didiler. Kara Rüstem vardı, Kara Rüstem Gelibolu'da oturdu. Her esirden yiğirmibeş akça aldı. Bu ihdas bu iki kişiden kaldı Gelibolu'da. Esirden bac almak Cendereli Kara Halil'den ve Kara Rüstem'den kaldı. Andan hem Gâzi Evrenos Beğ'e dahi ısmarladı kim akından çıkan esirlerden bişde birin alalar. Dört esiri olanun yiğirmibeş akçasın alalar. Bu tertib üzerine vardılar, oğlanlar divşürdiler. Andan akından çıkan esirden bişde birin aldılar. Getürüp kapuda bu oğlanları taşra illerde Türklere virdiler, “Türkçe öğrensın” didiler. Andan Anadolu'ya bu oğlanları göndürdiler. Türkler bu oğlanlara çift sürdürdiler. Bir nice zaman bunları Türkçe öğrenice, kullandılar. Andan birkaç yıldan sonra getürüp kapuda yeniçeri eylediler. Ve hem adını yeniçeri kodılar. Bunların aslı ol vakitden bertü oldı.¹⁵⁶

Aynı rivayetin Âşıkpaşazâde'deki anlatımına baktığımızda özde değişmeyen üslub farkı ile, olay şu şekilde zikredilmektedir: “Bir gün Kara Rüstem derlerdi bir danışmend vardı; Karaman vilayetinden geldi, Çandarlı Kara Halil kim Kazasker idi, ana itti sen niçin bunca beylik malı zayi edersin dedi; Kazasker olan Kara Halil ider zayi olacak ne mal vardır? Sen deyiver dedi. Kara Rüstem itti, işbu esirler kim Gâziler

¹⁵⁶ Anonim Tevarih-i Ali Osman, (nşr. F. Giese, haz. N. Azamat), İstanbul 1992, 24-25.

gazadan getirür Tanrı buyruğuyla beşte biri padişahındır niçin sen anı almazsın dedi; Pes Kazasker dahi bu kaziyeyi Sultan Murada arzettiler. Andan Sultan Murad, çünkü Tanrı buyruğudur alın dedi; vardılar Kara Rüstemi okudular; ittiler, mevlana Tanrı buyruğunda ne ise anı it dediler; Kara Rüstem vardı, Gelibolu'da oturdu; her esirden yirmi beş akçe aldı; Gelibolu'da ve gayri yerde esirden baş almak ve bu ihdas Çandarlı Kara Halil ve Kara Rüstem'den kaldı. Andan Gâzi Evranos'a dahi ısmarladılar akından çıkan esirin beşte birin al dediler, anın kim, esiri beş olmıya her esirden yirmi beş akçe al dediler, bu tertip üzere Evranos dahi Kadı tayin eyledi ve haylı oğlanlar cem eyledi; aldıkları oğlanları getirüp Sultan Murad'a arzederlerdi; andan bu oğlanları Anadolu'da Türklere verirlerdi, Türkler dahi bu oğlanlara çift sürdürürlerdi, ta Türkçe öğrenince kullanırlardı, andan kapuya getirdiler, Ak börük geydirdiler; hem adını Yeniçeri kodular, ol vakitten beru kaldı.”¹⁵⁷

Pençik resmi hakkında Oruç Bey tarihinde¹⁵⁸ de aynı muhtevalı rivayete yer verilmiştir: “Hicretin 763'ünde idi ve Kara Rüstem derlerdi bir danışmend vardı. Karamandan gelmişti. Cenderelü Kara Halil kim kadiasker idi, geldi ana itti mevlana bu ganimet malı kim vardır, akından çıkanı niçün beyliğe zabt etmezsin? Zayi edersin didi. Kadiasker itti ya nice idelim didi? Kara Rüstem itti işbu esirler kim Gâziler getüreler, Tanrı Buyruğunda, humsü padişahındır, niçün alınmaz didi? Kadiasker, Murad Han Gâziye didi. Padişah itti, çünkü Tanrı buyruğudur niçün almazsınız didi? Alınız deyu hükmeyledi; vardılar Kara Rüstemi akıncı üzerine kodular; Mevlana Tanrı Buyruğu neyse öyle olsun didiler, Kara Rüstem Gelibolu'da oturdu, her esirden yirmi beşer akçe aldı. Bu ihdas bu iki kişiden oldu ve hem Gâzi Evranos Bey'e dahi ısmarladılar her akından gelen esirden yirmi beşer akçe ve beş esirden birisin ala deyu tertip üzerine oldular; vardılar oğlan devşirdiler, getirüp Anadolu'da Türk kavmine ulaştırdılar; çift sürdürdüler ve hizmetlendiler ve hem Türkçe öğrendiler. Üç yıl, dört yıl olduktan sonra getirüp kapuda Yeniçeri ittiler, Ak börük giydirdiler.”

¹⁵⁷ Âşıkpaşazâde, *Tevarih-i Al-i Osman*, İstanbul 1949, Yay. N. Atsız, 128.

¹⁵⁸ Oruç b. Adil, *Tevarih-i Al-i Osman*, Hannover 1925, 21.

“Lütfi Paşa tarihinde¹⁵⁹: ‘.. bunun zamanında Gelibolu’da esirden pençik almak Kara Rüstem sebebiyle adet oldu..’ denilmektedir.” “Âşıkpaşazâde ve Oruç Bey tarihlerindeki kayıtlardan Türk üzerine verilen oğlanların oradan geldikten sonra Yeniçeri oldukları yazılıp Acemi ocağından bahsedilmemektedir, fakat bunların acemi ocağına verildiklerine dair kayıtlar çoktur. Belki ilk teşekkülde ihtiyaca mebni böyle olmuştur.”¹⁶⁰

Neşri’de kaydedildiğine göre de Çandarlı Hayreddin Paşa, savaşta elde edilen esirlerden “Bunları Türk’e virelüm, Hem müslüman olsunlar, hem Türkçe öğrensinler. Sonra getürelüm Yeniçeri olsunlar” diyerek teşkilatın kurulmasında önemli bir rol oynamıştır.¹⁶¹

Osmanlılarda Acemi Ocağına alınacak gençler ilk defa Pençik kanunu ile toplandı. Bu usulü teklif eden Kara Rüstem Gelibolu’da oturtularak harpten sonra Anadolu’ya dönen askerlerden Pençik resmini veya karşılığı olan esiri bizzat kendisini aldı. Pençik resminin h.764/m.1363 senesinde ihdas edilmiş olduğunu kanunname yazmaktadır.¹⁶²

Zaim Mehmed Bey¹⁶³, Acemi ocağı için esirlerden beşte birinin orduya alınmasının Sırpsındığı muharebesini müteakip olduğunu yazmaktadır. Mebde-i Kanun Yeniçeri Ocağı Tarihi adlı kaynağımızda da ilk pençik oğlanının Bilecik tarafına yapılan akında alındığını beyan edilmektedir.¹⁶⁴

Muharebelerde ordu efradı tarafından elde edilen esirler hakkında tertip edilen bu kanuna Pençik Kanunu ve ordu için alınan esir oğlanlara da Pençik Oğlanı denirdi.¹⁶⁵

¹⁵⁹ Lütfi Paşa. *Tevarih-i Ali-i Osman* (nşr. Ali), İstanbul 1341, 33.

¹⁶⁰ Uzunçarşılı, *Kapıkulu*, I, 7.

¹⁶¹ Neşri, *Kitab-ı Cihannüma*, (nşr. A. F. Unat- M.A. Köymen), Ankara 1987, 198-199.

¹⁶² *Osmanlı Kanunnameleri*, (Ebu’s-suud Efendi), *Milli Tettebbular Mecmuası* (Mayıs-Haziran 1331), cilt: I, sayı: 2, 325.

¹⁶³ Zaim Mehmed Bey, *Tarih-i Ali-i Osman*, Nuriyosmaniye Ktp, no.3270, s.197-198.

¹⁶⁴ *Mebde-i Kanun Yeniçeri Ocağı Tarihi*, (nşr. E. Petrosyan), Moskova 1987, s.29.

¹⁶⁵ Pakalın “*Pençik Oğlanı*”, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, II, s. 769; Uzunçarşılı, *Kapıkulu*, I, s. 8; Koçu, Reşad Ekrem. *Yeniçeriler*, İstanbul 1964, s. 15; Ahmet Akgündüz, *Bilinmeyen Osmanlı*, s. 44.

O tarihte ordu için alınan esir başına kıymet olarak yüz yirmi beş akçe takdir edilmişti, bu suretle ya beş esirde bir esir alınacak veya her esirden yüz yirmi beş akçe hesabı üzerinden bunun beşte biri olan yirmiş beş akçe hazine için tahsil olunacaktı.¹⁶⁶

Pençik oğlanlarının mühim bir kısmı akıncıların düşman memleketlerine yaptıkları akınlarda elde edilmekte idi. Onbeşinci asır sonlarındaki Pençik kanununda asker için alınacak esirlere dair şu kayıtlar vardı: Akıncı beyi ile toyca ve akıncıların elde ettikleri esirler Pençikci denilen ve akıncılarla beraber bulunan bir memur tarafından tesbit edildikten sonra akıncı beyinin bilfiil elde ettiği oğlandan yirmi adedi kendisine bırakılırdı; keza pençikçinin elde ettiği esirin beşi ve toycaların büyüklğine birer ve küçüklerinin ikisine bir esir terk edildikten sonra¹⁶⁷ mütebaki erkek esirlerin on ile on yedi yaşlıları arasındakilerin kusursuz ve sağlam olanlarından her biri üç yüzer akçeye devletçe satın alınırdı. On sekiz yaşındakilerin ve hatta daha büyükçe olanlarının münasipleri de alınabilirdi.¹⁶⁸

Bundan başka askerliğe elverişli olarak kanunen alınan beşte birden hariç diğer kadın ve erkeklerle çocuklardan esir edilenlerden kanunun tayin ettiği şartlar altında vergi alınmıştı; her esir sahibi esirinin kadın, erkek, çocuk ve ihtiyar oluşuna göre hükümet tarafından tayin edilen Pençikçiye bu vergiyi vermekle mükellefi¹⁶⁹; bundan dolayı pençik yani beşte bir kanunu, biri sırf Pençik oğlanına ve diğeri de harpte elde edilen diğer kadın, erkek, çocuk ve ihtiyar olmak üzere iki şekilde tatbik edildi.¹⁷⁰

¹⁶⁶ Âşıkpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman*, İstanbul 1949, Yay. N. Atsız, 128; Anonim *Tevârih-i Âl-i Osman*, (nşr. F. Giese, haz. N. Azamat), İstanbul 1992, 24-25; Mehmed Neşri, *Kitab-ı Cihannümâ*, (nşr. A. F. Unat-M.A. Köymen), Ankara 1987, I, 198-199; Oruç b. Adil, *Tevârih-i Âl-i Osman*, Hannover 1925, 21; Hezarfen Hüseyin Efendi, *Telhîsü'l-beyân-fi kavânîni Âl-i Osman*, (nşr. S.İlgürel), TTK, Ankara 1998, 143-144; Eyyûbi Efendi *Kanunnâmesi*, (nşr. Abdulkadir Özcan), İstanbul 1994, 40; Uzunçarşılı, *Kapıkulu*, I, s. 8; Koçu, Reşad Ekrem. *Yeniçeriler*, İstanbul 1964, s. 15; Ahmet Akgündüz, *Bilinmeyen Osmanlı*, s. 44.

¹⁶⁷ Anlaşıldığı kadarıyla, rütbesinin durumuna göre değişen bir miktara bağlı olarak, elinde bulunan esirin bir kısmı muaf tutulmaktaydı.,

¹⁶⁸ Âşıkpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman*, 128; Anonim *Tevârih-i Âl-i Osman*, 24-25; Neşri, I, 198-199; Oruç, *Tevârih-i Âl-i Osman*, 21; Hezarfen Hüseyin, *Telhîsü'l-beyân*, 143-144; Eyyûbi Efendi *Kanunnâmesi*, 40; Uzunçarşılı, *Kapıkulu*, I, s. 8; Koçu, Reşad Ekrem. *Yeniçeriler*, s. 15; Akgündüz, *Bilinmeyen Osmanlı*, s. 44.

¹⁶⁹ Bkz. Pençikçi: Pakalın "*PençikEmini*", *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, II, s. 767.

¹⁷⁰ Uzunçarşılı, *Kapıkulu*, I, 7.

Akgündüz'e göre, Osmanlı Devleti, esirleri köle yapmak veya Avrupalılar gibi satmak yerine, hem onlara hürriyetlerini kazandırmış, hem de kendi rızalarıyla müslüman olmalarını sağlamıştır. Bu şekilde devşirilen pençik oğlanlarının zulümle ve haksızlıkla taraf değiştirdiklerini iddia etmek de mümkün değildir.¹⁷¹

Pençik vergisinin alınması için, önceleri akıncı kadıları görevli idi, daha sonra pençikçi namıyla akıncılarla birlikte bulunan bir memura bu görev verildi. İstanbul ve Gelibolu gibi yerlerde de pençik resmi almak için Pençik emini denilen memurlar vardı.¹⁷²

Pençik kanunu¹⁷³ daha sonra esaslı surette tesbit edildi, acemiliğe alınmayan veya adedi beşten aşağı olan erkek esirler, şirhor, beççe, gulâmçe, gulâm, sakallı ve pir diye birtakım sınıflara ayrıldı ve bu düzenlemeye bağlı olarak vergi alındı.¹⁷⁴

¹⁷¹ Akgündüz, *Bilinmeyen Osmanlı*, 45.

¹⁷² Uzunçarşılı, *Kapıkulu*, I, 10; Akgündüz, *Bilinmeyen Osmanlı*, 45..

¹⁷³ 916/1510 TARIHLİ PENÇİK KANUNNÂMESİNİN METNİ SÛRET-İ KANUNNÂME-İ PENÇİK (Topkapı Sarayı Arşivi, R. 1935, vrk. 108-b, 109-a.)

Kudvet'ül-ulemâ'il-izâm, üsve'ül-fudalâ'il-fihâm, mübeyyin'üş-şerâyi' ve'l-ahkâm, el-mahsûs bi-inâyet'ü-Melik'il-Allâm *İstanbul Kadısı Mevlâna Seydi -Dâmet fedâilühû- ve İftihâr'ül-ümenâ'il-muharririn Pençik Emini Muhyiddin -Zîde kadruhû- tevki-i refi-i hümayûn vâsıl olıcak ma'lûm ola ki; Sen ki eminsin. Hâliyâ kapurna mektûb gönderüb iskeleye gelen üserânın pençiki* hususunda *Kanunnâme* taleb etmişsin. İmdi bundan evvel *İnebolu iskelesinde* Kanunnâmeye ihtiyâç olub kanunnâme olub tezkire gönderilüb *istanbul Pençigirim* kanunnâmesi sureti taleb olundu. Ol dahi sureti gönderüb ana göre *İnebolu İskelesine* Pençik Kanunnâmesi yazılıb gönderilüb sûret-i ahkâmda kayd olunmuş idi. Asıl *İstanbul Kanunnâmesinden* müstahrac olduğu sebebdan *Anadolu ahkâmında* bulunub yazılıb gönderildi. İmdi pençik hususunda olan kanun-ı kadîm budur ki

1. *Şir-hor beççeden* üç yaşına değin onar akçeden otuz akçeye varınca alınur Ve üç yaşından sekiz yaşına varınca yüz akçe alınur. Bunun gibilere *beççe derler*.

2. Ve sekiz yaşından on iki yaşına varınca yüz yirmi akçeden ikiyüz akçeye varınca alınur. Bunun gibilere *gulâmçe derler*. Ve *balığ* olmuş gulâmdan ikiyüz elli akçeden ikiyüz seksen akçeye değin alınur

3. Ve *sakallı* kâfirden dahi ikiyüz elli akçeden ikiyüz yetmiş akçeye değin alınur. Ve *pir* kâfirden yüz elli akçeden ikiyüz akçeye değin alınur.

4. Ve mezkûr kâfir pîr veya *fertûte* olacak olursa, yüz otuz akçeden yüz elli akçeye değin alınur. Ve dahi gulâm veya kâfir *yek-çesm veya yek-dest* olursa, yüz otuz akçeden yüz elli akçeye değin alınur.

5. Ve dahi *üm'm'ül-veled* cariye yüz yirmi akçeden yüz elli akçeye değin alınur. Ve dahi *mârîye ve acuze ve duhter ve ma'yûbe ve bîmâre vefertûte veyahud yek-dest ve yek-çesm* olacak olursa, bu zikrolunan emsali mucibince alınur.

6. İmdi buyurdum ki, hükmi-i hümayûnum varduğu gibi siz dahi bu zikrolunan *Kanunnâme* mücebine amel edüb üslûb-ı mezbûr muktezâsınca pençik alub her birin aynı ayrı cins cins müfredâtıyla yazub ahnan akçeyi her neferin altına kayd edüb mufassal defter edesin. Hâric-i defter nesne komayasın. Bu bâbda tamam ihtimam edüb mal-i pâdişahîyi tahsîl edesin.

7. Ve sen ki, kadısın, bu Kanunnâmenin suretin sicillâta kayd edesin. Zayi' olmayub dâima mücebiyle amel oluna. Ve ba'd'en nazar bu hükmi emni-i mezbûrun elinde ibkâ edesin. Her kim emni olursa, anlar hıfz edeler.

Şöyle bileler, alâmet-i şerife itimâd kılalar.

İlk sıralarda ordu için alınan esirlerin yaşlarına dikkat edilmezdi. Harbe yaramak şartıyla muayyen ve kısa bir terbiyeden sonra ocağı kabul edilirdi; bu usul sonradan değişti. On ile yirmi yaş arasındaki esir erkek çocukların Acemi Ocağı için alınmaları kanun oldu. Fütuhatın genişlemesi sebebiyle elde edilen Pençik oğlanlarının Gelibolu Acemi ocağında hep gemi hizmetinde bulunmalara yapılan tecrübeler binaen mahzurlu görülüp bundan sonra Pençik Oğlanlarının birer akçe ile acemi olmaları usulü de kaldırıldı ve bunların Anadolu'ya gönderilerek az bir bedel mukabilinde Osmanlı hudutları dahilindeki çiftçilerin hizmetlerine verilmeleri karar altına alındı. Bu suretle Anadolu'da İslâm ve Türk terbiyesi görüp Türkçeyi öğrenerek yetişecek olan Pençik oğlanlarının orduda daha emniyetli şekilde hizmet edecekleri düşünülmüştü; bunların Anadolu'ya gönderilmeleri henüz Rumeli'de iyice yerleşilmiş olmamasından dolayı aradaki deniz sebebiyle Avrupa'ya kaçmamaları içindi, istisna olarak bile değerlendirecek, bazen bu uygulamaya rağmen kaçanlara rastlanmaktadır.¹⁷⁵

Hükümetin Pençik oğlanlarını küçük bir bedel mukabilinde çiftçiye vermeleri anlaşmalı bir muamele olup esirin icabında 'ben padişah kuluyum' diye çiftlik sahibine kafa tutmayarak hizmet etmesi içindi; sonra bu usul devşirmelere de aynen tatbik edilmişti.¹⁷⁶ Türk çiftçisine esir verilmesi kanununun Sırpsındığı harbinden sonra uygulamaya konulduğu zikredilmiştir.¹⁷⁷

Osmanlı vesikalarında 'Türk üzerinde olan oğlanlar' diye zikredilen acemiler, işte bu Pençik oğlanlarıyla daha sonra devşirme kanunuyla alınan Osmanlı hudutları dahilindeki hristiyan çocuklarıdır. Türk çiftçilerine verilen bu oğlanlar –pençik ve devşirmeler- yetiştikten sonra birer akçe yevmiye ile Acemi Ocağına, Gelibolu'daki

Tahriren fîl-yevm'is-sâdis şehri Şevval'il-mükerrem sene sitte-aşereve tis'a-miete (916)

¹⁷⁴ Uzunçarşılı, *Kapıkulu*, I, 9; Koçu, 16.

¹⁷⁵ Uzunçarşılı, *Kapıkulu*, I, 11.

¹⁷⁶ Uzunçarşılı, *Kapıkulu*, I, 11.

¹⁷⁷ Zaim Mehmed Bey, 197.

gemi hizmeti ve daha başka hizmetlerde de bulunduktan sonra, kapuya çıkma veya bedergah ismiyle Yeniçeri ocağına kaydedilirlerdi.¹⁷⁸

Türk çiftçilerine verilen gerek Pençik ve gerek Devşirmelerin kaçmamaları ve bunların sevk ve celpleri ve mütemadi kontrol edilmeleri için Anadoludakilerin idaresi Anadolu Ağası denilen bir zabite ve Rumelidekiler de Rumeli Ağası'na tevdi edilmişti.¹⁷⁹

“Kayseriyye Beği'ne hüküm ki,

Bundan akdem emr-i şerîfimle taht-ı hükûmetinizden cem' olunan acemi oğlanlar âsitâne-i saâdetime gelüp müslüman olduklarından sonra bazısı kaçup girü yerlerine varup mürted oldukları istima' olundu. Buyurdum ki, hüküm-ü şerîfim varıcak, bu hususu hafıyyeten teftiş ve tefahhus idüp, göresin. Fi'l-vâki, anun gibi emr-i şerîfimle alınan acemi oğlanlarından kaçup mürted olanlar kaç nefer ise isimleri ve resimleriyle yazup, d e f t e r i d ü p, v e k e n d ü l e r i n k a y d - u b e n d i l e y a r a r a d a m l a r a k o ş u p, s ü d d - i s a â d e t i m e g ö n d e r e s i n. A m m â g ö n d e r d i ğ i n a d a m l a r a o n a t t e m b î h e y l e y e s i n k i, y o l d a v e i z d e g a f l e t i l e g a y b e t i t t i r m e k t e n h a z e r e y l e y e l e r. Ş ö y l e b i l e s i n. S e n e 9 7 2 C e m a z i y e l e v v e l 1 5 6 4 .¹⁸⁰

Çelebi Mehmed zamanında ve oğlu İkinci Murad'ın ilk devirlerinde Rumeli'de fütihat yapılamadığı için esirlerden istifade edilememişti; bunun üzerine Osmanlılardan evvelki Türk ve İslâm devletlerinde tatbik edilmemiş olan yeni bir usul ile hristiyan tebeanın yaşları kanunen muayyen müteaddit çocuklarından yalnız birer tanesinin Osmanlı ordusuna alınması kararlaştırılmıştı.

Bu suretle hristiyan tebea evladından asker devşirmek için bir Devşirme Kanunu yapıldı. Bu yeni kanunla başdan başa gayrı müslim olan Rumeli halkı kademeli olarak, müslümanlaştırılacak ve aynı suretle müslüman olan bu bir kısım askerle Türk ordusu kuvvetlenecekti. İki başlı faydası olan Devşirme kanunu artık eski ehemmiyetini kaybeden Pençik kanunuyla asker almanın yerine kaim olmuş, kuvvetli ve sürekli

¹⁷⁸ Uzunçarşılı, *Kapıkulu*, I, 12.

¹⁷⁹ Uzunçarşılı, *Kapıkulu*, I, 12.

¹⁸⁰ BOA, MD, nr.6, s. 270. 1564 tarihli hüküm.

olarak iki buçuk asır kadar devam etmiştir. Pençik kanunu sonraları da devam etmiş fakat askerden ziyade vergiye inhisar etmiştir.¹⁸¹

Devşirme sisteminin, Abbâsîlerden itibaren süregelen bir uygulamanın bir nevi devamı olduğunu düşünen Vryonis, bunu hakim olunan bölgenin yerel şartlarına ve var olan çevre şartlarına bağlı olduğunu ifade etmektedir. İslâm hükümdarları daha dokuzuncu yüzyılda, belki de daha erken bir dönemde Abbâsî halifelerinin, bu hanedanı iktidara getirmede çok önemli bir rol oynamı olan Horasanlı askerlerin kanun-kural tanımazlığını dengelemek için Türk köle-askerlerini kullanmaya başladığı zaman, yabancı köle askerlere dayanmaya başlamışlardı. Abbâsî halifelerinin kendilerini iktidara getirmeye yardım eden gruplardan birisinden kurtulma çabası, İbn Haldûn'un, yönetici hanedanın başarılı kurucusunun, hanedanın a yakta k alabilmesi için böyle bir gruptan kurtulması gerektiği yönündeki önermesinin tipik bir örneğini teşkil etmektedir.¹⁸²

Bir diğer müsteşrikin gözüyle uygulamanın anlaşılması ise şu şekilde olmaktadır: “Türklerin geniş yayılma siyasetinin sonucu olarak ele geçen memleketlerden geniş ölçüde oğlan toplamak adetti. Savaş esirlerinin beşte biri padişaha verilirdi. XIV. Yüzyılda I. Murad balkan halkını asimile etmek problemi ile karşılaşınca Avrupalıların ‘çocuk vergisi’ dediği pençik kanununu çıkartmıştır. Bu kanun sonucu olarak Balkan memleketlerinden toplanan ve askere alınan, daha sonra Anadolu’ya gönderilen çocuklarla orjinal Yeniçeri ordusu kurulmuştur.”¹⁸³

Akgündüz’e göre, I. Murad’dan Fatih Sultan Mehmed zamanına kadar olan dönemde, Yeniçeri Teşkilatının ihtiyacı olan genç insan unsurunun kaynağı pençik oğlanlarıyla sağlanmaktaydı.¹⁸⁴

Bu konuyla ilgili son olarak bir pençik fermanı zikrederek devşirme sistemine geçebiliriz. “..pençikçi başı Yusuf dergâh-ı muallâma adam gönderüp kanunnâme talep

¹⁸¹ Uzunçarşılı, *Kapıkulu*, I, 13-14.

¹⁸² Vryonis, 520.

¹⁸³ B. Miller, *The Palace School of Muhammed the Conqueror*, Cambridge 1941, 49-50.

¹⁸⁴ Akgündüz, *Bilinmeyen Osmanlı*, s. 44-45.

kılup ben dahi işbu kanunnameyi virdim ve buyurdum ki: “Uç beğleri akıncı ve sair yiğit ve yikil cem idüp darülharbe seğırtmek akındır ve Uç beğleri kenduler eşmeyüp adamlarına akıncı ve sair yiğit ve yikil koşup darulharbe göndermek eğer, eşen kimesneler yüz v e yüzden ziyade olursa haramiliktir, bu iki kısımdan pençik alınur ; eğer Uç beğleri kendüler eşmeyüp adam gönderüp eşen adam yüzden eksik olursa çetedir, pençik alınmaz, minbad dahi bu üslub üzre amel oluna bir dürlü dahi olmaya.

Ve Uç beğleri ve pençikçilerin ve toyçelerin ağırlığı babında dahi buyurdum ki şol vakit ki akın ve haramilik ola; ol akından ve haramilikten çıkan oğlanlarından akın beğlerinde ve pençikçilerde ve toyçelerde ve akıncılarda ve sair yiğit ve yikilde ne miktar oğlan var ise cem olup dahi pençikçi başı marifetiyle yazup defter olup dahi akın beği ol akında kendü kisbiyle çıkardığı oğlandan yirmi oğlan ile ağırlana ve pençikçiler, kendu kazancı ile çıkardığı oğlandan beşer oğlan ile ağırlana ve toyçaların malum ve muayyenleri kendu kisbleriyle ve mübaşeretleriyle çıkardığı oğlandan birer oğlan ile ağırlana ve alçak hallü toyçeler dahi kendüler çıkardığı iki kişi bir oğlanla ağırlanalar ve ağırlıktan ziyade gelen oğlan, on yaşından on yedi yaşına varınca alına ve eğer on yedi yaşından tecavüz idenlerin dahi bazısında kabiliyet olursa ol dahi alınıp esir sahibine her oğlan için Hazine-i Amireden üç yüz akce verile; amma gerektir ki alınacak oğlan malul ve mariz olmıya, oğlanlık asarı galip olup sakallı olmaya.

Ve pençik oğlanı alınmalu olıcak sancak beği ve toyçeyen muavenet ideler; ol babda hiç ahad mani olmıya. İşlemiyeni sancak beği sekide, ziyade temerrüd ideni yazup bana bildireler; ben hakkından gelürüm. Buyurdum ki akından ve haramilikten alınan oğlanların beyliğe alınacağı alınıp tam olduktan sonra İl beği memlekete çıkınca toyçeler muavenet idüp bekliyecek yerde bekliyeler ve götürecek yerde götüreler ve toyçeler yağıdan oğlan çıkarmak vaki olur ise bana arz olunup ben nice emredersem onunla amel oluna.

Ve buyurdum ki her yiğit ne veçhile ağırlanurlarsa kendü kazancı ve kisbi ile ağırlana; ahar kimesnenin esirin kendi adına idüp anınla ağırlanmaya.

Ve buyurdum ki Pençikçiler, pençik oğlanın cem itmelü olıcak akında olanı akın beği marifetiyle cem ide ve ne kadar oğlan cem olursa bir defter pençikçi yazup ve

bir defter dahi akın beği yazup, pençik oğlanı dergahı muallama gelicek ikisinin defteri dahi bile gele; eğer akın beği binefsihi hazır olmazsa oğlan, akın beğinin yerine duran adamı marifetiyle cem olup ve anın marifetiyle yazılup sonra pençik oğlanı kapuma gelicek hem anın marifetiyle defteri ve adamı ve hem pençikçinin adamı ve defteri gelip bile teslim ideler. Ve buyurdum ki akında vaki olan davar armağanı babında kadimden şimdiye değin kanun ve adet ne veçhile cari olmuş ise girü öyle ola.

Ve buyurdum ki Uç beğleri ve pençikçileri ve Toyçeler, bu kanunu müselleme ve mukarrer tutalar, mazmuniyle amel ideler; tağyir ve tebdil ve muhalefet itmeyeler; her kim ki tağyir ve tebdil veya muhalefet iderse envai ukubat ile muakab olur, şöyle bileler. Fi L. (Şevval) sene 898.”¹⁸⁵

¹⁸⁵ Kanunname, Veliyyüddin Efendi Kütüphanesi, nu. 1970, varak 13b; Aşir Efendi Kütüphanesi, nu. 1004, varak 31.

2. DEVŞİRME SİSTEMİ

Devşirme sistemi ve özellikle devşirmenin kökeni, meşruiyeti, kaynağı, hukûkî durumu, devşirme uygulamasının yansımaları gibi başlıklar altında ele alınan, çok sayıda makale ve tebliğ literatürde yer almıştır. Şu kadarını söylemek gerekir ki, bu konuda ülkemizde yapılan çalışmalar nicelik itibarıyla batılı tarihçilerin çalışmalarına nazaran daha az gibi denebilir.¹⁸⁶ Buna mukabil, bu konuya daha çok batılı araştırmacıların ilgi duyduğu, konuyu enine boyuna irdelemelerinden, nicelik ve nitelik itibarıyla pek çok çalışmanın yapılmasından anlaşılmaktadır.¹⁸⁷

Kuruluş yıllarında, ihtiyaç anında eli silah tutan herkes savaşa katılırdı. Osman Gâzi ve kısmen Orhan Gâzi dönemlerindeki fetihler bu gönüllüler ordusuyla yapıldı. Ancak ülke topraklarının gittikçe genişlemesi bazı tedbirleri de beraberinde getirdi. Orhan Gâzi zamanında ise yaya ve müsellemler adları altında ilk askerî birlikler teşkil edildi. Bu birliklerin neferleri Türk gençlerinden alındı. Ancak gittikçe büyüyüp genişleyen devletin sınırlarının korunması meselesi daha kalıcı ve köklü askerî tedbirlerin alınmasını zorunlu kılıyordu.

¹⁸⁶ Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları*, I-II, Ankara 1988; Engin, Nihat. *Osmanlı Devleti'nde Kölelik*, İstanbul: MÜİFAV yay., 1998; İmre, Zeki. *Osmanlılarda Devşirme Usulü*, Lisans Tezi, İzmir 1985; Koçu, Reşad Ekrem. *Yeniçeriler*, İstanbul 1964; Ahmed Refik, "*Devşirme Usulü, Acemi Oğlanlar*", *Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, İstanbul 1926; Ercan, Yavuz, "*Devşirme Sorunu: Devşirmenin Anadolu ve Balkanlardaki Türkleşme ve İslamlaşmaya Etkisi*", *Türk Tarihi Kurumu Belleten* sayı: 198, (1986), Ankara 1987; Köprülü, Fuad. "*Devşirme Meselesi*", *Hayat Mecmuası*, II, Ankara 1927; Özcan Abdulkadir. "*Devşirme*", *Tarih ve Düşünce*, VII, Mayıs 2000; Tomar, Cengiz. "*Devşirme Sisteminin Menşei: Ortaçağ İslam Dünyasında Köle-Askerler*", *Tarih ve Düşünce*, S.7, (Mayıs, 2000), 13-15.

¹⁸⁷ Hemen tamamını çalışmamızda tek tek inceleyip, gerekli notları aldığımız makalelerin bir kısmı şunlardır: Palmer, J. A. B. "*The Origin of the Janissaries*", *Bulletin of the John Rylands Library*, 35, 1952-53, 448-481; Papoulia, V. "*The Impact of Devşirme on Greek Society East Central European Society and War in the pre-revolutionary 18th Century*", *Social Science Monographs*, CXXII, 1982, 549-562; Repp, R.C. "A Further Note on the Devşirme", *BSOAS (Bulletin of the School Oriental and African Studies)*, XXXI, Hertford 1968, 137-139; Vryonis, Speros, "*Seljuk Gulams and Ottoman Devşirmes*", *Der İslam*, XLI, Berlin 1965, 224-252. (tercümesi: Selçuklu Gulamı ve Osmanlı Devşirmesi, (trc. Mehmet Öz), *Söğüt'ten İstanbul'a*, İmge Yay., İstanbul 2000.); Vryonis, Speros. "*Isidore Glabas and the Turkish Devşirme*", *Speculum* 31, 1956, 433-443; Wittek, P., "*Devşirme and Shari'a*", *BSOAS (Bulletin of the School Oriental and African Studies)*, 17, 1955, 271-278; Dimitriades, Vassilis. "*Some Thoughts On the Origins of the Devşirme*", *Held in Rethymnon*, 11-13 Jan. 1991; Cahen, C., "*Note sur l'esclavage Musulman at le Devşirme Ottoman, a propos de travaux recents*" (*Müslüman Kölelik ve Osmanlı Devşirmesi Üzerine Yeni Bazı Çalışmalarla Bağlantılı Notlar*), *JESHO (Journal of the Economic and Social History of the Orient)*, XIII, 211-218, Leiden 1970; Gross, M.L. "*The Origins and Role of the Janissaries in Early Ottoman History*", *Middle East Research*, L., 1969-70, 1-6; İnalcık, Halil ve Quataert, Donald. "*Patronage, The 'Great Household' and the Decline of the Devşirme*", *An Economic and Social History of the Ottoman Empire 1300-1914*, Cambridge 1994; Matkovski, Aleksandar, "*Prilog Putanju Devşirme*", *Prilozi*, XIV-XV, Sarajevo 1964-65; Menage, V.L., "*Some Notes on the Devşirme*", *BSOAS -Bulletin of the School Oriental and African Studies*, 1955, XXIX, 64-78, Hertford 1966

Buna bağılı olarak I. Murad zamanında Yeniçeri Ocağı kuruldu. Merkez kapıkulu askerlerinin en büyük vurucu gücü olan Yeniçeri Ocağı'nın nefer ihtiyacı önce, çıkartılan Pençik Kanunu gereğince savaş esirlerinde sağlandı. Bilindiği gibi İslâm hukukuna göre savaş esirlerinin ve ganimetlerinin beşte biri devlete aittir. Buna göre askerliğe elverişli genç erkek esirlere devlet hazinesi adına el konuldu ve bunlar belli bir eğitim sürecinden sonra kapıkulu askerî yapıldı. Ancak 1402 Ankara yenilgisinden sonra başlayan fetret döneminde fetihlerin durması, pençik kanununun fonksiyonunu yerine getirmesine halel getirince yeni çareler aranmaya başlandı. Daha önceki İslâm devletlerinde pek görülmeeyen yeni bir usule başvuruldu. Çelebi Mehmed zamanında (M.1413-1421) uygulanmaya başlanan ve oğlu II. Murad devrinde (M. 1421-1451) kanunlaşan yeni sistemin adı “devşirme” idi.

Devşirme Kanununa göre, Osmanlı tebeası bulunan Hristiyanların çocuklarından elverişli olanlar askere alınmaya başlandı. Yeniçeri ağası tarafından Divân-ı Hümâyûn'a sunulan arzdan sonra devşirme işlemi, ihtiyaca göre üç, beş veya yedi senede bir yapılırdı. Önceleri beylerbeyi, sancak beyi ve başta kadı olmak üzere mahalli idareciler tarafından gerçekleştirilen devşirme işlemi, bunların bazan görevlerini kötüye kullanmaları üzerine, Fatih döneminde itibaren yeni bir sisteme kavuşturuldu. Bir başka deyişle merkezileştirildi. Yani bu işi merkezden gönderilen görevliler yapmaya başladı ve sonuna kadar bu şekilde devam ettirildi. Turnacıbaşı, saksoncubaşı, zağarcıbaşı gibi yüksek rütbeli subayların uyguladıkları devşirme işleminde mahalli yöneticiler de her türlü yardımda bulunmakla yükümlü tutuldular.¹⁸⁸

Devşirme kanununda, toplanacak çocukların nitelikleri en ince teferruatına kadar belirlenmiş idi. İleride çok önemli devlet mevkilerin, hatta sadrazamlığa kadar yükselecek olan bu çocukların seçiminde son derece titiz davranılıyordu. Önce Osmanlı Avrupası'nda, özellikle Arnavut, Boşnak, Rum, Bulgar, Sırp, Hırvat gibi unsurlar arasında tatbik edilen devşirme kanunu, XV. Yüzyılın sonlarından itibaren bazı bölgeler dışında Anadolu'da da uygulandı.¹⁸⁹

¹⁸⁸ Özcan, “Devşirme”, TD, Sayı: VII, s.10.

¹⁸⁹ Özcan, “Devşirme”, TD, Sayı: VII, s.10.

Devşirme memurları gittikleri yerlerde dellallar vasıtasıyla devşirme için geldiklerini duyururlar; 8-20 yaşları arasındaki Hristiyan çocuklarının kaza merkezlerinde toplanmalarını temine çalışırlardı. Bu sırada vaftiz defterleriyle birlikte papazların da hazır bulunmaları gerekli idi. Zira bu defterler çocukların kimliğinin ve yaşlarının belirlenmesinde en önemli belgeler idi. Her kazada kırk haneden bir çocuğun alınması esastıysa da, ihtiyaç ise bu kuralın dışına da çıkılabiliyordu. Devşirilen çocuklar, göz renklerine varıncaya kadar eşkal defterine kaydedilirler ve kabileler halinde devlet merkezine sevk edilirdi. Yolda kaçmamaları, özellikle Bosnalı Müslüman çocuklarının arasına yabancıların karışmaması için sıkı tedbir alınırdı. Bu hususta ihmali görülen yetkililer şiddetle cezalandırılırdı. İstanbul'a getirilen devşirme oğlanları yeniçeri ağası tarafından kontrolden geçirildikten sonra topluca sünnet edilirler, ardından da Türk ailelerinin yanlarına verilirlerdi.¹⁹⁰ Bu uygulama ile Türkçe'yi ve Türk-İslâm adetlerini öğrenmeleri sağlanırdı. Bu arada, devşirilen gençlerin üzerinden cizye vergisi düşerdi. Devşirmeler arasından en izek ve kabiliyetli olanlar, ilgili görevliler tarafından saray için ayrılırdı. Edirne, Galata ve İbrahim Paşa saraylarında bir süre eğitilen bu gençler bir elemeye tabi tutulur, böylece en yetenekli ve zekileri Topkapı Sarayı'ndaki Enderun Mektebi'ne, diğerleri ise kapıkulu süvari bölüklerine, gürbüzce olanları ise Bostancı Ocağı'na verilirlerdi.¹⁹¹

Belirli kural ve kaidelere göre düzenlenmiş, devşirme sisteminin uygulamasının ne kadar devam ettiği, ve ne zaman sona erdiği gibi devşirme süreci ile ilgili hususlar üzerinde ayrıntılı olarak durulacaktır. Burada ön fikir vermesi açısından kısaca bir yönünü ifade etmek gerekirse; XVI. yüzyıl sonlarına kadar kanuna uygun olarak uygulandığını, III. Murad döneminden itibaren bozulmanın başladığını söyleyebiliriz. Devşirme işleminin tarih içinde geçirdiği önemli kırılma noktalarından birisini de, XVII. yüzyıl başlarından itibaren Türk ailelerinin yanlarına verme usulünden vazgeçilmesi hususu teşkil etmektedir.¹⁹²

¹⁹⁰ Mehmed Neşri, *Kitab-ı Cihannüma: Neşri Tarihi*, (nşr. R. Unat-A.Köymen), Ankara 1949, I, 199.

¹⁹¹ *Mebde-i Kanun Yeniçeri Ocağı Tarihi*, (nşr. E. Petrosyan), Moskova 1987, 9 vd.; İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Kapıkulu*, I, 13 vd.

¹⁹² Evliya Çelebi, *Seyhatname*, İstanbul 1314; I, 598.

XVI. yüzyıl sonlarından itibaren evlenmeye başlayan ve çocukları olan yeniçeri oğullarının “Kuloğlu” ismiyle , dışarıdan ise “Kul kardeşi” adıyla nefer alınması devşirme işleminin gevşemesine¹⁹³, aynı yıllarda ise devşirme işine rüşvet karışmasına sebep oldu.¹⁹⁴ VI. Murad zamanında (M.1623-1640) devşirme işi ıslah edilmeye çalışılmışsa da, bu çabalar kalıcı sonuç vermemişti, XVII. Yüzyıl ortalarından itibaren de devşirme işi pek yapılmaz oldu.¹⁹⁵ Sadece XVIII. Yüzyıl başlarında saray için bin kadar devşirmenin yapıldığı bilinmekte, son devşirme tarihinin ise 1751 yılı olduğu tesbit edilebilmektedir.¹⁹⁶

Yaklaşık üç asır başarıyla uygulanan devşirme sisteminin, devletin her bakımdan yükselmesinde etkili olduğunda şüphe yoktur. Bunun en büyük göstergesi XV ve XVI. yüzyıllarda yetişmiş Mahmud, Gedik Ahmed, Makbul İbrahim, Sokullu Mehmed, Ferhad, Lala Mehmed, Kara Ahmed, Kemankeş Mustafa ve başta Köprülü Mehmed Paşa olmak üzere bu aileden yetişmiş değerli devlet adamları ve bunların yaptığı hizmetlerdir. XVI. Yüzyıl sonlarından itibaren yazılmış devlet düzeniyle ilgili eserlerde de duraklama ve gerilemenin ittifakla devşirme sisteminin bozulmasına bağlanması ise devşirmenin genel devlet sistemindeki önemli yeri hususunda bir başka delili teşkil etmektedir. Bir başka delil ise, yabancı gözlemcilerin ve araştırmacıların tesbitleridir.¹⁹⁷ Nitekim III. Murad döneminde İstanbul’da bulunan Venedik elçisi Lorenzo Bernado’nun bu konu hakkındaki açık beyanları konuya nasıl bakmamız gerektiği ve devşirmenin neticeye etki eden başarılı uygulama olmasına delalet teşkil edecek sözlerdir. Lorenzo şöyle diyor: “Sadece devlet idaresinin değil, koca imparatorluğun ordularına kumanda yetkisinin de ellerine verildiği kişiler ne dük ne marki ne de konttur. Hepsi çobanlıktan gelme sıradan insanlardır. Bu sebeple biz Venedikliler’in de padişahın yaptığını yapmamızda isabet vardır. Padişah bu adamlardan sancak beylerini, beylerbeyileri yetiştirerek onlara şan ve itibar

¹⁹³ *Kitab-ı Müstetab*, (nşr. Yaşar Yücel), Ankara 1978, 7-8.

¹⁹⁴ Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih*, (nşr. Mehmet İpşirli), İstanbul 1989; Özcan, “*Devşirme*”, TD, Sayı: VII, s.11.

¹⁹⁵ Özcan, “*Devşirme*”, TD, Sayı: VII, s.11.

¹⁹⁶ Ahmed Cevad, *Tarih-i Askeri Osmani*, İstanbul 1297, I, 180.

¹⁹⁷ Özcan, “*Devşirme*”, TD, Sayı: VII, s.12.

kazandırmıştır.”¹⁹⁸ Gerçekten çok katı toplum hiyerarşisinin bulunduğu Avrupa’da uygulanması çok zor olan bu sistem ile, küçük yaşlarda toplanıp sıkı bir eğitimden geçirilen devşirme oğlanları, kabiliyet ve zekavetleri sayesinde yüksek devlته mevkilerine, hatta sadrazamlık gibi devletin en yüce mertebesine kadar yükselebiliyorlardı. Bu konuda yetişmiş olan devlet adamları bunun en güzel delilini teşkil etmektedir.¹⁹⁹

Devşirme işleminin insan haklarına ve İslâm hukukuna uyup uymadığı meselesi genellikle batılı tarihçiler tarafından bahis konusu edilmiştir. Bazı müsteşrikler zımmî çocuklarının zorla ailelerinden alınmasını, onların haklarına ve İslâm hukukuna aykırı bulurken²⁰⁰, bazıları ise bu uygulamayı daha önceki İslâm devletlerinde görülen gulâm, yani kölelerin devlet hizmetinde kullanılması sistemiyle izaha çalışmışlardır.²⁰¹ Bunların hepsi tutarlı olmayan görüşlerdir.²⁰² Zira Osmanlılar sadece Boşnak, Bulgar, Slav kavimlerinden değil, ehl-i kitap olan Rum ve Ermeni’lerden de devşirme yapmışlardır. Devşirme işlemini gulâm sistemiyle de izah etmek zordur. Zira devşirmeler Osmanlı hükûmetiyle zimmet akdi yapmış hür gayr-ı müslim tebeanın çocuklarıdır. Yani onlar da Müslüman tebea gibi padişahın muti kullarındandır.²⁰³

Yeniçeriler Osmanlıların seçkin, iyi eğitilmiş, kalıcı piyade birlikleridir. I. Murad’ın hükümdarlığı sırasında, şariat hükümlerince ganimetin beşte biri olarak padişaha bırakılan tutsakların teşkilatlandırılmasıyla ortaya çıkmıştır. Ne var ki, savaş tutsakları ne düzenlilik ne de istenildiği gibi eğitilebilirlik bakımından köle elde etmenin kaynağı olamazdı. *Bu meseleyi çözmek için Osmanlılar Hristiyan tebealarının erkek çocuklarını hizmetlerine alıp İslâm’a döndürmek gibi parlak bir fikre sahip çıktılar. Devşirme diye bilinen bu düzenli toplama faaliyeti gulam sistemine Osmanlıların getirdikleri bir yenilikti, fakat bu yeniliğin başlangıç tarihi hala bilinmemektedir.*

¹⁹⁸ Alber Howe Lyber, *Kanuni Sultan Süleyman Devrinde Osmanlı İmparatorluğu’nun Yönetimi*, (trc. Seçkin Cıltzoğlu), İstanbul 1987, 47.

¹⁹⁹ Özcan, “Devşirme”, TD, Sayı: VII, s.12.

²⁰⁰ V.L.Menage, “Some Notes on the Devshirme”, BSOAS, 1955, XIX, 271 vd.

²⁰¹ Speros Vryonis, “Seljuk Gulams and Ottoman Devshirmes”, *Der Islam*, Berlin 1965, XLI, 224 vd.

²⁰² Özcan, “Devşirme”, TD, Sayı: VII, s.12.

²⁰³ Koçi Bey Risalesi, (haz. Ali Kemal Aksüt), İstanbul 1939, 74.

Bununla birlikte, *Osmanlıların devşirme oğlanları eğittiklerinin belli olduğu zamanlar 1395'e kadar geriye gitmektedir.*²⁰⁴

2.1. Devşirmenin Kaynağı

2.1.1. Hukûkî Kaynağı

Devşirmenin hukuki kaynağı derken, bir kaç cihetle tartışmalı bir konu olarak ele alınan ve özellikle batılı araştırmacılar tarafında öne çıkarılan, devşirme sisteminin hukuki meşruiyetinin kaynağını kastediyoruz.

Bu konuda, özellikle devşirme sisteminin meşruiyetini kendilerine göre izah etmekte zorlanan müsteşriklerin, pençik uygulamasının meşruiyeti konusunda hiçbir söz söylemeyip, bu konuda soru sormamaları anlamlıdır. Ancak devşirme konusuna gelince Osmanlı Devleti'nin kendisiyle çelişen, yani dayandığı temel olan İslâm ile çelişen bir durum olduğunu varsaymakta ve konuyu bu açıdan ele almaya çalışmaktadırlar.²⁰⁵

Kanaatimizce, bu konuda çalışan bütün batılı araştırmacıların her türlü iyi niyetlerine rağmen, sistemi anlayamamalarındaki en önemli olgu, konuyu, tarihî kökenleri ile fazlaca iritabatlandırmak suretiyle, Abbâsî ve Selçuklu'daki gulâm uygulaması, Memlûklerdeki memlûk uygulamasının doğrudan bir devamı gibi algılamaktadırlar. Bunun neticesinde ise devşirme sistemini de diğerlerinde olduğu gibi, kölelerin istihdâmı olarak anlamaya, adeta kendilerini zorlamaktadırlar. Böyle olunca da, konuyu "Devletin elindeki askerî ve idârî gücü kullanarak, hür tebeanın, hür çocuklarını köleleştirmek için zorla el koyma" gibi bir problem alanına mahkum

²⁰⁴ Itzkowitz, 80.

²⁰⁵ Bkz. Palmer, J. A. B. "The Origin of the Janissaries", 448-481; Papoulia, V. "The Impact of Devşirme on Greek Society East Central European Society and War in the pre-revolutionary 18th Century", 549-562; Repp, R.C. "A Further Note on the Devşirme", 1 37-139; Vryonis, Speros, "Seljuk Gulams and Ottoman Devşirmes", 224-252; Vryonis, Speros. "Isidore Glabas and the Turkish Devşirme", 433-443; Wittek, P., "Devşirme and Shari'a", 271-278; Dimitriades, "Some Thoughts On the Origins of the Devşirme",; Cahen, C., "Note sur l'esclavage Musulman at le Devşirme Ottoman, a propos de travaux recents", 211-218, Leiden 1970; Gross, M.L. "The Origins and Role of the Janissaries in Early Ottoman History", 1-6; İnalcık,; Matkovski, Aleksandar, "Prilog Pitanju Devşirme", Prilozi, XIV-XV, Sarajevo 1964-65; Menage, V.L., "Some Notes on the Devşirme", BSOAS -Bulletin of the School Oriental and African Studies, 1955, XXIX, 64-78, Hertford 1966

etmektedirler. Sözkonusu olan Osmanlı olunca da, bunun İslâm ile çelişen, zımmî hukukunu çiğneyerek yapılan bir haksız uygulama olduğuna hüküm vermektedirler.

Halbuki, konuya, yönetme iradesini elinde bulunduran devletin, kendi hür vatandaşı ile nasıl ki, bir vergi hukuku varsa, devşirme de buna benzer, devlet tebea ilişkisinde, karşılıklı ödev ve sorumluluk çizgisinin ayıracıdır, devlet kamu yararına gördüğü, -Osmanlı buna “nizâm-ı âlem” tabir ediyor- bir hususta, hukuki zeminini ve kurumsal işleyiş ilkelerini belirlemek suretiyle, karar verebilir. Esasen konu bu kadar anlaşılır bir durumdadır. İleride değineceğimiz gibi, devşirmeden muafiyet durumu da buna işaret eden en önemli hususiyettir.

Abdulkadir Özcan da, kendi zaviyesinden devşirmenin hukuki meşuriyeti konusunda değerlendirmelerde bulunmakta ve konu hakkında kendi çözüm tekliflerini sunmaktadır. Özcan göre, devşirmenin zihinlere takılan iki hukuki meselesi vardır. Bunlardan birincisi, Hristiyan çocuklarının ailelerine rağmen alınmaları; ikincisi ise Müslümanlaştırılmalarıdır. Birinci mesele, İslâm hukukunun mevcut zimmet akdiyle izah edilebilir. Yani Osmanlı devleti gayr-ı müslimlerin can ve mal güvenliğini sağlamakta, zımmîler de Osmanlı Devleti’nin genel düzenine uymayı ve cizye ödemeyi kabul etmiş olmaktadır. Şer’i cizye vergisinin sadece savaşa gücü yeten erkeklerden alınmasına bakılırsa, bir anlamda savaşa katılmama karşılığında tahsil edildiği söylenebilir. Ancak hükümetin ihtiyaç duyduğunda cizye vergisinden vazgeçip, yükümlülere fiilen askere almasını da meşru ve yetkisi dahilinde olan bir husus olarak kabul etmek yerinde bir hareket olur. Bu uygulama, İslâm devletlerinin takdir hakkıyla izah edilmelidir. Kısacası, devşirme uygulaması zımmîlerden istenen mecburi askerlik hizmeti şeklinde yorumlanmalıdır. Nitekim fiilen askere alınanın üzerinden cizye vergisi düşmesi de buna delalet eden bir husustur. Kaldı ki çoğu zaman aileler çocuklarını devlet hizmetine vermek için birbirleriyle yarışa girerlerdi.²⁰⁶

Devşirmelerin Müslümanlaştırılmaları meselesi ise İslâm Peygamberi’nin, “Her çocuk İslâm fitratı üzerine doğar, daha sonra anne ve babası onu Yahudileştirir, Nasranileştirir veya Mecusileştirir” mealindeki hadis-i şerifle izah edilebilir. Zira fitrat

²⁰⁶ Özcan, “Devşirme”, TD, Sayı: VII, s.12.

kavramı Kur'an'da hak din İslâm anlamında geçmektedir. Bu durumda, devşirmelerin genellikle 8-18 yaşları arasında toplandıklarına bakılırsa, zorla Müslümanlaştırma değil, Ebu Hanife'ye göre erkeklerin bülüğunda üst sınır 18 yaş olduğu kabul edilirse, henüz dinle yükümlü olmamış çocukların aileleri tarafından Hristiyanlaştırılmadan önce, zaten yaratılışlarında mevcut olan hak dini benimsemelerinin sağlanmasının söz konusu olduğu anlaşılır.²⁰⁷

Tamamen idârî ve askerî zaruretlerin sonucu ortaya çıkan devşirme uygulamasıyla elde edilmek istenen birinci hedef muhtemelen, bireylerin ya da yaşadıkları bölgenin, İslâmlaştırılması veya Türkleştirilmesi değildi. Böyle bir şey olsaydı yüzyıllarca Osmanlı idaresinde kalan yerler halkının tamamının Müslüman olması gerekirdi. Bilakis Osmanlı Türkleri, İstanbul'un fethinden önce Katoliklikle birleşen Ortodoksluğu ihya etmekle, kendi tebeasının din ve vicdan hürriyetine saygı duymuştur. Ayrıca Kapıkulu Ocakları'nın mevcudunun pek fazla olmaması da yine İslâmlaştırma iddiasının geçerli olmadığını gösterir. Fethedilen yerleri vatan edinmek için Osmanlılar'ın iskan ve sürgün gibi farklı uygulamalar yaptıkları bunda da başarılı oldukları bilinmektedir.²⁰⁸

2.1.2. İnsan Kaynağı

Devşirme, bilindiği üzere gayr-i müslim tebanın çocuklarının alınması ile uygulanan bir sistemdir. Ancak hangi din ve millete ait unsurlardan alınmıştır, hangi nisbette alınmıştır, zaman içerisinde uygulamalarda değişiklikler söz konusu olmuş mudur? Özellikle devşirilmesi tercih edilen ya da özellikle devşirilmesinden uzak durulan insan unsuru var mıdır? Bu çerçevede kaynaklarımızda yer alan bilgileri, bu başlık altında değerlendirmeye gayret ettik.

²⁰⁷ Özcan, "Devşirme", TD, Sayı: VII, s.12.

²⁰⁸ Özcan, "Devşirme", TD, Sayı: VII, s.12; Yavuz Ercan, "Devşirme Sorunu, Devşirmenin Anadolu ve Balkanlardaki Türkleşme ve İslamlaşmaya Etkisi", Türk Tarih Kurumu *Belleten*, sayı 198, (1986), Ankara 1987, 679 vd.

Yeniçeri Ocağı Tarihi'nde Belgrad'dan, Orta Macar ve Hırvat serhadlerinden oğlan alınmasının kanuna uygun olmadığını, zira Macar ve Hırvatların müslüman olmalarının samimi olmayıp, fırsat bulduklarında irtidat edecekleri zikrediliyor.²⁰⁹

“Türklerin geniş yayılma siyasetinin sonucu olarak ele geçen memleketlerden geniş ölçüde oğlan toplamak adetti. Savaş esirlerinin beşte bir padişaha verilirdi. XIV. Yüzyılda I. Murad balkan halkını asimile etmek problemi ile karşılaşınca Avrupalıların ‘çocuk vergisi’ dediği pençik kanununu çıkartmıştır. Bu kanun sonucu olarak *Balkan memleketlerinden* toplanan ve askere alınan, daha sonra Anadolu’ya gönderilen çocuklarla orjinal Yeniçeri ordusu kurulmuştur.”²¹⁰

Devşirmelik Arnavut, Bulgar, Ermeni ve Bosnalılara münhasırdı. Fakat bu meyanda Boşnaklar müslüman oldukları halde onlardan da devşirme usulüyle acemi oğlanı alınırdı. Bunu da arzu eden kendileriydi. Şamdani zade ‘Müriy-üt-tevarih’de bunu yazarken Hristiyanlardan alınması sebebini de izah ediyor²¹¹

Koçi Bey devşirmelerin Arnavut, Bulgar, Rum, Ermeni ve Bosnalılardan alındığını söylüyor.²¹²

Devşirme ve pençik oğlanı hakkındaki takayyüdat pek mühimdi. Nereden ve kimlerden oğlan alınacağı ve alınmayacağı tesbit edilmişti. Kanuni Sultan Süleyman’a ait olduğu söylenen aşağıdaki söz ocağı alınacak efradın menşe ve ırklarına ne kadar ehemmiyet verildiğini göstermektedir. Kanuni şöyle demiş: “El-iyazu billah, Urus, Acem, Çingene ve Türk reayasının evlatlarıyla vesair mahlukun evlatlarından Harputlu, Diyarbekirli ve Malatyalı olmaya. Yukarda tasrih olunanlardan gayri ademi ya rüşvetle veya rica ile veya bir büyük yerden şefaetle Bedergah idüp halis kullarımın aralarına bir ecnebi kohlarsa Allahu azimuşşanın ve yüz yirmi dört bin peygamberin lanetleri ol zabitlerin üzerlerine olsun.”²¹³

²⁰⁹ *Mebde-i Kanun*, vr.12.

²¹⁰ B. Miller, *The Palace School of Muhammed the Conqueror*, Cambridge 1941, 49-50.

²¹¹ Pakalın, I, 445.

²¹² Koçi Bey, 29.

²¹³ Uzunçarşılı, *Kapıkulu*, I, 21.

2.1.3. Coğrafya Kaynağı

Bu başlık altında ise, devşirmenin yapıldığı coğrafyanın, yukarıdaki bölüme bağlı olarak şüphesiz, yani coğrafyanın üzerinde yaşayan insan unsuruna bağlı olarak, genel Osmanlı Devleti toprakları içinde hangi bölgelerdir, buraların hususiyetleri üzerinde durmaya gayret ettik.

Bosna'dan yapılacak ve doğrudan saray-ı atık'e alınacak devşirmelerle ilgili hüküm sureti, bu konuda bir örnek teşkil etmektedir.

“Yeniçeri Ağasına hüküm ki,

Mahrusa-i Edirne'de vakî olan Saray-ı âmire-i atık için oğlan lâzım olmağın vilâyet-i Bosna câniblerinden cem' olunması ferman olunan acemi oğlanlarından elli nefer oğlan virilmesini emr idüp buyurdum ki, vardık da te'hir itmeyüp vilâyet-i mezkûreden oğlan cem'ine memûr olan yayabaşına mektup gönderüp tenbih eyleyesin ki cem'eylediği acemi oğlanlarından elli nefer yarar oğlanları mahrusa-i mezkûrede zikr olunan Saray-ı âmireye iledüp emrim mucibince ağasına teslim eyleye. Ol mikdar oğlanı iledüp teslim ittiğine ağay-ı müşârünileyhden temessük alup südde-i saâdetime getüre. Sene 982 Muharrem.²¹⁴

Vryonis'e göre, Osmanlılar onbeşinci yüzyılda Anadolu'nun büyük kısmını topraklarına kattıklarında, Anadolu'lu Hristiyan gençlerin devlet hizmetinde kullanılması hemen hemen üç yüz yıllık hatırı sayılır bir tarihe sahipti. Dolayısıyla devşirmenin Anadolu Hristiyanlarını kapsayacak şekilde genişletilmesi Osmanlılar açısından olağandışı bir şey olarak görülmecekti.²¹⁵

Osmanlı kaynaklarında, Anadolu'da devşirmenin varlığı onbeşinci yüzyıl ortalarından onyedinci yüzyıl sonlarına kadar tasdik edilmektedir. Bilgilerin çoğu ya

²¹⁴ BOA, MD, nr.35, s. 367, 388. Şubat 1566 tarihli hüküm. Bosna'dan devşirilecek oğlanlardan Edirne'deki Eski Saray'a acemi verilmesi hakkında yeniçeri ağasına yazılan 982/1574 tarihli hüküm. Doğrudan cem' edilen devşirmelerin saray'a alınması, ya da saray alınmak üzere devşirme yapılmasına dair önemli bir örnek.

²¹⁵ Vryonis, 539.

özel olarak devşirmenin düzenlenmesi ve uygulanmasına ilişkin hükümdara ait belgelerden ya da yeniçerilerin maaş defterlerinden bilinmektedir. Bu belgeler genellikle her bir yeniçerinin ücretini liste halinde verirken ismini de geldiği yeri gösteren bir lakap ile nitelemektedir.²¹⁶ Osmanlıların Anadolu'da Hristiyan çocuklarını almasından bahseden en erken atıflar arasında, Anadolu'daki Rum Hristiyanların Rodos Hospitaler şövalyelerinin büyük efendisine yazılmış 1456 tarihli Grekçe bir belge vardır.²¹⁷

II. Mehmed'in Trabzon'u fethiyle birlikte dikkate değer sayıda Rum genci Yeniçeri Ocağı'na ve saray hizmetine alınmıştır.²¹⁸ Uzunçarşılı ise, Trabzonluların kötü huyları yüzünden devşirmenin kısa süre sonra sona erdirildiğini ve I. Selim tarafından yeniden kurulduğunu belirtmektedir.²¹⁹ Vryonis'e göre de, Çaldıran seferi esnasında isyankar davranış gösteren Yeniçerilerin Trabzon kökenli devşirme oğlanlardır.²²⁰

Trabzon, Torkat, Mihaliç, Gemlik, Kastamonu, Sinop, Bursa,²²¹ Manyas, Kayseri, Bilecik, Sivas, Karaman, Kocaili, Bolu, Çorum, Amasya, Malatya, Karahisar,

²¹⁶ Vryonis, 540.

²¹⁷ Vryonis, 540.

²¹⁸ G. Zoras, "E Alosis tes Konstantinoupoleos kai e Vasileia Moameth B tou Kataktetou", *Epeteris Etaireias Byzantinon Spoudon*, XXII, (1952), 276.

²¹⁹ Uzunçarşılı, *Kapıkulu*, I, 19.

²²⁰ Vryonis, 540.

²²¹ Mühimme defterindeki bir hükümden, Bursa sancağında yer alan bölgeden devşirme yapıldığını öğrenmekteyiz:

Biga Sancağında olan Kadılara hüküm ki,

Hâlâ acemi oğlanları cem'inde kıdvetü'l-emasil zağarcıbaşı Ali mektup gönderüp Biga Sancağı reâyası mîri kürek virmeğin oğlan alınmamak için ellerinde olan emirleri mucibince mukaddemâ Kara Mustafa, oğlan cem'ittiği zamanda oğlan almamış imiş, livâ-i mezbûrun yirmi pâre köyleri olup Bursa Sancağı karyeleriyle karışmış olup, Buyurdum ki, vardıkda mîri kürek teslim itmek mukabelesinde oğlan vermeyenlerin ellerinde hükümleri var ise talep idüp göresin, fi'l-vâki mîri kürek viregelmişler midir? Ve kime teslim iderler imiş? Eğer ellerinde oğlan virmemek için hükümleri olup, mîriye kürek teslim itmişler ise, emirleri mucibince oğlan cem' itirmeyesin ve eğer emirleri yok ise taallül ittirmeyüp mişârünileyhin elinde olan mufassal emr-i hümayunum macibince zikrolunan kurâdan dahi oğlan cem' ittiresin. BOA, MD, nr. 35, 111. Hükümete kürek vermelerinden dolayı Biga Sancağından acemi oğlanı alınmaması hakkında 986 Cemaziyelevvel 21, 1578 ağustos tarihi ile Biga sancağı kadılarının yazılan hüküm sureti.

Arapkir, Çemişkezek, Cizre, Maraş, Erzurum, Kemah, Bayburt, Niğde, Beğşehir, Kütahya gibi Anadolu'nun pek çok yerinden devşirme oğlanı cem edilmiştir.²²²

Anadolu'dan yapılan devşirmeye işaret eden bir hüküm sureti, aynı zamanda Anadolu'dan yapılan devşirmelerin doğrudan görevlendirilmesine de tanıklık etmektedir:

“Yeniçeri Ağasına hüküm ki,

Edirne'de bostancılarım başı olan Hızır zîde mecdühû südde-i saâdetime mektup gönderüp mahmiye-i mezbûrede vâki olan bağçe-i âmiremde hizmet iden bostancıların bazı fevt olup yetmiş iki nefer olan eksük olup hâliya hizmet zamanı olmağın bostancıya ihtiyaç vardır deyu bildirmeğin vilâyet-i Anadolu'dan hâliya cem' olunan oğlanların acemilerinden yetmiş iki nefer tâyin olunup virilmesin emr idüp buyurdum ki, vusul buldukda emrim üzre hâliya vilâyet-i Anadolu'dan cem' olunan oğlanların acemilerinden zikrolunan bağçe-i âmirem hizmeti için yetmiş iki nefer oğlan tâyin idüp ve tâyin olunan oğlanları defter idüp defteriyle mişârünileyh bostancılarım başına irsâl eylesin. Sene 975 Ramazan /1568 Mart.²²³

Kaynaklarımızdan Ahmed Refik'in “Devşirme Usulü ve Acemi Oğlanlar” konulu makalesinde yer verdiği hükümde, gerek devşirme muafiyeti açısından açıklayıcı ve doyurucu bilgilere ulaşma imkanı mevcuttur, gerekse İstanbul'un çok yakınında bulunan Kartal karyesinden devşirme işlemi yapılabilmesi yönüyle, konu her ne kadar muafiyet olsa bile, coğrafik yönden devşirme yapılan yerler konulu bu bölümümüz için önemli bir belge olmaktadır. Buradan 1578 gibi çok geç olmayan bir dönemde, Anadolu'dan ve İstanbul'dan devşirme yapıldığını, hem de mezkur yerlerin jeo-stratejik konumları dolayısıyla, ifa edecekleri hizmetler karşılığı muafiyetlerine tanık olmaktadır.

“Üsküdar kadısına hüküm ki,

²²² Uzunçarşılı, *Kapıkulu*, I, 20, 106, 126, 127; Vryonis, 540-543; A. Papazoglou, “*Sinan o Architecton*”, *Epeteris Etaireias Byzantinon Spoudon*, XIV, (1938), 453-454.

²²³ BOA, MD, nr.7, s. 336. 1568 Mart tarihli hüküm.

Mektup gönderüp kazayı mezbure tâbi Kartal nam karye halkı meclis-i şer'a gelüp karye-i mezbûre ahalisi, Kadıköy nam karye halkı ile ıstabl-ı âmire mühimmatı için Üsküdar çayırların biçüp ve bakup ve sana teveccüh olundukça at yedüp ve Bursa'dan ve gayrı yerden gelen mîrî atları getürünce bekleyüp ve yedüp ve taşradan gelen hazineyi hıfz ve hırsaset idüp münâvebe ile bekleyüp lazım oldukca kulaguz olduğumuzdan maâda karyemiz azîm yol üzerinde vakî olup memerr-i nas olmağla Kadıköy'nden acemi oğlanı alınmadığı gibi bizden dahi alınmayup dokuz yüz kırk beş senesinden seksenbir senesine gelince muaf olmuş idüğü seksenbir senesinde bir oğlanımız alınıp maahaz bizim hizmetimiz yol üzeri olmağla Kadıköy halkından gayrudur andan alınmadığı gibi hizmetleri mukabelesinde kendülerinden dahi alınmamak için muaf olmaklığı rica ittiklerin ve filhakika memur olmağla hizmetleri Kadıköy halkından ziyade idüğü muhakkaktır deyu arz ittiğin ecilden buyurdum ki, vardıkda karye-i Kartal halkının hüzzetleri mukabelesinde şimdiye değin acemi oğlanı alınugelmiş ise girü alınmayup memur oldukları hizmetlerin eda ittüresin. Fi 24 RA 986.”²²⁴

Lüzum ve ihtiyaca göre üç, beş senede ve bazan daha uzun bir zamanda hristiyanlardan sekiz, on ile on beş, on sekiz ve nihayet yirmi yaş arasındaki çocukların sıhhatli ve kuvvetlilerinden Acemi oğlanı alınmaya başlandı; iptida Rumelide tatbik edilen bu kanunla Arvavudluk, Yunanistan, Adalar ve Bulgaristan'dan ve daha sonra da Sırbistan, Bosna-Hersek ve Macaristandaki Osmanlı arazisinden de devşirmeler yapıldı. Devşirme kanunu onbeşinci asır sonları veya onaltıncı asır başlarından itibaren tedrici surette Anadolu'daki hristiyan tebeaya da teşmil edildi ve on yedinci asırda ise umumi şekil aldı.²²⁵

“Devşirme usulüyle Hristiyan çocuklarının alındığı yerler muayyendi. En ziyade Üsküp, İştîp, Köstendil, Pirzren, Görice, Samakov, Prebol, Taşlıca, Ereğli Kasrı, Yanya, Pırlepe, İskenderiye (İşkodra), Ohri, İpek, Dukakin, Kırçova, Foça, Novesin,

²²⁴ Ahmed Refik, “Devşirme Usulü Acemi Oğlanla”r, Edebiyat Fakültesi Mecmuası, İstanbul 1926.

²²⁵ Uzunçarşılı, Kapıkulu, I, 14.

Nüveprespe, Manastır, Mostar, Imočka, İzvornik, Böğürtlen, Gölükesriye, Hurpišta, Biblište, Akçakale idi.”²²⁶

Mühimme defterinde yer alan aşağıdaki hükümden, devşirme yapılan bölge ile ilgili olarak bilgi sahibi olmaktayız. Mora Sancağı’na gönderilen yayabaşına hitaben yazılmış olan emir, devşirme işleminin yapıldığı bölgeyi işaret etmesi cihetiyle bu bölümü ilgilendiren bir belge olmaktadır. Ayrıca devşirme yapıldığı yılı da vermesi açısından önemlidir:

Mora Sancağında acemi oğlan cem’ine varan yayabaşına hüküm ki,

Hâlâ livâ-i mezbûr reâyâsı Anavarin limanı kalesinin binası hizmetinde olmağın bu sene livâ-i mezbûrdan acemi oğlanı cem’ olunmakdan ferâğat olunmuştur. Buyurdum ki, vusul buldukda, liva-i mezburdan bu sene acemi oğlanı cem’inden ferağat eylesin ki, reâyâ kal’a-i mezbure binası hizmetinde olup itmâmâ iriştireler emr-i şerifime muğayir teklif itmekden hazer eylesin. Sene 981 Zilhicce.²²⁷

Trabzon hıristiyanlarından Acemi oğlanı cemedilmesi bir aralık Fatih’in burayı zaptından sonra devam etmiş ve sonra bunların şerirlikleri dolayısıyla oradan oğlan devşirilmesi kaldırılmıştı. Yavuz Sultan Selim Trabzon valisi iken Trabzon halkının kendisine gösterdikleri sadakat üzerine hükümdar olduktan sonra bunlardan tekrar devşirme alınmasını emretmişti. Veziriazam Pir Mehmed Paşa, bunların şerirliklerinden bahis ile oradan oğlan yazılmasının kanunen doğru olamayacağını söylemiş ise de sözünde ısrar eden Yavuz, itirazından dolayı Pir Paşa’ya kızmış ve hatta ‘kanunu bana sen mi öğretirsin?’ diyerek elindeki yay ile zavallı paşanın başını yarmış ve dediğini yaptırmıştır. Daha sonra bunların arasına lazlar da katılarak ocakların nizamı bozulduğundan on altıncı asır sonlarından itibaren (Üçüncü Mehmed zamanı) o taraflardan oğlan devşirilmesi kaldırılmıştır.²²⁸

²²⁶ Mehmet Zeki Pakalın, Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, İstanbul 1993, I, 445.

²²⁷ BOA, MD, nr. 24, s. 89. 1574 Mart tarihli bir hükümle Anavarin limanı kalesinin inşasında çalışan Mora Sancağı halkından bir sene müddetle acemi oğlanı için efrad devşirilmemesi emrolunmuştur.

²²⁸ Mebde-i Kanun, vr. 12; Vryonis, 540.

İlk zamanlarda İstanbul ve Bursa ve etrafından da oğlan devşirilmesi –sanat sahibi ve yüzleri gözleri açılmış olmak dolayısıyla- kanun değil ise de sonraları buralardan da devşirme alınmaya başlanmıştır.

Nitekim Uzunçarşılı'nın verdiği bilgiye göre, 984/1576 tarihli Acemi ocağı maaş defterindeki isimlerden Bursa, Lefke, İznik'den de devşirme yapıldığı anlaşılmaktadır.²²⁹

Devşirme işinde on yedinci asır başlarına kadar oldukça titiz davranılmıştı. Karaman'dan Erzurum'a kadar olan bölgeler Türk, Gürcü ve Kürt taifeleri ile dolu olduğundan dolayı buralardan ya oğlan devşirilmez veya devşirildiği zaman epeyce dikkatli davranılırdı, bununla birlikte daha sonraları bu sınırlamanın kaldırıldığını müşahade ediyoruz.²³⁰

“Kayseri’den oğlan devşirilmesi Yavuz Sultan Selim zamanında olup meşhur Mimar Sinan ilk defa olarak devşirilen oğlanlardandı.”²³¹

Önceleri, Arnavutluk, Yunanistan, Bulgaristan’dan, daha sonraları Sırbistan ve Bosna-Hersek’ten ve Macaristan’dan, XV. yüzyılın sonlarından itibaren ise Anadolu’daki Hıristiyan tebedan, XVII. yüzyıldan itibaren ise umumi olarak bütün Osmanlı memleketlerindeki Hıristiyan tebedan devşirme alındı.²³²

Paul Rychaut’a göre, Devşirme Kanunu ile hıristiyan çocuklarının en çok alındığı yerler, Üsküp, İştîp, Köstendil, Pirizren, Gorice, Samoküv, Prepol, Taşlıca, Yanya, Pirlepe, İskenderiye, Ohri, İpek, Dukakin, Kırçova, Foça, Novesin, Manastır, Mostar, İmoçka, İzvornik, Böğürdelen, Göli, Kesniye, Horpişte, Bihlişte, Niğbolu, Selanik, Vize, Azak, Ozi ve Akça-kale idi.²³³

²²⁹ Uzunçarşılı, *Kapıkulu*, I, 20.

²³⁰ Uzunçarşılı, *Kapıkulu*, I, 20.

²³¹ Uzunçarşılı, *Kapıkulu*, I, 20.

²³² Akgündüz, *Tabular Yıkılıyor*, 222.

²³³ Rychaut, Paul. *The Present State Ottoman Empire*, London, 1972, 99; Akkutay, 43.

2.2. Devşirmenin Gerekçeleri

Osmanlı Devleti müesseseleri sözkonusu olduğunda, tartışmalı olan, üzerinde birden çok düşüncenin ve görüşün ortaya çıktığı konuların belki de en başta geleni, devşirme sistemidir denilebilir. Muhtemelen bu kadar farklı görüşün olmasının nedeni, devşirme uygulamasının sonucunda etkilenen tarafların varlığı birinci sebep olarak zikredilebilir. Bir başka sebep ise, -genel köle hukukunun tamamı ile ilgili olduğu gibi- en azından şekli olarak varlığı bugün câri olmayan ve dolayısıyla anlaşılmasında ve anlatılmasında zorluk çekilen bir konu olması, derinlemesine, objektif ve belgelere dayalı olarak, iyi niyetli bakış açısından yoksun olunması da işi daha da zorlaştıran bir etken olmaktadır.

Bu cihetle devşirme sistemine odaklaşıldığında ise, devşirme uygulamasının da içinde en fazla tartışılan mevzu, özellikle batılı araştırmacıların muhtelif sebeplere bağlı olarak sürdürdükleri bir tartışmadır, devşirmenin niye var olduğu, bir devletin böyle bir kuruma neden ihtiyaç duymuş olacağı, bununla birlikte de bu uygulamanın hukukiliği ve meşruiyeti münakaşanın merkezinde yer almaktadır. Biz de bu bağlam dolayısıyla, devşirmenin var oluşunun muhtemel sebeplerini, kaynaklarımızda yer alan bilgilerin ışığında ve araştırmaların değindiği hususlar itibariyle ele almaya ve değerlendirmeye çalıştık.

Bu hususla ilgili olarak ufkumuzu açan en anlamlı tefekkürün, İbn Haldûn'un beş aşamalı olarak ele aldığı, devleti yönetenlerin geçirdiği devreleri izah ettiği anlatımı olduğunu söyleyebiliriz. İbn Haldûn'un lisanı ile "ikinci devre", hükümdarın kaçınılmaz olarak yalnızca ve doğrudan kendine bağlı, Osmanlı uygulamasındaki ifadesiyle "Kapıkulu" gücünü oluşturmak durumunda kaldığı bir aşamadır.²³⁴ Belki de devşirme sistemini izah eden en doğru yaklaşım budur denilebilir. Özellikle tarihin mezkur dönemleri sözkonusu olduğunda, aşiret, beylik ve yerel güç odaklarının ve bunların sahip olduğu kuvvetlerin varlığı hesaba katıldığında, merkezi otoritenin bir anlamda güç dengesi olarak böyle bir 'tedbir'i almaktan başka tercihi olamamaktadır.

²³⁴ İbn Haldûn, *Mukaddime*, I, 445.

Bu mevzu ile alakalı bir diğer anlamlı izah tarzını da Koçi Bey’de görmek mümkündür. Onun meseleye yaklaşımı da bir başka cihetle, ancak aynı maksadı anlatmak içindir. Koçi bey şöyle diyor: *“Geçmiş padişahların mübarek zamanlarında büyük vezirler, beylerbeyleri, sancak beyleri ve özengi ağalarının hizmetlerinde olanlar, genellikle satın alınmış köleler olurdu. Alemin sığınağı padişah dirliğine sahip olan bir tek kimse kapılarında olmazdı. Reâya kısmından, çarşı halkından ulûfeli hizmetkâr dahi olmazdı. İki bakımdan zararı olduğu için. Birisi şu ki: Tebea vergisi veren reâya ve reâya çocukları, vezirlerin hizmetinde olunca, tebea vergisi vermez. Bu suretle padişah hazinesine, zeâmet ve tımar erbabına zarar vermiş olur. Birisi dahi bu ki, reâya ata binüp, kılıç kuşanmaya alışırsa, o lezzet dimağında yerleşip, tekrar râiyyet olamadığı gibi askerliğe de yaramaz. Sonradan eşkiya gürûhuna katılıp, pek çok fitne ve fesâda sebep olur. Anadolu vilayetinde evvelce çıkan Celâlî eşkiyasının çoğu bu çeşittendi. Bu bakımdan geçmişteki vezirler bu çeşitlerden şiddetle çekinip, satın alınmış kul kullanırlardı. Kat’iyyen padişah kulları kullanmazlardı ve kendilerinin adamı yapmazlardı.”*²³⁵

Bilindiği gibi, Osmanlı Devleti’nde çeşitli hizmetlerde kullanılmak üzere, Osmanlı tebeası bazı hristiyan çocuklarının bir kanun dairesinde toplanması eylemine, devşirme adı verilmektedir.²³⁶ Daha önce değindimiz üzere, I. Murad döneminde kurulan Yeniçeri Ocağı’na asker temini için önce pençik konunu gereğince gayr-ı müslim genç savaş esirlerinden faydalanma yoluna gidilmiş, fakat daha sonra fetihlerin azalması, Ankara Savaşı’ndan sonra da bir süre durması yüzünden devşirme yoluna başvurulmuştu.²³⁷ Daha önceki İslâm devletlerinde görülmeyen bu usulün Çelebi Mehmed zamanında (M. 1413-1421) uygulandığı, ancak oğlu II. Murad devrinde (M. 1421-1451) kanunlaştığı anlaşılmaktadır.²³⁸

²³⁵ Koçi Bey, 34-35.

²³⁶ Özcan, “Devşirme”, DİA, IX, 254

²³⁷ Uzunçarşılı, Kapıkulu, I,13; Ziya Kazıcı, İslam Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi, İstanbul: Kayıhan yay., 1999, 467; Özcan, “Devşirme”, DİA, IX, 254; Yusuf Halaçoğlu, Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı, TTK yay., Ankara 1996, 45,

²³⁸ Özcan, “Devşirme”, DİA, IX, 254,

Osman Gâzi zamanında savaşa gücü yeten ve savaştan anlıyan müslüman halk, gerektikçe hep birlikte savaşa katılırlardı. Ülke genişleyip halk çoğadıkça düzenli ve sürekli bir ordu tertibi gerektiğinden, Orhan Gâzi'nin tahta çıkışında bu işin gerçekleştirilmesine girişildi.

Ele geçirilen ülkelerin halkının çoğu hıristiyan olduğundan ve müslüman nüfusun çoğaltılması konusu da en çok üzerinden durulacak önemli bir iş bulunduğundan, bu iki amacı içine alan devşirme kanunu yapıldı. Şöyle ki:

Hıristiyan çocuklarından her yıl olabildiğince çocuk ayrırlıp toplanarak terbiye edilip İslâmın şartları öğretildikten sonra saraya ait kışlalarda oturtularak birer akçe gündelik verilmek, gerekli yiyecekleri temin edilmek üzere piyade askerî tesis edildi ki “yeniçeri” denilen asker, bunlardır.

Bu kanun çıkarıldığında ilk yıl 1000 çocuk toplanmış, ondan sonra bu iş genişletilerek H.1050 / M. 1640-41 yılına dek sürdürülmüştür. Daha sonra bu devşirme çocuklarından pek çok komutan ve vezir, Mahmut Paşa, Rüstem Paşa ve Sokullu Mehmet Paşa gibi devlet büyükleri yetişmekle hıristiyan halk, çocuklarını kendi istekleri ile ve belki yalvararak vermeye başladıkları, tarihlerde yazılıdır.

Osmanlı ülkesi genişledikçe timar çoğalmış, timar çoğaldıkça da süvari askerî artmış ise de yukarıda da dediğimiz gibi timarlı sipahiler, timarları içinde oturduklarından başkentte de yeniçeri askerî gibi gündelik alan görevli bir atlı birliği tesisi gerektiğinden Murat Hüdavendigâr Gâzi zamanında Rumeli Beylerbeyisi olan Timurtaş Paşa'nın çaba ve emeğiyle “Ebnay-ı Sipahiyan Bölüğü” kuruldu. Bunlar da devşirme çocuklarının seçilmişlerinden ve savaşlarda alınıp Padişah sarayında ve vezirler hizmetinde eğitilmiş tutsaklardandırlar. Bu durumda “timarlı sipahisi” Avrupalıların jandarma dedikleri eyalet askerî karşılığında ve, yeniçeri ve sipah ocakları Padişahların hassa askerleri yerinde olduğundan başkentte hazır bulunurlardı.²³⁹

²³⁹ Mustafa Nuri Paşa, *Netayic'ül-Vukuat*, I, 18-19

Bu sistemin halifeler ve sultanlar açısından pek çok avantajı vardı. Memlûkler tüm ailevi ve ırki bağlarından koparılmış olduklarından sadece efendilerine itaat ederlerdi. Erken yaşta devşirildiklerinden kolayca müslümanlaştırılırlardı.²⁴⁰

Osmanlı İmparatorluğu'nda da, çeşitli kökenlerden, ırklardan gelen devlet adamları, sanatkarlar yetişmiş, çeşitli kademelerde görev almışlardır. Bunlar bir devlete, bir nizamla hizmetin dışında başka bir hisse sahip olmamışlardır.²⁴¹

Devşirme sisteminin, Abbâsîlerden itibaren süregelen bir uygulamanın bir nevi devamı olduğunu düşünen Vryonis, bunu hakim olunan bölgenin yerel şartlarına ve var olan çevre şartlarına bağlı olduğunu ifade etmektedir.

Vryonis, Osmanlı Devleti'nin bulunduğu coğrafya ve içinde bulunduğu asrın gereklerinin de, pençik ve devşirme sisteminin ortaya çıkışında haklı ya da mazur gerçekçeler oluşturmada etkisinin olduğundan bahsetmektedir. Ona göre, Osmanlılar, bulunduğu toprakların kendinden önceki sahipleri olan, Anadolu Selçukluları ile, İslâm Ortadoğusunun hanedanları olan Abbâsîler, Gazneliler, Memlûklar ve diğerlerinin karşılaştıkları problemlerin ve çevresel faktörlerin pek çoğu ile karşı karşıya idiler. Bu nedenle diğer devletlerde olan bir takım müesseselerin benzerlerinin Osmanlı Devleti'nde de olması gayet doğal karşılanmalıydı. Çoğu zaman, yabancılar ve yeni gelenler olarak, çok mezhepli, çok dilli ve çok etnik kökenli bölgelerde hakimiyet sürdüler. Bu renkli ortam ve bunun yönetici grupları karşı karşıya bıraktığı problemler, bir dereceye kadar devlet yapısının değişik yönlerine de yansımaktaydı. Ve bu özelliklerden en göze çarpanı, kölelerin idârî ve askerî aygıtta ve de etnik askerî gruplardan yararlanmada yaygın olarak kullanılmasıydı.²⁴²

Speros Vryonis'e göre, Selçuklu Anadolusunda gulamlar konusu, ilkin, Osmanlılarda Yeniçeriler ve saray kölelerinin ortaya çıkışına ilham kaynağı oluşturan en yakın tarihi örnek olması ve ikinci olarak da, bu gulamların Selçuklularca çoğunlukla

²⁴⁰ David Ayalon, "Memlûkiyyat", JSAI, II, (1980), 327-328.

²⁴¹ Nejat Göğütçü, "Mimar Sinan'ın Aslı Hakkında", Tarih ve Toplum, IV., 1985, s. 38.

²⁴² Vryonis, 519.

Anadolu'da yetiştirilmeleri bakımından Osmanlı acemi oğlanları olgusu ile ilişkilidir.²⁴³ Bundan dolayı mezkur müellifimize göre, Osmanlıların Balkanlarda olduğu gibi Anadolu'da da devşirme toplamaları şaşırtıcı sayılmamalıdır. Vryonis'e göre, Osmanlılar, bulunduğu toprakların kendinden önceki sahipleri olan, Anadolu Selçukluları ile, İslâm Ortadoğusunun hanedanları olan Abbâsîler, Gazneliler, Memlûklar ve diğerlerinin karşılaştıkları problemlerin ve çevresel faktörlerin pek çoğu ile karşı karşıya idiler. Bu nedenle diğer devletlerde olan bir takım müesseselerin benzerlerinin Osmanlı Devleti'nde de olması gayet doğal karşılanmalıydı. Çoğu zaman, yabancılar ve yeni gelenler olarak, çok mezhepli, çok dilli ve çok etnik kökenli bölgelerde hakimiyet sürdürdüler. Bu renkli ortam ve bunun yönetici grupları karşı karşıya bıraktığı problemler, bir dereceye kadar devlet yapısının değişik yönlerine de yansımaktaydı. Ve bu özelliklerden en göze çarpanı, kölelerin idârî ve askerî aygıtta ve de etnik askerî gruplardan yararlanmada yaygın olarak kullanılmasıydı.²⁴⁴

İslâm hükümdarları daha dokuzuncu yüzyılda, belki de daha erken bir dönemde Abbâsî halifelerinin, bu hanedanı iktidara getirmede çok önemli bir rol oynamı olan Horasanlı askerlerin kanun-kural tanımazlığını dengelemek için Türk köle-askerlerini kullanmaya başladığı zaman, yabancı köle askerlere dayanmaya başlamışlardı. Abbâsî halifelerinin kendilerini iktidara getirmeye yardım eden gruplardan birisinden kurtulma çabası, İbn Haldûn'un, yönetici hanedanın başarılı kurucusunun, hanedanın ayakta kalabilmesi için böyle bir gruptan kurtulması gerektiği yönündeki önermesinin tipik bir örneğini teşkil etmektedir.²⁴⁵

Bu sistemi yönetici hanedana tercih ettiren husus, gulâmların genç bir yaşta yabancı bir kültürel çevreden veya uzak bir coğrafyadan tedarik edilmesi ve dolayısıyla, saraya getirildiklerinde, genç kölelerin istenildiği biçimde terbiye edilip, biçimlendirilebilmesidir. Sonuç olarak, en azından kuramsal açıdan, aşına olmadığı bir

²⁴³ Vryonis, Speros, "*Seljuk Gulams and Ottoman Devshirmes*", *Der İslam*, XLI, Berlin 1965, 224-252. (tercüme: "*Selçuklu Gulamı ve Osmanlı Devşirmesi*" trc. M. Öz, *Söğüt'ten İstanbul'a*, (haz. M. Öz-O. Özel), İmge Yay., İstanbul 2000.) Tez çalışmalarımızın en başında ulaştığımız, ve bu sahada çalışanların çok yakından tanıdıkları Vryonis'in makalesi, tercüme edildikten sonra, tercümesinden de takip ettik. Bir karışıklığa yol açmamak için, ilgili makalenin sayfa numaralarını, tercümesinin yer aldığı edisyon kitabın sayfa numaralarından vermeyi tercih ettik.

²⁴⁴ Vryonis, 519.

²⁴⁵ Vryonis, 520.

çevreye yerleştiği için, efendisi olan Sultana yerli Müslüman tebedadan daha itaatkar olan, arzulu ve gayretli eğitimi sayesinde dirayetli bir asker ve yönetici haline gelen gulam idi. Öylesine ki, bu şairlerin dilinde veciz bir hal alarak, kalıcı söz olmuştur: “Sadık bir hizmetkar, yüz çocuktan daha iyidir, ikinciler babalarının ölümünü beklerken, ilki ise uzun yaşamasını arzu eder.”²⁴⁶

Modern milliyetçiliğe eşlik eden kavram ve duyguların bulunmadığı bir ortamda ve bu hanedanların yönettiği bölge içinde genel bir dil birliği ile etnik ve dini birliğin yokluğunda, gulam sistemi, en azından böyle zeminlere dayanan hanedanların pek çoğunun, Moğol istilasına karşısındaki yenilgilerine kadar, oldukça kayda değer bir başarı elde etti.²⁴⁷

Anadolu Selçukluları Anadolu’yu fethedip oraya yerleştikten sonra, kendilerini yukarıda tanımlananlara benzer bir durumda ve ortamda buldular. Anadolu, o ikinci, onüçüncü ve ondördüncü yüzyıllarda henüz tam anlamıyla İslâmlaşmış, Türkleşmemişti. Hem Müslüman hem de Hristiyan kaynakların bolca tanıklık ettiği üzer, Hristiyan Rumların, Ermenilerin, Gürcülerin vb. Varlığı, Anadolu Selçuklularının da çok dinli, çok dilli bir devleti yöneten diğer bir İslâm hanedanı olduğu anlamına gelmekteydi. Daha da önemlisi, Anadolu’nun fethi ve iskanında çok önemli rol oynayan, itaat altına alınması zor Türkmen aşiretleri, bir çırpıda otorite ve disiplin altına girecek bir unsur değildi. Vryonis’e göre, bu şartlar altında ve ‘zamanın İslâm devlet adamlığının geleneksel kalıpları’ dikkate alındığında, ikta bağışlarına dayanan Selçuklu güçleri ile yan yana askerî ve idârî gulam gruplarının ortaya çıkışı şaşırtıcı olmamalıdır.²⁴⁸

Akgündüz’e göre de, Yıldırım Bayezid’in Ankara mağlubiyetinden sonra fetihlerin duraklaması, dahası geçici de olsa gerilemesiyle birlikte, pençik uygulamasının mümkün kılacak yeni esirlerin mevcudiyetinin yokluğu dolayısıyla, Acemi Ocağı için gerekli insan unsurunun temininde yeni yollara başvurulması gerekmiştir.²⁴⁹ Ayrıca müellife göre bir önemli sebep de, gayr-ı müslimlerin askerlik

²⁴⁶ C. E. Bosworth, “*Ghaznevid Military Organization*”, *Der İslam*, 36 (1960), 40-44.

²⁴⁷ Vryonis, 519-520.

²⁴⁸ Vryonis, 521.

²⁴⁹ Akgündüz, *Tabular Yıkılıyor*, 220.

yapamadıkları ve cizye vergisi ödediklerinden dolayı, bu şekilde bu vergiden kurtulmaları da bu yönde bir etken olmuştur.²⁵⁰Ve Osmanlı Devleti bu ihtiyaç ve sebeplere binaen, belli kanun ve kaidelere bağlı kalmak kaydıyla, sadece gayr-ı müslim tebeadan olan Bulgar, Arnavut, ve Ermenilerden devşirme yapılması yoluna gitmiştir.²⁵¹

Devşirme sisteminin tabii devamı olana müesseselerden birisi olan, Enderun mektebinin kuruluş amacına baktığımızda, devşirme sisteminin varlık sebebini hem teşekkül ettiren, hem de neticesini ortaya çıkaran bir gerçekliği farketme imkanını elde etmekteyiz.

Böyle bir kurumun teşkilinde esas hedef, askerî temele dayanan Osmanlı Devleti'ne yetenekli kumandan yetiştirmek ve devamlı büyüyen ülkenin farklı din, dil ve kültürlerle mensup kitlelerini idare edecek sağlam yönetici kadroları temin etmektir. Devlet mütecanis olmayan bir sosyal yapıya sahip olduğundan dolayı böyle bir eğitim kurumu için ırk ve kan bağı yerine kültür ve disiplin temel prensipler olarak benimsenmiş kadrolar bu anlayış içerisinde hem seçilmiş hem de eğitilmişlerdir.²⁵²

Ordu ve devlet teşkilatının ön önemli görevlilerini yetiştiren Enderun Mektebi, Osmanlı Devleti teşkilatı içinde var olan en önemli müesseselerden biri idi. Buna bağlı olarak, devşirme sisteminin en önemli yansımalarından, devşirme uygulaması yoluyla, cem olunan gençlerin en seçkinlerinin eğitildiği, böylece sosyal tabanın en kabiliyetli çocuklarının tesbit olunarak, devlet-i aliyenin ve nizam-ı alemin hizmetinde, toplumun refahı için yetişen kadroların inşa edildiği bir kurum olarak tarihteki hakettiği yeri elde etmiştir.²⁵³

Konuya batılı müsteşriklerin gözü ile baktığımızda bile bu gerçeği farketmemiz mümkün olmaktadır. Enderun mektebinin, esasen aynı zamanda devşirmenin var oluş

²⁵⁰ Akgündüz, *Tabular Yıkılıyor*, 221.

²⁵¹ Akgündüz, *Tabular Yıkılıyor*, 221. Akgündüz, biraz daha ileri bir iddia ile, gayr-ı müslim olan teb'anın kendi rızasıyla ve hatta dahası Osmanlı Ordusunda görev alma arzusuyla bu konuda gönüllü hareket etmiştir. Müellif, bu görüşünü destekleme mahiyetinde, "bugün dünyanın süper gücü olan Amerikan ordusunda asker olmak için nasıl ki üçüncü dünya ülkesi vatandaşı can atıyorsa, o günün tek süper gücü olan Osmanlı Devleti Ordusunda yer almak için insanların kendilerinin talepte bulunması" gayet doğal karşılanmalıydı.

²⁵² İpşirli, "Enderun", 186.

²⁵³ Akkutay, 19; İpşirli, "Enderun", 186.

amacını anlamlandırma konusunda yapılan hep aynı ortak noktada toplanmış bulunmaktadır. Enderun mektebinin kuruluş amacı, genişleyen Osmanlı Devleti topraklarının fethinde bulunduğu ülkelerin insanların merkezi otoriteye karşı dirençlerini kırarak bir güce ulaşmak ve kendi hizmeti için onları kadro olarak yetiştirmek diye tarif eden Miller bu gerçeğe işaret etmektedir.²⁵⁴

Fethedilen ülkelerden yetiştirilmek üzere seçilen gençler, devletin yönetici kadro ihtiyacını karşılayacak, böylece yüksek vasıfla devlet memurları kazanılacak ve devlet güçlü bir hale gelerek, mükemmel bir nizam ile işlerlik kazanacaktı.²⁵⁵

Yine devşirmenin tabii devamı olan Enderun bölümünde daha ayrıntılı olarak değlendirdiğimiz bir hususu burada zikretmek konunun anlaşılmasına katkıda bulunur diye düşünebiliriz. Dikkatimizi celbeden nokta, devşirmenin belki varlık sebebini teşkil eden, Osmanlı Devleti'ni kuran ve devamını sağlayan mefkurenin ve onun sahiplerinin, insana ve insan eğitime, ya da eğitilmiş insana verdikleri değeri çok açık bir biçimde karşımıza çıkmasıdır. Enderun sisteminde önemle üzerinde durulan mühim bir ilke, kültürün etkili bir biçimde verilmesiydi. Çok değişik ırk ve dini kökenlerden gelen gençler Türk-İslâm kültürü içinde yetiştiriliyordu. Yabancı gözlemciler hazırlık ve Enderun eğitimi için seçilmiş gençlerden bahsederken Türkler'in kabiliyetli gördükleri kimseleri eğitmekten büyük bir zevk duyduklarını ve bu uğurda her türlü fedakarlığa katlandıklarını belirttikleri gibi, ayrıca seçim sırasında güzel yüzlü ve fiziki kusuru olmayanların tercih edilmesini de Türkler'deki "güzel bir yüzde kötü bir ruhun saklanamayacağı" inancına bağlamaktadırlar. Habsburg elçisi olarak XVI. yüzyıl ortalarında Osmanlı ülkesine gelen Busbeke mektuplarında Batılılar'ın iyi yetiştirilmiş attan ve köpekten zevk aldığını, Türkler'in ise iyi eğitilmiş insandan büyük haz duyduklarını yazmaktadır.²⁵⁶

"Türklerin geniş yayılma siyasetinin sonucu olarak ele geçen memleketlerden geniş ölçüde oğlan toplamak adetti. Bu kanun sonucu olarak Balkan memleketlerinden

²⁵⁴ Bkz. Miller, *The Palace School of Muhammed the Conqueror*, Cambridge 1941, 78 vd.

²⁵⁵ Akkutay, 123.

²⁵⁶ İpşirli, "Enderun", 187.

toplanan ve askere alınan, daha sonra Anadolu'ya gönderilen çocuklarla orjinal Yeniçeri ordusu kurulmuştur.”²⁵⁷

Netayicü'l-Vukuat'ın müellifi Mustafa Nuri Paşa, devşirmenin başlangıcı, niçin ihtiyaç duyulduğu ve uygulaması ile ilgili olarak şu bilgileri veriyor:

“Osman Gâzi zamanında savaşa gücü yeten ve savaştan anlıyan müslüman halk, gerektikçe hep birlikte savaşa katılırlardı. Ülke genişleyip halk çoğadıkça düzenli ve sürekli bir ordu tertibi gerektiğinden, Orhan Gâzi'nin tahta çıkışında bu işin gerçekleştirilmesine girişildi. Ele geçirilen ülkelerin halkının çoğu hristiyan olduğundan ve müslüman nüfusun çoğaltılması konusu da en çok üzerinden durulacak önemli bir iş bulunduğundan, bu iki amacı içine alan devşirme kanunu yapıldı. Şöyle ki: Hristiyan çocuklarından her yıl olabildiğince çocuk ayrırlıp toplanarak terbiye edilip İslâmın şartları öğretildikten sonra saraya ait kışlalarda oturtularak birer akçe gündelik verilmek, gerekli yiyecekleri temin edilmek üzere piyade askerî tesis edildi ki “yeniçeri” denilen asker, bunlardır. Bu kanun çıkarıldığında ilk yıl 1000 çocuk toplanmış, ondan sonra bu iş genişletilerek H.1050 / M. 1640-41 yılına dek sürdürülmüştür. Daha sonra bu devşirme çocuklarından pek çok komutan ve vezir, Mahmut Paşa, Rüstem Paşa ve Sokullu Mehmet Paşa gibi devlet büyükleri yetişmekle hristiyan halk, çocuklarını kendi istekleri ile ve belki yalvararak vermeye başladıkları, tarihlerde yazılıdır. Osmanlı ülkesi genişledikçe timar çoğalmış, timar çoğaldıkça da süvari askerî artmış ise de yukarıda da dediğimiz gibi timarlı sipahiler, timarları içinde oturduklarından başkentte de yeniçeri askerî gibi gündelik alan görevli bir atlı birliği tesisi gerektiğinden Murat Hüdavendigâr Gâzi zamanında Rumeli Beylerbeyisi olan Timurtaş Paşa'nın çaba ve emeğiyle “Ebnay-ı Sipahiyan Bölüğü” kuruldu. Bunlar da devşirme çocuklarının seçilmişlerinden ve savaşlarda alınıp Padişah sarayında ve vezirler hizmetinde eğitilmiş tutsaklardandır. Bu durumda “timarlı sipahisi” Avrupalıların jandarma dedikleri eyalet askerî karşılığında ve, yeniçeri ve sipah ocakları Padişahların hassa askerleri yerinde olduğundan başkentte hazır bulunurlardı. Yeniçeri piyade, ebnay-ı sipahiyan da süvaridir.”²⁵⁸

²⁵⁷ B. Miller, *The Palace School of Muhammed the Conqueror*, Cambridge 1941, 49-50.

²⁵⁸ Mustafa Nuri Paşa, *Netayic'ül-Vukuat*, I, 19.

2.3. Devşirmenin Prensipleri

Devşirme yapılabilmesi için, yeniceri ocağının en büyük amiri konumunda olan yeniçeri ağasının, nefer ihtiyacını belirlemesi, belirlenen bu miktarı Divân-ı Hümayun'a arz etmek suretiyle, buradan çıkacak karar neticesinde ancak devşirme işlemine başlanılabildi.²⁵⁹ Devşirmelerin, hangi bölgelerden ve ne miktarda yapılacağı da bu kararlarla belirlenmiş olurdu.

Devşirme uygulaması, ocakların yeni nefere duyacağı ihtiyaca göre, üç, beş veya yedi senede bir ve bazan daha uzun fasılalarla yapılırdı.²⁶⁰ Devşirilen çocukların yaşları meselesi ise, kaynaklarımızda muhtelif yaş aralıkları verilmektedir. Ancak en alt sınırın sekiz yaş, en üst sınırın ise onsekiz ve yirmi yaş arası olduğu kesindir. Daha alt ve üst yaşlarda çocuk devşirilmezdi.²⁶¹ Tercih edilen ise bu yaşların ortalamasında bulunanlardı.

Ayrıca, her bölgenin iklimine, çevre şartlarına, beslenme durumuna bağlı olarak, çocukların yaşlarına rağmen büyüme ve gelişme oranlarının farklılığı dikkate alınmalıdır. Şu halde belirli yaş aralığı verilmesinden maksat, sağlık, eğitim ve gelişme açısından belirli limitlerin esas alınmış olmasıdır. Zaten, bizzat devşirme ile görevli memurun, kendi müşahedesi ile başlayan seçilme, bir diğer ifade ile, elenme süreci, bu aşamadan sonra sonuna kadar devşirilen çocuklarla beraber yürüyecekti

Devşirilecek çocuğun yaşının dikkate alındığı alt limit olan sekiz yaş, o günün sosyal, çevre ve sağlık şartları dikkate alındığında, bir çocuğun doğal olarak geçirebileceği çocukluk hastalıklarından uzaklaştığı, büyüme seyrinin belirginleştiği, boy ve endamının, yüz güzelliğinin ortaya çıktığı dönemin alt sınırını teşkil etmektedir. Hemen belirtmekte fayda olan bir husus ki, devşirme seçilme ilkelerinde en

²⁵⁹ Özcan, “Devşirme”, DİA, IX,254.

²⁶⁰ Özcan, “Devşirme”, DİA, IX,254.;Akgündüz, Tabular Yıkılıyor, 222.

²⁶¹ Uzunçarşılı, Kapıkulu, I, 14, 16; Özcan, “Devşirme”, DİA, IX,254.

önemlilerinden birisi de, “devşirilecek çocuğun mutlaka, bedeni arızalardan azade, fiziken kusursuz, gülbüz ve sağlıklı olması” şartıdır.²⁶²

Benzer bakış açısıyla aranan yaş özelliğindeki üst sınıra dikkatimizi yönelttiğimiz de ise, bu yaşında, fiziken, ruhen ve zihnen gelişme dönemini tamamlamamış, ileride omuzlarına yüklenecekleri ağır ve sorumluluk isteyen görevleri bihakkın yerine getirebilmeleri için alacakları eğitime cevap verebilecek kadar, eğitime açık oldukları bir dönem olduğunu rahatlıkla farkebiliriz. Enderundaki iç oğlanlarının beden eğitimlerinin örneklerini verdiğimiz bölümde açık bir biçimde görüleceği gibi, bedeni gelişimini, yani boy, kas, vücut gelişimi açısından limiti geçmiş olan bir bireyi, yeni bir biçime dönüştürmek elbetteki çok zor belki de imkansız olacaktır. Bu nedenle üst yaş sınırı da oldukça isabetli düşünülmüş bir ilke olarak değerlendirilmelidir.

Devşirme memurunun elinde bulunan fermanında, her mıntıkadan kaç çocuğun alınacağı, kazalara göre tesbit edilmiş olarak kaydedilmişti. Devşirme memuru bu mıntıkları bizzat gezerek evsafi haiz çocuklardan kırk evden bir olan hesabıyla devşirirdi. 14-18 yaş arasında olanlar tercihe edilir, evli olanlar alınmazdı.²⁶³

Kaynak ve araştırmalarımızda, devşirmenin uygulama prensipleri içinde yer alan, devşirilecek bölge ve o bölgeden alınacak çocuk sayısı ile ilgili verilen oran, genel olarak kırk hanede bir çocuk oranı şeklinde verilmektedir. Şüphesiz bu durum, çocukların aranan özelliklere uyması gereğini dikkate alınan bir orandır. Bu konuda henüz devşirme defterlerine, diğer bir ifadeyle eşkal defterlerine ulaşamadığı için, bir köyden kaç çocuk alındığını bilememekte, dolayısıyla köy nüfusu ile alınan çocuk sayısını oranlamak suretiyle, yukarıda zikrettiğimizi bu kırkta bir oranının sağlamasını yapma imkanını elde edememekteyiz. Bununla birlikte, şimdi zikredeceğimiz belgeden, İstanbul yakınlarındaki Kartal karyesi halkının muafiyetlerinin ref' olunduğu dönemin başında yapılan devşirmede, köyden bir çocuk

²⁶² Uzunçarşılı, *Kapıkulu*, I, 14; Özcan, “Devşirme”, *DİA*, IX,254; Nitekim, günümüzde de, beden eğitim, müzik, veya benzeri kabiliyet ve yeteneğe bağlı alanlarda eğitim veren kurum ve kuruluşlar, bu eğitimlerinde istedikleri başarıyı elde edebilmek için, belli yaş aralıklarını dikkate almakta, belli yaşın altında ve üstünde öğrenci kabul etmemektedirler. Bu yönüyle, ileride her biri bir alanda zirve şahsiyetler yetiştirecek olan bir sistemin bu konuda hassas davranması çok tabii ve isabetli karşılanması gereken bir durumdur.

²⁶³ Akgündüz, *Tabular Yıkılıyor*, 223.

alındığı belirtilmektedir. Bu da çok büyük olmasa bile, bir köy için oldukça düşük bir oran olarak tesbit edilmesi yanlış olmayacaktır.

“Üsküdar kadısına hüküm ki,

Mektup gönderüp kazayı mezbure tâbi Kartal nam karye halkı meclis-i şer’a gelüp karye-i mezbûre ahalisi, Kadıköy nam karye halkı ile ıstabl-ı âmire mühimmatı için Üsküdar çayırının biçüp ve bakup ve sana teveccüh olundukça at yedüp ve Bursad’an ve gayrı yerden gelen mîrî atları götürünce bekleyüp ve yedüp ve taşradan gelen hazineyi hıfz ve hırsaset idüp münâvebe ile bekleyüp lazım oldukca kulaguz olduğumuzdan maâda karyemiz azîm yol üzerinde vakî olup memerr-i nas olmağla Kadıköy’nden acemi oğlanı alınmadığı gibi bizden dahi alınmayup dokuz yüz kırk beş senesinden seksenbir senesine gelince muaf olmuş idüğü *seksenbir senesinde bir oğlanımız alınıp* maahaz bizim hizmetimiz yol üzeri olmağla Kadıköy halkından gayrudur andan alınmadığı gibi hizmetleri mukabelesinde kendülerinden dahi alınmamak için muaf olmaklığı rica ittiklerin ve filhakika memur olmağla hizmetleri Kadıköy halkından ziyade idüğü muhakkaktır deyu arz ittiğin ecilden buyurdum ki, vardıkda karye-i Kartal halkının hizmetleri mukabelesinde şimdiye değin acemi oğlanı alınugelmiş ise girü alınmayup memur oldukları hizmetlerin eda ittüresin. Fi 24 RA 986.”²⁶⁴

Devşirme uygulaması başlangıçta, beylerbeyi, sancak beyi ve mahalli kadıları gibi devşirmenin yapılacağı bölgenin mülki amirleri tarafında yapılmıştır. Ancak, -bölge insanı ile sürekli yüz yüze bakan- bu idarecilerin uygulamalarında zamanla bir takım suistimaller tesbit edilmiş, bunun üzerine Fatih Sultan Mehmed döneminde devşirme işi bir esasa bağlanmış ve merkezden devşirme memurları gönderilmeye başlanmıştır.²⁶⁵

Devşirme kanununa göre, devşirilecek çocuklar için en önemli hususlardan birisi, gayr-ı müslim tebanın çocuklarından olmasının gereği idi. Bu minvalde, Rum,

²⁶⁴ 1 Temmuz 1578 tarihli. Hüküm. Ahmed Refik, “Devşirme Usulü Acemi Oğlanla”r, Edebiyat Fakültesi Mecmuası, İstanbul 1926. Tabii eğer mezkur köy, şehire yakın bir bölgede olmasından, ya da başka bir sebepten dolayı, devşirmeye değer kıymette çocuk bulunmadığından dolayı az sayıda çocuk alınmış olma ihtimali de göz ardı edilmemdir.

²⁶⁵ Özcan, “Devşirme”, DİA, IX,254.

Ermeni,²⁶⁶ çocukları alınmakta, ancak, Yahudi tebanın çocukları ise kendine mahsus gerekçelerle devşirme olarak alınmamakta idi. Sebepleri üzerinde yeri gelince durulacaktır. Bu kuralın tamamlayıcı unsuru olarak ise, devşirme olarak alınacak çocukların, Türk ve Müslüman evladı olmaması şartının olması idi.²⁶⁷

Kanun mucibince çocukların en asilleri, papaz çocukları, iki çocuğu olanın biri, birkaç çocuğu olanın en güzeli ve sıhhatlisi seçilirdi. Bir oğlu olanın çocuğu alınmazdı. Alınacak olanların orta boylu olmasına dikkat edilirdi. Uzun boylu olanlardan vücudu mütenasib olanlar saray için devşirilirdi. Yahudiler hiç alınmazdı.²⁶⁸

Oğlan devşirmek üzere memur edilen katip, kethüda ve sürücüler her köyün derecesine göre muayyen bir para alırlardı.²⁶⁹ Kanun mucibince Hristiyan çocuklarının en asilleri intihap olunurdu. Papaz oğulları da alınırdu. İki çocuğu olanın biri ve birkaç çocuğu olanın müsait olan en sıhhatlisi ve güzeli seçilirdi; bir oğlu olanın çocuğu alınmayarak babasının hizmetine terk olunurdu.²⁷⁰

²⁶⁶ Ermenilerden devşirme alınmadığı şeklinde iddia ileri sürenler bulunmakla birlikte, bu doğru bir tesbit değildir; çünkü on altıncı asır içinde Anadolu'dan toplanmış Ermeni acemileri görülmektedir; bunların içinden Beğlerbeyi rütbesini alan ve Veziriazam olanlar da vardı; nitekim 1026/1617 ve 1036/1626 senelerinde iki defa Veziriazam olan Halil Paşa Maraş ermenilerindendi

²⁶⁷ Nejat Göğünç, Türk'lerin devşirme olarak alınmadığı iddialarına karşı, bunun doğru ve kesin bir hükmünün olmadığını belirterek, alınmasının pekala mümkün olabileceği görüşünü ileri sürmektedir. Mimar Sinan'ın devşirme olduğunu, Hristiyan bir aileye mensub olduğunu kabul etmekle birlikte, ırk olarak Türk kökenli bir aileye mensub olduğunu savunmakta ve şöyle demektedir: "Mimar Sinan'ın devşirme oluşu, şimdiye kadar araştırmacılar da onun 'Hristiyan fakat mutlaka Türk'ten gayri bir etnik köke sahip olduğu' kanısını uyandırmıştır." Bu düşüncesine bağlı olarak da, konuya mantık çerçevesinde yaklaşarak, Mimar Sinan'ın şahsında, inanç olarak Hristiyan olan, ancak etnik köken olarak Türk olanların da devşirilmesinin mümkün olabilmesi gerektiğini ileri sürmektedir: "Devşirmelerin Hristiyan çocukları arasından toplandığı, Anadolu'da Türk ailelerin yanına verilerek, onlara Türk ve İslam terbiyesi kazandırılmasına çalışıldığı bilinir... Hristiyan çocuklarını Müslüman yapıp, Türkleştirmeye çalışırken, neden Hristiyan fakat Türkçe konuşan, Türkçe isimler taşıyanlardan faydalanılmamış olsun? Bunları Müslüman yapmak daha kolay değil midir?" diyerek bir mantık önermesi ile iddiasını isbatlamaya çalışmıştır. Bununla birlikte, henüz bunun isbat edilmiş bir durum olmadığını, Osmanlı Tarihi'nin, en azından bu konuyla ilgili olarak, bilgilerin az olduğuna atfetmiştir. Nejat Göğünç, *Mimar Sinan'ın Kökeni Hakkında*, Tarih ve Toplum, IV, İstanbul 1985, s. 39.

Şu kadarını ilave etmek gerekmektedir ki, bugün elimizde olan belgelerden, yukarıda tartışmaya çalıştığımız muhtelif sebeplere bağlı olarak, devşirme uygulamasının kuralları arasında, "Türk olmaması" sarahaten belirtilmektedir. Ancak bunun 'etnik köken' anlamında kullanıldığını söyleyebilmek pek mümkün değildir. Çünkü, mefhum-u muhalifine baktığımızda, acemi oğlanı olarak alınacak çocukların, 'Hristiyan evladı', 'kafir evladı' olması beyan edilmektedir. Yani, din ve inanç temeline bağlanmış olan bir taksimat söz konusudur diyebiliriz. Bu yönüyle Nejat Göğünç'ün savunduğu düşüncenin tamamen haksız olduğu söylenemez kanaatindeyiz.

²⁶⁸ Akgündüz, 223.

²⁶⁹ *Mebde-i Kanun*, vr. 13b.

²⁷⁰ *Mebde-i Kanun*, vr. 14.

Alınan çocukların orta boylu olmasına dikkat edilirdi. Uzun boylu ve tanasübü endam sahibi olanlar saray için seçilirlerdi. Yahudiler ticaretle meşgul olduklarından onlardan devşirme alınmazdı.²⁷¹

Bunlardan başka Türkçe bilen, hıristiyan iken evlenmiş, sanat sahibi, İstanbul'a gelip vilayetine gitmiş ve bu suretle gözü açıldığı düşünülenler ile aşırı uzun ve çok kısa boylu olanların da devşirilmemeleri kanundu.²⁷² Uzun boylu ve güzel yüzlü olanlar Enderuna ve Saray hizmetlerine ayrılmak üzere, endamı düzgünse alınabilirdi. Devşirmeler arasında Bosnalı olan ve Potur oğulları denilen Bosna müslümanlarının oğullarının Saray ve Bostancı ocağı için devşirilmelerine kanun müsaade etmekte idi

Fatih Sultan Mehmed zamanında Bosna'nın zaptı üzerine Bosna sancağı halkının arzularıyla İslâmiyeti kabul etmelerine binaen padişah bunların istekleri üzerine Bosna'dan sünnetli yani müslüman olan Boşnak çocuklarının saray için toplanmalarına müsaade etmişti. Vesikalarda geçen sünnetli oğlan ve potur oğulları denilen acemiler bunlardır. Bu sünnetli Bosnalı devşirmelerin içerisine hariçten kendisini sünnet ettirip Yeniçeri olmak isteyen hıristiyanlarla müslüman çocuklarının da karmaları ihtimaline mebni bunlara ait devşirme sürüleri pek sıkı yoklama ve muayeneden geçirilirlerdi. Bunlar geldikten sonra hemen Türk üzerine verilmeyip, ekserisi saray ve bostancı ocağı için ayrılırlardı.”²⁷³

Devşirme çocukları, acemi oğlanları kışlasında terbiye ve müslüman edildikten sonra yeniçerilere katılırlardı. Dışarıdan ocağa yeniçeri yazılmak mümkün değildi. Bu konuda kaynaklarımızda yer alan bir haber, bu kurala ne kadar titizlikle riayet edildiğini gösterdiği gibi, ileride ele alacağımız sistemin gevşemesi ve giderek bozulmasında en önemli âmilin bu konudaki hassasiyetin kaybolması olmuştur.

Yavuz Sultan Selim, Mısır seferine çıkacağı sıralarda bir tacirden kömeli bir borç para almıştı. Ödeme sırasında bu tacir yalvarmaya başlayıp, oğlu üç akçalık padişah ulufesi ile asker sınıfına alınırsa borç verdiği parayı hibe edeceğini söyledi. Bu

²⁷¹ *Mebde-i Kanun*, vr. 14.

²⁷² *Mebde-i Kanun*, vr. 13.

²⁷³ *Mebde-i Kanun*, vr. 14; *Uzunçarşılı, Kapıkulu*, I, 19.

durum padişaha anlatıldığında Yavuz Selim son derece kızıp “hemen tacirin parası verilsin. Osmanlı ordusu içine yabancı karıştırmağa sebep olanlara Tanrı lanet etsin” dediği tarihlerde yazılıdır.”²⁷⁴ Buradan anlaşılan, bir taraftan çocuklarını devşirme verme konusunda insanların gösterdiği teveccühü bize göstermekte, diğer taraftan ise gerek devşirme, gerekse onun tabii devamı olan ocağa dışarıdan (kural dışı anlamında) insan alınmaması konusunda gösterilen titizliği açıkça ortaya koymaktadır. Buradaki “yabancı karışmaması” meselesi, sistemin normal işleyişi ve kontrolü dışında, ileriki tarihlerde “saplama” tabir edilecek şekilde, bir anlamda torpille ve kural dışı fertlerin alınmasının menedilmesinden başka bir şey değildir.

Acemi oğlanlarının Hristiyan tebeadan devşirilmesi işi, XVII. Yüzyılın ortalarından itibaren giderek azalmıştır. Ancak Yeniçeri Ocağı’nın kaldırılmasına kadar seyrek de olsa devam etmiştir. Öte yandan bu yüzyıldan itibaren Acemi Ocağı’na Türkler de alınmaya başlanmış, ayrıca savaş esirlerinden de ocağa acemi kaydı yapılmıştır. Buna paralel olarak acemilikte geçen süre altı aya kadar indirilmiştir.²⁷⁵

Diğer alanlarda olduğu gibi, Topçu Ocağı’nda da, normal yoldan, kanun-u kadim üzere, acemi ocağından ya da diğer ocaklardan yatay görevlendirme ile eleman alınması gerekirken, ocak mensuplarının evlatları arasından *kul kardeşi* namıyla nefer alınması sözkonusu olmuştu.²⁷⁶ Bu, normal nizamın bozulması, devşirme sisteminin aksaması anlamına geliyordu.

XVI. yüzyıl sonlarından itibaren evlenmeye başlayan ve çocukları olan yeniçeri oğullarının “Kuloğlu” ismiyle , dışarıdan ise “Kul kardeşi” adıyla nefer alınması devşirme işleminin gevşemesine²⁷⁷, aynı yıllarda ise devşirme işine rüşvet karışmasına sebep oldu.²⁷⁸ Kanun üzere yapılması gereken devşirme uygulaması, on

²⁷⁴ Mustafa Nuri Paşa, *Netayic’ül-Vukuat*, I, 140.

²⁷⁵ İlgürel, “*Acemi Oğlanı*”, 235.

²⁷⁶ Uzunçarşılı, *Kapıkulu*, II, 97-98.

²⁷⁷ *Kitab-ı Mülstetab*, (nşr. Yaşar Yücel), Ankara 1978, 7-8.

²⁷⁸ Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih*, (nşr. Mehmet İpşirli), İstanbul 1989; Özcan, “*Devşirme*”, TD, Sayı: VII, s. 11.

VI. Murad zamanında (M.1623-1640) devşirme işi ıslah edilmeye çalışılmışsa da, bu çabalar kalıcı sonuç vermemiştir, XVII. Yüzyıl ortalarından itibaren de devşirme işi pek yapılmaz oldu. Özcan, “*Devşirme*”, TD,

altıncı asır sonlarına doğru bozularak yavaş yavaş gelişi güzel hristiyan çocuklarını muayene etmeden veya rüşvetle devşirme olarak almışlar ve tutulması lazım gelen eşkal defterine pek ehemmiyet vermemişlerdi.²⁷⁹

Devşirme sisteminin uygulama ilkeleriyle ilgili olarak kaynaklarımızda ve araştırmalarda öne çıkanları tesbit etmeye gayret ettik.²⁸⁰ Şimdi bunları topluca bir arada sıralamak gerekirse şöylece bir sıralama yapılması mümkündür:

Devşirilecek oğlanlar en küçüğü sekiz, en büyüğü onsekiz yaş arasındaki çocuklardır.

Aranılan özelliklere sahip olursa azami yaş yirmiye kadar çıkabilir.

Bu yaşlar arasındaki çocukların yüz güzelliği ile vücut yapısı uygunluğuna ve tam sıhhate sahip olmaları devşirme için şarttır.

Devşirme zaman ile mukayyed olmayıp, Yeniçeri Ocağını besleyen Acemi Oğlanlar Ocağının ihtiyacına göre ve Yeniçeri Ağasının ihtiyacı bildirmesi ile yapılır.

Devşirme ihtiyaca göre ve memleketin her tarafında veya tesbit edilecek sınırlı bir bölgesinde yapılır.

Bir devşirme devresinde köylerden veya kasabalarda mahallelerden kırk evde bir evden, bir erkek çocuk alınır.

Sayı: VII, s. 11. Sadece XVIII. Yüzyıl başlarında saray için bin kadar devşirmenin yapıldığı bilinmekte, son devşirme tarihinin ise 1751 yılı olduğu tesbit edilebilmektedir. Ahmed Cevad, *Tarih-i Askeri Osmani*, 180.

²⁷⁹ Uzunçarşılı, *Kapıkulu*, I, 30.

²⁸⁰ Devşirme sistemi içinde, hangi ilke ve kuralların en başta belirlenip öylece devam ettiği, hangilerinin zaman içinde, pek tabii ki, ihtiyaçların bir neticesi ve zorlaması ile, sonradan gelişerek ortaya çıktığı hususunu belirlemek, sistemi bütünü ile tanımak açısından önem arzedeceği kanaatindeyiz. Bu bağlamda, henüz ikinci Bayezid dönemi gibi erken bir zamanda, çalışmaya elverişli halini kaybeden acemi oğlanların, emekliye sevk edilerek mağduriyetlerinin önlenmiş olması, sistemin insana saygıyı esas aldığı göstermesi açısından önem arz etmektedir: Acemi oğlanları içinde kötürüm, hastalıklı ve deli olanların bir miktar para ile tekaüt edilmeleri İkinci Bayezit zamanında kanun olmuştu. Eyyubi Efendi *Kanunnamesi*, 46. Bunların adedi çoğu zaman birkaç kişiyi geçmezdi. Bununla birlikte sonradan bazı acemi mütekaidlerinin yedi buçuk akçeye kadar tekaüdiye aldıkları görülmüştür ki on sekizinci asrın ortalarına tesadüf eder. Uzunçarşılı, *Kapıkulu*, I, 42.

Özellikleri kanuna uygun olarak devşirilecek oğlan en az iki kardeşten biri olacaktır.

Özellikleri kanuna uygun dahi olsa ailesinin tek erkek çocuğu devşirme olarak alınmaz.

Özellikleri kanuna uygun dahi olsa, 18 yaşından küçük olduğu halde evli ise devşirme olarak alınmaz.

Özellikleri kanuna uygun dahi olsa, bir sanatla meşgul oluyorsa devşirme alınmaz.²⁸¹

Devşirilen oğlanlar son bir elemeye daha tabi tutulurlar, oğlanların en seçkinleri padişah hizmetine, iç oğlanı/Enderun oğlanı olarak ayrılır, geri kalanlar Acemi Oğlanı olurlar.”²⁸²

Bu hükümlere göre yapılacak oğlan devşirme işinde her türlü suistimali, yolsuzluğu önlemek için yine aynı kanun ile çok esaslı tedbirler alınmış, işin teferruatı şöyle tesbit edilmiştir:

Devşirme, Yeniçeri Ağasının yeni oğlan ihtiyacını bildirmesi üzerine padişahın bir fermanı ile yapılır. Ferman şarttır.

Fermanda o devre için kaç oğlan devşirileceği ve nerelerden devşirileceği kesin olarak yazılıdır.

Devşirme işi Yeniçeri Ocağının büyük zabitlerinden ‘Turnacıbaşı Ağa’nın vazifesidir. Devşirme fermanı Turnacıbaşı Ağaya verilir.

Devşirmeye verilen ehemmiyete göre bu işe Katar Ağaları arasında Turnacıbaşı Ağanın üstündeki her hangi bir ağa da memur edilebilir. Yahut pek

²⁸¹ “Rahmetli Sultan Süleyman Han Zigetvar seferine giderken bindiği atın gemi kırılmış, bir yeniçeri neferi onu, belirsiz şekilde onarmıştı. Padişah bunu duyunca, asker taifesi içine esnaf karıştırılmış olduğundan az kalsın yeniçeri ağası hayatını kaybedeyazdı. Aracıların yalvarması ile ağa kurtarıldı ise de atın gemini yapan yeniçeriye, emekli ulufesi vererek yeniçeri ocağından attılar”. Mustafa Nuri Paşa, *Netayic’ül-Vukuat*, I, 140-141

²⁸² Akkutay, 38.

mahdut bir bölgeden oğlan devşirilecek ise Turnacıbaşının altındaki kademelerden bir memur olur. Fakat devşirme işi esas olarak Turnacıbaşı Ağanın vazifesidir. Hatta bu ünvanı da toplayıp getirdiği oğlanlar bir turna kuşu sürüsüne benzetildiği için verilmiştir.

Oğlan devşirmeye giden ve özel fermanı taşıyan Turnacıbaşı ağanın emrinde işinin genişliğine ve büyüklüğüne göre, üç, beş, on, yirmi ‘Sürücü Ağa’ bulunurdu.

Sürücü Ağanın vazifesi, Turnacıbaşı Ağanın seçtiği oğlanları bir kafilde halinde ilk toplantı yeri olan Edirne’ye götürmek idi.

Tesbit edilen devşirme bölgelerinde Turnacıbaşı Ağa gittiği yerde önce en büyük idare amiri ile, yani vali, sancak beyi, kadı vb. temas ederdi.

Turnacıbaşının gittiği yerden fermanla kaç oğlan devşirileceği gösterilmiş ise de bu oğlanların seçilme günleri ve saatleri tesbit edilirdi.

Mahalle mahalle, köy köy dellallar çıkarılır, hıristiyan tebeanın kırkar hane olarak sekiz ile on sekiz yaş arasındaki erkek çocuklarını alarak dellallarla ilan edilen gün ve saatte Sancak Beyi Konağı önünde toplanmaları tebliğ edilirdi.

Oğlan gizlenmemesi, oğlan gizlemenin çok ağır cezası olduğu daima önemle ilan olunurdu.

Her mahallenin veya köyün papazlarına da vaftiz defterlerini alarak aynı gün ve saatte gelmeleri tenbih olunurdu.

Toplanan çocukların bizzat devşirme memuru ‘Turnacıbaşı Ağa’ dikkatle gözden geçirir, önce dış görünüşe göre kabataslak ayrılır, sonra ayrılan oğlanların vücutları muayene edilir, devşirme kanununun esas hükümlerine göre uygun olanlar ‘devşirme oğlanı’ olarak seçilirdi. Devşirme memurunun bu son seçme kararını hiçbir kuvvet bozamazdı.

Bu muayene ve seçmede Turnacıbaşının yanında kazanın kadısı, mahalle veya köyün papazı ve tımarlı sipahisi muhakkak hazır bulunurdu.

Turnacıbaşı seçtiği oğlanları vaftiz defterlerine göre kendi defterine kaydederd ve aileleri ile vadalaşan oğlanları, yanındaki sürücü ağaya teslim ederdi. Sürücü ağalar da teslim aldıkları oğlanları yine vaftiz kayıtlarına göre sürücü defterine kaydederd.

Ayrıca resim bir belge düzenlenir, Turnacıbaşının seçtiği oğlanlar vaftiz defterleri kaydına göre ayrıntılı künyeleri ile birer birer yazılırdı. Hangi sürücü ağaya teslim edildiği de kaydedilerek kağıdı, papazlar ve tımar sahipleri tarafından imzalanarak mühürlenirdi. Daha sonra mahalli şer'ie mahkemesince sicil defterine geçirilerek Turnacıbaşıya bir belge olarak verilirdi.”²⁸³

Devşirmede, alınacak çocukların seçiminde dikkat edilen hususlardan birisi olarak karşımıza çıkan ilkelerden biri olarak görünüş ve yüz güzelliğinin aranması, dış görünüşün insanın iç dünyasını yansıtmada aranmalıdır. Yabancı gözlemciler hazırlık ve Enderun eğitimi için seçilmiş gençlerden bahsederken Türkler’in kabiliyetli gördükleri kimseleri eğitmekten büyük bir zevk duyduklarını ve bu uğurda her türlü fedakarlığa katlandıklarını belirttikleri gibi, ayrıca seçim sırasında güzel yüzlü ve fiziki kusuru olmayanların tercih edilmesini de Türkler’deki “güzel bir yüzde kötü bir ruhun saklanamayacağı” inancına bağlamaktadırlar.²⁸⁴

²⁸³ Akkutay, 39-41.

²⁸⁴ İpşirli, “Enderun”, 187.

2.4. Devşirme Sürecinin İşleyişi

2.4.1. Yeniçeri Ağası'nın Arzları

Kapıkulu ocaklarının nefer ihtiyacı yeniçeri ağası tarafından belirlenir ve Divân-ı Hümâyûn'a arzedilirdi. Buradan çıkacak karara bağlı olarak devşirme işlemi başlatılırdı.²⁸⁵

Devşirme işiyle birinci derecede Yeniçeri ağası yetkili ve sorumluydu. Yeniçeri Ağası, gerek Acemi ocağı ve gerek diğer hizmetlerdeki Acemilerle Türk çiftçilerinin hizmetlerinde bulunan Acemilerin her türlü hal, hareket, ve gelişmelerinden mes'uldü. Yeniçeri ocağına Acemi oğlanı verilmesi ve Acemi ocağına oğlan alınması hep onun tezkeresiyle olurdu. Bunun için devşirmeye lüzum hasıl olunca Yeniçeri ağası bir arize ile divana müracaat ederek ihtiyaç miktarını gösterir ve devşirmeye gidecek olan ocak ağalarını seçerdi.²⁸⁶ Bunun üzerine kanun mucibince muhtelif mıntıkalara memurlar sevk olunarak Sancak beyleri, Kadılar ve Topraklı süvari ve zeamet sahiplerinin yardımlarıyla istenilen özelliklerdeki gençler devşirilirdi.²⁸⁷

Devşirme için ocak tarafından bir emin ile bir memur tayini kanundu, başka yerden olamazdı. Devşirme emini ile memur tayininden evvel bu işi on altıncı asrın ilk yarısına kadar Beğlerbeği, Sancakbeği ve Kadılar yapmakta idiler. Fakat bunların iltimas ve rüşvet almak suretiyle yolsuz hareketlerine mebni devşirme işi Yeniçeri ocağına bırakılmıştı. Devşirme memurunun eline fermandan başka Yeniçeri ağası tarafından mühürlü ferman mealinde bir mektup verilmesi usuldendi.”²⁸⁸

2.4.2. Devşirme Memurunun Görevlendirilmesi ve Devşirme Emri

Devşirme uygulaması başlangıçta, beylerbeyi, sancak beyi ve mahalli kadıları gibi devşirmenin yapılacağı bölgenin mülki amirleri tarafında yapılmıştır.²⁸⁹ Ancak, -

²⁸⁵ Özcan, “Devşirme”, DİA, IX,254.

²⁸⁶ Mebde-i Kanun, vr. 13; Akgündüz, 223.

²⁸⁷ Mebde-i Kanun, vr. 13; Uzunçarşılı, Kapıkulu, I, 14; Akgündüz, 223.

²⁸⁸ Mebde-i Kanun, vr. 13; Uzunçarşılı, Kapıkulu, I, 14-15; Akgündüz, 222.

²⁸⁹ Mebde-i Kanun, vr. 12.

bölge insanı ile sürekli yüz yüze bakan- bu idarecilerin uygulamalarında zamanla bir takım suistimaller tesbit edilmiş, bunun üzerine Fatih Sultan Mehmed döneminde devşirme işi bir esasa bağlanmış ve merkezden devşirme memurları gönderilmeye başlanmıştır.²⁹⁰ Bu memurlar başta turnacıbaşı olmak üzere, saksoncubaşı, zağarcıbaşı, haseki gibi Yeniçeri Ocağı'nın yüksek rütbeli yayabaşlarından görevlendirilir, maiyetlerinde de bir katip bulunurdu.²⁹¹

Devşirme işlemiyle görevlendirilen bu yüksek rütbeli memurlar, görevlerinde son derece yetkiyle donanmış bir vaziyette, uygulamalarında tamamen serbest idiler. Bu yetki ve görevlendirmeyi işaret etmek üzere, ellerinde bir devşirme fermanıyla²⁹² birlikte, devşirme yapılacak bölgenin kadılarına hitaben yazılmış Yeniçeri Ağasının imzasını taşıyan bir mektub bulunurdu.²⁹³ Bu memurlar, ferman mucibince hangi mıntıkaya memur edilmişse elindeki ferman ve ağa mektubunda muhtevi olan talimatname mucibince hareket ederdi. Devşirme memurunun itimada layık olması lazımdı. Fermanda her mıntıkadan alınacak oğlan adedi kazalara göre tesbit edilmişti. Devşirme memuru tayin olunduğu mıntıkada her bir kazayı bizzat gezip görerek kanuni vasıfları haiz olmak şartıyla görevini ifa ederdi.²⁹⁴

Devşirme memuru olarak Yeniçeri Ocağı'nın üst düzey subaylarından olan Zağarcıbaşı'nın görevlendirildiğini gösteren bir hüküm. Burada aynı zamanda devşirme ile görevli memurun görevleri ile ilgili olarak merkezle sürekli haberleştiğini ve karşılaştığı birtakım problemlerin çözümünde danışma ihtiyacı hissettiğini anlıyoruz.

Biga Sancağında olan Kadılara hüküm ki,

Hâlâ acemi oğlanları cem'inde kıdvetü'l-emasil zağarcıbaşı Ali mektup gönderüp Biga Sancağı reâyâsı mîri kürek virmeğin oğlan alınmamak için ellerinde olan emirleri mucibince mukaddemâ Kara Mustafa, oğlan cem' ittiği zamanda oğlan almamış imiş, livâ-i mezbûrun yirmi pâre köyleri olup Bursa Sancağı karyeleriyle

²⁹⁰ Özcan, "Devşirme", DİA, IX,254.

²⁹¹ Mebde-i Kanun, vr. 14; Özcan, "Devşirme", DİA, IX,255.

²⁹² BOA, MD, nr. 22, 292.

²⁹³ Uzunçarşılı, Kapıkulu, I, 97; Özcan, "Devşirme", DİA, IX,255.

²⁹⁴ Mebde-i Kanun, vr. 14.

karışmış olup, Buyurdum ki, vardıkda mîri kürek teslim itmek mukabelesinde oğlan virmeyenlerin ellerinde hükümleri var ise talep idüp göresin, fi'l-vâki mîri kürek viregelmişler midir? Ve kime teslim iderler imiş? Eğer ellerinde oğlan virmemek için hükümleri olup, mîriye kürek teslim itmişler ise, emirleri mucibince oğlan cem' ittirmeyesin ve eğer emirleri yok ise taallül ittirmeyüp mişârünileyhin elinde olan mufassal emr-i hümayunum macibince zikrolunan kurâdan dahi oğlan cem' ittiresin.²⁹⁵

Bir başka devşirme görevinde, vazifeyi yerine getiren memurun, gerektiği zaman görevi ile ilgili olarak yönlendirildiğine, var olan ya da zuhur eden yeni durumlara göre sevk edildiğine tanık olmaktadır:

“Mora Sancağında acemi oğlan cem'ine varan yayabaşına hüküm ki,

Hâlâ livâ-i mezbûr reâyâsı Anavarin limanı kalesinin binası hizmetinde olmağın bu sene livâ-i mezbûrdan acemi oğlanı cem' olunmakdan ferâğat olunmuştur. Buyurdum ki, vusul buldukda, liva-i mezburdan bu sene acemi oğlanı cem'inden ferağat eylesin ki, reâyâ kal'a-i mezbure binası hizmetinde olup itmâmâ iriştireler emr-i şerifime muğayir teklif itmekden hazer eylesin. Sene 981 Zilhicce.”²⁹⁶

2.4.3. Devşirilecek Çocukların Tesbiti, Seçimi ve Cem'i

Devşirme uygulaması başlangıçta, beylerbeyi, sancak beyi ve mahalli kadıları gibi devşirmenin yapılacağı bölgenin mülki amirleri tarafında yapılmıştır.²⁹⁷ Ancak, - bölge insanı ile sürekli yüz yüze bakan- bu idarecilerin uygulamalarında zamanla bir takım suistimaller tesbit edilmiş, bunun üzerine Fatih Sultan Mehmed döneminde devşirme işi bir esasa bağlanmış ve merkezden devşirme memurları gönderilmeye başlanmıştır.²⁹⁸ Bu memurlar başta turnacıbaşı olmak üzere, saksoncubaşı, zağarcıbaşı,

²⁹⁵ BOA, MD, nr. 35, 111. Hükümete kürek vermelerinden dolayı Biga Sancağından acemi oğlanı alınmaması hakkında 986 Cemaziyelevvel 21, 1578 ağustos tarihi ile Biga sancağı kadılarının yazılan hüküm sureti.

²⁹⁶ BOA, MD, nr. 24, s. 89. 1574 Mart tarihli bir hükümle Anavarin limanı kalesinin inşasında çalışan Mora Sancağı halkından bir sene müddetle acemi oğlanı için efrad devşirilmemesi emrolunmuştur.

²⁹⁷ Mebde-i Kanun, vr. 12.

²⁹⁸ Özcan, “Devşirme”, DİA, IX, 254.

haseki gibi Yeniçeri Ocağı'nın yüksek rütbeli yayabaşlarından görevlendirilir, maiyetlerinde de bir katip bulunurdu.²⁹⁹

Devşirme işlemiyle görevlendirilen bu yüksek rütbeli memurlar, görevlerinde son derece yetkiyle donanmış bir vaziyette, uygulamalarında tamamen serbest idiler. Bu yetki ve görevlendirmeyi işaret etmek üzere, ellerinde bir devşirme fermanıyla³⁰⁰ birlikte, devşirme yapılacak bölgenin kadılarına hitaben yazılmış Yeniçeri Ağasının imzasını taşıyan bir mektub bulunurdu.³⁰¹ Bu memurlar, ferman mucibince hangi mıntıkaya memur edilmişse elindeki ferman ve ağa mektubunda muhtevi olan talimatname mucibince hareket ederdi. Devşirme memurunun itimada layık olması lazımdı. Fermanda her mıntikadan alınacak oğlan adedi kazalara göre tesbit edilmişti. Devşirme memuru tayin olunduğu mıntıkada her bir kazayı bizzat gezip görerek kanuni vasıfları haiz olmak şartıyla görevini ifa ederdi.³⁰²

Her kazada dellallar vasıtasıyla köylere kadar yapılan ilanlar mucibince hristiyan çocukları başta papazları olarak babaları ve vaftiz defterleriyle toplanma mahalline gelirlerdi.³⁰³ Devşirme memuru bu oğlanları alırken kadılar, sipahiler veya vekilleri ve köy kethüdaları da hazır bulunurlar ve bir suistimal olmamasına dikkat ederlerdi. Devşirme memuru vaftiz kağıtlarını tetkik ederek yaşları müsait olanları ayırırdı; çocuklar içinde evli olanlar devşirme olarak alınmazdı.³⁰⁴

Devşirme olarak alınan çocuğun köyü, kazası, sancağı, baba ve anasının ve sipahisinin isimleri doğum tarihi ve bütün eşkali vechiyesi ve sevkleri esnasında sürücü denilen sevk memurunun adı bir deftere yazılır ve bu defter iki nüsha olurdu. Acemi olarak seçilen çocuklar has, tımar, zeamet, sahipleri ve evkafa ait reaya çocukları idiler, bundan dolayı deftere kaydedilirken bunlardan her hangisinin reayası iseler onların

²⁹⁹ **Mebde-i Kanun**, vr. 14; Özcan, “Devşirme”, **DİA**, IX,255.

³⁰⁰ **BOA**, MD, nr. 22, 292.

³⁰¹ **Uzunçarşılı, Kapıkulu**, I, 97; Özcan, “Devşirme”, **DİA**, IX,255.

³⁰² **Mebde-i Kanun**, vr. 14.

³⁰³ **Mebde-i Kanun**, vr. 14.

³⁰⁴ **Mebde-i Kanun**, vr. 13a.

isimleri de deftere yazılırdı. Biri devşirme mumurunda durur ve diğeri çocukları sevkeden sürücüye verilirdi.³⁰⁵

Devşirmelerin sancak, kaza, köy isimleriyle, kendilerinin ve babalarının isimlerini ve sipahilerinin adlarını ve devşirme oğlanın alamet ve eşkali vechiyesini gösteren eşkal defteri, Yeniçeri ağasının mührü altında muhafaza olunur ve Türklerin hizmetinden gelen veya Ulufeye yazılacak acemiye o defter vasıtasıyla yoklayıp bilirler. İstidatlarına göre hizmete verip (ana defteri) denilen ulufeye kaydederlerdi.”³⁰⁶

Devşirilen oğlanın köyü, kazası, sancağı, baba va anasının ve sipahisinin isimleri, yaşı, bütün eşkali ve sürücü denilen sevk memurunun adı bir deftere yazılır, bu defter iki nüsha olur, biri devşirme memurunda, biri sürücü denilen görevlide bulunurdu.³⁰⁷

Oğlan devşirmek üzere memur edilen katip, kethüda ve sürücüler her köyün derecesine göre muayyen bir para alırlardı.³⁰⁸ Kanun mucibince hristiyan çocuklarının en asilleri intihap olunurdu. Papaz oğulları da alınırdı. İki çocuğu olanın biri ve birkaç çocuğu olanın müsait olan en sıhhatlisi ve güzeli seçilirdi; bir oğlu olanın çocuğu alınmayarak babasının hizmetine terk olunurdu.³⁰⁹

Alınan çocukların orta boylu olmasına dikkat edilirdi. Uzun boylu ve tanasübü endam sahibi olanlar saray için seçilirlerdi. Yahudiler ticaretle meşgul olduklarından onlardan devşirme alınmazdı.³¹⁰

Bunlardan başka Türkçe bilen, hristiyan iken evlenmiş, sanat sahibi, İstanbul’a gelip vilayetine gitmiş ve bu suretle gözü açıldığı düşünülenler ile aşırı uzun ve çok kısa boylu olanların da devşirilmemeleri kanundu.³¹¹ Uzun boylu ve güzel yüzlü olanlar

³⁰⁵ **Mebde-i Kanun**, vr. 13a.

³⁰⁶ **Uzunçarşılı, Kapıkulu**, I, 25.

³⁰⁷ **Akgündüz**, 223.

³⁰⁸ **Mebde-i Kanun**, vr. 13b.

³⁰⁹ **Mebde-i Kanun**, vr. 14.

³¹⁰ **Mebde-i Kanun**, vr. 14.

³¹¹ **Mebde-i Kanun**, vr. 13.

Enderuna ve Saray hizmetlerine ayrılmak üzere, endamı düzgünse alınabilirdi. Devşirmeler arasında Bosnalı olan ve Potur oğulları denilen Bosna müslümanlarının oğullarının Saray ve Bostancı ocağı için devşirilmelerine kanun müsaade etmekte idi.

Ermenilerden devşirme alınmadığı şeklinde bir iddia ileri sürenler varsa da bu doğru değildir; çünkü on altıncı asır içinde Anadolu'dan toplanmış Ermeni acemileri görülmektedir; bunların içinden Beglerbeyi rütbesini alan ve Veziriazam olanlar da vardı; nitekim 1026/1617 ve 1036/1626 senelerinde iki defa Veziriazam olan Halil Paşa Maraş ermenilerindendi.

Fatih döneminde Bosna'nın fethedilmesi üzerine Bosna sancağı halkının arzularıyla İslâmiyeti kabul etmelerine binaen padişah bunların istekleri üzerine Bosna'dan sünnetli yani müslüman olan Boşnak çocuklarının saray için toplanmalarına müsaade etmişti. Vesikalarda geçen sünnetli oğlan ve potur oğulları denilen acemiler bunlardır. Bu sünnetli Bosnalı devşirmelerin içerisine hariçten kendisini sünnet ettirip Yeniçeri olmak isteyen hristiyanlarla müslüman çocuklarının da karmaları ihtimaline mebni bunlara ait devşirme sürüleri pek sıkı yoklama ve muayeneden geçirilirlerdi. Bunlar geldikten sonra hemen Türk üzerine verilmeyip, ekserisi saray ve bostancı ocağı için ayrılırlardı.³¹²

2.4.4. Devşirmelerin Pâyitahta Sevk edilmesi

Devşirilen çocuklar sürü denilen, yüzer, yüz ellışer, iki yüz veya daha az daha ziyade kişilik kabileler halinde ve sürücülerle muhafızların nezaretleri altında hükümet merkezine sevk edilirlerdi.³¹³

Bunların yollarda kaçmamaları ve değiştirilmemeleri için sıkı tedbirler alınırdı. İlk devirlerde devşirmelerin merkeze kadar sevkleri mesarifi kızıl aba ve sivri külahtan ibaret elbise paraları, çocuğun devşirildiği yerden *hil'at baha* veya kul akçesi ismiyle her çocuk başına doksanar, yüzer akçe toplanmak suretiyle temin olunurdu. Bu para

³¹² *Mebde-i Kanun*, vr. 14; Uzunçarşılı, *Kapıkulu*, I, 19.

³¹³ *Mebde-i Kanun*, vr. 14; Akgündüz, 222.

miktarı sonraları iki yüz, üç yüz akçe olarak para rayici nisbetinde arttırılmış ve hatta on yedinci asır başlarında altı yüz akçeye kadar çıkmıştı³¹⁴

Devşirme için alınan bu para ile her bir nefere Kızıl aba denilen lokma dikişli kırmızı üst dolaması ve anın altına sarı renkte iç dolaması yapıp giydirilirdi.³¹⁵ Anası ve babası ölmüş olan bir çocuğun terbiyesi noksan ve aç gözlü olacağından dolayı devşirmeye girmesine müsaade edilmezdi. Köy kethüdası oğlu, köy halkının rezillerinden diye alınmazdı; sığırtmaç ve çoban oğullarıyla genç sığırtmaç ve çobanlar, kel, fodul, köse ve doğuşunda sünnetli olanların da alınmamaları kanundu.³¹⁶

Devşirme memurları tarafından bizzat görülerek kanuna uygun şekilde toplanılan çocuklar, devşirme mahallinin devlet merkezine uzak ve yakınlığına göre yüz, yüz elli, iki yüzer veya daha ziyade sürü denilen kabileler halinde sürücü vasıtasıyla, kızıl aba ve külahlar giydirilerek sevk edilirlerdi. Bunların mufazalarına ve başkaları tarafından kaçırılmamalarına veyahut birinin yerine başka birinin ikame edilmemesine son derece dikkat edilirdi. Yolculuk esnasında kondukları yerlerde muhafazaları ile iaşeleri bedeli mukabilinde misafir oldukları köye ait idi. Kalabalık olan sürülerin bir yerde fazla kalmayarak köy halkını sıkımmalarına dikkat edilir ve bunun için icabeden emirler verilirdi.³¹⁷

2.4.5. Devşirmelerin Denetimi ve Kimlik Değişimi

Herhangi bir sürü devlet merkezine gelince, iki üç gün istirahat ettirilir ve sağ ellerinin şehadet parmağı kaldırılarak kelime şehadet getirtilip müslüman olurlardı. Sürüler acemi ocağının da amiri olan Yeniçeri Ağası'nın teftişinden geçerdi. Ağa kapısında merdiven başında duran Yeniçeri Ağası huzurunda oğlanlar dikkatli surette

³¹⁴ Akgündüz, 222.

³¹⁵ Mebde-i Kanun, vr.8b; Eyyübi Kanunnamesi, 40.

³¹⁶ Mebde-i Kanun, vr. 12.

³¹⁷ Uzunçarşılı, Kapıkulu, I, 22.

muayeneden geçer; içlerinde kanun hilafı sünnetli olup olmadığı acemi ocağı cerrahı tarafından yoklanırdı.³¹⁸

Gelen sürü belirlenmiş ve kaydedilmiş bilgilere uygun çıktığı takdirde eşkal defterine kaydedilip sünnet edilirler ve ağanın padişaha arzı üzerine, vechen güzel olanları saray için ayrılır ve gürbüzce olanları da Bostancı ocağına verilir mütebaki kısım Anadolu ve Rumeli ağaları vasıtasıyla Anadolu ve Rumeli'deki Türklere muvakkat zaman için gönderilirdi.³¹⁹

Gelen oğlan sürüsü yoklanıp içlerinde kanuna muhalif oğlan bulunursa o sürüyü umumen Tophaneye veya Cebehaneye verip Acemi Oğlan yapmazlardı; gelen sürüler içinden hasta olup yolda kalan veya ölen olursa onları defterden çıkarırlar ve bunlar nerede hasta olmuş veya ölmüşse o mahallin kadısından bu hususa dair ilam alırlardı. Hasta iyi olup geldiği zaman yine Yeniçeri ağası huzurunda muayeneden geçirilirdi.³²⁰

Mebd-i Kanun Yeniçeri Ocağı Tarihi'nde bu hususa dair bir örnek olay zikredilmektedir: “Kanuni Sultan Süleyman zamanında Pertev Paşa Yeniçeri ağası iken ağa kapısında usulen merdiven başında durup muayene olunan oğlanlara nezaret ettiği sırada bir oğlanın kanuna muhalif olarak alındığından şüphe etmiş ve filhakika şüphesi teeyyüt eylediğinden bu Devşirme sürüsünü Tophaneye vererek içlerinden hiçbirini acemiliğe almadığı gibi, vazifesine dikkat etmeyen devşirme memuru olan çorbacı (yayabaşı)yı Muton kalesi dizdarlığı ile ocaktan çıkarmış ve sürücülere de bir miktar timar verdirerek ocaktan uzaklaştırmıştı.³²¹

³¹⁸ Mebde-i Kanun, vr. 15.

³¹⁹ Uzunçarşılı, Kapıkulu, I, 24.

³²⁰ Uzunçarşılı, Kapıkulu, I, 25.

³²¹ Mebde-i Kanun, vr.13b; Uzunçarşılı, Kapıkulu, I, 25.

2.4.6. Türk'e Verilmesi³²²

On yedinci yüzyılın başlarına kadar kısım kısım Anadolu ve Rumeli'deki Türk aileler yanına, yine devletin sorumlu adamlarının denetiminde dağıtılıyorlardı. Devşirmelerin Türkleştirilip İslâmlaştırılması amacıyla yapılan ve yaşlarıyla durumlarına göre üç ile sekiz yıl kadar süren bu devre 'Türk'e verilmek' deyiimiyle nitelendirilmektedir. Bu gençler Türkçe'yi, Türk adet ve ananelerini ve müslümanlığı öğreniyorlardı.³²³

Kaynaklarımızdan Neşri'de zikredilen, Çandarlı Hayreddin Paşa'nın , savaşta elde edilen esirlerle ilgili olarak söylemiş olduğu, "Bunları Türk'e virelüm, Hem müslüman olsunlar, hem Türkçe öğrensınler. Sonra getürelüm Yeniçeri olsunlar" sözü, önceleri sadece pençik uygulamasını yönlendiren bir ilke olarak işlemiş, bilahere ise devşirme yapılan çocukların ve gençlerin eğitimlerinde de ilk basamak olarak uygulanmaya devam edilmiştir.³²⁴

Osmanlı vesikalarında 'Türk üzerinde olan oğlanlar'³²⁵ diye zikredilen acemiler, işte bu Pençik oğlanlarıyla daha sonra devşirme kanunuyla alınan Osmanlı hudutları dahilindeki hristiyan çocuklarıdır.

³²² Tacü't-Tevarih, I, 75; Neşri, I, 53-54; Tevarih-i Ali Osman, 24-25. "Pes anlar dahi bu tertib üzerine birer kadı tayin idüb, akıncı kadıları deyü ad koyub bu tarik üze hayli oğlanlar cem' idüb Murad Han Gazi'ye getürdiler. Çandarlı Hayrüddin Paşa eytdi : "Bunlar Türke virelüm. Hem Müslüman olsunlar, hem Türkçe öğrensünler. Sonra getürelüm, Yeniçeri olsunlar" didi. Pes öyle idüb, yevmen feyevmen yeniçeri ziyade oldı. Evvel Türke virüb bir nice yıl kullanur, hem Türki öğrenüb, hem Müslüman olur. Andan kapuya getürüb akbörk göyürüb adını yeniçeri kodılar. Neşri, I, 197-199.

"Bu tertib üzerine vardılar, oğlanlar divşürdiler. Andan akından çıkan esirden bişde birin aldılar. Getürüb kapuda bu oğlanları taşra illerde Türklere virdiler, "Türkçe öğrensın" didiler. Andan Anadolu'ya bu oğlanları göndürdiler. Türkler bu oğlanlara çift sürdürdiler. Bir nice zaman bunları Türkçe öğrenice, kullandılar. Andan birkac yıldan sonra getürüb kapuda yeniçeri eylediler. Ve hem adını yeniçeri kodılar. Bunların aslı ol vakitten berü oldı. (Anonim Tevarih-i Ali Osman, (nşr. F. Giese, haz. N. Azamat), 24, 25.)

³²³ Unat, F.R., Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış, Ankara 1964, 13. Akkutay, 51.

³²⁴ Neşri, Kitab-ı Cihannüma, 198-199.

³²⁵ "Yeniçeri Ağasına hüküm ki, Hâlâ kapuya çıkan acemi oğlanları yerine Türk üzerinde olan oğlanlardan yazılmasını emr idüb buyurdum ki, vardıkda emrim üze kapuya çıkanların yerine Türk üzerinde olan oğlanların müstehik olanların yazasın. Sene 986 muharrem 8 BOA, MD, nr.34, s. 12. Mart 1578 tarihli hüküm. Türklerin hizmetlerine verilmiş olan acemi oğlanlarının hizmete verilmeleri hakkındaki hükümlerden birisi.

Türk çiftçilerine verilen bu oğlanlar –pençik ve devşirmeler- yetiştikten sonra birer akçe yevmiye ile Acemi Ocağına, Gelibolu'daki gemi hizmeti ve daha başka hizmetlerde de bulunduktan sonra, kapuya çıkma veya bedergah ismiyle Yeniçeri ocağına kaydedilirlerdi.³²⁶

Devşirmelere uygulanan ilkelerdeki titizliği gösteren örneklerden biri de, Acemi Ocağına alınacak fertlerin, devşirme yapıldıktan sonra, Türk üzerine verilip, orada gerekli seviyeye gelmeden ocağa alınmamaları, ve belli bir eğitim zincirinin takibinde titizlik gösterilmesi idi. *“Acemi Ocağına girecek efrat, on yedinci asır başlarına kadar mutlak surette Türklerin hizmetine verilmiş efrattan olmak lazımdı”*³²⁷

Türk yanına verilen devşirmeler, her sene Anadolu ve Rumeli Ağaları tarafından gönderilen ve Kethüda denilen memurlar vasıtasıyla yoklanırdı.³²⁸

Türk çiftçilerine verilen bu oğlanlar ilk öğrenim devresini burada görerek İslâm dininin şartlarını ve Türkçeyi öğrenirlerdi.³²⁹

Türk çiftçilerine verilmiş olan acemilerin kıdemlileri hükümdarın emri ve divan kararı ile Cebeci, Topçu ocaklarıyla diğer cemaatlere verilirler, bir kısmı da, re'sen emir veya Yeniçeri ağasının arzı ile Acemi ocağındaki münhalleri doldurmak için alınırlardı. Türk üzerinde uzun müddet hizmet etmiş olan oğlanlar, birer akçe ulufe ile Acemi ocağına veya diğer hizmetlere kayıt olunurlardı. Bu intikalleri esnasında yine kayıtlara göre kontrol edilirler ve sevkedildikleri yerler deftere kaydedilirdi. Gönderildikleri yerlere verilmek üzere ellerine Yeniçeri ağası tarafından mühürlü tezkire verilirdi.³³⁰

“Yeniçeri Ağasına hüküm ki,

³²⁶ Uzunçarşılı, Kapıkulu, I, 12.

³²⁷ Uzunçarşılı, Kapıkulu, I, 37.

³²⁸ Uzunçarşılı, Kapıkulu, I, 29.

³²⁹ Akkutay, 69.

³³⁰ Uzunçarşılı, Kapıkulu, I, 29.

Matbah-ı âmirem mühimmi için **Türk üzerinde olan acemi oğlanlarından** yirmi nefer aşçı ve beş nefer helvacı lâzım olmağın buyurdum ki, buldukda kadîmden olugeldiği üzre Türk üzerinde olan acemi oğlanlarından yirmi beş neferin, yirmi neferi aşçılara ve beş neferin helvacılara ta'yin eyleyüp gönderesin.³³¹

Esir ve devşirmelerin, Rumeli'nin Türkleşmesi üzerine on beşinci asır ortalarından itibaren Rumeli'deki Türk çiftçilerinin hizmetlerine verildiklerini de görmekteyiz.³³² Türk çiftçilerine verilen gerek Pençik ve gerek Devşirmelerin kaçmamaları ve bunların sevk ve celpleri ve mütemadi kontrol edilmeleri için Anadoludakilerin idaresi Anadolu Ağası denilen bir zabite ve Rumelidekiler de Rumeli Ağası'na tevdi edilmişti.³³³

“Yeniçeri Ağasına hüküm ki,

Edirne Bostancıbaşı mektup gönderüp Edirne'de olan bağçeler oğlanlarının bazı vefat idüp, bazı kaçmağla elli dört nefer oğlan eksik olup, hâlâ suların tuğyânı olmağla acemi oğlanı virmek lâzımdır deyû bildirmeğin buyurdum ki, vardık da zikrolunan bağçeler için **Türk üzerinde olan oğlanların eski ve yarar olanlarından** kanunları üzre, elli dört nefer oğlan yazup deftere kaydettirüp irsâl eyleyesin. Sene 980.³³⁴

Devşirmelerin eğitim dönemlerinin başlangıcı olan, Türk ailesi yanında geçirdikleri en az üç, en fazla sekiz yıllık dönem, onlar için bir taraftan gelişimlerini tamamladıkları bir dönem olurken, diğer taraftan görevlendirmelerin başladığı bir yer durumundadır. Buradan her hangi bir yere görevlendirildiklerinde artık ulufeli olmakta ve bir anlamda muvazzaf hale gelmektedirler. Arşiv kaynaklarımız arasında zikredeceğimiz belge ve belgeler bu duruma işaret etmektedir:

“Yeniçeri Ağasına hüküm ki,

³³¹ BOA, MD, nr.14, s. 41. H.978 / M. 1571 tarihli hüküm

³³² Uzunçarşılı, Kapıkulu, I, 12.

³³³ Uzunçarşılı, Kapıkulu, I, 12.

³³⁴ BOA, MD, nr.21, s. 146. 1572 tarihli hüküm. Bostan ve bahçelere oğlan verilmesi hakkında.

Dergâh-ı muâllamda Topçubaşı olan Pîrîzîde mecdûhu topçuya iltiyaç olduğun bildirmeğin topçulara şakird olmak için yirmibeş nefer acemi oğlanı virilmesini emr idüp buyurdum ki, emrim mucibince topçu şağirdi olmak üzere **Türk üzerinde olan oğlanlardan yirmibeş nefer acemi oğlanı** tâyin idüp isimleriyle defter idüp mişârünileyhe teslim eyleyesin.”³³⁵

“Yeniçeri Ağasına hüküm ki,

Hâliyâ hassa yularcı ve muhtablar şağird lâzım idüğü îlâm olunmağın sekiz nefer oğlan virilmesini emr idüp buyurdum ki, hükmü şerifim varıcak emrim üzere **Türk üzerinde olan acemi oğlanların** san’ata kâbil olanlarından hizmeti mezbûre için sekiz nefer oğlan viresün. Sene 972 Cemâziyelevvel / 1564 Birinci Kanun.”³³⁶

“Yeniçeri Ağasına hüküm ki,

Hâliyâ hassa câmeşuylarından beş nefer kimesne fevt olup, yerlerine âdem lâzım olmağın iki neferi üstad oğlanlarından tâ’yin olup, üç neferi **Türk üzerinde olan ulûfesiz acemi oğlanlarından eski ve müstehik olanlarından** üç nefer oğlan tâyin eyleyüp, devşirme defterine işaret idüp, tezkirelerin gönderesin ki cemaât-ı mezbûreye ilhâk oluna. Sene 973 Ramazan 20”³³⁷

“Yeniçeri Ağasına hüküm ki,

Hâliyâ Edirne’de bina olunan cami-i şerifimde hizmet için **Türk üzerinde olan oğlanlardan** yüz nefer oğlanı ulûfeye yazup gönderilmesini emr idüp buyurdum ki, vardıkda Türk üzerinde hizmet iden acemi oğlanlarının eski ve yarar oğlanlarında kanunları üzere, yüz nefer oğlan yazup, cami-i şerif binası hizmeti için gönderesün, şöyle bilesin. Sene 977 Şevval.”³³⁸

³³⁵ BOA, MD, nr.6, s. 186. Metinde görüldüğü üzere Türklerin hizmetlerinde olan acemi oğlanlarının muhtelif hizmetlere verilmeleri hakkındaki hükümlerden birisi.

³³⁶ BOA, MD, nr.6, s. 223.

³³⁷ BOA, MD, nr.9, s. 14. Şubat 1570 tarihli hüküm.

³³⁸ BOA, MD, nr.9, s. 46. Mart 1570 tarihli hüküm

2.4.7. Acemi Ocağı'na Geliş

Kapuya çıkmak yani Yeniçeri Ocağına girmek veya bir hizmete verilmek zamanı gelen Gelibolu Acemilerini, Ağaları inha ve arz ederek ocağa kayıt muameleleri yapıldı; bunun için Yeniçeri Ağasına hükümdar tarafından hüküm yazılır, o da bu hükme göre Gelibolu Acemilerini deftere kaydettirirdi, yine Yeniçeri Ağasına yazılan başka bir hükümle de Gelibolu Acemi Ocağı'ndaki münhallere Türk çiftçilerinin hizmetlerinden gelmiş olan acemilerden oğlan verilirdi, bunun için İstanbul'a ya Gelibolu Ağası veya bir Çorbacı davet edilir ve Gelibolu'daki sekiz bölüğe ihtiyaca göre acemi tevzi olunurdu.³³⁹

Acemi Ocağına girecek efrat, on yedinci asır başlarına kadar mutlak surette Türklerin hizmetine verilmiş efrattan olmak lazımdı. Devşirme efrattan saraya ayrılanlardan maadası Türke verildikten sonra ihtiyaç olup olmadığına göre asgari üç, azami sekiz sene çiftçilerin yanında hizmet edip yetiştikten sonra Türkçeyi ve Türk adet ve ananelerini ve müslümanlığı öğrenmiş olurlardı.³⁴⁰

Hükümetçe Acemi Ocağı'na efrat lazım olduğu zaman keyfiyet Divandan bir hükümle Yeniçeri Ağasına bildirilirdi; bunun üzerine Anadolu ve Rumeli Ağaları vasıtasıyla Anadolu ve Rumeli'deki acemilerin en eskilerinden, istenilen miktar Acemi Oğlanı alınarak İstanbul'a sevk edilir ve bunlar Anadolu ve Rumeli Ağalarının huzurlarıyla eldeki Eşkal Defteri'ne bakılarak ağa kapısında ince bir tetkikten geçirildikten sonra muvafık olanların isimleri okunarak birer akçe yevmiye ile Torba'ya yazılmak ibaresiyle Acemi Ocağının ana kütüğüne kaydedilir ve içlerinden kuvvetli olanları ihtiyaca göre Bostancı Ocağı'na ayrılırlardı. Acemi Ocağına alınacakların kayıtlarına Ağa kethüdası, bostana ve bahçelere verilecek olanlarına da Bostancıbaşı nezaret ederdi. Bu suretle acemilerin birer akçe yevmiye ile ocağa kaydedilmelerine Torba Yazısı ve kendilerine de Torba Acemileri yani ulufeye kayıtlı Acemi Ocağı Oğlanları denirdi.³⁴¹

³³⁹ Uzunçarşılı, *Kapıkulu*, I, 35-36.

³⁴⁰ Uzunçarşılı, *Kapıkulu*, I, 38.

³⁴¹ Uzunçarşılı, *Kapıkulu*, I, 38.

Türk çiftçilerine verilmiş olan acemilerin kıdemlileri hükümdarın emri ve divan kararı ile Cebeci, Topçu ocaklarıyla diğer cemaatlere verilirler, bir kısmı da, re'sen emir veya Yeniçeri ağasının arzı ile Acemi ocağındaki münhalleri doldurmak için alınırlardı. Türk üzerinde uzun müddet hizmet etmiş olan oğlanlar, birer akçe ulufe ile Acemi ocağına veya diğer hizmetlere kayıt olunurlardı. Bu intikalleri esnasında yine kayıtlara göre kontrol edilirler ve sevkedildikleri yerler deftere kaydedilirdi. Gönderildikleri yerlere verilmek üzere ellerine Yeniçeri ağası tarafından mühürlü tezkire verilirdi.³⁴²

Gelen oğlanlara kanun üzere Acemi Ocağı katibi vasıtasıyla odalara taksim olunur, isim ve odaları Ağa Divanı Katibi tarafından bir kağıda yazılır ve bu kağıdın altı Yeniçeri Ağası tarafından resmi mühürle mühürlendikten sonra Yeniçeri Katibine gönderilir ve ona göre maaş defterine kaydolunurdu.³⁴³

İstanbul acemi ocağı mevcudu ilk zamanlarda üç bin kadardı. On altıncı asır ortalarında (Kanuni zamanı) bu miktar artarak dört bine çıkmıştı.³⁴⁴ Yeniçeri mevcudu arttıkça acemilerin miktarı da arttığından on altıncı asır sonlarında bostancılarla beraber sekiz, dokuz bini bulan acemiler on yedinci asır başlarında, (I Ahmed devri) on iki bini geçmişti.³⁴⁵

2.5. Devşirmeden Muâfiyet Durumu

Devşirme sistemi, pençik uygulamasının bir benzeri ve belki devamı olması hüviyeti dikkate alındığında, tatbikatı ve ilkeleri göz önünde bulundurulduğunda bir vergi olarak değerlendirilmesi mümkündür. Bu yönünü daha iyi kavrayabilmemiz için, Ziya Kazıcı'nın Osmanlı vergi sistemini incelediği, "Osmanlılarda Vergi Sistemi" adlı eserinin, vergi muafiyeti ile ilgili bölümü, devşirme muafiyeti ile ilgisi nedeniyle

³⁴² Uzunçarşılı, *Kapıkulu*, I, 29.

³⁴³ *Mebde-i Kanun*, vr. 14.

³⁴⁴ *Mebde-i Kanun*, vr. 17, 97.

³⁴⁵ *Mebde-i Kanun*, vr. 18.

dikkatimiz çekmektedir.³⁴⁶ Konunun daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunması açısından buradaki bilgi ve değerlendirmelerin zikredilmesi yerinde olacaktır. “Osmanlı devletinden vergi muafiyetine mazhar olan kimseler, değişik vaziyetler arzirmektedirler. Bunun için biz bunları umumi manasıyla iki kısma ayırmak istiyoruz: a) Din adamı olmak, b) Önemli bir hizmet ifa etmek. Önemli bir hizmet ifa etmek, Osmanlı devletinde hizmet mukabili muafiyetler vergi muafiyetinin en önmeli bölümünü teşkil etmektedir. Bunun şumulüne girecek olanların şu veya bu dinden olmaları önemli değildir. Osmanlı padişahları, devletin teşkilatlandırılmasında maddi ve manevi yardımı dokunmuş bulunan kişi ve zümrelere geniş muafiyetler tanımışlardır. Burada nazar-ı dikkate alınan husus, kişinin devlet için ifa etmiş olduğu hizmetidir. İfa edilen bu hizmete mukabil fert, ya bilumum vergilerden veya kısmi bazı vergilerden muaf tutulmaktadır.”

Kazıcı, Tarihçi Hoca Sadeddin efendi'den iktibas ettiği rivayetle, “Osmanlı devletinde bu maksatla alınmış bulunan ilk vergi muafiyeti kararının 728 (1327-28) yılında Orhan Gâzi tarafından olduğunu” belirtmektedir. Bu rivayette anlatıldığına göre, İzmit üzerine yürüten padişah, Sakarya köprüsünü çökmüş bulur. Bunun üzerine yüz haneden biraz fazla olan bir obayı köprü çevresine yerleştirerek, bunların köprüünün bakım ve muhafazasına memur eder. Buna mükabil mezkur obayı, vergiden muaf sayar.³⁴⁷ Benzer biçimde, yine Orhan Gâzi döneminde bir başka tür muafiyetin olduğunu öğrenmekteyiz ki, askere alınan Müslüman Türk çocuklarının bu esnada çift ve çubuklarından uzak kalmış olmaları nedeniyle, vergiden muaf sayılmalarıdır.³⁴⁸

Buna benzer vergi muafiyetleri daha sonraları da devam etmiş, İkinci Murad zamanında, Ergene köprüsünün yeri tamamen ormanlık ve bataklık olmasından dolayı, eşkiya ve kanun kaçaklarının barınağı haline gelmiş, bu nedenle, II. Murad ormanları

³⁴⁶ Ziya Kazıcı, *Osmanlılarda Vergi Sistemi*, İstanbul 1977, 165-174.

³⁴⁷ Kazıcı, *Osmanlılarda Vergi Sistemi*, 165-174; Kazıcı'nın ilgili yerde işaret etmiş olduğu kaynakları tetkik etmek suretiyle burada zikretme gereği hissettik. Hoca Sadeddin Efendi, *Tac'ut-Tevarih*, I, 35.

³⁴⁸ Hoca Sadeddin Efendi, *Tacü't-tevarih*, I, 40; Kazıcı, *Osmanlılarda Vergi Sistemi*, 165-174

kaldırarak, buraya bir köprü yaptırmıştır. Köprünün her iki yakasını da mamur hale getirmek suretiyle, ikamet edecek insanlardan, bir kısım vergiler muaf tutulmuştur.³⁴⁹

Kazıcı, Devletin herhangi bir hizmet mukabili vergiden muaf saydığı kimseleri iki kısımda. a) ferdi muafiyet, b) toplu muafiyet diye iki başlıkta incelemiştir.

Hizmet karşılığı devşirme muafiyetine ilişkin güzel ve orjinal bir belge kaynaklarımız arasında mevcuttur. Muafiyetle ilgili olarak oldukça doyurucu bir uygulama örneğini önümüze sermektedir. Buradan, devşirme uygulamasıyla ilgili olarak da önemli ipuçları bulmaktayız.

“Üsküdar kadısına hüküm ki,

Mektup gönderüp kazayı mezbure tâbi Kartal nam karye halkı meclis-i şer’a gelüp karye-i mezbûre ahalisi, Kadıköy nam karye halkı ile ıstabl-ı âmire mühimmatı için Üsküdar çayırının biçüp ve bakup ve sana teveccüh olundukça at yedüp ve Bursad’an ve gayrı yerden gelen mîrî atları getirünce bekleyüp ve yedüp ve taşradan gelen hazineyi hıfz ve hırsaset idüp münâvebe ile bekleyüp lazım oldukca kulaguz olduğumuzdan maâda karyemiz azîm yol üzerinde vakî olup memerr-i nas olmağla Kadıköyü’nden acemi oğlanı alınmadığı gibi bizden dahi alınmayup dokuz yüz kırk beş senesinden seksenbir senesine gelince muaf olmuş idüğü seksenbir senesinde bir oğlanımız alınup maahaz bizim hizmetimiz yol üzeri olmağla Kadıköy halkından gayrudur andan alınmadığı gibi hizmetleri mukabelesinde kendülerinden dahi alınmamak için muaf olmaklığı rica ittiklerin ve filhakika memur olmağla hizmetleri Kadıköy halkından ziyade idüğü muhakkaktır deyu arz ittiğin ecilden buyurdum ki, vardıkda karye-i Kartal halkının hizmetleri mukabelesinde şimdiye değin acemi oğlanı alınugelmiş ise girü alınmayup memur oldukları hizmetlerin eda ittüresin. Fi 24 RA 986.”³⁵⁰

Devşirme muafiyeti ile ilgili bir diğer belge ise, ulak hayvanlarının bakımı ve hazır tutulması görevine mukabil tanınmış olan bir muafiyete işaret etmektedir:

³⁴⁹ Aşıkpaşazâde, 118.

³⁵⁰ Ahmed Refik, “Devşirme Usulü Acemi Oğlanla”r, Edebiyat Fakültesi Mecmuası, İstanbul 1926.

“Alacahisar Beği’ne ve Bana kadısına hüküm ki ,

Haliya mektup gönderüp Bana kazasına tâbi Pulvan nahiyesinde Popošte nam karye keferesi gelüp sakın olduğumuz karye-i mezbure Kökenc nam karye İstanbul’dan Budın’e giden tarikî âm üzerinde kasaba-i Niş ile perakende mabeyninde vaki olup merhum Sultan Mehmed zamanında zikrolunan karyeler avârız-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyyeden ve yeniçeri oğlanından muaf olmaları şartıyla iki re’s ulak bargirlerini besleyüp gelen ulaklara ulak bargirlerini virüp ol tarihten ilâ yevminâ hâzâ ol hizmet üzre iken Popošte nam karyenin ahalisi taundan kırılıp ve bazısı girihte olup ve bize yamak olan keferesinin onaltı hanesi nâmalûm yerlere firar idüp yerinde üç hanesi kaldığın bildirdiklerini arz eylemişsin. Öyle olsa buyurdum ki, vusul buldukda zikrolunan karyenin kadîm yerli olup perakende olan keferesini her kande ise buldurup getirüp, girü yerlerinde temekkün ittürüp kadimden ide geldikleri hidemât-ı lazimesini şerâit-i mezbûre üzre ittürüp bir ferde teallül ve behane ittirmiyessin.³⁵¹

Devşirme muafiyetine medar olan bir başka hizmet ise kale inşaatı hizmetinde görev yapan tebeanın yaptığı işlerdir. Burada diğerlerinden farklı bir durum olarak, geçici muafiyet durumu sözkonusu olmaktadır:

Mora Sancağında acemi oğlan cem’ine varan yayabaşına hüküm ki,

Hâlâ livâ-i mezbûr reâyâsı Anavarin limanı kalesinin binası hizmetinde olmağın bu sene livâ-i mezbûrdan acemi oğlanı cem’ olunmakdan ferâğat olunmuştur. Buyurdum ki, vusul buldukda, liva-i mezburdan bu sene acemi oğlanı cem’inden ferağat eylesin ki, reâyâ kal’a-i mezbure binası hizmetinde olup itmâmâ iriştireler emr-i şerifime muğayir teklif itmekden hazer eylesin. Sene 981 Zilhicce.³⁵²

³⁵¹ BOA, MD, nr. 3, s. 71.

³⁵² BOA, MD, nr. 24, s. 89. 1574 Mart tarihli bir hükümle Anavarin limanı kalesinin inşasında çalışan Mora Sancağı halkından bir sene müddetle acemi oğlanı için efrad devşirilmemesi emrolunmuştur. Buradan açık bir biçimde anlaşılmaktadır ki, gerek devşirme uygulamasından gerekse onunla bağlantılı olan, muafiyet benzeri uygulamalardan maksat, devletin kamu adına yaptığı hizmetleri en iyi bir şekilde ve zamanında yerine getirme hassasiyeti en başta gelmektedir. Devşirme muafiyeti de sözkonusu olan kale inşaatının bir an önce bitirilebilmesi için teşvik unsuru olarak değerlendirilmiştir.

Devşirme muafiyeti ile ilgili olarak yer vereceğimiz diğer bir belgede ise, muafiyet durumunun devamlı kontrol edilen, ayrıca muhataplarının ellerinde bulunan izin belgesi ile belirtilen bir durum olduğunu müşahade etmekteyiz:

Biga Sancağında olan Kadılara hüküm ki,

Hâlâ acemi oğlanları cem'inde kıdvetü'l-emasil zağarcıbaşı Ali mektup gönderüp Biga Sancağı reâyâsı mîri kürek virmeğın oğlan alınmamak için ellerinde olan emirleri mucibince mukaddemâ Kara Mustafa, oğlan cem' ittiği zamanda oğlan almamış imiş, livâ-i mezbûrun yirmi pâre köyleri olup Bursa Sancağı karyeleriyle karışmış olup, Buyurdum ki, vardıkda mîri kürek teslim itmek mukâbelesinde oğlan virmeyenlerin ellerinde hükümleri var ise talep idüp göresin, fi'l-vâki mîri kürek viregelmişler midir? Ve kime teslim iderler imiş? Eğer ellerinde oğlan virmemek için hükümleri olup, mîriye kürek teslim itmişler ise, emirleri mucibince oğlan cem' ittirmeyesin ve eğer emirleri yok ise taallül ittirmeyüp mişârünileyhin elinde olan mufassal emr-i hümayunum macibince zikrolunan kurâdan dahi oğlan cem' ittiresin.³⁵³

Devşirme muafiyeti ile ilgili olarak arviş kaynaklarımız arasında yer alan bir başka hüküm sureti şu şekildedir:

Yeni İl hasları olduğu yerlerin kadılarına hüküm ki,

Vâlidetim Sultan dâmet ismetühâya zikrolunan Yeni İl hasları temlik olunup milknâme-i hümayunum virilmeğın mezîd-i merhamet-i hüsrevânemden umîmen reâyây-ı avâırız-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyyeden ve keferesi acemi oğlanı vermekden muaf ve müsellemler olmaların emr idüp, buyurdum ki, vusul bulduk da, müşârünileyha dâmet ismetuhâya temlik olunan Yeni İl haslarının umûmen reâyâsı emr-i celîlü'l-kadrim üzre avâırız-ı divâniyyeden ve tekâlif-i örfiyyeden ve keferesi acemi oğlanı vermekden muaf ve müsellemler ola. Fermân-ı hümayunuma muhalif teklif ve teaddi olunmakdan ziyâde hazer eylesin deyi hüküm-ü hümayunum suretini her biriniz sicill-i mahfuza eylesesiz, min ba'd vaki olan kudat dahi mazmûnu hümayunumla amel

³⁵³ BOA, MD, nr. 35, 111. Hükûmete kürek vermelerinden dolayı Biga Sancağından acemi oğlanı alınmaması hakkında 986 Cemaziyelevvel 21, 1578 ağustos tarihi ile Biga sancağı kadılarının yazılan hüküm sureti.

eyleyeler ve ba'den-nazar bu hükm-ü hümayunumu mûmâ ileyha zîdet ismetühânın mütevellisinin elinde ibgâ eylesin. 987 Zilkâde. ³⁵⁴

Osmanlılar genelde Hristiyanların çocuklarını kaybetme korkusundan yararlandılar ve Hristiyan topraklarının teslimi için yapılan pazarlıklarda devşirmeden muafiyet tekliflerini kullandılar. Bu tür muafiyetler, Yanya, Galata, Mora, Sakız vb. yerlere bahşedilen teslim şartları arasında yer almıştır. Osmanlı devleti için önem taşıyan özelliği olan faaliyetlerle uğraşan Hristiyanlar da aynı şekilde çalışmalarının imparatorluk açısından öneminin tanınmasının bir sonucu olarak çocukları üzerindeki vergiden, yani devşirme mükellefiyetinden muaf idi. ³⁵⁵

Bunlar arasında Yeniköy derbentçilerinin ve yine Kuzey Yunanistan'da Sidre kapısı derbentçilerinin çocuklarını devşirme toplayıcılara vermekten muaf olduklarını biliyoruz. Aynı şekilde Şarkikarahisar yöresinin yirmiüç köyündeki şap madencileri de muaf idi. Biga ve Yeni-il bölgelerindeki Hristiyanların muafiyetleri de kaynaklarda zikredilmektedir. ³⁵⁶ Kısa süreli veya uzun dönemli olmak üzere, farklı şekillerde, her ne zaman ve nerede, işgücüne ihtiyaç duyulmuşsa, bu bölge tebeası devşirmeden muaf tutulabiliyordu. Bu şekilde Mora, 1574 yılında bir yıl için muafiyet elde etmişti. Bu dönem zarfında Moralılar Navarin istihkamlarında çalışacaklardı. ³⁵⁷ Bu şekilde devşirmeden muafiyet bir imtiyaz olarak addedilirdi. ³⁵⁸

³⁵⁴ BOA, MD, nr. 39, s. 75. H.987 M. 1579 senesinde III. Murad'ın validesinin Üsküdar'da yaptırdığı camiine vakfetmek için kendisine temlik olunan yeni il hasları hristiyanlarının acemi oğlanı varmekten muafiyetleri hakkında Yeni İl haslarındaki kadılara yazılmış olan bir hüküm.

³⁵⁵ Vryonis, 544.

³⁵⁶ Bkz. Uzunçarşılı, *Kapıkulu*, I, 109-127.

³⁵⁷ Uzunçarşılı, *Kapıkulu*, I, 113.

³⁵⁸ Vryonis, 545.

3. DEVŞİRMELERİN EĞİTİMİ

3.1. Türk Ailesi'ndeki Eğitimleri

Kaynaklarımızdan Neşri'de zikredilen, Çandarlı Hayreddin Paşa'nın , savaşta elde edilen esirlerle ilgili olarak söylemiş olduğu, “Bunları Türk’e virelüm, Hem müslüman olsunlar, hem Türkçe öğrensinler. Sonra getürelüm Yeniçeri olsunlar” sözü, önceleri sadece pençik uygulamasını yönlendiren bir ilke olarak işlemiş, bilahere ise devşirme yapılan çocukların ve gençlerin eğitimlerinde de ilk basamak olarak uygulanmaya devam edilmiştir.³⁵⁹

Osmanlı vesikalarında ‘Türk üzerinde olan oğlanlar’³⁶⁰ diye zikredilen acemiler, işte bu Pençik oğlanlarıyla daha sonra devşirme kanunuyla alınan Osmanlı hudutları dahilindeki hristiyan çocuklarıdır. Türk çiftçilerine verilen bu oğlanlar – pençik ve devşirmeler- yetistikten sonra birer akçe yevmiye ile Acemi Ocağına, Gelibolu’daki gemi hizmeti ve daha başka hizmetlerde de bulunduktan sonra, kapuya çıkma veya bedergah ismiyle Yeniçeri ocağına kaydedilirlerdi.³⁶¹

On yedinci yüzyılın başlarına kadar kısım kısım Anadolu ve Rumeli’deki Türk aileler yanına, yine devletin sorumlu adamlarının denetiminde dağıtılıyorlardı. Devşirmelerin Türkleştirilip İslâmlaştırılması amacıyla yapılan ve yaşlarıyla durumlarına göre üç ile sekiz yıl kadar süren bu devre ‘Türk’e verilmek deyimiyle nitelendirilmektedir. Bu gençler Türkçe’yi, Türk adet ve ananelerini ve müslümanlığı öğreniyorlardı.³⁶²

³⁵⁹ Neşri, *Kitab-ı Cihannüma*, 198-199.

³⁶⁰ “Yeniçeri Ağasına hüküm ki, Hâliyâ Edirne’de bina olunan cami-i şerifimde hizmet için Türk üzerinde olan oğlanlardan yüz nefer oğlanı ulûfeye yazup gönderilmesini emr idüp buyurdum ki, vardıkda Türk üzerinde hizmet iden acemi oğlanlarının eski ve yarar oğlanlarında kanunları üzre, yüz nefer oğlan yazup, cami-i şerif binası hizmeti için gönderesün, şöyle bilesin. Sene 977 Şevval”. BOA, MD, nr.9, s. 46. Mart 1570 tarihli hüküm

³⁶¹ Uzunçarşılı, *Kapıkulu*, I, 12.

³⁶² Unat, F.R., *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, Ankara 1964, 13. Akkutay, 51.

Türk yanına verilen devşirmeler, her sene Anadolu ve Rumeli Ağaları tarafından gönderilen ve Kethüda denilen memurlar vasıtasıyla yoklanırdı.³⁶³

Türk çiftçilerine verilen bu oğlanlar ilk öğrenim devresini burada görerek İslâm dininin şartlarını ve Türkçeyi öğrenirlerdi.³⁶⁴

Esir ve devşirmelerin, Rumeli'nin Türkleşmesi üzerine on beşinci asır ortalarından itibaren Rumeli'deki Türk çiftçilerinin hizmetlerine verildiklerini de görmekteyiz.³⁶⁵

Türk üzerinde bulunan devşirme gençler, burada asgari üç yıl, azami sekiz yıl kalmakta, bedeni ve sosyal gelişimlerini, dini ve ahlaki değişimleri gerçekleştirmektedirler. Aynı zamanda burası, daha sonraki görevlendirmeler için bir ara dönem durumundadır. Devşirme gençler muvazzaf kadroya bu aşamadan sonra dahil olmaktadır. Bununla ilgili arşiv belgelerimiz arasında pek çok bilgi bulmak mümkündür. Onlardan fikir vermesi bakımından bir kaçını burada zikredeceğiz:

“Yeniçeri Ağasına hüküm ki,

Hâliyâ hassa yularcı ve muytablara şagird lâzım idüğü ilâm olunmağın sekiz nefer oğlan virilmesini emr idüp buyurdum ki, hükmü şerifim varıcak emrim üzre **Türk üzerinde olan acemi oğlanların san'ata kâbil olanlarından** hizmeti mezbûre içün sekiz nefer oğlan viresün. Sene 972 Cemâziyelevvel / 1564 Birinci Kanun.³⁶⁶

“Yeniçeri Ağasına hüküm ki,

Hâliyâ binâ olunan dört pâre hassa gemiye³⁶⁷ üçyüz nefer oğlan lâzım olmağın Türk üzerinde olan ulûfesiz oğlanlardan üçyüz nefer oğlan yazılup, virilmesini emr idüp buyurdum ki, emrim üzre **Türk üzerinde olan oğlanların eskilerinden ve**

³⁶³ Uzunçarşılı, Kapıkulu, I, 29.

³⁶⁴ Akkutay, 69.

³⁶⁵ Uzunçarşılı, Kapıkulu, I, 12.

³⁶⁶ BOA, MD, nr.6, s. 223.

³⁶⁷ Hassa Gemi: Saraya ve divana odun, kereste, kar, taş vs. Levâzımatı İzmit ve Mudanya'dan nakleden ve Üsküdar-Beşiktaş ve Gelibolu-Çardak arasında işleyen ve nakliyatı kullanan gemilerdir.

yararlarından üçyüz nefer acemi oğlan ulûfeye yazup dâhi zikrolunan gemilere tevzî eyleyesin. 976 Rebiülevvel.”³⁶⁸

Burada geçen “eskilerinden” tabiri dikkatimizi çekmesi gereken bir ifadedir. Çünkü devşirme sisteminin bütün aşamalarında “kıdem” yani öncelik sırası, oldukça itina gösterilen bir prensiptir. İkinci olarak dikkati çeken ifade, “yararlarından” nitelemesidir. Bu da , Türk üzerinde bulunduğu dönemde, kendisi hakkında bilgi sahibi olanların gözlemlerinden oluşan değerlendirmeye göre hakkında var olan malumata göre, bu dönemdeki eğitim sürecini hakkıyla değerlendirenler kastedilmektedir.

“Yeniçeri Ağasına hüküm ki,

Dergâh-ı muâllamda Topçubaşı olan Pîrîzîde mecdûhu topçuya iltiyaç olduğun bildirmeğin topçulara şakird olmak için yirmibeş nefer acemi oğlanı virilmesini emr idüp buyurdum ki, emrim mucibince topçu şağirdi olmak üzre **Türk üzerinde olan oğlanlardan yirmibeş nefer acemi oğlanı** tâyin idüp isimleriyle defter idüp mişârünileyhe teslim eyleyesin.”³⁶⁹

“Yeniçeri Ağasına hüküm ki,

Hâliyâ hassa câmeşuylarından beş nefer kimesne fevt olup, yerlerine âdem lâzım olmağın iki neferi üstad oğlanlarından tâ’yin olunup, üç neferi **Türk üzerinde olan u lûfesiz acemi oğlanlarından eski ve müstehk olanlarından üç nefer oğlan** tâyin eyleyüp, devşirme defterine işaret idüp, tezkirelerin gönderesin ki cemaât-ı mezbûreye ilhâk oluna. Sene 973 Ramazan 20 ³⁷⁰

3.2. Acemi Ocağı’ndaki Eğitimleri

³⁶⁸ BOA, MD, nr.7, s. 789. 1568 tarihli hüküm.

³⁶⁹ BOA, MD, nr.6, s. 186. Metinde görüldüğü üzere Türklerin hizmetlerinde olan acemi oğlanlarının muhtelif hizmetlere verilmeleri hakkındaki hükümlerden birisi.

³⁷⁰ BOA, MD, nr.9, s. 14. Şubat 1570 tarihli hüküm.

Osmanlı askerî tarihinde ve askerî nizamında önemli yeri bulunan, Kapıkulu ocağı merkez askerî teşkilatı içinde yer alan Acemi Ocağı, başta Yeniçeri Ocağı olmak üzere, diğer ocaklara asker yetiştirmek üzere kurulmuş bir teşkilattır.³⁷¹

Sultan I. Murad zamanında Kadiasker Çandarlı Kara Halil ile Karamanlı Molla Rüstem'in tavsiye ve gayretleri sonucu kurulmuştur. Osmanlı askerî teşkilatının temel taşlarından birini atan bu tarihi vakıa, kaynaklarımızın pek çoğunda yer almıştır. Zikredilen olayda tarih farkları bulunmakla birlikte, olayın kahramanları ve oluş biçimi hemen hemen ittifakla zikredilmiştir. Ortak olarak verilen bilgi, bu uygulamanın, I. Murad döneminde gerçekleştirilen Zağra fethinden (763/1361) sonra başladığıdır.³⁷² Kaynaklarımızın verdiği bilgilerden de açıkça anlaşıldığı gibi ilk acemi ocağı Gelibolu'da meydana getirilmiştir. Acemi ocağından önce de, Rumeli fatihi Süleyman Paşa zamanında, bizzat kendisi tarafında, savaşta esir alınan hristiyan çocuklarının kısa bir eğitimden geçtikten sonra ücretli olarak, iki akça yevmiye ile savaşa gönderildikleri de ileri sürülmektedir.³⁷³ Bilahare özgün sistemine kavuşan pençik uygulaması ile bu usül, savaş esirlerinin önce Lapseki, Çardak ve Gelibolu arasında hizmet veren at gemilerinde birer akça gündelik ile beş on yıl çalıştıktan sonra yeniçeri olmaları şekline dönüşmüştür.³⁷⁴

Acemi oğlanları, Anadolu veya Rumeli ağalarının sorumluluğunda en az üç, en çok sekiz yıl eğitilirlerdi. Buralarda çiftlik sahiplerinin veya Türk köylülerinin hizmetine verilen neferler, bir yandan toprakla uğraşarak vücutça gelişirken öte yandan

³⁷¹ Kazıcı, *İslam Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi*, 467; Halaçoğlu, 43;

³⁷² Tacü't-Tevarih, I, 75; Neşri, I, 53-54; Tevarih-i Ali Osman, 24-25. "Çandarlı Hayrüddin Paşa eytdi : "Bunlar Türke virelüm. Hem Müslüman olsunlar, hem Türkçe öğrensünler. Sonra getürelüm, Yeniçeri olsunlar" didi. Pes öyle idüb, yevmen feyevmen yeniçeri ziyade oldu. Evvel Türke virüb bir nice yıl kullanur, hem Türki öğrenüb, hem Müslüman olur. Andan kapuya getürüb ak-börk göyürüb adını yeniçeri kodılar". Neşri, I, 197-199.

"Bir nice zaman bunları Türkçe öğrenice, kullandılar. Andan birkac yıldan sonra getürtüp kapuda yeniçeri eylediler. Ve hem adını yeniçeri kodılar. Bunların aslı ol vakitden berü oldu." (Anonim Tevarih-i Ali Osman, (nşr. F. Giese, haz. N. Azamat), 24, 25.)

³⁷³ Halaçoğlu, 45.

³⁷⁴ Kazıcı, *İslam Medeniyeti*, 467; Halaçoğlu, 45.

da Türkçe'yi ve Müslüman adet ve an'anelerini öğrenirlerdi. Bir Türk ailesinin yanında yetişen acemi, Acemi Ocağı'na girdiği zaman yeni bir hayata başlamış olurdu.³⁷⁵

Mücteba İlgürel, herhangi bir kaynak zikretmeksizin, Türk yanındaki devşirmelerin herhangi bir maaş almadıklarını, sadece giyim kuşamlarının devlet tarafından karşılandığını zikretmektedir.³⁷⁶

“Acemi Oğlanı iki şekilde alınır; biri harpte askerlerden tarafından elde edilen beşte bir erkek esirlerden, diğeri ise Osmanlı hudutları dahilindeki hristiyan çocuklarından.”³⁷⁷

İlgürel, İstanbul Acemi Ocağı'nın kuruluşundan sonraki gelişmelerden biri olarak, devşirmelerin Türk yanına verilmesinden ziyade, Gelibolu'daki ocağa gönderildiklerini ifade ederek: “Gelibolu'daki Acemi Ocağı'nda ilk devirlerde dört yüz acemi oğlanı bulunurken daha sonra bu miktar beş yüze çıkmıştır. İstanbul'un fethinden sonra kurulan İstanbul Acemi Ocağı gelişip de Gelibolu'daki ilk ocak ikinci plana düşünce, acemi oğlanları artık Türk ailelerinin yanından daha çok bu yeni ocağa gelmeye başladılar.”³⁷⁸ Demektedir. Ancak kaynaklarımızda bu bilgiyi teyid eden bir bulguya rastlayamadık. Bunun sadece bir tahmin olduğunu düşünebiliriz

İstanbul Acemi Ocağı oğlanlarına “torba oğlanı” veya “şadi” denirdi. Bunlar İstanbul ağasının (Acemi Ocağı Ağası) kontrolü ve sorumluluğu altında saray, cami, çeşme, köprü, medrese ve hastaheni gibi tesislerin inşaatında çalıştırılırlardı.³⁷⁹

İstanbul acemi ocağı mevcudu ilk zamanlarda üç bin kadardı. On altıncı asır ortalarında (Kanuni zamanı) bu miktar artarak dört bine çıkmıştı.³⁸⁰ Yeniçeri mevcudu arttıkça acemilerin miktarı da arttığından on altıncı asır sonlarında bostancılarla beraber

³⁷⁵ Mücteba İlgürel, “Acemi Oğlanı”, *DİA*, I, 324, İstanbul 1988.

³⁷⁶ İlgürel, 324.

³⁷⁷ Uzunçarşılı, *Kapıkulu*, I, 6.

³⁷⁸ İlgürel, 234.

³⁷⁹ İlgürel, 235.

³⁸⁰ *Mebde-i Kanun*, vr. 17, 97.

sekiz, dokuz bini bulan acemiler on yedinci asır başlarında, (I Ahmed devri) on iki bini geçmişti. ”³⁸¹

974-975/1566-1567 senelerinde “gılmân-ı acemiyan-ı İstanbul” denilen İstanbul acemi oğlanları mevcudu 7745 neferdі. Koçi Bey’in teşkilat risalesinde Üçüncü Murad’ın cülusu tarihi olan (982-1574) tarihinde İstanbul, Edirne ve Gelibolu ocaklarıyla bostancı ocağının top yekun mevcutları 7495 idi.³⁸²

Acemi oğlanları geçimlerini yevmiyeleriyle temin ederler, yemeklerini odalarında kendileri pişirirlerdi. Ulufe denilen ve üç ayda bir verilen maaşları Acemi Ocağı meydanında dağıtılırdı. Acemilerin yevmiyeleri ocağın ilk kuruluşunda bir akçe iken, XVIII. Yüzyılın ilk yarısında yedibuçuk akçeye kadar ulaşmıştır. “Adet-i zerpul” denilen papuç akçesi de verilirdi. Bu uygulama Kanuni devrinde ortaya çıkmıştır. Acemilere ayrıca senede iki kat elbise verilirdi. Sonraları elbiseye karşılık para verilmeye başlandı. Acemi oğlanları, dolama adı verilen bir nevi cübbe giyerlerdi. Bellerinde çizgili kumaştan bir kuşak ile küçük bir hançer, başlarında koni şeklinde sarı bir serpuş, etrafında krepten ince sarık bulunurdu. Papuçları bağısız ve arkası yoktu.³⁸³

1032/1622 senesinde bostancılarla beraber biktarı 9200’ü bulan acemilerin bir sene sonraki masar (muharrem-safer-rebiülevvel) mevacibinde yalnız İstanbul ocağı yekunu 10982 olduğu o seneye ait ulufe defterinde görölmektedir.³⁸⁴ Bu tarihteki Gelibolu acemileri mevcudu ise 345 kadardı. Acemilerin aynı tarihteki (1033/1624) lezez (şevval-zilkade-zilhicce) mevacibindeki miktarları biraz daha artmış ve İstanbul 11127’ye; Gelibolu ise 350’ye çıkmıştır.³⁸⁵

Gelen oğlanlara kanun üzere Acemi Ocağı katibi vasıtasıyla odalara taksim olunur, isim ve odaları Ağa Divanı Katibi tarafından bir kağıda yazılır ve bu kağıdın altı

³⁸¹ **Mebde-i Kanun**, vr. 18.

³⁸² Koçi Bey, 27.

³⁸³ İlgürel, 235.

³⁸⁴ BOA, M. Cevdet tasnifi, 2570.

³⁸⁵ BOA, M. Cevdet tasnifi, 2570; Ahmed Cevad, **Tarihi Askeri Osmani**, İstanbul 1297, 188, 194.

Yeniçeri Ağası tarafından resmi mühürle mühürlendikten sonra Yeniçeri Katibine gönderilir ve ona göre maaş defterine kaydolunurdu.³⁸⁶

Acemi Ocağı esas itibariyle Yeniçeri Ağasının nezareti altında idi ve bütün muamelat onun vasıtasıyla cerayan eder; fakat Ağanın işinin çokluğu sebebiyle daimi surette burada uğraşmasına imkan olmadığından bu ocağın idare ve inzibatından Acemi Ocağı Ağası olan *İstanbul Ağası* mesuldü.³⁸⁷ Çorbacıların ve Bölük başıların yani Acemi Ocağı Yayabaşı ve Bölük kumandanlarının azil ve tayinine bu karışırdı. Bundan başka Acemilerin gidecekleri ve görecekları hizmetleri İstanbul Ağası tayin eder ve Acemilerin terbiyelerine nezaret ederdi.³⁸⁸

İstanbul Ağasından sonra Anadolu Ağası geliyordu. Rumeli Ağasının derecesi bundan sonra idi. Bu iki ağa, devşirmelerin toplanıp gelişlerinde, defterleriyle Yeniçeri Ağasına takdimlerinde ve Türk'e tevzilerinde ve Acemi Ocağı'na kayıtlarında alakadar idiler.³⁸⁹ Türklerin hizmetine verilmiş olan acemilerin kontrolü de Anadolu ve Rumeli Ağaları ile bunların kethüdalarına aitti.³⁹⁰

Acemi oğlanlarının oda denilen kışlaları İstanbul'da Şehzadebaşı ile Vezneciler arasında olup, bu kışlanın başında Acemi Ocağı Ağası bulunurdu. Doğrudan doğruya Yeniçeri Ağası'na bağlı olan Acemi Ocağı Ağası, acemilerin görevlerini tayin eder ve tezkirelerini kaleme alırdı. Ordu sefere gidince İstanbul'da asayiş ve güvenliği sağlamak

³⁸⁶ *Mebde-i Kanun*, vr. 14..

³⁸⁷ Yevmiyesi Kanuni zamanında otuz akçe iken sonradan kırk akçe olmuştur. Eyyübi Efendi Kanunnamesinde, İstanbul Ağası ile ilgili olarak ve onun sahip olduğu mansıb ve imkanlara dair özgün bilgilere yer verilmiştir: "Der Devlet-i Aliyye'den miri için olan ta'yin odundan ma'ada defa'atle İstanbul ağasına 41 yük akçe ik kese hesabı üzre 102.5 kese akçe teslim olunup odun ambarına seksekikibin çeki odun dağlar gibi yığılup, gılman-ı acemiyan cemaatinden bir taife bu hidmeti görmeye me'murlardır. İki araba ile ale't-tevali anbardan Matbah-i Amire'ye odun çekmeden hali değillerdir."³⁸⁷

³⁸⁸ Uzunçarşılı, *Kapıkulu*, I,43.

³⁸⁹ Uzunçarşılı, *Kapıkulu*, I,44.

³⁹⁰ Uzunçarşılı, *Kapıkulu*, I,45. Rumeli Ağası terfi ederse Anadolu Ağası olurdu. Rumeli Ağalığına baş Yayabaşılar veya Acemi Yayabaşılığı gediğinden gelenler veya Yeniçerilerin Devci ve Hasekilerinden tayin edilmesi kanundu. Anadolu ve Rumeli Ağalarının yevmiyeleri Kanuni devrinde on dörder akçe idi. Daha sonra bu miktar otuzar akçe olmuştı. Anadolu ve Rumeli Ağalarının maiyyetlerinde Yeniçerilerden on akçe ve sekiz akçe yevmiyeli birer katipleri vardı

bu ağanın görevi idi.³⁹¹ Yeniçeri Ağası ve Sekbanbaşı ve seferli Yeniçeriler, sefere gittikleri zaman İstanbul'un muhafazası İstanbul Ağasına aitti.³⁹²

Acemi Ocağının birinci ağa bölüğü efradının çokluğundan dolayı burası dokuz bölüğe ayrıldığından bu dokuz kısmın her bölümündeki en kıdemli Acemiye *Bölükbaşı* denilirdi. Bundan başka dokuz bölümün hepsine birden kumanda eden bir de Baş Bölükbaşı vardı. İkinci bölükten itibaren otuzbirinci bölüğe kadar her bölümün amirine Yayabaşı denilirdi. Bu yayabaşılardan içinden en kıdemlisine Baş Yayabaşı denirdi. Acemi Oğlanları Yayabaşları eğer terfi ederlerse Yeniçeri Yayabaşısı veya yirmi akçe ile sipahi olurlardı.³⁹³

İstanbul Acemi Ocağı, İstanbul'un fethinden sonra Gelibolu Ocağından ayrı olarak tesis edilmiştir ki Fatih Sultan Mehmed zamanıdır. Bunların oda denilen kışlaları Şehzadebaşı ile Vezneciler arasında ve Yeniçerilerin eski odalar ismi verilen kışlaları yanında idi. Acemi odaları karşılıklı iki sıra olup bir sırasına kethüda ve diğerine çavuş dairesi derlerdi, kethüda kısmı ağa odasıyla beraber on altı ve çavuş dairesi de on beş oda toplam otuz bir odadan müteşekkildi. Birinci oda cemaati, İstanbul Ağası bölümü olup sonradan efradın fazlalığına mebni dokuz bölüğe taksim edilmişti. Bu birinci Ağa bölümünün bulunduğu mahal kethüda dairesi denilen birinci sırada bulunmakta idi. İstanbul Ağası bölümüne Ağa bölümü derlerdi. Otuzbirinci odanın çorbacısı yani bölük kumandanı Acemi Ocağı katibidir. Diğer odaların da Çorbacı veya Yayabaşı denilen kumandanları vardı.³⁹⁴

Acemilik süreleri sona eren acemi oğlanlarının Yeniçeri Ocağı'na kabul edilip kaydedilmelerine kapuya çıkma (bedergah) denirdi. Acemiler genellikle yedi veya sekiz yılda bir kapuya çıkarlardı. Ancak savaş yıllarında Yeniçeri Ocağı'na, ihtiyacı karşılamak üzere daha erken çıkmalar da yapılabiliyordu.

³⁹¹ İlgürel, 235.

³⁹² Uzunçarşılı, *Kapıkulu*, I, 43.

³⁹³ *Mebde-i Kanun*, vr.99.

³⁹⁴ Uzunçarşılı, *Kapıkulu*, I, 37.

Acemi ocağından çıkma yapılabilmesi için, Yeniçeri Ağası divana arzda bulunur, istek kabul edilirse sırası gelen acemilerin isimleri çorbacıları tarafından yeniçeri ağasına bildirilirdi. Ağa da mühürleyip tasdik ettiği listeyi sadrazamın onayına sunar, daha sonra liste ocak katibine gönderilirdi. Buna mühürlenmiş anlamında memhur denirdi. Acemi ocağından yapılan çıkmalar sadece Yeniçeri Ocağı'na yapılmazdı. Tophane-i Amire, Cebehane, Bostancı Ocağı vb. diğer Kapıkulu ocaklarına da çıkmalar, benzer usulle yapılmaktaydı.³⁹⁵

Acemi oğlanlarının sayısı, Yeniçeri Ocağı'na bağlı olarak sürekli değişiklik göstermiştir. İlk dönemlerde ocağın mevcudu ancak bin kişi civarında iken bu sayı Kanuni Sultan Süleyman devrinde dörtbine, I.Ahmed zamanında ise dokuzbin dörtyüze ulaşmıştır. 1622'de acemilerin sayısı bostancılarla birlikte 9200 iken, bir yıl sonra bu ramam 10.982'ye ulaşmıştır. 1679'da ise ocak mevcudu, yapılan değişiklik sebebiyle 2738'e inmiştir.³⁹⁶

XVII. yüzyıl ortalarında bilhassa ocak ağalarının saraya hakim olmalarıyla başlayan karışıklıklar, Acemi Ocağı'na da tesir etmiş, çorbacıları, bakkal ve hamal gibi esnaftan zevatı bile rüşvet almak suretiyle Yeniçeri Ocağı'na acemi olarak kaydettikleri görülmeye başlamıştır. Bunun üzerine, hak sahibi acemiler, bedergah olmaktan mahrum kaldıkları için haklarını aramak istedilerse de sonuç alınamamıştır. Bu suistimaller Yeniçeri Ocağı'ndaki bozulmayı, ocaktaki bozulma ise suistimalleri artıran bir sarmala dönüşmüş ve içinden çıkılmaz bir hal almıştır. En nihayetinde, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla birlikte (1826), acemi oğlanları teşkilatı ve acemi ocağı da tarihe karışmıştır.³⁹⁷

Kapuya çıkmak yani Yeniçeri Ocağına girmek veya bir hizmete verilmek zamanı gelen Gelibolu Acemilerini, Ağaları inha ve arz ederek ocağa kayıt muameleleri yapıldı; bunun için Yeniçeri Ağasına hükümdar tarafından hüküm yazılır, o da bu hükme göre Gelibolu Acemilerini deftere kaydettirirdi, yine Yeniçeri Ağasına yazılan başka bir hükümle de Gelibolu Acemi Ocağı'ndaki münhallere Türk çiftçilerinin

³⁹⁵ İlgürel, 235.

³⁹⁶ İlgürel, 235.

³⁹⁷ İlgürel, "Acemi Oğlanı", 235.

hizmetlerinden gelmiş olan acemilerden oğlan verilirdi, bunun için İstanbul'a ya Gelibolu Ağası veya bir Çorbacı davet edilir ve Gelibolu'daki sekiz bölüğe ihtiyaca göre acemi tevzi olunurdu.³⁹⁸

İstanbul acemi ocağı mevcudu ilk zamanlarda üç bin kadardı. On altıncı asır ortalarında bu miktar artarak dört bine çıkmıştı.³⁹⁹ Yeniçeri mevcudu arttıkça acemilerin miktarı da arttığından on altıncı asır sonlarında bostancılarla beraber sekiz, dokuz bini bulan acemiler⁴⁰⁰ Mebde-i Kanun'a göre, on yedinci asır başlarında (I. Ahmed döneminde) göre on iki bini geçmişti.⁴⁰¹

Gelibolu Acemi Ocağı mevcudu dört yüz kadardı; daha sonraları bu miktar beş yüze çıkarılmıştı. Bu ocak acemileri mütemadi surette Rumeli ile Anadolu arasında işleyip hükümete ait her türlü nakliyat yapan gemilerde hizmet ederlerdi.⁴⁰²

Eyyübi Efendi Kanunnamesi'nde İstanbul Acemi ocağı ile ilgili olarak, kuralları, işleyişi ve incelikleri hususunda önemli bilgiler zikretmektedir:

“Şehzade Sultan Mehmed merhumun cami-i şerifi civarında vaki eski-odalar demekle meşhur yeniçeri odaları kurbünde gılman-ı acemiyanın otuz odaları vardır ve her odada seksener ve yüzer oğlan birer, ikişer, yedi buçuk akçeye varınca ulufeleri vardır. Yedi buçukdan ziyade olmaz ve her odanın yayabaşlarından birer çorbacısı vardır. Yeniçeri çorbacıları gibi kemha üst giyip Divana giderler. Ve dahi bu çorbacıların onsekiz akçe ulufe ile birer vakıyye etleri vardır. Ve dahi ağaları İstanbul ağasıdır. Divanda gittikde mücevveze ve semmur kadifeye kaplı üst giyer ve atına enselik ve gümüş zincir ve topuz urur. Ve sekbanbaşı ağanın altı yanında oturup ta'am bile yerler. Ve acemi oğlan katibi, deveci gibi sorgucuna balıkçıl takar. Divana gitdikde

³⁹⁸ Uzunçarşılı, Kapıkulu, I, 35-36.

³⁹⁹ Mebde-i Kanun, vr. 4, 17.

⁴⁰⁰ Uzunçarşılı'nın naklettiğine göre, Üçüncü Murad zamanında İstanbul'daki acemilerin miktarı altı bin ile yedi bin arasında gösteriliyor

⁴⁰¹ Mebde-i Kanun, vr. 18.

⁴⁰² Uzunçarşılı, Kapıkulu, I, 35.

semmur kadifeye kaplu kürk üst giyer ve atına bir kat zencir ve enselik ve gümüş topuz urur. Divanda fodla katibinin alt yanına oturur.”⁴⁰³

Acemi ocağı, yeniçeri ocağının kaldırıldığı 1241/1826 tarihine kadar devam etmiştir; fakat devşirme uygulaması ocağın ilgasından evvel tedrici surette kaldırılmıştır.⁴⁰⁴ Yeniçeri ocağının ilgasını müteakip işleri artık saraya odun nakline inhisar etmiş olan acemi ocağı da kaldırılarak bu ocağın ağası olan İstanbul Ağasının ünvanı hatap eminliğine tahvil olunup ocak binası da Asakir-i Mansure-i Muhammediyye nazırı Saib efendinin teklifi üzerine kabiliyetlerine göre katip, tüfenkçi ustası, mühendis namzedi yetiştirilmek üzere on beş yaşından aşağı askere alınacak çocuklar için talimhane ittihaz edilmiştir.⁴⁰⁵

3.3. Saraydaki Eğitimleri ve Enderûn Mektebi

Enderun, Osmanlılar’da idârî ve askerî kadronun yetiştirilmesi için teşkil edilen saray eğitim kurumunun genel adıdır. Osmanlı Devleti’nde XV. yüzyıl ortalarından itibaren medrese dışında en önemli resmi eğitim kurumu niteliğini taşıyan bir müessese konumunda olmuştur. Daha ziyade mülki ve askerî idarecilerin yetiştirildiği bir mekteptir.⁴⁰⁶

Osmanlı merkez ve taşra bürokrasisine gerekli insan gücü kaynağını oluşturmak için kurulmuştur. Bu vasfı ile resmi Osmanlı düşüncesi veya zihniyetinin öğretilip geliştirildiği temel eğitim birimini teşkil ettiği gibi idârî ve siyasi hedeflerin tayininde, devletin ana kurumlarının işleyişinde önemli bir yere sahipti.⁴⁰⁷

Ordu ve devlet teşkilatının ön önemli görevlilerini yetiştiren Enderun Mektebi, sona erdiği tarih olan 1909 yılına kadar, yaklaşık beş asır boyunca hizmetini devam

⁴⁰³ Eyyubi Efendi Kanunnamesi, (nşr. A. Özcan), İstanbul 1994, 48

⁴⁰⁴ Uzunçarşılı, Kapıkulu, I, 66.

⁴⁰⁵ Uzunçarşılı, Kapıkulu, I, 70.

⁴⁰⁶ Mehmet İpşirli, “Enderun”, DİA, XI, 185.

⁴⁰⁷ İpşirli, “Enderun”, 185.

ettirmiş, Osmanlı Devleti teşkilatı içinde var olan en önemli müesseselerden biridir.⁴⁰⁸ Bununla birlikte, devşirme sisteminin en önemli yansımalarından, devşirme uygulaması yoluyla, cem olunan gençlerin en seçkinlerinin eğitildiği, böylece sosyal tabanın en kabiliyetli çocuklarının tesbit olunarak, devlet-i aliyenin ve nizam-ı alemin hizmetinde, toplumun refahı için yetişen kadroların inşa edildiği bir kurum olarak tarihteki hakettiği yeri elde etmiştir.

Enderun Mektebi'nin kuruluş tarihi hakkında çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Bunları birbirlerine yakınlığı itibariyle, başlıca iki noktada değerlendirmek mümkündür. Birincisi, Enderun Mektebi'nin, II. Murad zamanında kurulduğunu tesbit ve ileri süren görüş, ikincisi ise, Fatih Sultan Mehmed zamanında kurulduğunu tesbit eden görüş sahipleridir. Bu görüşleri mukayeseli olarak değerlendiren Akkutay'ın ulaştığı netice ise, kurumun II. Murad döneminde kurulduğu yönündedir.⁴⁰⁹ Bunların yanısıra, I. Murad zamanında kurulmaya başladığını da kaynaklar ve araştırmalar arasında verilen bilgilerden olduğunu belirtmeden geçmemek gerekir.

Bunlardan, Enderun Mektebi Tarihi müellifi olan İsmail H. Baykal, devşirme konusunda da değerlendirdiğimiz eserinde bu kurumun I. Murad dönemi başlangıcı ve çalışma düzeni ile alakalı olarak şu bilgilere yer vermektedir: “Enderun Mektebini ilk kurma çalışmalarına 1365 tarihinde I. Murad tarafından başlanmıştır. I. Murad, Edirne Sarayı'nda birçok daire ve koğuşlar yaptırmıştır. Askerî teşkilat yedi yaşından küçük olmamak üzere gönüllü ve hristiyan çocuklarından meydana geliyordu. Devşirme kanunu gereğince toplanan fertlerin okuyup yazmaya elverişli ve endamca düzgün

⁴⁰⁸ Akkutay, 19; İpşirli, “Enderun”, 186.

⁴⁰⁹ Akkutay, 26; İpşirli, “Enderun”, 185. Ayrıca Bkz.: İsmail H. Baykal, *Enderun Mektebi Tarihi*, İstanbul 1953, 18; Ali Seydi Bey, *Teşrifat ve Teşkilatımız*, 107; F. İsfendiyaroğlu, *Galata Sarayı Tarihi*, İstanbul 1952, 57. Osmanlı Devleti'nin genel olarak bütün müesseseleri, özellikle ise kuruluş döneminde teşekkül edenleri ile ilgili olarak, müessesenin ortaya çıkış ve kuruluş tarihleri konusunda benzeri ikili veya daha çok ihtimalli tesbit ve iddialarla karşılaşmak mümkün olmaktadır. Benzer durumun devşirme sistemi ile ilgili olarak ortaya çıktığına yukarıda değinmiştik. Bu durumun sebeplerine girmeksizin kısaca bir hususu burada da hatırlatmak faydalı olacaktır. Uzunçarşılı'nın tesbitine göre bu durum, özellikle Fatih dönemi ile ilgili iddialar, bir çok kurumun ilke ve prensiplerinin Fatih döneminde yeniden ele alınması ve kanunlaşması, araştırmacıları sanki, bu kurumun bu dönemde teşekkül etmiş olabileceği bir yanılgıya düşürmektedir. Muhtemelen Enderun Mektebi hususunda da böyle bir durumu söz konusu olmuş olabilir diye düşünebiliriz.

olanları seçiliyordu. I. Murad bunları Daire-i Hümayun'a aldirtarak, okuyup yazdirmak ve savaşa alıştırarak suretiyle terbiyelerine dikkat ettirmişti.⁴¹⁰

II. Murad döneminde kurulan Enderun Mektebi, Fatih zamanında gerçek hüviyetine kavuşmuş, yalnızca devşirme çocukların eğitildikleri yer olmaktan bir adım öteye geçerek, devletin ihtiyaç duyduğu, idârî ve askerî kadroların yetişmesini sağlayan bir yapı olarak gelişmiştir. Fatih Sultan Mehmed döneminde başlayan, gerek bina ve mekan imkanları açısından, gerek muhteva ve ilmi seviye bakımından düşünülmesi gereken gelişme ve genişleme süreci, Yavuz ve Kanuni dönemlerinde de devam ettirilmiştir.⁴¹¹

Fatih Sultan Mehmed döneminde, Enderun Mektebi'ndeki öğrenci mevcudu üçyüz ile dört yüz civarında seyretnmekteydi. Aynı şekilde, II. Bayezid ve I. Selim dönemlerinde de, üçyüz civarında bir sayının muhafaza edildiğini müşahade etmekteyiz. Topkapı Sarayı'nda bulunan bu öğrenci mevcudunun yanısıra, Edirne Sarayı ve Galata Sarayı'nda da üçyüzer kişilik mevcudunun olduğunu belirtmek gerekir.⁴¹²

Bu müessesenin kuruluş amacına baktığımızda, devşirme sisteminin varlık sebebini hem teşekkül ettiren, hem de neticesini ortaya çıkaran bir gerçekliği farketme imkanını elde etmekteyiz. Böyle bir kurumun teşkilinde esas hedef, askerî temele dayanan Osmanlı Devleti'ne yetenekli kumandan yetiştirmek ve devamlı büyüyen ülkenin farklı din, dil ve kültürlere mensup kitlelerini idare edecek sağlam yönetici kadroları temin etmektir. Devlet mütecanis olmayan bir sosyal yapıya sahip olduğundan dolayı böyle bir eğitim kurumu için ırk ve kan bağı yerine kültür ve disiplin temel prensipler olarak benimsenmiş kadrolar bu anlayış içerisinde hem seçilmiş hem de eğitilmişlerdir.⁴¹³

Netayicu'l-Vukuat müellifi, devlet dairelerinde görev almaya hazırlanan devşirme çocukların eğitimi ile ilgili şu bilgileri vermektedir: “Devşirme çocuklarının

⁴¹⁰ Baykal, *Enderun Mektebi Tarihi*, 11.

⁴¹¹ Akkutay, 26-27.

⁴¹² Bkz. B. Miller, *The Palace School of Mohammed the Conqueror*, Cambridge 1941, 22 vd.

⁴¹³ İpşirli, “*Enderun*”, 186.

ve savaşlarda alınan tutsak çocukların seçkinleri ayrılıp Edirne, Bursa, Gelibolu ve Galata saraylarında terbiye görüp müslüman edildikten sonra Padişah sarayına alınır. Bunlar burada bir süre hizmet edip kabiliyetlerine göre yükselir, mir-i alem denen bölük ağalıklarından veya özeni ağalıklarından –ki mir-i ahur-u evvel ve sani ve kapıcı başlıktan kinayedir- biri ile çırak olup bir sürede bu işlerde kabiliyetini isbat ettikten sonra durumlarına göre mir-i livalık ya da beylerbeyilik ile taşraya gönderilirlerdi.”⁴¹⁴

“Devlet merkezindeki vezir ve devlet ricaline de yetiştirilmek üzere devşirme efrat verilirdi.”⁴¹⁵

Enderun Mektebi’nini talebe kaynağı, acemi oğlanlardan seçilen devşirme çocuklardan sağlanmaktaydı. Enderun’a alınan iç oğlanlara ‘saray acemi oğlanları’ veya ‘celeb’ de denirdi. Yeniçeri ocağının acemilerine ise bunlardan ayırmak için ‘şadi’ adı verilirdi.⁴¹⁶ Devşirilen gençlerin Endurun-u Hümayuna gelmeleri bir eğitim devresinden sonra ancak mümkün olabilirdi. Saray için padişahın huzurunda ayrılan devşirmeler, Yeni Saray dışındı, Edirne Sarayı,⁴¹⁷ Galata Sarayı⁴¹⁸ ve İbrahim Paşa⁴¹⁹ saraylarına gönderilirdi. Bir müddet İskender Çelebi Sarayı⁴²⁰ da bu amaçla istihdam edilmiştir. Buralarda hizmet edip, yüksek kabiliyet gösterenler Endurun-u Hümayuna alınırlardı.⁴²¹

⁴¹⁴ Mustafa Nuri Paşa, *Netayic’ül-Vukuat*, I, 58.

⁴¹⁵ Uzunçarşılı, *Kapıkulu*, I,40.

⁴¹⁶ Akkutay, 59.

⁴¹⁷ Edirne Sarayı: Edirne’de ‘Eski Saray’ ve ‘Yeni Saray’ olmak üzere iki saraydan müteşekkildir. Yeni Saray Padişahların oturdukları yer, Eski Saray ise devşirmeden gelenlerin yerleştirildikleri yerd. II. Murad’a kadar olan Sultanlar Edirne Sarayı’nda mukim olmuşlardır. Musa Çelebi sarayın etrafını surlarla çevirtmiştir. Bkz. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti’nin Saray Teşkilatı*, Ankara 1945, 301.; Akkutay, 71; Baykal, 11.

⁴¹⁸ Galata Sarayı: II. Bayezid tarafından, İstanbul’da Galata’da, Saray ve Devlet hizmetlerine adam yetiştirmek amacıyla kurulmuştur. II. Bayezid’in Galata Sarayı’nı Gül Baba diye tanınan bir velinin işareti ve öğütü üzerine, 1481 yılında yaptığı söylenmektedir. Gül Baba’nın Padişah’a gösterdiği arazinin etrafına duvar çevrilmiş, içerisine bir cami ile herbiri ikişer yüz kişi alacak genişlikte ayrı ayrı üç koğuş yaptırılmıştır. Her bir koğuşa birer hamam, zabir dairesi ve mutfak da ilave edilmiştir. Bu üç koğuş, o sarayda bulunan talebelerin sınıflarıdır. Bkz. Akkutay, 74.

⁴¹⁹ İbrahim Paşa Sarayı: Sultan Ahmed Camii karşısında Tapu dairesi ile Adliye sarayı arasındaki binadır. Sarayın ilk yapılış tarihi kesin bir tarih olarak tesbit edilebilmiş değildir. Kanuni zamanında yapılan değişiklik ve ilavelerle mükemmel hale getirildiği bilinmektedir. Kanuni Sultan Süleyman, Vezir-i Azam İbrahim Paşa’ya bu sarayı tahsis etmiştir. Bundan sonra da saray onun ismiyle anılır olmuştur. Bkz. S. Çetintaş, *Saray ve Kervansaraylarımız Arasında İbrahim Paşa Sarayı*, İstanbul 1939, 40.

⁴²⁰ İskender Çelebi Sarayı: Bu saray Kanuni zamanında kurulmuştur. Bulunduğu yer, o devrin ileri gelen devlet adamlarından Defterdar İskender Çelebi’nin Küçükçekmece’deki yerleşim yeridir. Bkz. İsfendiyoğlu, 88; Akkutay, 85.

⁴²¹ Akkutay, 60; İpşirli, “*Enderun*”, 186.

Böylelikle, bir anlamda, uygulamalı eğitime tabi tutulurlar, iş üzerinde gözlemlenerek, hem gelişmeleri, hem de var olan potansiyel kabiliyetlerini ortaya çıkaracak alanlarda denenmek suretiyle, en verimli olacakları alanların tesbiti sağlanmış olurdu.

Çalışma sistemi, programı ve işleyişi göz önünde tutulacak olursa, Enderun Mektebi'nin bir mektepten daha öte bir uygulama olduğu, çeşitli kabiliyetlerin, sanatların, idârî ve siyasi bilgilerin uygulamalı olarak öğretildiği, yeteneklerin tesbit edildiği bir staj yeri olduğu bile söylenebilir.⁴²²

Enderun gençlerinin içinde bulunduğu çevre de onların bilgi ve görgülerinin artmasına yardımcı oluyordu. Topkapı Sarayı asırlarca yoğun idârî, siyasi ve diplomatik faaliyetlere sahne olmuş bir merkez konumundaydı. Bu şekilde hareketli ve üst düzey insanların çok miktarda bulunduğu atmosfer, bu havayı teneffüs eden, bu manzarayı temaşa eyleyen gençlerin yetişmesinde şüphesiz son derece müessir bir etkendi. Ayrıca Enderun'da disipline çok ciddi önem verilmekteydi. Hazırlık ve Enderun eğitime devam eden gencin her hareketinin ölçülü olması gerekiyordu.

Şüphesiz Enderun Mektebi, Topkapı Sarayı içinde bulunan ve icra etmiş olduğu fonksiyonları dolayısıyla çok önemli bir eğitim kurumu idi. Bu okulun görevi, orduda ve sarayda görev yapacak çeşitli elemanları yetiştirmektir. Enderun mektebine alınacak 'devşirmeler' Edirne Sarayı, İbrahim Paşa Sarayı, Galata Sarayı gibi hazırlık saraylarında yetişen acemi oğlanlar arasından özenle seçilirdi. Seçilen bu gençler, Enderun Mektebi'nde, başlıca altı kademe içinde, belirli yön ve seviyelerde yetiştirilirdi. Bu eğitim kademeleri: Büyük ve Küçük Oda; Doğancı Koğuşu⁴²³, Seferli Koğuşu⁴²⁴, Kilerci Koğuşu,⁴²⁵ Hazine Koğuşu,⁴²⁶ Has Oda⁴²⁷ şeklinde tayin

⁴²² İpşirli, "Enderun", 186.

⁴²³ Enderun'un büyük ve küçük odadan sonra, üçüncü derecesi doğancı koğuşu idi, kırk kadar gencin talim gördüğü bu koğuş, IV. Mehmed zamanında kaldırılmıştır. İpşirli, "Enderun", 186; Pakalın, I, 534

⁴²⁴ Seferli Koğuşu, 1635 yılında IV. Murad tarafından teşkil edilmiştir. Önceleri Enderun halkının çamaşırlarının yıkanıp düzenlenmesi hizmetini görürken, daha sonra çalışmalar sanata kaydırılmış ve buradaki gençler, musikişinas, hanende, kemankeş, pehlivan, berber vb. meslek dallarında yetiştirilmişlerdi. Nitekim bu koğuştan birçok musikişinas ve şair çıkmıştır. Seferli koğuşunda da yüz kadar genç eğitim görür, bu koğuştan iç oğlanları, kapuya çıkmalarda sipahi bölüklerine verilir. İpşirli, "Enderun", 186; Pakalın, I, 534.

⁴²⁵ Kilerci koğuşu, Fatih Sultan Mehmed zamanında kurulmuştur. Buranın yönetici amiri, 'serkilar-i hassa' idi. Padişaha yemek servisi yapmak bu koğuşun görevi idi. Burada bulunan iç oğlanları, hükümdarın ve Harem-i Hümayun'un ekmek, et, yemiş, tatlı, şerbet gibi her türlü yiyecek ve içecek ihtiyacını hazırlar ve muhafaza ederdi. Saray odaları ve mescidlerinin mumları da bu koğuş tarafından temin edilirdi. Bunların sayıları otur

edilmişti.⁴²⁸ Bu odalarda okuyanlar, ‘dolama’ denilen bir çeşit cübbe giydikleri için bunlara ‘dolamalı’⁴²⁹ denilirdi. Buradaki eğitimi sonuna kadar götüremeyen iç oğlanlar ara sınıflardan aynı şekilde çıkma adıyla ayrılarak çeşitli askerî birliklere katılırlardı.⁴³⁰

Küçük, büyük ve has odalar, mekteplerin birinci, ikinci ve üçüncü sınıflarına benzetilebilirdi. Liyakatli olanlar birinden diğerine geçer, en yüksek mertebelisi olan has odalılar padişahla daha yakından temas imkanını bulurdu. Her odanın kendine mahsus dereceleri, mertebeleri vardı ve odalılar içinde de ehliyetliler derece değiştirerek yükselirlerdi.⁴³¹

Devşirme sistemi vasıtasıyla ülkenin pek çok farklı yöresinden, farklı kültür ortamlarında yetişmiş olan çocukları, tek potada eriterek, ortak bir dil, din, kültür ve düşünceye ulaştırmak, o zamanki şartlara göre bile düşünülecek olursa oldukça zor olan ve bunun için mükemmel işleyen mekanizma ve uygulamaları gerektirmektedir. Enderun Mektebi işte bu fonksiyonun en bariz olarak ortaya çıktığı zeminlerden birisidir. Bu yönü itibarıyla kısmen de uygulamalı eğitimlerinin ve hizmetlerinin nasıl

kadardı. Kilerci koğu iç oğlanları çıkmalarda kapıkulu süvari bölüklerine girerlerdi. İpşirli, “*Enderun*”, 186; Pakalın, I, 534.

⁴²⁶ Hazine koğu da Fatih zamanında teşkil edilmiştir. Buranın amiri hazine dar başı ve hazine kethüdası idi. Hazine dar başı sarayın en nüfuzlu görevlilerindendi. Sarayda hizmet gören, sayıları ikibin civarındaki ‘ehl-i hiref’ denilen saray sanatkarlarının başı olduğu gibi, Enderun hazinesi ve saray ait mücevherat ve kıymetli eşyanın korunmasından da sorumluydu. Barış ve savaş zamanlarında padişahın yanından ayrılmazdı. Bu koğunun mevcudu zaman zaman yüzelliye kadar çıkmıştır. Buradan çıkma olduğunda, gençler kapıkulu süvari bölüklerine, meteferrikalığa ve çaşnigirliğe terfi ederlerdi. İpşirli, “*Enderun*”, 186; Pakalın, I, 534.

⁴²⁷ Has oda, Enderun kademelerinin sonuncusudur. Fatih zamanında tanzim ve teşkil olunmuştur. Has odanın dört önemli zabiti, has odabaşı, silahdar, çuhadar, rikabdar idi. Bunlardan sadece has odabaşının padişah huzuruna çıkma yetkisi olduğu, kanunnameye belirtilmiştir. Has odanın toplam mevcudu kırk civarında idi. Has odalılarının görevleri arasında, hırka-i saadet dairesini temizlemek, eşyaların bakımını yapmak, kandil gecelerinde öd ağacı yakmak, gülsuyu dökmek ve mukaddes emanetleri korumak gibi işler sayılabilir. Hünkar müezzine, sır katibi, sarıkçıbaşı, kahvecibaşı, başçavuş gibi padişah hizmetinde bulunan görevliler de mezkur has oda mensupları arasından seçilirdi. Buradan çıkmalarda da kıdemlerine göre önemli görevlere terfi olunurdu. İpşirli, “*Enderun*”, 186; Pakalın, I, 534.

⁴²⁸ Akkutay, 19; İpşirli, “*Enderun*”, 186.

⁴²⁹ Dolama: Üste giyilen cübbemsi bir nevi elbisenin adıdır. Öntü açıktı, belden bir kuşakla bağlanırdı. Dolamalı: Sarayı iç oğlanlarından büyük ve küçük odalılar hakkında kullanılan bir tabirdir. Bunlar dolama giydikleri için bu adı almışlardır. Öteki odaları teşkil eden seferli, kiler, hazine ve has oda gılmanları ise kaftan giydikleri için ‘kaftanlı’ ismi verilmiştir. Pakalın, I, 470-471.

⁴³⁰ İpşirli, “*Enderun*”, 186; Pakalın, I, 534. İlk ders cetveli, Kur’an-ı Kerim, ilm-i hal, tecvid, akaid ve amelen bilinmesi icabeden dini meselelerden ibaret olmak üzere tertib edilmişti. Daha sonra ise, derslere, tefsir, hadis, fıkıh, feraiz, şiir ve inşa, musiki, heyet, hendese, coğrafya, ilm-i kelim, mantık, meani, bedii, beyan ve hikmet de ilave edilmişti. Pakalın, I, 534.

⁴³¹ Pakalın, I, 534.

ve hangi şartlarda cereyan ettiğini görebilmek için sözkonusu eğitim kademelerine değinmekte yarar olacağını düşünüyoruz.

Enderun'un ilk iki kademesinden Küçük Oda, Babüssaade'den içeri girince solda, Büyük Oda ise sağda yer almaktaydı. Bu odalarda bulunan kıdemli ve ehliyetli acemi oğlanları, Edirne, Galata ve İbrahim Paşa Saraylarından üstün başarı ile mezun olan gençler arasından seçilerek alınırdı.⁴³² Muhtemelen Büyük Oda, Fatih döneminde, Küçük Oda ise Kanuni döneminde kurulmuştur. Büyük Oda'nın mevcudu onaltıncı yüzyılda yüz ile ikiyüz arasında değişiyordu. Onyedinci yüzyılda ise ikiyüzü geçmişti. Ortalama ikiyüzelli civarında idi. Önceleri dört hoca ile , Türkçe, Arapça, Farsça ve Kur'an dersleri alan Büyük Oda mensupları, daha sonraları hoca sayısı yediye kadar çıkmıştı. Büyük ve Küçük Odada bulunan devşirmeler sarayın en alt hizmetini yerine getiren, ilk basamak seviyesinde yer alan öğrencilerdi. Hizmetleri, kabiliyetleri ve yetiştirmelerine bağlı olarak, diğer odalara terfi eder ve mertebelerini yükseltirlerdi.⁴³³ Bu odalarda bulunan devşirme gençlerin padişaha zatına ait doğrudan hizmetleri mevcut değildi. Yalnızca padişahın vefatında Kur'an tilaveti hizmetini görmekteydiler. Bu hizmetlerine karşılık da ödüllendirilirlerdi. Bu ödül yada bahşış kanun gereği idi. Her iki odanın mensuplarının yevmiyesi sekiz akçe idi.⁴³⁴

Büyük ve Küçük Oda talebelerinin eğitimi, Enderun Mektebi'nin hazırlık sınıfı mahiyetinde olup, eğitimlerinde birinci öncelik, okuyup yazmayı kavramaları idi.⁴³⁵ Bunun haricinde, kabiliyet gelişimleri ve eğitimlerini kemale erdirmeye yönelik olarak, Kur'an, İlm-i hal, tecvid, Arapça, Farsça gibi temel bilgilerin yanısıra, yazı, tezhib, kıraat, meşk, musiki ve diğer sanat dallarında da eğitildiklerini müşahade ediyoruz. Bu zihni eğitimlerinin beraberinde, bedensel gelişimlerinin de üzerinde titizlikle durulmaktaydı. Bunun için güreş koşu, ok çekme gibi o günkü şartlarda mer'i olan sporlar da eğitimlerinin bir parçası olarak kullanılmaktaydı.⁴³⁶

⁴³² Akkutay, 86; İpsirli, "Enderun", 186.

⁴³³ Akkutay, 87.

⁴³⁴ Baykal, 68.

⁴³⁵ Ergin, 12.

⁴³⁶ Uzunçarşılı, Saray Teşkilatı, 309.

Bu odaların mensubu olan devşirme çocuklar, ilk kademedede bulundukları için, diğerlerine göre daha genç insan unsurundan müteşekkildi. Buradaki eğitimi başarıyla tamamlayıp, gelişimi ile göz dolduran ve temayüz eden talebe terfi ederek, bir sonraki mertebe olan Seferli Koğuşu'na geçirdi. Bu seviyeyi yakalayamayanlar ise derecelerine göre, on sekiz yirmi akçe yevmiye ile Süvari Ocağı'nın Sipahi ve Silahdar bölüklerine bedergah olurlardı. Böylece Büyük ve Küçük odada eğitimi tamamlayan acemi oğlanlar, dolamadan çıkarak kaftanlı olurlardı. Büyük ve Küçük Odalar 1675 senesinde Edirne Sarayı, Galata Sarayı ve İbrahim Paşa Sarayları teşkilatıyla birlikte lağvedilmiştir.⁴³⁷

Bir üst mertebe olan Doğanlı Koğuşu, kırk kişilik mevcudu olan, kaftanlıların ilk seviyesinde yer alan bir mertebeyi işaret etmektedir. Kanun, nizam ve adetleri diğer odaların aynıdır. Hizmetleri padişaha ait Şahin, Doğan gibi hayvanları beslemek ve uçurmayı öğrenmektir. Hükümdar ava çıktığı zaman Doğanlıbaşı tabii olarak kendisine diğer hizmetlilerden daha yakın bulunurdu.⁴³⁸ Bu koğuş, IV. Mehmed zamanında kaldırılmıştır.⁴³⁹ Bu koğuşun mensubu olan talebelerin görevleri arasında Hazine Odasının temizlik görevi de yer almaktaydı.⁴⁴⁰

Bir diğer mertebe olan Seferli Koğuşu, 1635 senesinde IV. Murad tarafından kurulmuştu.⁴⁴¹ Revan Seferi hazırlıklarında, Büyük ve Küçük Oda oğlanlarından seçme yapılarak teşkil olunmuştu. Bunun içinde bu koğuşa, savaşçı, savaşa çıkan anlamına, seferli adı verilmiştir. Bu odanın amiri, yeniden atanmamış, Büyük ve Küçük Odanın amiri olan Saray Kahyası bu koğuşun da zabiti olmuştur.⁴⁴² Daha sonraları artmakla birlikte, bu sınıfın mevcudu ortalama yetmiş kişi civarında seyretmektedir. Bu koğuşakilerin hizmetleri arasında, hükümdarın çamaşırlarının yıkanması ve katlanması görevi de vardı. Camide Hünkarın üzerinde namaz kılacağı seccadeyi Seferli Odasının kıdemlisi seser, padişaktan önce seccade üzerine kendisi başını koyarak secde ederdi.

⁴³⁷ Uzunçarşılı, *Saray Teşkilatı*, 310.

⁴³⁸ Baykal, 65.

⁴³⁹ İpşirli, "*Enderun*", 186.

⁴⁴⁰ Baykal, 67.

⁴⁴¹ İpşirli, "*Enderun*", 186; Akkutay, 90.

⁴⁴² Akkutay, 90.

Sarayın elbise ve seccadelerinden de bu oda mensupları mes'uldü.⁴⁴³ Seferli Koğuşu, sonraları bir sanat mektebi haline tahvil olunmuştu. Musikişinaslar, Hanendeler, Kemankeşler, Pehlivanlar bu koğuştan yetiştirilmiştir.⁴⁴⁴ Seferli koğuşu derece itibariyle, Enderun'un Büyük ve Küçük Odalarıyla, Doğancı Koğuşundan yüksek, Kilerci Koğuşundan ise bir derece alt kadamede yer almaktadır. Seferli Koğuşunda çıkma ve ihtiyaca binaen yeni eleman ihtiyacı ortaya çıktığı zaman, Büyük ve Küçük Odalardaki kıdemlilerin terfisiyle bu ihtiyacın karşılanması usuldendi. Bir boşluk olduğunda, önce Büyük Odanın baş halifesi, daha sonra Küçük Odanın baş halifesi Seferli Koğuşuna terfi olunurdu. Bu odaların kaldırılmasından sonra ise, Galata Sarayı acemilerinden bu koğuşa çıkma yapılmıştır.⁴⁴⁵

Bir sonraki mertebe olan Kilerci Koğuşu, Fatih Sultan Mehmed zamanında kurulmuştu ve Saraydaki yeri İç Hazine ile Hazine Odası arasında idi. Buranın amiri, 'Serkilari-i Hassa' idi. Bu koğuşun mensubu bulunan devşirme oğlanların, normal eğitimlerinin yanısıra, uygulamalı eğitim yada hizmetleri diyebileceğimiz görevlerinin başında, Padişaha ait yemekleri pişirmek, sofrayı kurmak, kahve pişirmek ve çeşitli içecekleri hazırlamak geliyordu. Bu odanın talebeleri, hükümdarın zatına olan bu işlerin titizlikle ve kusursuz yapılması için lalaları ve odanın kıdemlileri tarafından özenle yetiştirilirdi.⁴⁴⁶

Kilerci başının maaşı günde elli akçe olup, Kapı Ağası ve Hazinesdar başının maaşına denkdi. Ayrıca otuzyedi akça yevmiyeli bir kethüdası vardı. Bu koğuşta, mezkur zabıtların dışında, on iki tanede kıdemli ya da eski tabir edilen talebeler vardı. Bunlar, Peşkir başı, Peşkir Şakirdi, Tütüncü başı, Yemişçi Turşucu gibi namlarla anılırlardı.⁴⁴⁷

Kilerci Koğuşunda, II. Bayezid zamanında ihdas edilen bir de Başkullukçuluk hizmeti vardı. Başkullukçu, Kilerci başını denetiminde yemeklerin, şerbetlerin ve

⁴⁴³ Ergin, 12.

⁴⁴⁴ Uzunçarşılı, *Saray Teşkilatı*, 311; İpşirli, "Enderun", 186

⁴⁴⁵ Uzunçarşılı, *Saray Teşkilatı*, 313.

⁴⁴⁶ Uzunçarşılı, *Saray Teşkilatı*, 313; Akkutay, 94-95; İpşirli, "Enderun", 186.

⁴⁴⁷ Uzunçarşılı, *Saray Teşkilatı*, 314.

gerektiğininde ilaçların hazırlanmasından sorumluydu. Bu görevler, Başkullukçunun nezaretinde, Kiler Koğuşunun mensubu olan devşirme oğlanlar tarafından yerine getirilmekteydi. Yemek ve şerbetlerin hazırlanması esnasında abdestli bulunulması da nizamın gereklerindendi.⁴⁴⁸

Yaklaşık yedi yıl bu mertebede eğitimi sürdüren devşirmelerin temayüz edenleri, buradan sonraki terfileri, müteferrikalık ve çaşnigirliğe olurdu. Genel olarak ise, bu koğuşun devşirmelerinin Kapıkulu Süvari bölüklerine bedergah olduklarını müşahade etmekteyiz.⁴⁴⁹

Enderun Mektebi'nin ileri seviyedeki bölümlerinden biri olan Hazine Odası, Kilerci Odasından bir derece yüksek ve Has Odadan bir derece aşağıda olan bölümün adıdır. Bu oda da Sultan Fatih zamanında teşkil edilmiştir. Yavuz Sultan Selim zamanında ise daha gelişmiş ve teşkilatlandırılmıştır. Bu odanın amiri, Hazineedar başı diğer adıyla Serhazin-i Enderun ve Hazine Kethüdasıdır. Gılman-ı Hazine denilen Hazine odalısı, yılda iki defa bahşiş almaktaydı. Hazine Odasındaki iç oğlanlarından kıdemlilerine Hazine-i Hümayun Eskileri tabir edilirdi. Bunlar derece itibarıyla Hazine Odası acemilerinden kıdemli sayılırlardı. Oda eskilerinden en kıdemlileri, Güğümbaşı ve Kürkçü başı idi. Güğümbaşı terfi ederse Has Odaya geçer, dışarı çıkarsa Müteferrika olurdu. Bunların da dahil olduğu on iki oda kıdemlisine 'bıçaklı' denir ve bunlar odalarının korunmasıyla görevliyidiler. Barış ve savaş zamanlarında padişahın yanında bulunurlardı. Bu koğuşun mevcudu zaman zaman yüzelliye kadar çıkmıştı.⁴⁵⁰

Enderun eğitim silsilesinin en üst mertebesi olan Has Oda, Fatih tarafından teşekkül ettirilmiş, bu oda mensupları idârî görevlere hazırlanmak üzere en üst seviyede yetiştirmeleri sağlanmıştı. Bu odanın dört meşhur zabiti, Has Odabaşı, Silahdar, Çuhadar ve Rikabdar idi. Sayısı en istikrarlı odalardandır. Ortalama kırk kişilik mevcutları olmuştur.⁴⁵¹ Has Odalılarının görevleri arasında Hırka-i Saadet Dairesini temizlemek, eşyasının bakımını yapmak, kandil gecelerinde öd ağacı yakmak, gülsuyu dökmek ve

⁴⁴⁸ Baykal, 57.

⁴⁴⁹ Uzunçarşılı, Saray Teşkilatı, 313; İpşirli, "Enderun", 186.

⁴⁵⁰ Uzunçarşılı, Saray Teşkilatı, 316-317; İpşirli, "Enderun", 186; Akkutay, 96 vd.

⁴⁵¹ Uzunçarşılı, Saray Teşkilatı, 322; İpşirli, "Enderun", 186.; Akkutay, 105.

mukaddes emanetleri muhafaza eylemek gibi özel görevler zikredilebilir. Hünkar müezzini, sır katibi, sarıkçıbaşı, kahvecibaşı, başçavuş gibi padişahın hususi hizmetinde bulunan üst düzey görevliler de bu oda mensupları arasından seçilmekteydi.⁴⁵²

Konuya batılı müsteşriklerin gözü ile baktığımızda bile bu gerçeği farketmemiz mümkün olmaktadır. Enderun mektebinin kuruluş amacı, genişleyen Osmanlı Devleti topraklarının fethinde bulunduğu ülkelerin insanların merkezi otoriteye karşı dirençlerini kırarak bir güce ulaşmak ve kendi hizmeti için onları kadro olarak yetiştirmek diye tarif eden Miller bu gerçeğe işaret etmektedir.⁴⁵³

Fethedilen ülkelerden yetiştirilmek üzere seçilen gençler, devletin yönetici kadro ihtiyacını karşılayacak, böylece yüksek vasıfla devlet memurları kazanılacak ve devlet güçlü bir hale gelerek, mükemmel bir nizam ile işlerlik kazanacaktı.⁴⁵⁴

Enderundaki genç devşirmelerin beden eğitimleri ile ilgili, Santuri Ali Ufki Bey'in hatıralarında yer verdiği bilgiler gerçekten çok orjinal ve önemli bilgilerdir:

Bu güçlü kuvvetli içoğlanları çoğunlukla ok atmakla uğraşır ve bu sanatta, gerekli bütün eğitim aşamalarından geçerek ustalaşırlar. Bu noktaya varmak için kullandıkları ilk araç, duvara bağlanmış bir makaradır; içinde on okka taş bulunan bir çuvalın asılı olduğu ve makaradan geçen ipi sağ elleriyle güçleri yettiğinde geriye çekerler, sol elleri ise duvara dayalıdır; bu alıştırmayla sinirler gerilip güç kazandıkça, çuvala her gün yeni taşlar eklerler, sonunda çuvalın ağırlığı kırk okkayı bulabilir. Bu biçimde yeteri kadar çalıştıktan ve kolları biraz açıldıktan sonra, onlara yumuşak ve bükülmesi kolay, ama kış yerine zincir bağlı bir yay verilir. Bu yayı ok atmak için değil, her talimde yoruluncaya dek kimi sağ, kimi zamanda sol elle gererek kollarını geliştirmek için kullanırlar. Daha sonra her birinin menziline göre daha yumuşak veya sert yaylar verilir; bunları, oku fırlatmadan, sadece temreni yayın kabzasına değinceye kadar gererler; kim yayı hiç ara vermeden daha çok sayıda gerip bırakacak diye bahis tutuşurlar; birçoğu bu işi iki yüz kere yapabilecek kadar güçlüdür; kollarını bu talimle

⁴⁵² İpşirli, "Enderun", 186; Akkutay, 120-121.

⁴⁵³ Bkz. Miller, *The Palace School of Muhammed the Conqueror*, Cambridge 1941, 78 vd.

⁴⁵⁴ Akkutay, 123.

öylesine güçlendirir ki, bazısı sadece demir yay kullanabilenlere verilen bir unvan olan kemankeş adını alır. Aslında bu yay, demirden değil öylesine sert bir boynuzdan yapılmıştır ki, talimsiz birisi bütün çabasını da harcasa kirişi yaya kulaklarından birinin altına konacak bir akçayı düşürecek kadar bile geremez; onlar bu yayla bir güç veya ustalık gösterisi olarak mükemmel atışlar yapar, ya at nalını okla deler ya ad oku camın içinden hiç sağı solu çatlatıp kırmadan ancak kendi çapı kadar bir delik açtırarak geçirirler. Cama temrensiz, incecik kamıştan oklarla atış yaparlar; nişancılık konusunda ise arkadaşlarından birinin iki parmağı arasında tuttuğu bir eküyü vurabilecek kadar ustaları çıkar. Bu .yiğit okçular hakkında bana pek inandırıcı gelmeyen masal gibi şeyler anlattığı duydum; bana üç parmak kalınlığında bakır bir levhayı delebilecek kadar güçlü okçular olduğu söylendi.

İkinci talim çok ağır kütükleri ve odun parçalarını taşımaktır. En hafiflerinden başlayıp gederek en ağır parçaları kaldırmaya öylesine alışır ki en büyük kütükleri sanki ellerinde coteret sopaları taşıyormuş kadar rahatça yerleştirirler; bunlar sanatın doğayı nasıl kolayca değiştirebileceğini ve doğanın verdiklerine yeni güçler ekleyebileceğini gösterir, ve yine bunlar, bir dana taşımakla işe başlayan adamın, hayvanı büyümesini tamamlayıncaya kadar her gün taşıya taşıya, sonunda bir öküzü zorlanmadan sırtına alıp nasıl kaldırabileceğini de açıklar.

Üçüncü talim, sağ elinin üstünde kırk, elli, altmış veya yüz librelilik bir demir ağırlık kaldırmaktır; bileklerini böylesine büyük bir yükü çekmeye alıştıranların gücüne veya ustalığına göre bu ağırlık değişir. İçlerinden yüz yirmi libre veya daha fazla bir ağırlığı tek eliyle baş yüksekliğinde tutabilenler çıkar; talim ve alışkanlığın insan gücünü nasıl artırdığı bilinmese bu başarı görünebilir.⁴⁵⁵

Enderun Mektebi'nin kuruluş ve gelişimi konusuna kısaca bir göz atmak, bu teşkilatın tarihini seyrini ve bu esnada devşirmelerin bununla ilişkisini de gözlemleme imkanı vermesi açısından yararlı olacaktır. Enderun Mektebi, devletin kudretini korumaya kabiliyetli Kapıkulu sınıfını yetiştirmek için kurulmuştu. Bu kuruluş Odalar halinde ve çeşitli kademelerde eğitim ve öğretim faaliyeti yürütüyordu. Talebeleri acemi

⁴⁵⁵ Santuri Ali Ufki Bey. *Topkapı Sarayı'nda Yaşam*, Kitap yay., İstanbul 2002. (Fransızca orj: *Topkapı, Relation du Serail du Grand Seigneur*, Viyana 1669, Parma 1679,s. 57-59. (trc. Ali Berktaş)

oğlanlar arasından seçilen bu mekteb, Osmanlı eğitim sisteminin elit kadro eğitimi bölümünü meydana getiriyordu.⁴⁵⁶ Akkutay, araştırması neticesinde, Enderun Mektebine kadar, daha önceki Türk ve İslâm devletlerinde buna benzer başka bir kuruluşun olmadığı kanaatine ulaştığını belirtmektedir. Ona göre, Selçuklularda ve diğerlerinde hanedan mensuplarının özel itinaya dayalı öğrenim gördükleri bilinse de, Enderun Mektebinin eğitim sisteminin bunlardan tamamen farklı ve özgün bir eğitim modeli olduğu aşîkar bir durumdur.⁴⁵⁷ Enderun Mektebi kuruluncaya kadar, Osmanlılarda ve diğer İslâm devletlerinde eğitim, kitle eğitimi şeklindeydi. Cami ve medreselerde ağırlığı din bilgisi eğitime dayalı olacak şekilde bir eğitim yapılmıştı. Enderun Mektebi'nin kuruluşundan sonra da bu uygulama tabii olarak devam ettirilmiştir.⁴⁵⁸

Çalışma sistemi, programı ve işleyişi göz önünde tutulacak olursa, Enderun Mektebi'nin bir mektepten daha öte bir uygulama olduğu, çeşitli kabiliyetlerin, sanatların, idârî ve siyasi bilgilerin uygulamalı olarak öğretildiği, yeteneklerin tesbit edildiği bir staj yeri olduğu bile söylenebilir.⁴⁵⁹

Enderun sisteminde önemle üzerinde durulan mühim bir ilke, kültürün etkili bir biçimde verilmesiydi. Çok değişik ırk ve dini kökenlerden gelen gençler Türk-İslâm kültürü içinde yetiştiriliyordu. Yabancı gözlemciler hazırlık ve Enderun eğitimi için seçilmiş gençlerden bahsederken Türkler'in kabiliyetli gördükleri kimseleri eğitmekten büyük bir zevk duyduklarını ve bu uğurda her türlü fedakarlığa katlandıklarını belirttikleri gibi, ayrıca seçim sırasında güzel yüzlü ve fiziki kusuru olmayanların tercih edilmesini de Türkler'deki "güzel bir yüzde kötü bir ruhun saklanamayacağı" inancına bağlamaktadırlar. Habsburg elçisi olarak XVI. yüzyıl ortalarında Osmanlı ülkesine gelen Busbeke mektuplarında Batılılar'ın iyi yetiştirilmiş attan ve köpekten zevk aldığını, Türkler'in ise iyi eğitilmiş insandan büyük haz duyduklarını yazmaktadır.⁴⁶⁰

⁴⁵⁶ O.Ergin, , *Türk Maarif Tarihi*, I, İstanbul 1977, 11.

⁴⁵⁷ Akkutay, 25.

⁴⁵⁸ Cahit Baltacı, *XV.-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1976, 16; Akkutay, 25.

⁴⁵⁹ İpşirli, "Enderun", 186.

⁴⁶⁰ İpşirli, "Enderun", 187.

Saray mekteplerinde öğretimin ana noktası o günün vatan dili ona Osmanlı Türkçesine dayandığı gibi din dersleri de dil gibi önemli bir yere sahipti. Saray mekteplerinde Türkçe ile din derslerinin öğretilmesine siyasi açıdan büyük önem verilirdi.⁴⁶¹

Enderun gençlerinin içinde bulunduğu çevre de onların bilgi ve görgülerinin artmasına yardımcı oluyordu. Topkapı Sarayı asırlarca yoğun idârî, siyasi ve diplomatik faaliyetlere sahne olmuş bir merkez konumundaydı. Bu şekilde hareketli ve üst düzey insanların çok miktarda bulunduğu atmosfer, bu havayı teneffüs eden, bu manzarayı temaşa eyleyen gençlerin yetişmesinde şüphesiz son derece müessir bir etkendi. Ayrıca Enderun'da disipline çok ciddi önem verilmekteydi. Hazırlık ve Enderun eğitime devam eden gencin her hareketinin ölçülü olması gerekliydi. Özellikle Enderun'da, akağalar kurallara uyma konusunda son derece sertti. En küçük kusur bile cezasız kalmazdı. Bu disiplin, devşirme alınarak eğitime tabi tutulan bu çocukların, sabırlı, her türlü meşakkate dayanıklı, saygılı, alçak gönüllü olmak gibi ulvi meziyetlerle donanması için yapılmakta ve elbetteki semereleri de alınmaktaydı.

XVII. yüzyılda, mevcut usule aykırı olarak, birtakım himaye ve kayırmalarla Enderun'a şartlara uymayan kimselerin alınmaya başlanması, eğitim sisteminin gelişen yeni ihtiyaçlara ayak uyduramaması, bu kurumdaki disiplinin ve eğitim kalitesinin sarsılmasına yol açtı. Genel olarak imparatorluktaki diğer kurumlar gibi bu müessesede önemini yitirmeye başladı.⁴⁶² Osmanlı Devleti'nde, bu asırda başlayan, idârî ve askerî çözümlerin, etkisini Enderun Mektebi'nde de göstermesi kaçınılmaz bir durum idi. Bu dönemden itibaren Enderun Mektebi'nde de dönemin ihtiyaç hissettirdiği değişikliklerin yapıldığını, zayıflamanın önüne geçilebilmesi için muhtelif tedbir ve yenileşme çabalarının mevcut olduğunu müşahade etmekteyiz. Enderun Mektebi'nin kaldırılması ise, 1 Temmuz 1909 tarihinde yayınlanan bir kararname ile gerçekleşmiştir. Bununla birlikte, has oda, hazine odası, seferli koğuşları adları ve vazifeleri da kaldırılmıştır.⁴⁶³

⁴⁶¹ İsfendiyaroğlu, 91.

⁴⁶² İpşirli, "Enderun", 187.

⁴⁶³ Ergin, 24; Akkutay, 28-29. Pakalın, Enderun Mektebi'nin sona erdiği tarih olarak, "1908 temmuz inkılabını müteakip lağvedilmiştir" ifadesini kullanıyor.

4. DEVŞİRMELERİN İSTİHDAMI

Temel eğitim esnasında ve temel eğitimi tamamladıktan sonra, kabiliyet ve yeteneklerine göre, gençlerin çeşitli alanlarda istihdam ve üst eğitime alınmalarını incelemeye gayret ettiğimiz bu bölümde, aynı zamanda, hizmet içi eğitimi ya da uygulamalı eğitim adı verilen eğitim tarzının yaygın biçimde kullanıldığını göreceğiz.

Netayicul-vukuat müellifi, devlet dairelerinde görev alma şeklini anlatırken, devşirmelerin istihdamı ile ilgili bilgiler de vermektedir: “Devlet dairelerinde görev almanın yolu da şöyle idi: Devşirme çocuklarının ve savaşlarda alınan tutsak çocukların seçkinleri ayrılıp Edirne, Bursa, Gelibolu ve Galata saraylarında terbiye görüp müslüman edildikten sonra Padişah sarayına alınırdı. Bunlar burada bir süre hizmet edip kabiliyetlerine göre yükselir, mir-i alem denen bölük ağalıklarından veya özengi ağalıklarından –ki mir-i ahur-u evvel ve sani ve kapıcı başlıktan kinayedir- biri ile çırak olup bir sürede bu işlerde kabiliyetini isbat ettiksen sonra durumlarına göre mir-i livalık ya da beylerbeyilik ile taşraya gönderilirlerdi. Ayrıca bir süre de sivil yönetim işleri ve orduda savaş ahvali üzerinde bilgi ve tecrübe edinildikten sonra talii yaver olup da iyi ve beğenilir hizmetler görürse vezirlik makamına yüceltilir ve Divân-ı Hümâyûn’da otururdu.”⁴⁶⁴

Torbaya yazılmış olan otuz bir oda efradı muhtelif hizmetlerde kullanılırlar ve küçükleri ise oda hizmetini yaparlardı. Bundan dolayı her odadan lüzumu kadar Acemi Oğlanı, imalathanelerle miri gemilerde, odun ambarında, hassa odalarında, taşrada Sultan hanımlar dairelerinde ve sair yerlerde hizmet görürlerdi. Saray, cami, çeşme, köprü, hastane, medrese ve saire gibi hükümdar ve hanedana ait yaptırılan binalarla Yeniçeri Ağası ve vezirlerin inşaatında ve Yeniçeri Ağasıyla, Yeniçeri Katibi ve Kul Kethüdasının gemilerinde de bunlar hizmet ederlerdi. Sarayın ve saray matbahının odununu bunlar çekerlerdi.⁴⁶⁵

⁴⁶⁴ Mustafa Nuri Paşa, *Netayic’ül-Vukuat*, I, 58.

⁴⁶⁵ Eyyübi Efendi *Kanunnamesi*, 46.

Mudanya ile İstanbul arasında işleyen buz kayıklarında, Dil iskelesi ve Üsküdar'la İstanbul arasında asker nakleden at gemilerinde de hizmetleri vardı. Veziri Azam'ın sarayında Acemi efrattan teberdar denilen baltacılar bulunurdu. Devlet merkezindeki vezir ve devlet ricaline de yetiştirilmek üzere devşirme efrat verilirdi.”⁴⁶⁶

Acemilerden belirli alanlarda hizmete tayin edilenler, sabahları başlarındaki subayları konumunda olan Çorbacıları marifetiyle işlerinin başlarına sevk edilip, akşamüzeri yine beraberce kışlalarına gelirlerdi. Acemiler, İstanbul haricinde bir yerde hizmet edip kışlalarından uzak kalınca, bunlara yevmiyelerinden başka ayrıca yemeklik olarak para verilirdi. Bir akçeden fazla yevmiyesi olanlara bir, ve bir akçe yevmiyelilere ikişer akçe verilmesi kanundu.⁴⁶⁷

Türklerin hizmetinden geldikten sonra acemi ocağına kaydedilen efrat, odalarındaki hizmetlerle gemi hizmetlerinde, inşaat ve sair hizmetlerde bulunurlar ve bir kısmı da devamlı surette hizmet eylemek üzere topçu, cebeci ve diğer muhtelif cemaatler halinde başka başka hizmetlere verilirlerdi. Tophaneye verilecek acemilerin iri yapılı ve kuvvetli olmaları lazımdı. Cemaatlere verilen efradın künyelerine hangi hizmete verildikleri işaret olunurdu.⁴⁶⁸

4.1. Askerî Alanda İstihdamları

4.1.1. Yeniçeri Ocağı'nda

Yeniçeriler Osmanlıların seçkin, iyi eğitilmiş, kalıcı piyade birlikleridir. I. Murad'ın hükümdarlığı sırasında, şariat hükümlerince ganimetin beşte biri olarak padişaha bırakılan tutsakların teşkilatlandırılmasıyla ortaya çıkmıştır. Ne var ki, savaş tutsakları ne düzenlilik ne de istenildiği gibi eğitilebilirlik bakımından köle elde etmenin kaynağı olamazdı. Bu meseleyi çözmek için Osmanlılar Hristiyan tebealarının erkek çocuklarını hizmetlerine alıp İslâm'a döndürmek gibi parlak bir fikre sahip çıktılar.

⁴⁶⁶ Uzunçarşılı, *Kapıkulu*, I,40.

⁴⁶⁷ *Mebde-i Kanun*, 72.

⁴⁶⁸ Uzunçarşılı, *Kapıkulu*, I,57.

Devşirme diye bilinen bu düzenli toplama faaliyeti gulam sistenine Osmanlıların getirdikleri bir yenilikti, fakat bu yeniliğin başlangıç tarihi hala bilinmemektedir. Bununla birlikte, Osmanlıların devşirme oğlanları eğittiklerinin belli olduğu zamanlar 1395'e kadar geriye gitmektedir.”⁴⁶⁹

Yeniçeri ocağının yasa ve düzenleri gittikçe derlenip toparlanarak yoluna konmuş ve Kanuni Sultan Süleyman zamanında tamamlanmıştı. Devşirme çocukları, acemi oğlanları kışlasında terbiye ve müslüman edildikten sonra yeniçerilere katılırlardı. Dışarıdan ocağı yeniçeri yazılmak imkansızdı. Bu konuda kaynaklarımızda yer alan bir haber, bu kurala ne kadar titizlikle riayet edildiğini gösterdiği gibi, ileride ele alacağımız sistemin gevşemesi ve giderek bozulmasında en önemli âminin bu konudaki hassasiyetin kaybolması olmuştur.

Yavuz Sultan Selim, Mısır seferine çıkacağı sıralarda bir tacirden kömeli bir borç para almıştı. Ödeme sırasında bu tacir yalvarmaya başlayıp, oğlu üç akçalık padişah ulufesi ile asker sınıfına alınırsa borç verdiği parayı hibe edeceğini söyledi. Bu durum padişaha anlatıldığında Yavuz Selim son derece kızıp “hemen tacirin parası verilsin. Osmanlı ordusu içine yabancı karıştırmaya sebep olanlara Tanrı lanet etsin” dediği tarihlerde yazılıdır.”⁴⁷⁰ Buradan anlaşılan, bir taraftan çocuklarını devşirme verme konusunda insanların gösterdiği teveccühü bize göstermekte, diğer taraftan ise gerek devşirme, gerekse onun tabii devamı olan ocağa dışarıdan (kural dışı anlamında) insan alınmaması konusunda gösterilen titizliği açıkça ortaya koymaktadır. Buradaki “yabancı karışmaması” meselesi, sistemin normal işleyişi ve kontrolü dışında, ileriki tarihlerde “saplama” tabir edilecek şekilde, bir anlamda torpille ve kural dışı fertlerin alınmasının menedilmesinden başka bir şey değildir.

4.1.2. Topçu Ocağı'nda

Acemi oğlanlarının en önemli istihdam alanlarından birisi de şüphesiz, Tophane-i Amire ve Topçu Ocağı'dır. Önemli olması iki açıdan kendisini ortaya çıkarmaktadır. Birincisi, devşirme acemi neferlerin, en sık ve sayıca en fazla istihdam

⁴⁶⁹ Itzkowitz, 80.

⁴⁷⁰ Mustafa Nuri Paşa, *Netayic'ül-Vukuat*, I, 140.

edildiği, ayrıca uygulamalı eğitim ve ihtisas eğitimlerinin en belirgin bir biçimde gözlemlenebildiği, Enderun'dan sonra, en mühim istihdam ve eğitim alanlarının başında gelmektedir. İkincisi ise, Tophane-i Amire'nin ve Topçu Ocağı'nın genel askerî teşkilatlanma içinde, ve savaşlarda önemli bir yer işgal etmesidir. Ayrıca, kendi zamanı gereği, rakip devletlerle olan teknolojik ilerlemelerin ölçüsü durumundadır da diyebiliriz. Bütün bu sebeplerden dolayı, bu bölüme özel bir hassasiyet göstermeye ve bir miktar fazla ayrıntı vermeye gayret ettik. Bir anlamda, devşirmelerin yetiştirilmelerinin gerçekleştirildiği uygulamalı eğitimin, örnek bir olayı olarak ele aldık da diyebiliriz.

Devşirmelerin istihdam alanlarından birisi de, hiç şüphe yok ki, Tophan-i Amire ve Topçu Ocağı'dır. Bu şekilde bir görevlendirme ile ilgili olarak arşiv kaynaklarımız arasında yer alan bir belgeyi sunarken, bir hususa daha dikkat çekmek yerinde olacaktır. Bu da, bütün devşirmelerin en üst amiri konumundaki Yeniçeri Ağasının yetkilerini göstermesi bakımından bu belgenin işaret etmesidir.

“Yeniçeri Ağasına hüküm ki,

Dergâh-ı muâllamda Topçubaşı olan Pîrîzîde mecdûhu topçuya iltiyaç olduğun bildirmeğin topçulara şakird olmak için yirmibeş nefer acemi oğlanı verilmesini emr idüp buyurdum ki, emrim mucibince topçu şağirdi olmak üzere Türk üzerinde olan oğlanlardan yirmibeş nefer acemi oğlanı tâyin idüp isimleriyle defter idüp mişârünileyhe teslim eyleyesin.”⁴⁷¹

“Tophaneye verilecek acemilerin iri yapılı ve kuvvetli olmaları lazımdı.”⁴⁷²

Topçu Ocağı, topların üretilmesi, muhafazası ve savaşlarda kullanılması işlerinden sorumlu tutulan birliğe verilen isimdi.⁴⁷³ Osmanlı ordusunun Kapıkulu Ocakları'nın yaya kısmından Topçu Ocağı'nın ne zaman kurulduğu tam olarak belli değildir. Ancak II. Murad devrinde, Osmanlı ordu teşkilatı içinde yer aldığı

⁴⁷¹ BOA, MD, nr.6, s. 186. Metinde görüldüğü üzere Türklerin hizmetlerinde olan acemi oğlanlarının muhtelif hizmetlere verilmeleri hakkındaki hükümlerden birisi.

⁴⁷² Uzunçarşılı, *Kapıkulu*, I,57.

⁴⁷³ Parry, “Barud”, El(2), I, 1061.

anlaşılmaktadır.⁴⁷⁴ Üç ağa idaresinde ve üç bölük halindeki Topçular Ocağı, Fatih Sultan Mehmed zamanında dört ağa idaresinde dört bölüğe çıkartılmıştır.⁴⁷⁵ Fatih Sultan Mehmed zamanında Osmanlı topçuluğunun bir hayli ilerlemiş olması sebebiyle Topçu Ocağı'nın, Fatih devrinde kurulduğunu ileri sürenler de olmuştur. Mehmed Süreyya Bey, Sicill-i Osmani'de, "Devlet-i Aliyye'de topun icadı asr-ı Fatihîye müsadiftir. Hatta İstanbul fethinde istimali mütevatirdir. O zaman İlyas Ağa ve Bala Süleyman Ağaların topçubaşı olarak istihdamları vaki olmuştur." Diyerek, hem topçuluğun hem de topçubaşılığın Fatih dönemine denk geldiğini ifade etmektedir.⁴⁷⁶ Robert Mantran da, ocağın Fatih Sultan Mehmed zamanında kurulduğunu kabul edenlerden biridir.⁴⁷⁷

Topçu Ocağı'nın nefer ve idârî kadrolarının mevcudu meselesi, devşirmelerin istihdam sayıları, genel acemi oğlanı talebi ve benzeri hususlardan dolayı, bizim için ehemmiyet arz etmektedir. Bu yönüyle kaynaklarımızdaki bu konuyla ilgili verilerin zikredilmesini de gerekli ve yararlı görmekteyiz.

d'Ohsson, Topçu Ocağı'nın II. Murad devrinde kurulduğunu ve Fatih zamanında ocağın mevcudunun yediyüzü geçmediğini belirtmektedir.⁴⁷⁸ Yine aynı müellif, ocağın III. Murad devrinde beşbin, ya da yedibin beşyüz kişiye kadar çıktığını belirtmektedir.⁴⁷⁹ Salim Aydüz, tophanenin mevcudunu incelediği tablosuna istinad ederek, yukarıda verilen bu sayıyı fazla bulduğunu ifade etmektedir: "Ancak bu sayının XV. Asır itibarıyla çok fazla olduğu, tapçuların mevcudunu gösteren verilere bakıldığında açıkça anlaşılmaktadır."⁴⁸⁰ Goodwin ise, II. Murad devrinde üç ağa idaresindeki topçu ocağının ikibin kişiden oluştuğunu ifade etmektedir.⁴⁸¹ Gelibolulu Mustafa Ali, topçuların mevcudunun daha önce ikibin, kendi döneminde ise dört bin

⁴⁷⁴ Sermet Muhtar, *Müze-i Askeri*, II, 24.

⁴⁷⁵ Ayverdi, *Fatih Devri Mimarisi*, 24.

⁴⁷⁶ Mehmed Süreyya Bey, *Sicill-i Osmani*, IV, 781.

⁴⁷⁷ Robert Mantran, *XVI. Ve XVII. Yüzyıllarda İstanbul'da Gündelik Hayat*, 86.

⁴⁷⁸ d'Ohsson, VII, 362.

⁴⁷⁹ d'Ohsson, VII, 362, 363.

⁴⁸⁰ Aydüz, 104, 107.

⁴⁸¹ Goodwin, *The Janissaries*, 68.

kadar olduğunu beyan etmektedir.⁴⁸² Bu rakamın imparatorluğun bütün topçularını ifade ettiği düşünülürse, doğru olduğu kabul edilebilir.⁴⁸³

Topçu ocağı biri dökücüler, diğeri de topları kullananlar olmak üzere iki kısımdan meydana gelmekteydi.⁴⁸⁴ Dökücübaşı teknik personelin amiri, topçubaşı ise onun da üstünde olmak üzere Topçu Ocağı'nın ve Tophane-i Amire'nin yöneticisi idi. Topçu Ocağı efradının kuruluşundan itibaren zamanla arttığı ve buna bağlı olarak ta idârî kadroların çoğaldığını tarihi kayıtlar ortaya koymaktadır. İstanbul'da bulunan Tophane-i Amire, dökücübaşının idaresinde ve Topçu Ocağı'na dolayısıyla topçubaşına bağlı bir kurumdur. Buraya alınacak kişiler Topçu Ocağı'na gelen efrattan seçilirdi. Tophane-i Amire, Topçu Ocağı'ndan ayrı bir kadroya sahip olup, işleyişi tamamen ocaktan farklı idi. Topçu Ocağı ile Tophane-i Amire arasında zaman zaman personel aktarımı söz konusu olmaktaydı.⁴⁸⁵

“Yeniçeri ağasına hüküm ki,

Hâlâ Topçubaşı olan Sinan mektup gönderüp Tophâne-i âmirede üstad topçularda dökücü ve demirci ve neccar ve burgucu ve çarkçı şagirdleri kalmayup şakirt lâzım ve mühimdir deyû yeni gelen acemi oğlanlarından yüz nefer oğlanı şagirt için virilmesin arz itmeğin hâlâ yeni gelen acemi oğlanlarından Tophâne-i âmirede şagirt olmak için elli nefer oğlan virilmek emr idüp buyurdum ik vusul buldukda hâlâ yeni gelen acemi oğlanlarından Tophâne-i âmirede şagirt olmak için elli nefer oğlanı tâyin idüp viresin. Sene 986.⁴⁸⁶

Topçu Ocağı, Yaya Kapıkulu Ocaklarının üçüncü kısmını oluşturan bir teşkilat olup, ocağın 16 ve 18. ortalarını teşkil eder.⁴⁸⁷ Topçu Ocağı'na Acemi Ocağı'ndan asker

⁴⁸² Gelibolulu Mustafa Ali, *Künhü'l-Ahbar*, V, 93a.

⁴⁸³ Aydın, 104.

⁴⁸⁴ Gülersoy, “Son 400 yılda Tophane Senti”, 1638.

⁴⁸⁵ Aydın, 100.

⁴⁸⁶ BOA, MD, nr.35, s. 121. Ağustos 1587 tarihli hüküm. Tophaneye oğlan verilmesi hakkında.

⁴⁸⁷ Marsigli, 87; Abdulkadir Özcan, “*Osmanlı Askeri Teşkilatı*”, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi* (edt. E. İhsanoğlu), İstanbul 1993, 338-347.

alınır ve bunlara şakird denilirdi.⁴⁸⁸ Topçu Ocağı da, Yeniçeri Ocağı gibi ağa bölükleri ve cemaat ortaları olarak iki kısımdan müteşekkildir. Ağa bölükleri beş tane ve cemaat ortaları yetmişiki tane idi. Her orta ve bölükte bir çorbacı, bir odabaşı ve diğer küçük rütbeli kimseler bulunurdu.⁴⁸⁹ Topçu Ocağı efradının kuruluşundan itibaren zamanla çoğaldığı ve buna bağlı olarak da mevaciblerinin arttığı görülmektedir. Belirli aralıklarla ve ihtiyaç duyulduğu zaman yeni ilaveler olabilmekte, bu şekilde ocağın mevcudu zamanla artmakta olduğu gibi, vefat edenler ve taşra kalelerinde topçu olarak veya bir başka görevle sevk edilenler nedeniyle azalmalar da söz konusu idi.⁴⁹⁰ Buna rağmen İstanbul'daki Topçu Ocağı'nın sayısı, devletin büyümesi, savunma ihtiyaçlarının artmasına bağlı olarak yıldan yıla artış göstermekteydi. Buna bağlı olarak da yıllık mevaciblerinin orantılı olarak artış gösterdiğini müşahade etmekteyiz. Bu konuda ulaşabildiğimiz arşiv belgelerimizde bize yeteri kadar fikir verebilecek bilgilere ulaştığımız ifade edebiliriz.

XVI. Asırda Topçu Ocağı'nın mevcudunu örnek olarak incelediğimizde, ocağın genel mevcudu ve acemi oğlan ihtiyacı hususunda da bilgi vermiş olacağız. B bu yolla aynı zamanda ocağın nefer mevcudun artışını da takip etme imkanı bulabilmekteyiz. Halil İnalcık'ın Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemi ve takip eden zamanı ile ilgili olarak kaleme almış olduğu çalışmasındaki verilerden, M.1480 yılında topçular mevcudunun 100 civarında olduğu bilgisine ulaşmaktayız.⁴⁹¹ Yaklaşık çeyrek asır sonra, 1504 yılı mevcudunun ise 220 civarında olduğunu müşahade ediyoruz.⁴⁹² Yaklaşık iki katına varan bir artış gözlemekteyiz. 1512 yılına ait bir arşiv belgemizde, ocak efradının mevaciberi hakkında da bilgi sahibi olarak, Topçu Ocağı'nın mevcudunun 331 olduğunu öğrenmekteyiz.⁴⁹³ Aynı dönemdeki ocağın mevacib

⁴⁸⁸ M. Tayyib Gökbilgin, *Osmanlı Müesseseleri Teşkilatı ve Medeniyet Tarihine Genel Bir Bakış*, İstanbul 1977, 144.

⁴⁸⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, 563; Uzunçarşılı, *Kapıkulu*, II, 53; Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lügati*, 341; Paul Rycout, *The Psent State of the Ottoman Empire*, London, 1972, 200. Rycout ve Sertoğlu cemaat ortaları ile ilgili olarak farklı rakamlar zikretmektedirler.

⁴⁹⁰ Şevval 932-R. Evvel 933 (Ağustos 1526- Ocak 1527) arasındaki altı aylık dönemde, yirmibeş topçunun vefat ettiğini, otuzyedî adet topçunun da kale topçusu olarak görevlendirildiğini arşiv kaynağımızdan öğrenmekteyiz. MAD, nr. 23, s.25b-27b.

⁴⁹¹ Halil İnalcık, *The Ottoman Empire The Classical Age 1300-1600*, London 1973, 83.

⁴⁹² Barkan, *İstanbul Sarayları*, 345.

⁴⁹³ MAD, nr. 23, s. 1b-2a, 15b-16a.

tutarının ise yıllık 355.062 akçe olduğu ortaya çıkmaktadır. H.926/ M. 1520 yılında ocağın mevcudu dört yüz⁴⁹⁴ civarında gözükmektedir. Aynı dönemde yıllık mevacib tutarı ise 523.566 akçadır.⁴⁹⁵ Daha sonraki yıllarda düzenli olarak artmaya devam eden Topçu Ocağı mevcudunun, 1568 yılındaki mevcuduna baktığımızda binli rakamların üstüne çıktığını farkediyoruz. 1568 yılında ocağın mevcudu Uzunçarşılı ve İnalcık'ın verdiği bilgilere göre, 1200 civarındadır.⁴⁹⁶ Bu dönemde ocağın mevcudunun en fazla olduğu yıl olarak ise, 1598 yılında 2827 kişilik bir mevcuda ulaştığını görmekteyiz.⁴⁹⁷ Koçi Bey, ocağın 1609 yılındaki mevcudunu ise 1452 kişi olarak vermektedir.⁴⁹⁸

Topçu Ocağı'na yeni giren neferlere iki ile üç akça yevmiye verilirken⁴⁹⁹, diğerlerine ortalama günde yedi akça yevmiye verilmekteydi.⁵⁰⁰

Topçu Ocağı'nın kendine mahsus sarı kırmızı renklerden oluşan bir alemi bulunmakta idi. Kırmızı zemin üzerinde beyaz sim ile işlenmiş bir top, ağız tarafında üç gülle resmi de bulunan bu bayrağın kenarları sarı işlemeli idi.⁵⁰¹ Topçu Ocağı'nın III. Selim'e kadar 'tuğu' bulunmamaktaydı. III. Selim topçulara verdiği değeri göstermek için cebecilere olduğu gibi onlara da tuğ vererek onurlandırmıştı.⁵⁰²

Topçu Ocağı'na ve Tophane-i Amire'ye Acemi Ocağı'ndan efrad alınmaktaydı. Ancak acemi oğlanlarının buraya gelmeden önce izledikleri belli bir prosedür vardır.⁵⁰³ Önceleri devşirme olarak İstanbul'a getirilen devşirme oğlanları, yoklamadan geçirilir ve aralarında kanuna muhalif kimselerin olması durumunda sürünün tamamı, ocağa sevk edilmeden doğrudan Tophane-i Amire'ye veyahut

⁴⁹⁴ MAD, nr. 23, 3b-4a, 29b-30a.

⁴⁹⁵ MAD, nr. 23, 8b.

⁴⁹⁶ Uzunçarşılı, *Kapıkulu*, II, 70; İnalcık, *The Ottoman Empire*, 83; Gyula Kaldy-Nagy, "The First Centuries of the Ottoman Military Organization", *AOASH*, 31, Budapest 1977, 169.

⁴⁹⁷ MAD, nr. 136.

⁴⁹⁸ *Koçi Bey Risalesi*, 52.

⁴⁹⁹ KK, nr. 236, s. 76, 95; KK, nr. 242, s. 110.

⁵⁰⁰ Aydın, 106.

⁵⁰¹ Uzunçarşılı, *Kapıkulu*, II, 57; Feriha Kökmen, *Tophane-i Amire Müessesesi*, (XV. Asırdan XVII. Asra Kadar), Basılmamış Bitirme Tezi. 1963, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, 9-10.

⁵⁰² Aydın, 106.

⁵⁰³ Uzunçarşılı, *Kapıkulu*, I, 138.

Cebahane-i Amire'ye verilirdi.⁵⁰⁴ Türk çiftçilerine verilen devşirmeler ise, eğitimlerini tamamladıktan sonra hükümdarın emri ve Divân-ı Hümâyûn'un verdiği karar gereğince cebeci ve Topçu Ocaklarına, talep üzerine veya talepleri olmadan tevzi edilirdi.⁵⁰⁵ Tophane-i Amire hizmetine verilecek acemiler 'iri yapılı ve kuvvetli' efrat arasından seçilirdi.⁵⁰⁶ Topçu Ocağı'na ve Tophane-i Amire'ye Acemi Ocağı'ndan "oğlan" alınacağı zaman dökücübaşı ve diğer görevliler topçubaşıya arz yazardı. Topçubaşı da, 'kanun-u kadim' üzere İstanbul'a devşirme oğlanları geldiği zamanlarda, Divân-ı Hümâyûn'a bir arz tezkiresi ile müracaat eder, top imali ve atış kısmında ihtiyaç duyulan acemi oğlanı sayısını belirtirdi.⁵⁰⁷ Divan'da durum görüşülerek uygun görülen miktarda neferin kendisine teslim edilmesi hususunda yeniçeri ağasına talimat verilirdi.⁵⁰⁸

"İslâmbol'a gelüp cümlesin birer ocağı defter ile tevzi idüp her ocakda ve hanedanlarda ilm-i kemal-i ma'rifet tahsil idüp ba'dehu Türk üstüne yarımşar akça ve yarım çuka yıllık ile acemi oğlanları yazup, güzidesin tophane ve cebahane ve bostancı ocağına verilir. Zira ağır padişah hizmetleridir."⁵⁰⁹

Acemi Ocağı'ndan ve ona bağlı işlerden sorumlu olması sebebiyle Ağa'ya yazılan hükümde, ocağa verilecek kişilerin, acemilerin hangi kısmından verileceği, miktarları ve özellikleri açıkça belirtilirdi.⁵¹⁰ Arşiv kaynağımızda da görüldüğü üzere, Tophane-i Amire'de hizmet edecek olan acemi oğlanlarının nasıl olmaları, hangi özellikleri haiz bulunmaları gerektiği hususu zikredilmektedir.⁵¹¹

⁵⁰⁴ Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri*, IX, 144-145; Uzunçarşılı, *Kapıkulu*, I, 25.

⁵⁰⁵ 20 nefer acemi oğlanının Tophane'ye şakird olarak verilmesine dair yazılan ruus kaydı: KK, nr. 209, s.114, 7 L 957 (20 Ekim 1550).

⁵⁰⁶ Uzunçarşılı, *Kapıkulu*, I, 57.

⁵⁰⁷ *Topçular Katibi*, 325.

⁵⁰⁸ Türk üzerinde olan oğlanlardan yirmibeşer nefer acemi oğlanını topçulara şagirt olmak üzere Topçubaşı Piri'ye vermesi için Yeniçeriler Ağası'na yazılan hüküm: MD, nr. 6, s. 186/486, 23 RA 972 (30 Ekim 1564). Topçubaşının talebi üzerine, kendisine "Türk üzerinde olan acemi oğlanlarından şagird olmayup Tophane'de hizmete kadir görü yetişmiş iri oğlanlardan yüz nefer oğlanın" verilmesine dair Yeniçeri Ağası'na yazılan bir hüküm: MD, nr. 10, s. 80/125, 28 B 979 '17 Aralık 1571)

⁵⁰⁹ *Seyhatname*, V, 195b.

⁵¹⁰ Mücteba İlgürel, "Acemi Oğlanı", *DİA*, I, 324

⁵¹¹ MD, nr. 10, s. 80/125, 28 B 979 (17 Aralık 1571).

“Yeniçeri Ağasına hüküm ki,

Hâliyât topçubaşı dergâh-ı muâllâma mektup gönderüp Tophânede istihdam için acemi oğlanlarından lâzım olduğun bildirmeğin Türk üzerinde olan acemi oğlanlarından yüz nefer acemi oğlanı virilmesini emr idüp buyurdum ki, vusûl buldukda, bî tevakkuf Türk üzerinde olan acemi oğlanlarından sagîr olmayup Tophâne hizmetine kâdir girû yetişmiş iri oğlanlardan yüz nefer oğlanı intihâb idüp teslim idesin ki, Tophânede istihdâm oluna. Ve topçulara nişân komak için bir tâlimhâne lâzım imiş, Şehremînin getirdüp hususu mezbûru müşâveret idüp dâhi vech-ü münâsip görülen mahalde mezbûrlar için bir tâlimhân bina ittirüp Topçubaşına tenbih eylesin ki, topçulara nişan atmağı tâlim ve terğib idüp ol bâbda ihmâl ve müsâhele eylemeye. Bu hususlar mühimmâtandır, tedârikinde dakika fevt itmeyesin. Sene 979 Receb.⁵¹²

Gerek Topçu Ocağı'na gerekse Tophane-i Amire'ye alınan acemi oğlanları ortalama iki akça yevmiye ile 'şakird' olarak deftere kayd edilirdi.⁵¹³ Tophane-i Amire'ye gelen acemi oğlanları ihtiyaç duyulan birimlere dağıtılır ve buralarda öncelikle basit işlerin görülmesinde çalıştırılırdı. Acemi oğlanlarının en çok istihdam edildiği alanların başında, Tophane-i Amire'ye başta İzniçmid (İzmit) olmak üzere çeşitli yerlerden çam ve palamut odunu ile muhtelif türde ahşabın temini işleri geldiği, arşiv belgelerimizden açıkça müşahade edebilmekteyiz.⁵¹⁴ Basit işlerde yetiştikten vve zamanla ihtisas sahibi olmaları ve sanat öğrenmeleri gereken aşamaya geldikleri zaman, bu gayeye matuf olarak yetiştirilmeleri ve iş verilmeleri döneme gelmiş olurdu. Tdpçubaşı Sinan Ağa'nın yüz nefer acemi oğlanı talep etmesi üzerine, yeni gelen acemi oğlanlarından elli neferini Tophane-i Amire'de dökücü, neccar, burgucu ve çarkçı şakirdi olmak üzere vermesine dair Yeniçeri Ağası'na yazılan hüküm de bu duruma işaret eden arşiv belgelerimizdendir.⁵¹⁵ 1587 yılında da Tophane-i Amire'ye yüz nefer

⁵¹² BOA, MD, nr.10, s. 81. 1571 tarihli hüküm

⁵¹³ Uzunçarşılı, Kapıkulu, II, 37.

⁵¹⁴ KK, nr.4726, s. 11, 20, 45, 51; D. BŞM, nr. 9, s. 6; D. BŞM. TPH. Dosya1, gömlek 1, s. 5; D. BŞM, dŭsya 7531, gömlek 1, s.3.

⁵¹⁵ MD, nr. 35, s. 121/311, 3 C 986 (6 Ağustos 1578).

acemi oğlanı verilmiştir.⁵¹⁶ Ocak içinde başarılı olanlar bulundukları bölükte zamanla ya terfi ederler, ya süvari bölüklerine veya tımara çıkarlardı.⁵¹⁷

Tophane-i Amire’de sanat öğrenen acemi oğlanları dökümhanede kalıp sanatlarında üstad olabildikleri gibi, terfi edebilme imkanına da sahiptiler. Ayrıca, gerektiğinde taşrada ihtiyaç duyulan yerlere de gönderilirlerdi.⁵¹⁸ Zira Tophane-i Amire, Osmanlı Devleti’nin en büyük top üretim merkezi idi ve aynı zamanda top dökümü ve kullanımını bilen topçuları yetiştirme mevzuunda da bir nevi ‘okul’ veya uygulamalı bir ‘eğitim merkezi’ konumundaydı.⁵¹⁹

Topçular Katibi Abdulkadir Efendi, Tophane-i Amire’ye gelen çırakların itibar edip dökümhaneyi bekleyerek üstad dökücüler ve sanatta kamil kişiler olduklarını ifade ettikten sonra kendi zamanında artık Tophane’ye itibar ve rağbet kalmadığını, dolayısıyla kalelerde topçu neferlerinin yetersiz ve ehliyetsiz kişiler olmaları sebebiyle topların battal ve amel-i mande kaldıklarını, ayrıca eskiden topçuluk ilminde mahir olmayanlara kalelerde topçubaşılık verilmediğini, topların zayi olup gittiklerini üzülen zikretmektedir.⁵²⁰

Tophane-i Amire’nin, devşirmeler veya muhtedi olsun olmasın, Avrupa asıllı esir veya hür top dökücülerinin katılımları ile sürekli yenilenen kadrosu sebebiyle Osmanlıların, Avrupa’da yeni gelişen teknolojileri takip etmelerine imkan tanımakta veya geliştirilen yeni usullerin ülkenin değişik yerlerine ulaşmasını temin etmekteydi.⁵²¹ Osmanlıların bu şekilde davranmalarının sebebi, genellikle Avrupa ve Balkan milletlerinden gelen muhtediler veya esirler vasıtasıyla, batıda yeni gelişen askerî silah teknolojilerini, Tophane-i Amire vasıtasıyla ülkeye aktarmak olmalıdır. Bu şekilde

⁵¹⁶ Godfrey Goodwin, *The Janissaries*, 39.

⁵¹⁷ Aydı, 101.

⁵¹⁸ Topçular Katibi, 325; Barkan, *Süleymaniye*, I, 110-111.

⁵¹⁹ Aydı, 102.

⁵²⁰ Topçular Katibi, 325.

⁵²¹ Aydı, 102. İhtida eden kişilerin Topçu Ocağı veya Tophane-i Amire’de boşalan gediklere tayin edildiklerine dair Ruus Defterlerinde pek çok kayıt bulunmaktadır. Mesela yeni müslüman olmuş Hasan b. Abdullah’ın Top Arabacıları Ocağı’na alınmasına dair ruus için bakınız: KK, nr. 226, s. 279, sen 981 (1574); Sefere gelmeyen altı adet topçu neferinin yerine beş yeni müslüman olmuş altı topçunun tayini hakkındaki ruus: KK, nr. 248, s. 29.

transfer edilen yetişmiş insan unsurunu da, bir anlamda, farklı bir devşirme usulü olarak değerlendirebilmemiz imkan dahilindedir. Aynı anda iki hususun transferi yapılmış olmaktadır. Bir yandan yetişmiş, kalifiye insan devşirilirken, diğer yandan onunla birlikte, bulunduğu bölgedeki teknolojik gelişme ve bilgi transferi gerçekleştirilmiş olmaktadır. Nitekim Alman asıllı seyyah, Dernschwam, hatıratında, Türklerin ateşli silahlar konusunda tecrübe ve bilgi sahibi kimseleri Tophane hizmetine aldıklarını ve hatta bu hususta onları çalışmaya teşvik ettiklerini ifade etmektedir.⁵²²

Tophane-i Amire'ye acemi oğlanı olarak gelen neferlerin kısa sürede yetiştirilip, sanata vakıf olmaları ve gelen talepler üzerine taşra görevlerine gönderilmeleri sebebiyle, dökümhanede sık sık acemi oğlanı ihtiyacı doğmakta olduğu görülür. Nitekim, 979 (1571) yılında Topçubaşı Piri Ağa, yeniçeri ağasından yüz nefer acemi oğlanı talep ettiği halde, 986 (1578) yılında Topçubaşı Sinan Ağa da dökücü, burgucu vesair sanatlarda şakird ihtiyacı olduğunu beyan ederek, yine yüz nefer acemi oğlanı istemiştir.⁵²³

Seferlerde ve kalelerde, top atmasını çok iyi bilmeleri ve dolayısıyla onları hatalı kullanıp çatlatmamaları sebebiyle, Tophane-i Amire'de yetişen topçular tercih edilirdi.⁵²⁴

Kapıkulu askerlerinin evlenmelerine müsaade edilmesiyle birlikte Topçu Ocağı'na acemi oğlanları yanında kuloğlu denilen topçu çocukları da ocaklara kaydedilmeye başlanmıştır.⁵²⁵ Nitekim Şevval 978 (Şubat 1571) tarihinde Topçu Ocağı'na alınan neferlerden otuzdördü, Tophane-i Amire emektar kuloğulları olduğundan, yirmisi ikişer akça, ondördü ise birer buçuk akça ile topçular zümresine dahil edilmişlerdir.⁵²⁶

Tophane-i Amire'de dökülen ya da muhtelif yerlerde bulunan topların arabalarının yapıldığı Top Arabacıları Ocağı'nda Kapıkulu Ocaklarının yaya

⁵²² Dernschwam, *İstanbul ve Anadolu'ya Seyhat Günlüğü*, 167, 192.

⁵²³ MD, nr. 10, s. 80/125, 28 B 979 (17 Aralık 1571); MD, nr. 35, s. 121/311, 2 C 986 (6 Ağustos 1578).

⁵²⁴ Topçular Katibi, 325.

⁵²⁵ İlgürel, *DİA*, I, 324; Uzunçarşılı, *Kapıkulu*, II, 37; Uzunçarşılı, "*Acemi Oğlanı*", *İA*, I, 117.

⁵²⁶ D. PYM, nr. 35118, s. 7; D. BŞM., TPH, dosya 1, gömlek 1, s.7.

kısımındandır.⁵²⁷ Özellik büyük topların taşınması maksadıyla kurulan Top Arabacıları Ocağı'nın görevi, daha sonraları bütün topların taşınmaları işine tahvil edilmişti. Ocağın kurulup Top Arabacıbaşılığın ihdasına kadar bu ocağın işlerini topçubaşı yürütürdü.⁵²⁸ Bu ocağın eleman ihtiyacı da acemi oğlanlarından karşılanmakta idi. Bir başka ifade ile, devşirmelerin istihdam edildiği yerlerden biri de, Topçu Ocağı'nın alt birimi olarak, Top Arabacıları Ocağı idi. 4 ZA 986 (4 Ocak 1579) tarihinde, Yeniçeri Ağasına yazılan bir hükümde, acemi ocağına kayıtlı oğlanlardan elli neferi, top arabacıları ocağına yazmak üzere vermesi emrolunmuştur.⁵²⁹ Diğer alanlarda olduğu gibi, Topçu Ocağı'nda da, normal yoldan, kanun-u kadim üzere, acemi ocağından ya da diğer ocaklardan yatay görevlendirme ile eleman alınması gerekirken, ocak mensuplarının evlatları arasından kul kardeşi namıyla nefer alınması söz konusu olmuştu.⁵³⁰ Bu, normal nizamın bozulması, devşirme sisteminin aksamaya anlamına geliyordu.

4.1.3. Askerî Gemilerde

I.Murat zamanında harb esirlerinin iptida at gemilerinde –süvari askerlerini hayvanlarıyla nakle mahsus gemiler- birer akçe gündelik ile çalıştırılmaları ve beş, on yıl bu gemilerde hizmet eyledikten sonra iki akçe yevmiye ile Yeniçeri olmaları karar altına alındı.⁵³¹

Bahriye azabları 'devşirme' usuliyle toplanılan Hristiyan çocuklarından yetiştirilirdi. Eski harp gemilerinde kullanılan askere verilen unvandı. Devşirmeler ayrıldıkları sırada bahriyede kullanılmaları münasip görülenler ilk zamanlarda Osmanlıların birinci tersanesi olan Gelibolu'ya gönderilir, oradaki kışlada talim ve

⁵²⁷ Uzunçarşılı, *Kapıkulu*, II, 97.

⁵²⁸ Ahmed Refik, *Onuncu Asr-ı Hicri'de İstanbul Hayatı*, (haz. A. Uysal), İstanbul 1987, 10. vd. ; Aydıöz, 108.

⁵²⁹ “Yeniçeri Ağasına hüküm ki, Müceddeden top arabacıları yazılmak için arabacılar ağasına hükm-ü şerifim gönderilmegin torbada olan Acemi oğlanlarından elli nefer oğlan virilmek emridüp buyurdum ki vardıkta emrim üzere torbada olan Acemi oğlanlarının yarar ve tûvana olup hizmete kadir olanlarından elli nefer Acemi oğlan yazup defter eyleyüp gönderesin. 986 ZA 4. (MD. Nr. 36, s.29)

⁵³⁰ Uzunçarşılı, *Kapıkulu*, II, 97-98.

⁵³¹ Uzunçarşılı, *Kapıkulu*, I, 5.

terbiye edilirdi. ...İstanbul'un fethinden sonra bahriye işlerine fazla ehemmiyet verildi ve halen de 'Azabkapısı' adını taşıyan mevkiye bunlar için büyük bir kışla yaptırıldı.⁵³²

Mudanya ile İstanbul arasında işleyen buz kayıklarında, Dil iskelesi ve Üsküdar'la İstanbul arasında asker nakleden at gemilerinde de hizmetleri vardı.⁵³³

“Yeniçeri Ağasına hüküm ki,

Hâliyâ bu sene-i mübârekede deryâyâ ihraç olunan Donanmay-ı Hümayunum mühimmi için dört yüz nefer ulufeli acemi oğlanları yarar ve emekdar olanlarından dört yüz nefer çıkmak emr idüp buyurdum ki, vusul buldukda emrim üzre ulûfeli olan acemi oğlanlarının yarar ve emekdarlarından kadîmden olugeldiği üzre dört yüz nefer Donanmay-ı Hümayunum mühimmi için oğlan kapuya ihraç eyleyüp südde-i saâdetime gönderesin. Sene 993.⁵³⁴

4.1.4. Nakliye Gemilerinde

Acemi Çorbacıları gerek kendilerine verilen gemilerde ve gerek diğer hizmetlerde bölüklerinin acemilerini istihdam ederlerdi. Acemilerin hizmet ettikleri at gemileriyle odun gemilerinin miktarı on altıncı asırda yetmiş iki iken on yedinci asır başlarında on ikiye kadar inmişti.⁵³⁵

Yeniçeri Ağasının İzmit'e gidip gelen odun gemilerinde de onar, on beşer Acemi Oğlanı hizmet ederdi; Ağa kapısındaki nalbantlık, saraçlık, berberlik ve saire gibi yerlerde Acemiler bulunup sanat öğrenirler, bazıları da kol gezerken Ağanın falakasını taşımak ve saire suretiyle beraberinde bulunurlardı.⁵³⁶

“Yeniçeri Ağasına hüküm ki,

⁵³² Pakalın, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I, 147-148.

⁵³³ Uzunçarşılı, *Kapıkulu*, I,40.

⁵³⁴ BOA, MD, nr.58, s. 50, 181. 1585 tarihli hüküm

⁵³⁵ Uzunçarşılı, *Kapıkulu*, I,41.

⁵³⁶ Eyyubi Kanunnamesi, 46.

Hâlâ Hassa odun getüren gemi hizmetinde olan ulûfelü acemi oğlanlarından bin iki yüz elli iki oğlanın yerleri mahlûl olmağla odun gemilerinin nicesi boş kalub, yerlerine acemi oğlanı yazılmak lâzım idüğün ilâm eylediğün ecilden yediyüz oğlan yazılmak emr idüp buyurdum ki, vusul buldukda Türk üzerinde olan acemi oğlanlarının eski ve tuvânâ hizmete kâdirlerinden emrim mucibince yedi yüz mikdârı oğlanı olugelen adet ve kanun üzre ulûfeye yazup boş olan odun gemilerine tevzî eyleyüp, istihdam ittirüp, yazılan oğlanların defterlerinin bir suretini mükâbeleye gönderesin. Sene 991.⁵³⁷

Acemilerin nakliye gemilerinin kalafat hizmetlerinde kullanıldıklarını da görüyoruz. Bunların bulundukları yer, Galata tarafındaki Kurşunlu Mahzen ile Kürekçiler Kapısı'nda idi. Burada mahzenlerin muhafazaları da bu Acemilere aitti ve orada odaları vardı. Kalafatçıların mevcudu beş, altı yüz kadardı.⁵³⁸

Mudanya ile İstanbul arasında işleyen buz kayıklarında, Dil iskelesi ve Üsküdar'la İstanbul arasında asker nakleden at gemilerinde de hizmetleri vardı.⁵³⁹

Murat Bey zamanında harb esirlerinin iptida at gemilerinde –süvari askerlerini hayvanlarıyla nakle mahsus gemiler- birer akçe gündelik ile çalıştırılmaları ve beş, on yıl bu gemilerde hizmet eyledikten sonra iki akçe yevmiye ile Yeniçeri olmaları karar altına alındı.⁵⁴⁰

Gelibolu Acemi Ocağı mevcudu dört yüz kadardı; daha sonraları bu miktar beş yüze çıkarılmıştı. Bu ocak acemileri mütemadi surette Rumeli ile Anadolu arasında işleyip hükümete ait her türlü nakliyat yapan gemilerde hizmet ederlerdi.⁵⁴¹

Acemilerin bir kısmı da gemilerin kalafat işlerinde istihdam edilirdi. Yeniçeri ağasının odun gemilerinde de acemi oğlanları hizmet görürlerdi.⁵⁴²

⁵³⁷ BOA, MD, nr.49, s. 132. 1583 tarihli hüküm.

⁵³⁸ Eyyubi Kanunnamesi, 46.

⁵³⁹ Uzunçarşılı, Kapıkulu, I,40.

⁵⁴⁰ Uzunçarşılı, Kapıkulu, I,5.

⁵⁴¹ Uzunçarşılı, Kapıkulu, I,35.

⁵⁴² İlğürel, "Acemi Oğlanı", 235.

Bundan dolayı her odadan lüzumu kadar Acemi Oğlanı, imalathanelerle miri gemilerde, odun ambarında, hassa odalarında, taşrada Sultan hanımlar dairelerinde ve sair yerlerde hizmet görürlerdi. Saray, cami, çeşme, köprü, hastane, medrese ve saire gibi hükümdar ve hanedana ait yaptırılan binalarla Yeniçeri Ağası ve vezirlerin inşaatında ve Yeniçeri Ağasıyla, Yeniçeri Katibi ve Kul Kethüdasının gemilerinde de bunlar hizmet ederlerdi.⁵⁴³

4.1.5. Tersânede

Osmanlı askerî teşkilatı içinde yer alan deniz kuvvetleri grubunda, Osmanlı donanması gemilerinin inşa edildiği tersane-i âmirede de devşirmeler istihdam olunmaktaydılar. Bununla ilgili zikredeceğimiz arşiv belgesi bu duruma işaret etmektedir. Burada dikkatimizi çeken bir husus, görevlendirilen devşirme oğlan sayısıdır. Bir anda üç yüz kişinin sevk edilmesi genel devşirme istihdam alanları göz önüne alındığında oldukça ciddi bir sayıdır. Türk üzerinde bulunan oğlanlardan yapılan görevlendirme de ayrıca dikkat edilmesi gereken bir ayrıntıdır.

“Yeniçeri Ağasına hüküm ki,

Tersâne-i âmiremde binâ olunmak fermân olunan gemiler ale't-tâ'cül irişmek mühimmâttan olmağın acemi oğlanların arasında ne kadar dülgerlik ve kalafatçılık sanatını bilür ve sâir tersâneye müteâllik sanat bilür oğlan var ise tersâne-i âmireme gönderüp işletmek emr idüp buyurdum ki, vusul te'hir eylemeyüp emrim üzre acemi oğlanların arasında eğer dülgerlik ve eğer kalafatçılık ve eğer sâir tersâneye müteâllik sanat bilür ne kadar acemi oğlanı var ise, tersâne-i âmireme gönderesin ki, varıp anda işleyüp gemileri müaccelen iriştirmek bâbında sâyü ihtimâm oluna. Ve ne kadar acemi oğlanı gönderilürse ale'l esâmi defter eyleyüp südde-i saâdetime gönderesin ki, maslahat itmâme iriştik de, hallerine göre riâyet oluna. Sene 978.⁵⁴⁴

“Yeniçeri Ağasına hüküm ki,

⁵⁴³ Uzunçarşılı, *Kapıkulu*, I,40.

⁵⁴⁴ BOA, MD, nr.10, s. 235. 1571 tarihli hüküm. İnebahtı mağlubiyeti üzerine yapılacak donanmaya sanatkâr acemi oğlanlarından efrad verilmesi hakkında yeniçeri ağasına yazılan hüküm.

Hâliyâ binâ olunan dört pâre hassa gemiye⁵⁴⁵ üçyüz nefer oğlan lâzım olmağın Türk üzerinde olan ulûfesiz oğlanlardan üçyüz nefer oğlan yazılıp, virilmesini emr idüp buyurdum ki, emrim üzre Türk üzerinde olan oğlanların eskilerinden ve yararlarından üçyüz nefer acemi oğlan ulûfeye yazup dâhi zikrolunan gemilere tevzî eylesin. 976 Rebiülevvel.”⁵⁴⁶

“Yeniçeri Ağasına hüküm ki,

Hâliyâ bu sene-i mübârekede deryâya ihraç olunan **Donanmay-ı Hümâyûn** mühimmi için dört yüz nefer ulufeli acemi oğlanları yarar ve emekdar olanlarından dört yüz nefer çıkmak emr idüp buyurdum ki, vusul buldukda emrim üzre ulûfeli olan acemi oğlanlarının yarar ve emekdarlarından kadîmden olugeldiği üzre dört yüz nefer Donanmay-ı Hümâyûn mühimmi için oğlan kapuya ihraç eyleyüp südde-i saâdetime gönderesin. Sene 993.”⁵⁴⁷

Acemilerin nakliye gemilerinin kalafat hizmetlerinde kullanıldıklarını da görüyoruz. Bunların bulundukları yer, Galata tarafındaki Kurşunlu Mahzen ile Kürekçiler Kapısı’nda idi. Burada mahzenlerin muhafazaları da bu Acemilere aitti ve orada odaları vardı. Kalafatçıların mevcudu beş, altı yüz kadardı.⁵⁴⁸

4.2. Sosyal Alanda İstihdamları

4.2.1. Bahçe İşlerinde

Bostancı ocağının görev alanlarında istihdam edilen hüküm sureti bu durumu belgelemektedir. Bu belgede dikkatimizi çeken önemli bir bilgi de, bostancıbaşı emrine verilecek acemi oğlanların, devşirmeden sonra doğrudan görevlendirilmeleridir. Bu durumun nedeni herhalde, devşirmenin Anadolu’dan yapılmış olması dolayısıyla,

⁵⁴⁵ Hassa Gemi: Saraya ve divana odun, kereste, kar, taş vs. Levâzımatı İzmit ve Mudanya’dan nakleden ve Üsküdar-Beşiktaş ve Gelibolu-Çardak arasında işleyen ve nakliyatta kullanılan gemilerdir.

⁵⁴⁶ BOA, MD, nr.7, s. 789. 1568 tarihli hüküm.

⁵⁴⁷ BOA, MD, nr.58, s. 50, 181. 1585 tarihli hüküm

⁵⁴⁸ Eyyubi Kanunnamesi, 46.

bunların Türk yanında yetişmelerine ihtiyaç hissedilmemiş olması, görevlendirildikleri yerde yetiştirme ile ilgili eksikliklerinin tamamlanabileceği bir yer olmasından dolayı olsa gerektir diye düşünebiliriz:

“Yeniçeri Ağasına hüküm ki,

Edirne’de bostancılarım başı olan Hızır zîde mecdühû südde-i saâdetime mektup gönderüp mahmiye-i mezbûrede vâki olan **bağçe-i âmiremde hizmet iden bostancıların bazı fevt olup yetmiş iki nefer olan eksük olup hâliya hizmet zamanı olmağın bostancıya ihtiyaç vardır** deyu bildirmeğın vilâyet-i A nadolu’dan h âliya **cem’** olunan oğlanların acemilerinden yetmiş iki nefer tâyin olunup virilmesin emr idüp buyurdum ki, vusul buldukda emrim üzre hâliya vilâyet-i Anadolu’dan cem’ olunan oğlanların acemilerinden zikrolunan bağçe-i âmirem hizmeti için yetmiş iki nefer oğlan tâyin idüp ve tâyin olunan oğlanları defter idüp defteriyle mişârünileyh bostancılarım başına irsâl eyleyesin. Sene 975 Ramazan /1568 Mart.⁵⁴⁹

Yine bu alanda istihdam edilen devşirmelerle ilgili bir diğer arşiv belgemizi sunuyoruz. Bu belgede, belirtilen “bahçe işlerine kadir olan” ifadesinden anlaşıldığı gibi, bu alanda yapılacak istihdamlarda, daha çok fiziken büyük ve yapılı, güçlü kuvvetli olanlar istihdam edilmektedir.

“Yeniçeri Ağasına hüküm ki,

Hâliyâ Edirne bağçesine oğlan lâzım olmağın bilfiil İslâma gelen oğlanlardan otuz nefer oğlan virilmek emr idüp buyurdum ki, vardıkda hâlâ İslâma gelen oğlanların yarar olup **bağçe hizmetine kâdir olanlardan** otuz nefer oğlan yazıp, deftere yazdırasın. Sene 990 Cemaziyelevvel 23.”⁵⁵⁰

Bostancı Ocağı: Acemi oğlanlardan üç beş bin kişi İstanbul ve Edirne Saray-ı Hümayunları ile Üsküdar ve Davut Paşa ve Boğaziçi’ndeki sultanın bahçelerinde bostancılık hizmetini ve daire-i hümayunun kayıkçılık işini görürlerdi. Bunlar git gide

⁵⁴⁹ BOA, MD, nr.7, s. 336. 1568 Mart tarihli hüküm.

⁵⁵⁰ BOA, MD, nr.47, s. 155. M. 1582 tarihli hüküm.

asker ocağı şeklini alıp, bostancıbaşılar Boğaziçi'nin, saray ve padişahın bahçeleri çevrelerinin güvenlik işlerine bakma imtiyazını haiz oldular.⁵⁵¹

“Yeniçeri Ağasına hüküm ki,

Mahsûra-i Edirne'de Bostancılarımbaşî olan Hızır mektup gönderüp mahmiye-i mezbûrede Hassa bostanlarda hizmet iden bostan oğlanlarının gönderilen mevâcib defteri mûcibince dörtyüz altmış yedi nefer oğlanın bilfiil girihte ve mütevveffâdan altmış yedi nefer oğlan noksan üze olup hizmet zamanı olmağla oğlana ihtiyaç olduğun bildirmeğin zikrolunan altmış yedi nefer yerine ulufelü acemi oğlanlarında gönderilmek emr idüp buyurdum ki, vardıkda emrim üze torbada⁵⁵² olan ulufelü acemi oğlanlarından yarar tûvânâ hizmete kadir altmış yedi nefer oğlanı mahmiye-i mezkûreye gönderüp müşârûnileyhe teslim idesin. Sene 985 sefer.⁵⁵³

İçlerinden kuvvetli olanları ihtiyaca göre Bostancı Ocağı'na ayrılırlardı. Acemi Ocağına alınacakların kayıtlarına Ağa kethüdası, bostana ve bahçelere verilecek olanlarına da Bostancıbaşı nezaret ederdi.⁵⁵⁴

“Yeniçeri Ağasına hüküm ki,

Edirne **Bostancıbaşısı** mektup gönderüp **Edirne'de olan bağçeler oğlanlarının** bazı vefat idüp, bazı kaçmağla elli dört nefer oğlan eksik olup, hâlâ suların tuğyânı olmağla acemi oğlanı virmek lâzımdır deyû bildirmeğin buyurdum ki, vardık da zikrolunan bağçeler için Türk üzerinde olan oğlanların eski ve yarar olanlarından kanunları üze, elli dört nefer oğlan yazup deftere kaydettirüp irsâl eylesesin. Sene 980.⁵⁵⁵

⁵⁵¹ Mustafa Nuri Paşa, *Netayic'ül-Vukuat*, I, 149,

⁵⁵² **Torba**: Eskiden muamelesi biten kağıt ve dosyaların konulmasına mahsus torbalar verilen addır. Bezden yapılan bu torbalara işi biten kağıtlar aylık olarak konulur, her torbanın üzerine hangi aya ait olduğu yazılırdı. Sene sonunda torbalar sandıklara konularak arşiv vazifesini gören depolarda saklanırdı. Muamelede bulunan kağıtlar tetkik olunmak üzere torbalarla daire amirlerinin evlerine gönderilir, onlar tarafından tetkik ve lazım gelenler imza edildikten sonra geri gönderilirdi.

Askerî alanda kullanımı: Devşirme suretiyle alınan acemi oğlanların yeniçeri katibi tarafından deftere geçirilmek üzere divan katibinin yazıp Yeniçeri Ağası'nın mühürlediği kağıda verilen addır. Pakalın, III, 571.

⁵⁵³ BOA, MD, nr.30, s. 108. Nisan 1577 tarihli hüküm

⁵⁵⁴ Uzunçarşılı, *Kapıkulu*, I,38.

⁵⁵⁵ BOA, MD, nr.21, s. 146. 1572 tarihli hüküm. Bostan ve bahçelere oğlan verilmesi hakkında.

“Yeniçeri Ağasına hüküm ki,

Hâlâ bağçe-i âmirem hizmeti için müceddeden yüzelli nefer acemi oğlanı yazılmak emr idüp buyurdum ki, vardıkda Türk üzerinde olan acemi oğlanlarının eskilerinden emrim üzre, bağçe-i âmirem hizmeti müceddeden yüzelli nefer acemi oğlanı yazup defteriyle Hassa bostancılarım başı olan Ali’ye teslim edesin. Sene 986.⁵⁵⁶

4.2.2. İtfâiye Hizmetinde

İstanbul’un yangınlarına müdahale görevi Yeniçeri Ocağı’nın görev alanında ve acemi oğlanları tarafından yerine getirilen bir görevdi. Tulumbacılar olarak şöhret bulan itfaiye muvazzafları mezkur acemi oğlanlarıdır. Özellikle zamanın mimari durumu ve yapı malzemeleri dikkate alındığında, ahşap ağırlıklı yapı malzemelerinin kullanıldığı, kullanılan aydınlatma vasıtaları nedeniyle, her an yangın tehlikesinin mümkün olduğu bir yerde, bu hizmet oldukça büyük bir sorumluluğu yerine getirmek anlamına gelmekteydi.

İstanbul’un binaları ahşap, birbirine bitişik, kat kat, yüksek ve sokakları gayet dar olduğundan bir yerde yangın çıktığında, yakın ya da uzak bütün şehir ahalisini korku ve endişe kaplardı. Ateşin çıktığı yerin etrafında bulunan ev ve dükkanları yıkmaksızın yangını söndürmek mümkün olmazdı. Tulumbacılar icad edilip, bununla görevli neferler tertip olunduğu zamandan beri nice yangınlar çıktığı yerde söndürüldü. Yaşlı, genç, fakir, zengin tulumbacıların icadına şükretmektedir.⁵⁵⁷

Bazan İstanbul’da vukua gelen yangınlarda hizmetleri görülen acemilerin eskilerinden kapıya çıkarılmaları da kanundu. Eğer hizmet eden aceminin kıdemi yoksa yevmiyesine zam veya ikramiye ile taltif edilirdi.⁵⁵⁸

Yeniçeriler 1132/1720 senesine kadar İstanbul’da yangın çıktığı zaman Şehremini tarafından tedarik edilerek yeniçeri odalarında duran kanca, balta, su kovası

⁵⁵⁶ BOA, MD, nr.34, s. 297. 1578 tarihli hüküm

⁵⁵⁷ Koçu, 41.

⁵⁵⁸ BOA, MD, nr. 27, s. 315.

vb. itfa aletleri ile yangın söndürürlerdi; icabında yeniçerilere acemi ocağı efradı da yardım ederlerdi. Yangın söndüren yeniçerilerle acemilerin gayretlerine mükafaat olarak kendilerine ikramiye verilir ve içlerinden pek ziyade hizmeti görülenler de terfi ettirilirdi.⁵⁵⁹

1720 senesinde, Fransız muhtedilerinden, yangın tulumbalarının ilk nümunesini yapan Davud Gerçek'in nezareti altında acemi ocağına yamak olmak üzere ayrıca Dergah-ı Ali Tulumbacı Ocağı ildas edildi. Ocağın mevcudu ilk kurulduğunda altmış civarında iken, ihtiyaca binaen genişletilerek 1804 senesinde 530 kişiye kadar çıkmıştı.⁵⁶⁰

Tulumbacı ocağı, acemi ocağının dahilinde ve Rumeli tabir olunan kısmında bulunmakta idi. Bu ocak da, acemi ocağı gibi yeniçeri ağasının nezareti altında olup, ocaktaki tayinler, tulumbacıbaşının inhası ve yeniçeri ağasının müsaadesiyle yapılırdı.⁵⁶¹

4.2.3. Güvenlik Hizmetlerinde

İstanbul'un günlük hayatında asayiş ve emniyetin yerine getirilmesi görevi, Yeniçeri Ocağı'nın yetkisi ve sorumluluğuna girmektedir. Bu maksadı gerçekleştirmek üzere şehrin her semtinde birer Yeniçeri kolları kurulmuştu. Ve bu kolluklara birer yeniçeri çorbacısının emrinde yeteri kadar nefer verilmek suretiyle mahallin asayiş sağlanmaktaydı. Savaş dönemlerinde ise bu görevi İstanbul'da kalan devşirmelerden acemi oğlanları yerine getirmektedirler.

Acemi Ocağı'nın başında Acemi Ocağı Ağası bulunurdu. Doğrudan doğruya Yeniçeri Ağası'na bağlı olan Acemi Ocağı Ağası, acemilerin görevlerini tayin eder ve

⁵⁵⁹ BOA, MD, nr. 6, s. 83; BOA, MD, nr. 7, s. 280; BOA, MD, nr.12, s. 58.

⁵⁶⁰ Uzunçarşılı, Kapıkulu, I, 83.

⁵⁶¹ Uzunçarşılı, Kapıkulu, I, 84.

tezkirelerini kaleme alırdı. Ordu sefere gidince İstanbul'da asayiş ve güvenliği sağlamak bu ağanın görevi idi.⁵⁶²

Acemi Çorbacıları (Yayabaşları) İstanbul'da Yeniçeri Çorbacıları bulundukça kolluk bekliyemezler yani karakol hizmeti görmezlerdi; Yeniçeriler, Padişah ile sefere gidip Yeniçeri Çorbacıları bulunmazsa, o zaman kolluk beklemek bunlara düşerdi.⁵⁶³

Bir de Acemi Çorbacıları, efradın inzibatını temin için yalnız bayramlara mahsus olmak üzere Yeniçerilerle beraber kolluk bekleyebilirlerdi. Acemi Yayabaşlarının bekledikleri kolluklar Acemilerin hizmette bulundukları kalafatyeri, Eminönü, Odunkapısı kollukları olup Divanı Hümayuna gelen odunları çekmek, Divan nöbetçisi olmak da bunlara aitti.⁵⁶⁴

Yeniçeri Ağası ve Sekbanbaşı ve seferli Yeniçeriler, sefere gittikleri zaman İstanbul'un muhafazası İstanbul Ağasına aitti.⁵⁶⁵

Acemilerden Ağa Kapısı'nda bulunanlar nalbantlık, saraçlık, berberlik gibi sanatları öğrenir, bazıları da yeniçeri ağası kol gezerken onun hizmetinde çalışırlardı.⁵⁶⁶

4.2.4. Mimârî ve Sanatta

Devşirmelerin mirî inşaat işlerinde ve mimarîde gerek usta olarak, gerekse iş gücü gerektiren işlerde eleman olarak istihdam edildiklerini görmek mümkündür. Bu duruma işaret etmekte olan, arşiv kaynaklarımız arasındaki bir belge, yeterince fikir vermektedir:

“Edirne hassa harç Emînine hüküm ki,

⁵⁶² İlgürel, “Acemi Oğlani”, 235

⁵⁶³ Uzunçarşılı, Kapıkulu, I,41.

⁵⁶⁴ Uzunçarşılı, Kapıkulu, I,42.

⁵⁶⁵ Uzunçarşılı, Kapıkulu, I,43.

⁵⁶⁶ İlgürel, “Acemi Oğlani”, 235.

Hâliya mahmiye-i mezbûrede vaki olan saray-ı âmiremde **binâya m üteallik bazı hizmette istihdam olunmak için** irsal olunan acemi oğlanları kullarum adet-i kadîme üzre birer akçe ile içinde hammallık ider var anlara ise ikişer akçe nafaka verilü gelmeyin buyurdum ki, varıcak zikrolunan bina için gönderilen acemi oğlanları taifesinin içinde hamallık işleyenlere adet ve kanun üzre ikişer akçe ve maâdasına günde birer akçe yemeklik tayin idüp virüp dâhi defterine işaret eylesin. Fi 3 Zilhicce 975.⁵⁶⁷

Burada geçen istihdam tabiri, bizi konunun ana başlığı yapmaya sevketmiştir. Benzer pek çok belgede, devşirmelerin görevlendirmesi ile ilgili olarak bu tabir kullanılmaktadır.

İstanbul Acemi Ocağı oğlanlarına torba oğlanı veya şadi denirdi. Bunlar İstanbul ağasının (Acemi Ocağı Ağası) kontrolü ve sorumluluğu altında saray, cami, çeşme, köprü, medrese ve hastahane gibi tesislerin inşaatında çalıştırılırlardı.⁵⁶⁸

Şehirlerin alt yapı çalışmaları, mimari faaliyetlerin en can alıcı noktasını teşkil etmektedir. Devşirmelerin istihdam alanlarından birisini de, mimari ve inşâ faaliyetlerinin bir türü olan, su yolu inşaatında görevlendirmeleri olarak müşahede etmekteyiz:

“Yeniçeri ağası Mehmed’e hüküm ki,

Dergâh-ı muallâm çavuşlarından olup suyolu nâzırı olan Davud mektup gönderüp suyolları ziyâde olmağla suyolu hizmeti ziyâde olmuştur, devşirme acemi oğlanlarından yirmi beş nefer oğlan virilmesini ricâ itmeğin buyurdum ki, vardıkda devşirme acemi oğlanlarının suyolu hizmetine kâdir yararlarından yirmi beş nefer oğlan tâyin idüp defter eyleyüp mişârünileyhe teslim ittiresin ki münâsip olduğu üzre istihdam eylesin. Şöyle bilesin, alâme-i şerife itimat kılâsin.” Sene 984.⁵⁶⁹

⁵⁶⁷ Ahmed Refik, *Devşirme Usûlü Acemi Oğlanlar*, Edebiyat Fakültesi Mecmuası, İstanbul 1926, 5.

⁵⁶⁸ İlgürel, “Acemi Oğlanı”, 235

⁵⁶⁹ BOA, MD, nr.35, s. 357. 1578 tarihli hüküm

Acemi Ocağı efradı arasından yirmi otuz kadar gürbüzceleri miri inşaat için taş taşımaya tefrik edilmişlerdi.⁵⁷⁰

Her odadan lüzumu kadar Acemi Oğlanı, imalathanelerle miri gemilerde, odun ambarında, hassa odalarında, taşrada Sultan hanımlar dairelerinde ve sair yerlerde hizmet görürlerdi. Saray, cami, çeşme, köprü, hastane, medrese ve saire gibi hükümdar ve hanedana ait yaptırılan binalarla Yeniçeri Ağası ve vezirlerin inşaatında ve Yeniçeri Ağasıyla, Yeniçeri Katibi ve Kul Kethüdasının gemilerinde de bunlar hizmet ederlerdi.⁵⁷¹

Devşirmelerin bir câmi inşaatında görevlendirilmeleri ile ilgili olarak yazılan bir hüküm sureti:

“Yeniçeri Ağasına hüküm ki,

Hâliyâ Edirne’de bina olunan cami-i şerifimde hizmet için Türk üzerinde olan oğlanlardan yüz nefer oğlanı ulûfeye yazup gönderilmesini emr idüp buyurdum ki, vardıkda Türk üzerinde hizmet iden acemi oğlanlarının eski ve yarar oğlanlarında kanunları üzre, yüz nefer oğlan yazup, cami-i şerif binası hizmeti için gönderesün, şöyle bilesin. Sene 977 Şevval.⁵⁷²

Musiki alanında yetişen devşirmeden seçilen acemi oğlanların, Enderun’un seferli koğuşunda yetişen gençlerden olduğunu söyleyebiliriz. Seferli Koğuşu, 1635 yılında IV. Murad tarafından teşkil edilmiştir. Önceleri Enderun halkının çamaşırlarının yıkanıp düzenlenmesi hizmetini görürken, daha sonra çalışmalar sanata kaydırılmış ve buradaki gençler, musikişinas, hanende, kemankeş, pehlivan, berber vb. meslek dallarında yetiştirilmişlerdi. Nitekim bu koğuştan birçok musikişinas ve sair çıkmıştır. Seferli koğuşunda da yüz kadar genç eğitim görür, bu koğuştan iç oğlanları, kapuya çıkmalarda sipahi bölüklerine verilirdi.⁵⁷³

⁵⁷⁰ Uzunçarşılı, *Kapıkulu*, I,41.

⁵⁷¹ Uzunçarşılı, *Kapıkulu*, I,40.

⁵⁷² BOA, MD, nr.9, s. 46. Mart 1570 tarihli hüküm

⁵⁷³ İpşirli, “*Enderun*”, 186.

Kabiliyet gerektiren ve sanata dair olan alanlarda görevlendirme yapılırken, bu konuda vazife alacakların yetkinlikleri ve kabiliyetlerinin varlığı aranmakta ve ona göre görevlendirme yapılmaktadır. Zikredeceğimiz arşiv belgemizde bu durum açık bir şekilde müşahade edilmektedir:

“Yeniçeri Ağasına hüküm ki,

Hâliyâ hassa yularcı ve muytablara şagird lâzım idüğü îlâm olunmağın sekiz nefer oğlan virilmesini emr idüp buyurdum ki, hükmü şerifim varıcak emrim üzre Türk üzerinde olan **acemi oğlanların san’ata kâbil olanlarından hizmeti mezbûre için** sekiz nefer oğlan viresün. Sene 972 Cemâziyelevvel / 1564 Birinci Kanun.⁵⁷⁴

4.2.5. Diğer Hizmetleri

Devşirme gençlerin istihdam alanlarından biri de temizlik ve benzeri hizmet alanlarıdır. Bununla alakalı bir hüküm sureti:

“Yeniçeri Ağasına hüküm ki,

Hâliyâ hassa câmeşuylarından beş nefer kimesne fevt olup, yerlerine âdem lâzım olmağın iki neferi üstad oğlanlarından tâ’yin olunup, üç neferi Türk üzerinde olan ulûfesiz acemi oğlanlarından eski ve müstehık olanlarından üç nefer oğlan tâyin eyleyüp, devşirme defterine işaret idüp, tezkirelerin gönderesin ki cemaât-ı mezbûreye ilhâk oluna. Sene 973 Ramazan 20⁵⁷⁵

Bir de Acemi Çorbacıları, efradın inzibatını temin için yalnız bayramlara mahsus olmak üzere Yeniçerilerle beraber kolluk bekleyebilirlerdi. Acemi Yayabaşılarının bekledikleri kolluklar Acemilerin hizmette bulundukları kalafatyeri, Eminönü, Odunkapısı kollukları olup Divanı Hümayuna gelen odunları çekmek, Divan nöbetçisi olmak da bunlara aitti.⁵⁷⁶

⁵⁷⁴ BOA, MD, nr.6, s. 223.

⁵⁷⁵ BOA, MD, nr.9, s. 14. Şubat 1570 tarihli hüküm.

⁵⁷⁶ Uzunçarşılı, Kapıkulu, I,42.

“Acemilerin bir kısmı sekbanlar fırınında çalıştırıldı.⁵⁷⁷

Cemaat hizmetlerinin en mühimmi sekban furunu hizmeti idi. Mevcutları elli, altmış kişiyi bulan sekban furunu acemileri ocak zabitlerine ve av köpeklerine her gün verilmesi mutata olan binlerce çift fodyayı hazırlarlardı.⁵⁷⁸ Bu acemilerin başlarına *ekmekçi* başı denirdi. Buradaki acemilerin eskilerine halife ismi verilip yedi akçe yevmiye alırlardı. Halifeden bir derece aşağı ve beş akçe yevmiye alana hamurkar, andan aşağısına da simitçi denilirdi. Bunların ulufelerini ekmekçi başı alıp tevzi ederdi. Kanuni müddetleri gelince sekban furunu acemilerinin en eskilerinden iki, üç kişi kapuya çıkar yani yeniçeri ocağına kaydedilirlerdi.⁵⁷⁹

“Südde-i saâdetimde Yeniçeri Ağası olan Halil Ağa’ya hüküm ki,

Hâlâ matbah-ı âmiremde ve hâs ekmekçi furununda hizmetkâra muzâyaka olmağın Anadolu devşirmelerinden olup, Türk üzerinde olan acemi oğlanlarından yirmi nefer ve Rûmeli devşirmelerinden yirmi beş nefer acemi oğlanı virilmesini emr idüp buyurdum ki, vusul buldukda emir üzre, Türk üzerinde olan acemi oğlanlarından Anadolu’dan yirmi ve Rûmeli devşirmelerinden yirmi beş, cümle kırk beş nefer acemi oğlanı Türk üzerinden alup dâhi matbah-ı âmirem ve hassa ekmekçi tevzi eylesin. 994 Zilhicce.⁵⁸⁰

Bundan başka mevcutları takriben otuzar, kırkar bazan daha fazla ve noksan olan acemilerden Eskisaray teberdar ları, ekmekçi ve aşçıları, Galatasaray teberdar, ekmekçi ve aşçıları, çamaşırcıları, İbrahim Paşa Sarayı teberdar, aşçı, ekmekçi ve çamaşırcıları; miri kasap hizmetindeki acemiler ile miri ıspanakçılar, yoğurtçular, tavukçular, simitgeran, odun anbarı oğulları, hasırcılar, mandıracılar, Edirne sarayı baltacıları, harcı furun oğlanları, Halkalı çiftliği hademeleri ve saire hep acemi ocağı

⁵⁷⁷ İlgürel, “Acemi Oğlanı”, 235.

⁵⁷⁸ **Mebde-i Kanun**, vr. 25.

⁵⁷⁹ Uzunçarşılı, **Kapıkulu**, I, 57.

⁵⁸⁰ BOA, MD, nr.61, s. 130. Kanun-u sani 1586 tarihli hüküm.

haricinde hizmette bulunan acemilerden idiler. Her biri ayrı ayrı cemaat ismiyle yadedilen bu hizmetlerdeki efrat miktarı zamana göre azalmış veya çoğalmıştı.⁵⁸¹

Acemi oğlanların, saray mutfağına getirilen odunları yerlerine taşımak gibi, ara işlerde de yardımcı eleman olarak istihdam edildiklerini Eyyubi Kanunnamesi'nde yer alan bilgilerden öğreniyoruz: "Der Devlet-i Aliyye'den miri için olan ta'yin odundan ma'ada defa'atle İstanbul ağasına 41 yük akçe ik kese hesabı üzre 102.5 kese akçe teslim olunup odun ambarına seksekikibin çeki odun dağlar gibi yığılup, gılman-ı acemiyan cemaatinden bir taife bu hidmeti görmeye me'murlardır. İki araba ile ale't-tevali anbardan Matbah-i Amire'ye odun çekmeden hali değildir."⁵⁸²

Acemilerden Ağa Kapısı'nda bulunanlar nalbantlık, saraçlık, berberlik gibi sanatları öğrenir, bazıları da yeniçeri ağası kol gezerken onun hizmetinde çalışırlardı.⁵⁸³

Diğer taraftan acemi oğlanları, Matbah-ı Amire'ye mahsus koyunları da bekler veya bir akça ulufe ile kasap çıraklığı yaparlardı.⁵⁸⁴

Torbaya yazılmış olan otuz bir oda efradı muhtelif hizmetlerde kullanılırlar ve küçükleri ise oda hizmetini yaparlardı. Bundan dolayı her odadan lüzumu kadar Acemi Oğlanı, imalathanelerle miri gemilerde, odun ambarında, hassa odalarında, taşrada Sultan hanımlar dairelerinde ve sair yerlerde hizmet görürlerdi. Saray, cami, çeşme, köprü, hastane, medrese ve saire gibi hükümdar ve hanedana ait yaptırılan binalarla Yeniçeri Ağası ve vezirlerin inşaatında ve Yeniçeri Ağasıyla, Yeniçeri Katibi ve Kul Kethüdasının gemilerinde de bunlar hizmet ederlerdi. Sarayın ve saray matbahının odununu bunlar çekerlerdi (Eyyübi Kanunnamesi, 46). Mudanya ile İstanbul arasında işleyen buz kayıklarında, Dil iskelesi ve Üsküdar'la İstanbul arasında asker nakleden at gemilerinde de hizmetleri vardı. Veziri Azam'ın sarayında Acemi efrattan teberdar

⁵⁸¹ Uzunçarşılı, *Kapıkulu*, I, 58.

⁵⁸² Eyyubi Efendi Kanunnamesi, 48.

⁵⁸³ İlgürel, "Acemi Oğlanı", 235.

⁵⁸⁴ İlgürel, "Acemi Oğlanı", 235.

denilen baltacılar bulunurdu. Devlet merkezindeki vezir ve devlet ricaline de yetiştirilmek üzere devşirme efrat verilirdi.⁵⁸⁵

Acemi Çorbacıları gerek kendilerine verilen gemilerde ve gerek diğer hizmetlerde bölüklerinin acemilerini istihdam ederlerdi. Acemilerin hizmet ettikleri at gemileriyle odun gemilerinin miktarı on altıncı asırda yetmiş iki iken on yedinci asır başlarında on ikiye kadar inmişti.⁵⁸⁶

Saray mutfağında istihdam edilmek üzere yapılan bir görevlendirmeyi işaret eden bir hüküm sureti de, farklı bir alanda yapılmakta olan hizmeti belirtmektedir.

“Yeniçeri Ağasına hüküm ki,

Matbah-ı âmirem mühimmi içün Türk üzerinde olan acemi oğlanlarından yirmi nefer aşçı ve beş nefer helvacı lâzım olmağın buyurdum ki, buldukda kadîmden olugeldiği üzre Türk üzerinde olan acemi oğlanlarından yirmi beş neferin, yirmi neferi aşçılara ve beş neferin helvacılara ta'yin eyleyüp gönderesin.⁵⁸⁷

Bir başka hizmet alanı, kemhacılık da, devşirmelerin istihdam olunduğu yerlerden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır:

“Yeniçerleri ağasına hüküm ki,

Kemhacılarım⁵⁸⁸ başı gelüp hâlâ yeni olan acemi oğlanlarından kemhacılık hizmetine adam lazımdır deyû bildirmeğın yeni gelen oğlanlardan yirmi nefer oğlan virilmek emr idüp buyurdum ki, vardıkda mukayyed olup yeni gelen acemi

⁵⁸⁵ Uzunçarşılı, *Kapıkulu*, I,40.

⁵⁸⁶ Uzunçarşılı, *Kapıkulu*, I,41. Bu azalmanın sebebi, Acemi Oğlanının azlığından olmayıp şunun, bunun hizmetinde bulunmalarından ve intizamsızlıktan ileri gelmişti; hatta bu yolsuzlukları kaldırmak için hükümet 993/1585 tarihinde büyüklerin hizmetlerinde bulunan Acemi Oğlanlarını tahkik eyleyip bir defterinin Divana gönderilmesini Yeniçeri Ağasına yazmıştı. BOA, MD, nr. 58, s.154.

⁵⁸⁷ BOA, MD, nr.14, s. 41. H.978 / M. 1571 tarihli hüküm

⁵⁸⁸ Kemhacı: İpek kumaş dokuyuculuğu yapanlar hakkında kullanılır bir tabirdir ‘kadifeci’, ‘sandalcı’, ‘Dibacı’ olmak üzere üç kısma ayrılırlardı. Her birinin kemhacılar kethüdasına tâbi birer bölükbaşı vardı. Bunların yaptıkları şeyler Avrupa’da yapılan benzerlerinden aşağı kalmazdı. Hatta bunlar daha sağlam ve daha hoştu. Pakalın, II, 241.

oğlanlarından kemhacı olmağa münâsib gördüğün yirmi nefer oğlanı defter idüp mezkûr
Kemhacıbaşına teslim edesin.⁵⁸⁹

⁵⁸⁹ BOA, MD, nr.36, s. 30.

5. DEVŞİRME SİSTEMİNİN SONUÇLARI

5.1. İslâmlaşma ve Türkleşmeye Etkisi

Çelebi Mehmed zamanında ve oğlu İkinci Murad'ın ilk devirlerinde Rumeli'de fütuhât yapılamadığı için esirlerden istifade edilememişdi; bunun üzerine Osmanlılardan evvelki Türk ve İslâm devletlerinde tatbik edilmemiş olan yeni bir usul ile hristiyan tebeanın yaşları kanunen muayyen müteaddit çocuklarından yalnız birer tanesinin Osmanlı ordusuna alınması takarrür etmişti; bu suretle hristiyan tebea evladından asker devşirmek için bir Devşirme Kanunu yapıldı. Bu yeni kanunla başdan başa gayrı müslim olan Rumeli halkı tedrisi surette müslümanlaşdırılacak ve aynı suretle müslüman olan bu bir kısım askerle Türk ordusu kuvvetlenecekti. İki başlı faydası olan Devşirme kanunu artık eski ehemmiyetini kaybeden Pençik kanunuyla asker almanın yerine kaim olmuş, kuvvetli ve sürekli olarak iki buçuk asır kadar devam etmiştir. Pençik kanunu sonraları da devam etmiş fakat askerden ziyade vergiye inhisar etmiştir.⁵⁹⁰

Ele geçirilen ülkelerin halkının çoğu hristiyan olduğundan ve müslüman nüfusun çoğaltılması konusu da en çok üzerinden durulacak önemli bir iş bulunduğundan, bu iki amacı içine alan devşirme kanunu yapıldı. Şöyle ki:Hristiyan çocuklarından her yıl olabildiğince çocuk ayrılıp toplanarak terbiye edilip İslâmın şartları öğretildikten sonra saraya ait kışlalarda oturtularak birer akçe gündelik verilerek, gerekli yiyecekleri temin edilmek üzere piyade askerî tesis edildi ki “yeniçeri” denilen asker, bunlardır. Bu kanun çıkarıldığında ilk yıl 1000 çocuk toplanmış, ondan sonra bu iş genişletilerek H.1050 / M. 1640-41 yılına dek sürdürülmüştür. Daha sonra bu devşirme çocuklarından pek çok komutan ve vezir, Mahmut Paşa, Rüstem Paşa ve Sokullu Mehmet Paşa gibi devlet büyükleri yetişmekle hristiyan halk, çocuklarını kendi istekleri ile ve belki yalvararak vermeye başladıkları, tarihlerde yazılıdır.⁵⁹¹

Tamamen idârî ve askerî gerekliliklerin sonucu olarak ortaya çıkan devşirme uygulamasıyla elde edilmek istenen birinci hedef, şüphesiz kendi fonksiyonlarını icra

⁵⁹⁰ Uzunçarşılı, *Kapıkulu*, I, 13-14.

⁵⁹¹ Mustafa Nuri Paşa, *Netayic'ül-Vukuat*, I, 18-19

edebilecek öncelikleri hedeflemektir. Birinci hedefin bireylerin ya da yaşadıkları bölgenin, İslâmlaştırılması veya Türkleştirilmesi olduğunu iddia etmek mümkün olmayabilir. Böyle bir şey olsaydı yüzyıllarca Osmanlı idaresinde kalan yerler halkının tamamının Müslüman olması gerekirdi. Bilakis Osmanlı Türkleri, İstanbul'un fethinden önce Katoliklikle birleşen Ortodoksluğu ihya etmeke, kendi tebeasının din ve vicdan hürriyetine saygı duymuştur. Ayrıca Kapıkulu Ocakları'nın mevcudunun pek fazla olmaması da yine İslâmlaştırma iddiasının geçerli olmadığını gösterir. Fethedilen yerleri vatan edinmek için Osmanlılar'ın iskan ve sürgün gibi farlı uygulamalar yaptıkları bunda da başarılı oldukları bilinmektedir.⁵⁹²

Saray mekteplerinde öğretimin ana noktası o günün vatan dili ona Osmanlı Türkçesine dayandığı gibi din dersleri de dil gibi önemli bir yere sahipti. Saray mekteplerinde Türkçe ile din derslerinin öğretilmesine siyasi açıdan büyük önem verilirdi.⁵⁹³

Neşri' rivayetinde zikredilen Çandarlı Hayreddin Paşa'nın devşirme çocukların eğitimleri ile ilgili olarak söyledikleri, devşirme sisteminin gayesini ortaya koymakla kalmayıp, bizzat uygulamayı kanunlaştıranlar tarafından hedeflenen noktalar olduğu açıkça anlaşılmaktadır. *"Bunları Türk'e virelüm, Hem müslüman olsunlar, hem Türkçe öğrensinler. Sonra getürelüm Yeniçeri olsunlar"*⁵⁹⁴

Devşirmelerin İslâmlaşmaya etkisi konusunda Mustafa Nuri Paşa, olumlu etkisi olduğu kanaati taşıdığını belirtmekte ve bu konuda muhtelif bilgilere yer vermektedir.

"Osmanlı Devleti'nin ilk düşündüğü şey, müslüman nüfusun artması, özellikle Rumeli yakasında bunun gerçekleşmesi konusu olmakla Bosna ve Arnavutluk bölgeleri halkının müslüman olmaları işinde büyük gayret ve emek harcanıp bu alanda verimli sonuçlar da elde edilmiştir. Ayrıca Anadolu'nun türlü yerlerinden bir çok kabile ve

⁵⁹² Özcan, "Devşirme", TD, Sayı: VII, s.12; Yavuz Ercan, "Devşirme Sorunu, Devşirmenin Anadolu ve Balkanlardaki Türkleşme ve İslamlaşmaya Etkisi", Türk Tarih Kurumu *Belleten*, sayı 198, (1986), Ankara 1987, 679 vd.

⁵⁹³ İsfendiyaroğlu, 91.

⁵⁹⁴ Neşri, I, 199.

göçebeler Rumeli yakasına geçirilip Balkanlarda, Dobruca, Hersek ve Selanik bölgelerinde yerleştirilmişlerdir ki 'Fatihan' adıyla anılan ve Selanik dağlarında oturmakta olan yürükler bunlardandır. *Ayrıca bir yandan da her yıl toplanan devşirme çocuklarının ve savaşlarda alınan tutsakların müslüman olmaları ile müslüman topluluğu günden güne çoğalıp güçleniyordu.*⁵⁹⁵

Vryonis'e göre devşirme ve buna bağlı olarak yeni bir toplumsal statü elde etme arzusu, devşirme sisteminin sunduğu istikbal ve vaad edilen kariyer dolayısıyla, genel anlamda 'din değiştirme'ye, yani İslâmlaşmaya belli ölçüde etkisi söz konusu olmuştur. Devşirme tarihinin biraz belirsiz ve eksik bir tarzda ele alınan yönlerinden bir diğeri de Hristiyan tebeanın, çocuklarının Türkler tarafından alınmasına karşı tavır ve tepkilerine ilişkindir. Sayısız vesile ile, Hristiyan halkların çocuklarının alınması karşısında ya kayıtsız kaldıkları ya da, devletin en yüksek makamları ve parlak kariyerlerin çocuklarına açık olacağı anlamına geldiği için, devşirmeyi memnurlukla karşıladıkları ifade edilmiştir.⁵⁹⁶

İnsanları teşvik edebilecek bir unsur olarak istikbal vaad eden kariyerlerin cazibesinden kimsi kuşku duymaz. Hristiyanlık ile İslâm arasında yüzyıllar süren mücadele boyunca meydana gelen büyük sayıdaki din değiştirmelerin, Müslümanların hakim durumda bulunduğu bir toplumda daha iyi bir mevki edinmek suretiyle teşvik edildiği de doğrudur. Dolayısıyla, Anadolu ve Balkanlardaki Hristiyanlar da daha iyi bir toplumsal statü edinmek için büyük sayılarla din değiştirmişlerdir.⁵⁹⁷

1456'da Anadolu'nun batı kıyılarında oturan Rumlar Rodos'daki Hospitaler Şövalyelerine müracaat ederler, şu şekilde bir mektup göndermişler: 'Bizler Türkiye'de ikamet eden sizin aciz köleleriniz... efendimizi bildiririz ki, Türkler tarafından çok ağır bir şekilde taciz ediliyoruz. Ve onlar çocuklarımızı bizden alıp Müslüman yapıyorlar.. bu sebeple siz efendimize, çok yüce papanın bizi, karılarımızı ve çocuklarımızı buradan alıp götürmek üzere gemilerini göndermesi hususunda aracı olmanız için yalvarıyoruz, zira bizler Türk'ün elinden çok acı çekiyoruz. Çocuklarımızı kaybetmememiz için

⁵⁹⁵ Mustafa Nuri Paşa, *Netayic'ül-Vukuat*, I, 62-63.

⁵⁹⁶ Vryonis, 543; T. Arnold, *The Preaching of Islam*, London, 1935; 151.

⁵⁹⁷ Vryonis, 544.

(bunu yapınız) ve sizin tebeanız olarak yaşayıp orada ölmek için hakimiyetinizdeki topraklara gelmemize izin veriniz. Ama eğer bizi burada bırakırsanız çocuklarımızı kaybedeceğiz ve bunun için siz Tanrıya hesap vereceksiniz.”⁵⁹⁸ İkinci mektup, 1581 Şubat’ında yazılmış ve (Arnavutluk’un) Himara yöresinin Rum ve Arnavut sakinleri tarafından Papa XIII. Gergory’ye gönderildiği iddia edilen mektuptur. Papa’dan gelip kendilerini kurtarması için İspanya Kralı Felipe ile kendi namlarına aracılık yapmasını istemektedirler. “Çok kutsal peder, eğer onu (Felipe’yi) ikna ederseniz, kafirlerin her gün çocuklarımızı alıp Türk yaptığı bütün Yunanistan’daki bizi çocuklarımızı kurtarmış olacaksınız.”⁵⁹⁹

Enderun sisteminde önemle üzerinde durulan mühim bir ilke, kültürün etkili bir biçimde verilmesiydi. Çok değişik ırk ve dini kökenlerden gelen gençler Türk-İslâm kültürü içinde yetiştiriliyordu. Yabancı gözlemciler hazırlık ve Enderun eğitimi için seçilmiş gençlerden bahsederken Türkler’in kabiliyetli gördükleri kimseleri eğitmekten büyük bir zevk duyduklarını ve bu uğurda her türlü fedakarlığa katlandıklarını belirttikleri gibi, ayrıca seçim sırasında güzel yüzlü ve fiziki kusuru olmayanların tercih edilmesini de Türkler’deki “güzel bir yüzde kötü bir ruhun saklanamayacağı” inancına bağlamaktadırlar. Habsburg elçisi olarak XVI. yüzyıl ortalarında Osmanlı ülkesine gelen Busbeke mektuplarında Batılılar’ın iyi yetiştirilmiş attan ve köpekten zevk aldığını, Türkler’in ise iyi eğitilmiş insandan büyük haz duyduklarını yazmaktadır.⁶⁰⁰

A. Özcan’a göre, devşirme sisteminin Türkleştirme ve Müslümanlaştırma gibi bir yan etkisinden bahsedilemez:”Devşirmelerin Müslümanlaştırılmaları meselesi ise İslâm Peygamberi’nin, “Her çocuk İslâm fıtratı üzerine doğar, daha sonra anne ve

⁵⁹⁸ Vryonis, 547. Burada dikkat çekilmesi gereken bir husus var ki, çocuklarının alınıp, herhangi bir şekilde zarar gördüklerini, mesela işkence edildiğini, esir edildiklerini vs.yi öne sürerek şikayette bulunmuyorlar. Rahatsız oldukları konu, çocuklarının kendilerinin terbiyesinden çıkarılmak suretiyle, Müslüman yapılmasıdır. Yani tepki, bir anlamda, dini hamasetten kaynaklanan ve kendi nesillerinin Müslümanlaştırılmasından dolayıcıdır. Bu da, konuya tersinden yaklaştığımız da, bu uygulamanın çok genel olmasada, birey bazında, Hristiyan dini duygularını harekete geçirecek ve bir takım önlemler aramaya sevk edecek ölçekte, Müslümanlaştırma ya da o günkü genel anlamıyla, Türkleştirmeye katkıda bulunduğu açık bir biçimde ortaya çıkmaktadır.

⁵⁹⁹ Vryonis, 548. Bu mektupta benzer şekilde, sadece dini hamaset duygularıyla ortaya çıkan bir rahatsızlıktan bahsedilebileceği açıktır. Ayrıca, Türkleştirme ifadesi burada daha açık bir şekilde ortaya konmuştur. Yukarıda ifade ettiğimiz gibi, konuyu tersinden okuduğumuzda, devşirmenin Türkleştirme/Müslümanlaştırmaya etkisi var mıydı? Sorusunun cevabını ararken bizim için önemli bir örneklik teşkil etmektedir.

⁶⁰⁰ İpşirli, “Enderun”, 187.

babası onu Yahudileştirir, Nasranileştirir veya Mecusileştirir” mealindeki hadis-i şerifle izah edilebilir. Zira fitrat kavramı Kur’an’da hak din İslâm anlamında geçmektedir. Bu durumda, devşirmelerin genellikle 8-18 yaşları arasında toplandıklarına bakılırsa, zorla Müslümanlaştırma değil, Ebu Hanife’ye göre erkeklerin bülüğunda üst sınır 18 yaş olduğu kabul edilirse, henüz dinle yükümlü olmamış çocukların aileleri tarafından Hristiyanlaştırılmadan önce, zaten yaratılışlarında mevcut olan hak dini benimsemelirin sağlanmasının söz konusu olduğu anlaşılır.⁶⁰¹ Tamamen idârî ve askerî zaruretlerin sonucu ortaya çıkan devşirme uygulamasıyla İslâmlaştırma veya Türkleştirme de söz konusu olmamıştır.⁶⁰²

Acemi Ocağına girecek efrat, on yedinci asır başlarına kadar mutlak surette Türklerin hizmetine verilmiş efrattan olmak lazımdı. Devşirme efrattan saraya ayrılanlardan dışında kalanları, Türk’e verildikten sonra ocakların ihtiyaç durumlarına göre, en az üç, en fazla sekiz yıl Türk çiftçilerin yanında hizmet edip yetiştikten sonra Türkçeyi ve Türk adet ve ananelerini ve müslümanlığı öğrenmiş olurlardı.⁶⁰³

5.1.1. Devşirilen Çocuklar Bakımından

Devşirilen gençlerin, yeni bir sosyal çevreye dahil olarak, ihtidaları, İslâm eğitiminden geçirilmeleri, Müslümanlaştırılması, Türk’e verilmek suretiyle Türk törelerinin öğretilmesi/Türkleştirilmesi, bu değişimin yaşandığı süreçte sünnet töreni, isim değiştirme, yeni bir kimlik sahibi olma değişim dinamiklerinin oluşumu ve anlamları üzerinde durmaya gayret edeceğiz.

⁶⁰¹ Özcan, “Devşirme”, TD, Sayı: VII, s.12.

⁶⁰² Özcan, “Devşirme”, TD, Sayı: VII, s.12; Yavuz Ercan, “Devşirme Sorunu, Devşirmenin Anadolu ve Balkanlardaki Türkleşme ve İslamlaşmaya Etkisi”, Türk Tarih Kurumu Belleten, sayı 198, (1986), Ankara 1987, 679 vd.

⁶⁰³ Uzunçarşılı, Kapıkulu, I, 38.

“Devşirmelerin Hıristiyan çocukları arasından toplandığı, Anadolu’da Türk ailelerin yanına verilerek, onlara Türk ve İslâm terbiyesi kazandırılmasına çalışıldığı bilinir.”⁶⁰⁴

Saray mekteplerinde öğretimin ana noktası o günün vatan dili ona Osmanlı Türkçesine dayandığı gibi din dersleri de dil gibi önemli bir yere sahipti. Saray mekteplerinde Türkçe ile din derslerinin öğretilmesine siyasi açıdan büyük önem verililiyordu.⁶⁰⁵

Enderun sisteminde önemle üzerinde durulan mühim bir ilke, kültürün etkili bir biçimde verilmesiydi. Çok değişik ırk ve dini kökenlerden gelen gençler Türk-İslâm kültürü içinde yetiştiriliyordu. Yabancı gözlemciler hazırlık ve Enderun eğitimi için seçilmiş gençlerden bahsederken Türkler’in kabiliyetli gördükleri kimseleri eğitmekten büyük bir zevk duyduklarını ve bu uğurda her türlü fedakarlığa katlandıklarını belirttikleri gibi, ayrıca seçim sırasında güzel yüzlü ve fiziki kusuru olmayanların tercih edilmesini de Türkler’deki “güzel bir yüzde kötü bir ruhun saklanamayacağı” inancına bağlamaktadırlar. Habsburg elçisi olarak XVI. yüzyıl ortalarında Osmanlı ülkesine gelen Busbeke mektuplarında Batılılar’ın iyi yetiştirilmiş attan ve köpekten zevk aldığını, Türkler’in ise iyi eğitilmiş insandan büyük haz duyduklarını yazmaktadır.⁶⁰⁶

Acemi Ocağına girecek efrat, on yedinci asır başlarına kadar mutlak surette Türklerin hizmetine verilmiş efrattan olmak lazımdı. Devşirme efrattan saraya ayrılanlardan dışında kalanları, Türk’e verildikten sonra ocakların ihtiyaç durumlarına göre, en az üç, en fazla sekiz yıl Türk çiftçilerin yanında hizmet edip yetiştikten sonra Türkçeyi ve Türk adet ve ananelerini ve müslümanlığı öğrenmiş olurlardı.⁶⁰⁷

Arşiv belgelerimiz arasında yer alan bir hüküm suretinde geçen bir ifade bu konuyla alakalı olarak gerçekten calib-i dikkattir. Devşirmelerle ilgili belgelerde muhtelif isimler kullanılmaktadır. Çoğunlukla ‘acemi oğlan’ tabirinin tercih edildiğini

⁶⁰⁴ Nejat Göğünç, a.g.m., s. 39.

⁶⁰⁵ İsfendiyaroğlu, 91.

⁶⁰⁶ İpşirli, “Enderun”, 187.

⁶⁰⁷ Uzunçarşılı, Kapıkulu, I, 38.

müşahede etmekteyiz. Ancak zikredeceğimiz bu belgede ilginç bir niteleme sıfatı kullanılmıştır: “İslâm’a gelen oğlanlar”. Belki basit bir ifade gibi duran bu nitelemenin üzerinde tefekkür edildiği zaman derin anlamlar içerdiği görülecektir. Zira bu hükümlerde yer alan ifadeler rastgele, çala kalem serdedilen sözler değil, mütalaa edilen ve tercih edilen, hatta usul açısından kesin bilgi değeri taşıyan ifadelerdir. Bu nedenle önemli olduğunu düşünüyoruz. Özellikle “İslâm’a gelen” tabirinin içinde “gönüllü olarak Müslüman olan” anlamının yer aldığını da belirtmek yerinde olacaktır.

“Yeniçeri Ağasına hüküm ki,

Hâliyâ Edirne bağçesine oğlan lâzım olmağın bilfiil İslâma gelen oğlanlardan otuz nefer oğlan virilmek emr idüp buyurdum ki, vardıkda hâlâ İslâma gelen oğlanların yarar olup bağçe hizmetine kâdir olanlardan otuz nefer oğlan yazıp, deftere yazdırasın. Sene 990 Cemaziyelevvel 23.”⁶⁰⁸

5.1.2. Çocukların Aileleri Bakımından

Kaptanı Derya Çagalezade Sinan Paşa, donanma ile Mesina’ay gidip gemileri demirledikten sonra şehir halkı kendisini istikbal ile hediyeler vermişler ve bu arada aslen Mesinalı olan Sinan Paşa, annesini ve kız kardeşini getirtip görüşmüş, onlara müslüman olmalarını teklif etmiş ise de kabul etmemişlerdi.”⁶⁰⁹ Bu bilgi, birkaç açıdan devşirme sisteminin Türkleşme ve İslâmlaşmaya olumlu anlamdaki katkılarını ortaya koyması yönüyle göz önüne alınmalıdır. Öncelikle, devşirme olarak alınan çocuğun yeni kimliğini benimseyen, hatta en fazla sevdiği ailesinin bu yeni kimliğe dahil olmasını arzu eden bir tavır göstermesini sağlayacak bir misyonla yüklenmiş olması, gönüllü olarak ve özlü bir değişiminin gerçekleştiğini açıkça göstermektedir. Ayrıca, ailesine tebliği etmiş olmasına rağmen onların bu ihtida teklifini kabul etmeme yönünde tercih ortaya koyabilmeleri de bu değişimin gönüllü olan aslı zoraki ve menfaate bağlı bir değişim olmadığını ortaya koymaktadır.

⁶⁰⁸ BOA, MD, nr.47, s. 155. M. 1582 tarihli hüküm.

⁶⁰⁹ Selânikî Mustafa Efendi, Tarih, 776.; Uzunçarşılı, Kapıkulu, I, 27.

Aşağıda nakledeceğimiz arşiv kaynağımızda, çok belirgin bir biçimde, devşirme yoluyla kendisi Müslüman olan, sonrada en geniş anlamda ailesinin hidayeti için gayret eden ve Sancak beyliğine kadar yükselen Libve Sancak beyi Mustafa'nın durumunu müşahade etmekteyiz:

“Budun muhafazasında olan vezir Mustafa Paşa'ya hüküm ki,

Kıdvetü'l-ümerâi'l-Kirâm Libve Sancağı beği Mustafa dâme izzühû südde-i saâdetime mektup gönderüp Frengistan'dan sıra için kardeşleri gelüp kendüyü sıra eyleyüp mezkûrları İslâma davet eyledikte müyesser olmayup girü yerlü yerlerine gidüp lâkin akreb-i akrabasından olup, bilfiil manto ve kral herseği ki, Beç kralının güvegüsi ve ol diyârın namdarıdır, mezbûrun âbâvü ecdâdı asitâne-i saâdetime müracaat idegelmegin haliyâ mezbur Hersek ve mîri mişarünileyhin kardeşleri dergâh-ı izzet destgâhım gelüp arz-ı ubûdiyet itmeğe icâzet-i hümâyunum talep ittiklerin bildirmeğin buyurdum ki, vusul buldukda göresin, şöyle ki, mâbeyinde olan ahd-ü emâna muhâlif bir vaz' olmak ihtimâli yoğise mûmâileyhin akrabası sedde-i saâdetime gelmek murad idiyorsa mâni olmayup bu cânibe gelmeye icâzet viresin. Sene 983.⁶¹⁰

Bu durumun payitahtla paylaşıyor olması da, ayrıca siyaset felsefecilerinin üzerinde tefekkür etmeleri gereken bir konudur.

İnsanları teşvik edebilecek bir unsur olarak istikbal vaad eden kariyerlerin cazibesinden kimsi kuşku duymaz. Hristiyanlık ile İslâm arasında yüzyıllar süren mücadele boyunca meydana gelen büyük sayıdaki din değiştirmelerin, Müslümanların hakim durumda bulunduğu bir toplumda daha iyi bir mevki edinmek suretiyle teşvik edildiği de doğrudur. Dolayısıyla, Anadolu ve Balkanlardaki Hristiyanlar da daha iyi bir toplumsal statü edinmek için büyük sayılarla din değiştirmişlerdir.⁶¹¹

Devşirmelerin İslâmlaşmaya etkisi konusunda Mustafa Nuri Paşa, olumlu etkisi olduğu kanaati taşıdığını belirtmekte ve bu konuda muhtelif bilgilere yer vermektedir.

⁶¹⁰ BOA, MD, nr.27, s. 299. 1575 tarihli hüküm.

⁶¹¹ Vryonis, 544.

5.1.3. Devşirme Yapılan Bölgeler Bakımından

Bir başka yön ise bu bağlamda ele alınması gereken, bireysel etkileşimin ve değişimin yanında, ilgili bölgenin değişimini de gerçekleştirmesi, bir anlamda sosyolojik ve demografik değişimleri gerçekleştirmesi hususudur. Araştırmamızda bu koruyu da önem arzeden ve altı çizilmesi gereken bir nokta olarak görmekteyiz. Devşirmelerin İslâmlaşmaya etkisi konusunda Mustafa Nuri Paşa, olumlu etkisi olduğu kanaati taşıdığını belirtmekte ve bu konuda muhtelif bilgilere yer vermektedir.

“Osmanlı Devleti’nin ilk düşündüğü şey, müslüman nüfusun artması, özellikle Rumeli yakasında bunun gerçekleşmesi konusu olmakla Bosna ve Arnavutluk bölgeleri halkının müslüman olmaları işinde büyük gayret ve emek harcanıp bu alanda verimli sonuçlar da elde edilmiştir. Ayrıca Anadolu’nun türlü yerlerinden bir çok kabile ve göçebeler Rumeli yakasına geçirilip Balkanlarda, Dobruca, Hersek ve Selanik bölgelerinde yerleştirilmişlerdir ki ‘Fatihan’ adıyla anılan ve Selanik dağlarında oturmakta olan yürükler bunlardandır. *Ayrıca bir yandan da her yıl toplanan devşirme çocuklarının ve savaşlarda alınan tutsakların müslüman olmaları ile müslüman topluluğu günden güne çoğalıp güçleniyordu.*⁶¹²

5.2. Çocukları Devşirme Alınan Ailelerin Yaklaşımları

Devşirme tarihinin biraz belirsiz ve eksik bir tarzda ele alınan yönlerinden bir diğeri de Hristiyan tebeanın, çocuklarının Türkler tarafından alınmasına karşı tavır ve tepkilerine ilişkindir. Sayısız vesile ile, Hristiyan halkların çocuklarının alınması karşısında ya kayıtsız kaldıkları ya da, devletin en yüksek makamları ve parlak

⁶¹² Mustafa Nuri Paşa, *Netayic’ül-Vukuat*, I, 62-63.

kariyerlerin çocuklarına açık olacağı anlamına geldiği için, devşirmeyi memnurlukla karşıladıkları ifade edilmiştir.⁶¹³

Ancak, devşirmeyi tartışırken, İslâmiyeti kabulün sunduğu maddi avantajlara rağmen, birinci sınıf vatandaşlıktan yoksun bırakılan bir dini topluluğun üyeleri olarak kalmayı tercih eden büyük miktardaki Hristiyanları dikkate almalıyız. Bundan ötürü, bazı tarihçilerin öne sürdüğü, çocukları için harika fırsatların yolunu açtığından Hristiyanların devşirmeyi memnurlukla karşıladığı şeklindeki açıklama, bu Hristiyanların evvel emirde Müslüman olmayı seçmeyip Hristiyan olarak kalması gerçeği ile çelişir. Teorik temelde, Hristiyanların bir kısmının devşirmeyi memnurlukla karşıladıklarını öne sürmek mümkünse de, çocuklarının alınmasına karşı gösterdikleri etkili hoşnutsuzluğun bolca kanıtı vardır. Aile bağlarının güçlü niteliği ve İslâm'a geçmeyenlerin Hristiyanlığa güçlü bağlılığı göz önüne alındığında bu tür duyguların beklenmesi de gayet doğal karşılanmalıdır.⁶¹⁴

Osmanlılar genelde Hristiyanların çocuklarını kaybetme korkusundan yararlandılar ve Hristiyan topraklarının teslimi için yapılan pazarlıklarda devşirmeden muafiyet tekliflerini kullandılar. Bu tür muafiyetler, Yanya, Galata, Mora, Sakız vb. yerlere bahsedilen teslim şartları arasında yer almıştır. Osmanlı devleti için önem taşıyan özelliği olan faaliyetlerle uğraşan Hristiyanlar da aynı şekilde çalışmalarının imparatorluk açısından öneminin tanınmasının bir sonucu olarak çocukları üzerindeki vergiden, yani devşirme mükellefiyetinden muaf idi.⁶¹⁵ Bunlar arasında Yeniköy derbentçilerinin ve yine Kuzey Yunanistan'da Sidre kapısı derbentçilerinin çocuklarını devşirme toplayıcılara vermekten muaf olduklarını biliyoruz. Aynı şekilde Şarkikarahisar yöresinin yirmiüç köyündeki şap madencileri de muaf idi. Biga ve Yeni-il bölgelerindeki Hristiyanların muafiyetleri de kaynaklarda zikredilmektedir.⁶¹⁶ Kısa süreli veya uzun dönemli olmak üzere, farklı şekillerde, her ne zaman ve nerede, işgücüne ihtiyaç duyulmuşsa, bu bölge tebeası devşirmeden muaf tutulabiliyordu. Bu şekilde Mora, 1574 yılında bir yıl için muafiyet elde etmişti. Bu dönem zarfında

⁶¹³ Vryonis, 543; T. Arnold, *The Preaching of Islam*, London, 1935; 151.

⁶¹⁴ Vryonis, 544.

⁶¹⁵ Vryonis, 544.

⁶¹⁶ Bkz. Uzunçarşılı, *Kapıkulu*, I, 109-127.

Moralılar Navarin istihkamlarında çalışacaklardı.⁶¹⁷ Bu şekilde devşirmeden muafiyet bir imtiyaz olarak addedilirdi.⁶¹⁸

5.2.1. Müsbet Yaklaşımlar

İnsanları teşvik edebilecek bir unsur olarak istikbal vaad eden kariyerlerin cazibesinden kimsi kuşku duymaz. Hristiyanlık ile İslâm arasında yüzyıllar süren mücadele boyunca meydana gelen büyük sayıdaki din değiştirmelerin, Müslümanların hakim durumda bulunduğu bir toplumda daha iyi bir mevki edinmek suretiyle teşvik edildiği de doğrudur. Dolayısıyla, Anadolu ve Balkanlardaki Hristiyanlar da daha iyi bir toplumsal statü edinmek için büyük sayılarla din değiştirmişlerdir.⁶¹⁹

Devşirmenin zihinlere takılan iki hukuki meselesi vardır. Bunlardan birincisi, Hristiyan çocuklarının ailelerine rağmen alınmaları; ikincisi ise Müslümanlaştırılmalarıdır. Birinci mesele, İslâm hukukunun mevcut zimmet akdiyle izah edilebilir. Yani Osmanlı devleti gayr-ı müslimlerin can ve mal güvenliğini sağlamakta, zimmîler de Osmanlı Devleti'nin genel düzenine uymayı ve cizye ödemeyi kabul etmiş olmaktadır. Şer'i cizye vergisinin sadece savaşa gücü yeten erkeklerden alınmasına bakılırsa, bir anlamda savaşa katılmama karşılığında tahsil edildiği söylenebilir. Ancak hükümetin ihtiyaç duyduğunda cizye vergisinden vazgeçip, yükümlüleri fiilen askere almasını da meşru ve yetkisi dahilinde olan bir husus olarak kabul etmek yerinde bir hareket olur. Bu uygulama, İslâm devletlerinin takdir hakkıyla izah edilmelidir. Kısacası, devşirme uygulaması zimmîlerden istenen mecburi askerlik hizmeti şeklinde yorumlanmalıdır. Nitekim fiilen askere alınanın üzerinden cizye vergisi düşmesi de buna delalet eden bir husustur. **Kaldı ki çoğu zaman aileler çocuklarını devlet hizmetine vermek için birbirleriyle yarışa girerlerdi.**⁶²⁰

⁶¹⁷ Uzunçarşılı, *Kapıkulu*, I, 113.

⁶¹⁸ Vryonis, 545.

⁶¹⁹ Vryonis, 544.

⁶²⁰ Özcan, “*Devşirme*”, TD, Sayı: VII, s.12.

Bosna ahalisinin, kendi istekleriyle İslâmiyeti seçmelerinden sonra, devşirme yükümlülüğünden kurtuldukları halde, yeniden devşirme alınmasına devam edilmesini istemeleri, devşirme olarak alınan çocukların ailelerinin bu olaya bakışını ortaya koyması bakımından önemli olduğu ortadadır. Eğer aileler çocuklarının devşirme olarak alınmasından memnun olmadıkları gibi, kurtulmak için çeşitli çareler arıyor olsalar idi, kendiliğinden ortaya çıkan bu kurtuluş fırsatını değerlendirmeleri gerekirdi. Ancak durum bunun tam tersine gelişmiş, devşirme sisteminde bir istisnayı teşkil edecek tarzda, müslüman olduktan sonra bile kendilerinden devşirme alınmaya devam edilmesini talep etmişlerdir.

Devşirmeler arasında Bosnalı olan ve Potur oğulları denilen Bosna müslümanlarının oğullarının Saray ve Bostancı ocağı için devşirilmelerine kanun müsaade etmekte idi.⁶²¹ Kavanini Yeniçeriyan ile Mürüttevarih'in yazdıklarına göre Fatih Sultan Mehmed zamanında Bosna'nın zaptı üzerine Bosna sancağı halkının arzularıyla İslâmiyeti kabul etmelerine binaen padişah bunların istekleri üzerine Bosna'dan sünnetli yani müslüman olan Boşnak çocuklarının saray için toplanmalarına müsaade etmişti. Vesikalarda geçen sünnetli oğlan ve potur oğulları denilen acemiler bunlardır. Bu sünnetli Bosnalı devşirmelerin içerisine hariçten kendisini sünnet ettirip Yeniçeri olmak isteyen hristiyanlarla müslüman çocuklarının da karmaları ihtimaline mebni bunlara ait devşirme sürüleri pek sıkı yoklama ve muayeneden geçirilirdi. Bunlar geldikten sonra hemen Türk üzerine verilmeyip, ekserisi saray ve bostancıocağı için ayrılırlardı.⁶²²

Devşirme veya farklı bir yolla devşirmenin tabii neticesi olan yeniçeri ocağına girebilmek için insanların gösterdikleri çabaya bir örnek:

⁶²¹ "Yeniçeri Ağasına hüküm ki,

Mahrusa-i Edirne'de vakı olan Saray-ı Âmire-i atık için oğlan lâzım olmağın vilâyet-i Bosna câniblerinden cem' olunması ferman olunan acemi oğlanlarından elli nefer oğlan virilmesini emr idüp buyurdum ki, vardık da te'hir itmeyüp vilâyet-i mezkûreden oğlan cem'ine memûr olan yayabaşına mektup gönderüp tenbih eyleyesin ki cem'eylediği acemi oğlanlarından elli nefer yarar oğlanları mahrusa-i mezkûrede zikr olunan Saray-ı Âmireye iledüp emrim mucibince ağasına teslim eyleye. Ol mikdar oğlanı iledüp teslim ittiğine ağay-ı müşârtünileyhden temessük alup südde-i saâdetime getüre. Sene 982 Muharrem. BOA, MD, nr.35, s. 367, 388. Şubat 1566 tarihli hüküm. Bosna'dan devşirilecek oğlanlardan Edirne'deki Eski Saray'a acemi verilmesi hakkında yeniçeri ağasına yazılan 982/1574 tarihli hüküm. Doğrudan cem' edilen devşirmelerin saray'a alınması, ya da saray alınmak üzere devşirme yapılmasına dair önemli bir örnek.

⁶²² *Mebde-i Kanun*, vr. 10; Uzunçarşılı, *Kapıkulu*, I, 18-19.

“Yeniçeri ocağının yasa ve düzenleri gittikçe derlenip toparlanarak yoluna konmuş ve Kanuni Sultan Süleyman zamanında tamamlanmıştı. Şöyle ki: Devşirme çocukları, acemi oğlanları kışlasında terbiye ve müslüman edildikten sonra yeniçerilere katılırlardı. Dışarıdan ocağı yeniçeri yazılmak imkansızdı. Hatta Yavuz Sultan Selim, Mısır seferine çıkacağı sıralarda bir tacirden kömeli bir borç para almıştı. Ödeme sırasında bu tacir yalvarmaya başlayıp, oğlu üç akçalık padişah ulufesi ile asker sınıfına alınırsa borç verdiği parayı hibe edeceğini söyledi. Bu durum padişaha anlatıldığında Yavuz Selim son derece kızıp “hemen tacirin parası verilsin. Osmanlı ordusu içine yabancı karıştırmağa sebep olanlara Tanrı lanet etsin” dediği tarihlerde yazılıdır.”⁶²³ Mustafa Nuri Paşa, bu bilgiyi sunmak suretiyle, bir taraftan çocuklarını devşirme verme konusunda insanların gösterdiği teveccühü bize göstermekte, diğer taraftan ise gerek devşirme, gerekse onun tabii devamı olan ocağa dışarıdan (kural dışı anlamında) insan alınmaması konusunda gösterilen titizliği açıkça ortaya koymaktadır. Buradaki “yabancı karışmaması” meselesi, sistemin normal işleyişi ve kontrolü dışında, ileriki tarihlerde “saplama” tabir edilecek şekilde, bir anlamda torpille ve kural dışı fertlerin alınmasının menedilmesinden başka bir şey değildir.

Devşirme alınan ailelerin çocuklarının tepkilerinin ne olduğu hususunda, insanların olaya karşı takındıkları tavır pek tabii ki, bu konudaki düşüncelerini de belirlemektedir. Devşirme konusunun değerlendirilmesinde müsbet yaklaşımı olduğunu bildiğimiz Ahmet Akgündüz, doğrudan ailelerin tepkileri hususunda olmayan değerlendirmesinde, bu konuya farklı bir yaklaşım getirerek, ailelerin çocuklarının alınmasından rahatsızlık duymaları bir yana, kendi rızalarıyla böyle göreve talip olduklarını belirtmekte, yukarıda da değindiğimiz gibi, bu iddiasını güncel boyutta değerlendirmek için de, o günün dünyasında tek güç olan Osmanlı Ordusunda görev almaya insanların arzulu ve istekli olmalarını anlayabilmek için, bugünün dünyasında, üçüncü dünya ülkelerinin Amerikan ordusunda görev almak için çabalamalarını örnek olarak göstermektedir.⁶²⁴ Yeniçeri teşkilatına girmek veya saraya ulaşmak önemli bir şeref olmasından ve hatta bu yolla Yeniçeri olan veya Saray’a girenlerin belli bir müddet sonra önemli idârî ve askerî mevkilere gelmelerinin belli olmasından dolayı,

⁶²³ Mustafa Nuri Paşa, *Netayic’ül-Vukuat*, I, 140.

⁶²⁴ Akgündüz, *Tabular Yıkılıyor*, 220.

gayr-ı müslim aileler ve gençler, devşirme uygulamasını kendileri aruz etmişlerdir. Ayrıca müellife göre bir önemli sebep de, gayr-ı müslimlerin askerlik yapamadıkları ve cizye vergisi ödediklerinden dolayı, bu şekilde bu vergiden kurtulmaları da bu yönde bir etken olmuştur.⁶²⁵

5.2.3. Menfi Yaklaşımlar

Ancak, devşirmeyi tartışırken, İslâmiyeti kabulün sunduğu maddi avantajlara rağmen, birinci sınıf vatandaşlıktan yoksun bırakılan bir dini topluluğun üyeleri olarak kalmayı tercih eden büyük miktardaki Hristiyanları dikkate almalıyız. Bundan ötürü, bazı tarihçilerin öne sürdüğü, çocukları için harika fırsatların yolunu açtığından Hristiyanların devşirmeyi memnurlukla karşıladığı şeklindeki açıklama, bu Hristiyanların evvel emirde Müslüman olmayı seçmeyip Hristiyan olarak kalması gerçeği ile çelişir. Teorik temelde, Hristiyanların bir kısmının devşirmeyi memnurlukla karşıladıklarını öne sürmek mümkünse de, çocuklarının alınmasına karşı gösterdikleri etkili hoşnutsuzluğun bolca kanıtı vardır. Aile bağlarının güçlü niteliği ve İslâm'a geçmeyenlerin Hristiyanlığa güçlü bağlılığı göz önüne alındığında bu tür duyguların beklenmesi de gayet doğal karşılanmalıdır.⁶²⁶

Vryonis'e göre, Hristiyan tebea, bir anlamda vergi olan devşirmeden muaf tutulmayı, bir ceza olarak değil, bir imtiyaz olarak algılıyordu. Öyle ise bu onların devşirmeden memnun olmadıkları ve muaf tutulduklarında sevinmelerine yol açan bir tepki ortaya koymalarından anlaşıldığı gibi, bu olaya olumsuz ve soğuk bir tavırla yaklaşıyorlardı.⁶²⁷ Hatta ona göre, devşirme uygulaması, çeşitli konularda itaatsiz davranan reayayı cezalandırmanın bir yolu olarak kullanılmaktaydı. Yine Vryonise'e göre, "devşirme esnasında ya da devşirildikten sonra Türk ailenin yanında iken kaçmaya teşebbüs edene delikanlıların psikolojileri de, yeni statülerini, ondan kaçmaya

⁶²⁵ Akgündüz, *Tabular Yıkılıyor*, 221.

⁶²⁶ Vryonis, 544.

⁶²⁷ Vryonis, 545.

teşebbüs edecek kadar nahoş bulmuşlardı. Şu halde ebeynlerinin de aynı ruh hali içinde olmaları gayet doğaldı.”⁶²⁸

Vryonis’e göre, devşirme ile görevlendirilen memurların, devşirme uygulamasına karış tavrı takınanlara bir takım yaptırımlar uygulamaları da, aynı şekilde, halkın devşirmeye sıcak bakmadığının ve fırsat bulduğu zaman kendince bir takım çözümler aramaya niyetlendiğinin bir göstergesi olmaktaydı. “Hristiyanları, devşirmeden kaçınmak için devşirilmiş çocukların kaçmasını teşvir etmenin yanında çeşitli önlemler aldılar.”⁶²⁹ Müellif, bu anlamda, halkın kendince bulduğu birtakım önlemlerden örnekler vermek suretiyle, bu konudaki görüşünü desteklemeye çalışmıştır. Bu konuda makalesinde yer verdiği, devşirmeye karşı bir takım yerlerden çözüm aramayı ihtiva eden iki mektubu burada zikretmeyi, karşı tarafın olaya bakışını göstermesi bakımından faydalı bulabiliriz. “ 1456’da Anadolu’nun batı kıyılarında oturan Rumlar Rodos’daki Hospitaler Şövalyelerine müracaat ederler, şu şekilde bir mektup göndermişler: ‘Bizler Türkiye’de ikamet eden sizin aciz köleleriniz... efendimizi bildiririz ki, Türkler tarafından çok ağır bir şekilde taciz ediliyoruz. Ve onlar çocuklarımızı bizden alıp Müslüman yapıyorlar.. bu sebeple siz efendimize, çok yüce papanın bizi, karılarımızı ve çocuklarımızı buradan alıp götürmek üzere gemilerini göndermesi hususunda aracı olmanız için yalvarıyoruz, zira bizler Türk’ün elinden çok acı çekiyoruz. Çocuklarımızı kaybetmememiz için (bunu yapınız) ve sizin tebeanız olarak yaşayıp orada ölmek için hakimiyetinizdeki topraklara gelmemize izin veriniz. Ama eğer bizi burada bırakırsanız çocuklarımızı kaybedeceğiz ve bunun için siz Tanrıya hesap vereceksiniz.”⁶³⁰ İkinci mektup, 1581 Şubat’ında yazılmış ve (Arnavutluk’un) Himara yöresinin Rum ve Arnavut sakinleri tarafından Papa XIII.

⁶²⁸ Vryonis, 546.

⁶²⁹ Vryonis, 547.

⁶³⁰ Vryonis, 547. Burada dikkat çekilmesi gereken bir husus var ki, mektubun içeriğinde, içinde bulundukları devletin hakimiyetinden şikayet ettikleri tek konu, çocuklarının devşirilmesi olduğu vurgulanırken, bunun dışında şikayet ettikleri başka konunun olmayışı ilginçtir. Daha önemli bir başka konu ise, çocuklarının alınıp, herhangi bir şekilde zarar gördüklerini, mesela işkence edildiğini, esir edildiklerini vs.yi öne sürerek şikayette bulunmuyorlar. Rahatsız oldukları konu, çocuklarının kendilerinin terbiyesinden çıkarılmak suretiyle, Müslüman yapılmasıdır. Yani tepki, bir anlamda, dini hamasetten kaynaklanan ve kendi nesillerinin Müslümanlaştırılmasından dolayıdır. Bu da, konuya tersinden yaklaştığımız da, bu uygulamanın çok genel olmasada, birey bazında, Hristiyan dini duygularını harekete geçirecek ve bir takım önlemler aramaya sevk edecek ölçekte, Müslümanlaştırma ya da o günkü genel anlamıyla, Türkleştirmeye katkıda bulunduğunun açık bir biçimde ortaya çıkmasıdır.

Gergory'ye gönderildiği iddia edilen mektuptur. Papa'dan gelip kendilerini kurtarması için İspanya Kralı Felipe ile kendi namlarına aracılık yapmasını istemektedirler. "Çok kutsal peder, eğer onu (Felipe'yi) ikna ederseniz, kafirlerin her gün çocuklarımızı alıp Türk yaptığı bütün Yunanistan'daki bizi çocuklarımızı kurtarmış olacaksınız."⁶³¹

Vryonis, Hristiyan tebeanın devşirmeden kurtulmak için yaptığı bu çağrılara çarpıcı bulmakla birlikte, bu tür başvuruların sıklıkla rastanmayan, münferit olaylar olduğunu da samimi bir şekilde itiraf etmektedir. İlave olarak, halkın daha çok bireysel çözümler ürettiklerini, ve mesela, devşirme görevlisine rüşvet vermek gibi yolları tercih ederek, bu şekilde kurtulmayı denediklerini iddia etmektedir. Bu konuda verdiği 1680 yılındaki bir hatıraya atfen verdiği örnekte, bu tepkinin dini hamaset duygularından kaynaklandığı açık olarak zikredilmektedir.⁶³² Ayrıca, çocukların erken yaşta evlendirilme yoluna gidilmesi, değersiz olan Hristiyan çocukları kendi çocukları gibi göstermek suretiyle farklı çocuk vermeyi tercih ettikleri, bazı sınır bölgelerinde olan Hristiyan tebeanın göç etme yoluna başvurmak suretiyle, devşirme yükümlülüğünden kaçınma ya da kurtulma yoluna yöneldikleri gibi bir takım istisnai uygulamaları da örneklendirerek zikretmektedir.⁶³³

Vryonis'in makalesinde yer alan belgelerden en önemlileri, bu konuyla ilgili olarak zikretmiş olduğu, üç tane belgedir ki, arşiv belgesi olması yönüyle üzerinde ayrıntılı olarak durmaya değecek önemi haizdir. Belgenin bir başka önemli hususiyeti de, son dönemde yapılmış olan devşirme uygulamasının tarihine ulaşma imkanını vermesidir. 1705 tarihli olarak zikredilen bu belgenin, Naousa'ya ait kayıt defterlerinde yer alan belgeler olduğu belirtilmektedir.⁶³⁴ Belgeye ulaşma konusunda eksik bilgilere

⁶³¹ Vryonis, 548. Bu mektupta benzer şekilde, sadece dini hamaset duygularıyla ortaya çıkan bir rahatsızlıktan bahsedilebileceği açıktır. Ayrıca, Türkleştirme ifadesi burada daha açık bir şekilde ortaya konmuştur. Yukarıda ifade ettiğimiz gibi, konuyu tersinden okuduğumuzda, devşirmenin Türkleştirme/Müslümanlaştırmaya etkisi var mıydı? Sorusunun cevabını ararken bizim için önemli bir örneklik teşkil etmektedir.

⁶³² Vryonis, 548: "1680'de yazan Thomas Smith şunları söyler: 'Ebeveynlerinin bir kısmı, tabii dindarlık ve hakiki bir din anlayışından dolayı, bu şekilde Hristiyanlıktan vazgeçmek gerekliliği karşısında bulunan çocuklarının ellerinden alınmayabileceği ümidiyle, ellerinden geldiği ölçüde onlar için elli veya yüz dolar bedel karşılığı ve Türklerin açgözlülüğünden aşağı yukarı yararlanabilecek dedede anlaşılır.'"

⁶³³ Vryonis, 549.

⁶³⁴ Vryonis, 549.

rağmen, içeriği ve uygulama tarihi dolayısıyla burada aynen alınmasının yararlı olacağını ümit ediyoruz.

“Belge no: 139.

Beroia ve Noausa'nın çok bilge kadılarına – Allah bilgeliklerini artırsın- kudretli voyvodalara ve ülkenin diğer ayan ve eşrafına – Allah kudretlerini artırsın- hüküm ki: İşbu yüce emir ile size bildirmekteyim ki, yüce hükümdarımız, sultan-ı azam ve halifey-i müslimin önceki yüce fermanıyla, bilindiği gibi adet gereği kafir reayanın akıllı ve gürbüz çocuklarından seçilen acemi oğlanların hızla toplanarak naklini emretmişti. Böylece, yüce halifemizin emirlerine uyarak, Silahdar Ahmed Çelebi'yi, muteber adet-i kadime göre elli yeni Yeniçer'yi seçip kaydetme işini icra etmek emri ile tayin ettik ve derha Naousa kazasına gönderdik. Malum olduğu üzere, mezkur Silahdar dah önce bu emr-i aliyi ifa için Nousa şehrine gitmiş ve yeni Yeniçerilerin kaydedilmesi görevini üstlenmişti. O vakit mezkur şehrin kafir sakinleri isyan edip dediler ki, 'çocuklarımızı müslümanlara teslim etmeyeceğiz'. Sonra da açıkça ve Sultan'ın yolunun ortasında Silahdar ile ona refakat eden iki Müslümanı öldürmeye cüret ettiler. Nihayet, martolos Zeses Karademos ve iki oğlu başlarında olmak üzere yüz veya daha fazla fesatçıdan oluşan bir çete teşkil eden bu kafir caniler isyan bayrağını kaldırdı. Şimdilerde Beroia ve Naousa kazalarının dağları ve ovalarını dolaşmakta olan bu kişiler Müslümanlara karşı sayısız kötülükler, yani cinayet ve soygunlar işlemiş ve işlemeye devam etmektedir. Bu yüzden emr-ü ferman ederiz ki, iş bu yüce emrimiz varır varmaz Voyvoda Muharrem Ağa ve bölükbaşı Receb Ağa'nın kumandasında Beroia'nın Müslüman sakinlerinden alınacak yeterince cesur savaşçılardan mühim bir kuvvet teşkil edilsin. Onlara bu kafir eşkiyayı amansız bir biçimde takip edip, yeryüzünden yok etmesi emredilmiştir. Size hatırlatırız ki, Sultanın yolunun ortasında bir Müslümanın kanını dökmeye cüret eden bu kafir canilerin tutuklanıp idam edilmesi şeriatın emirlerine göre ve Allah'ın gönderdiği peygamberimizin huzurunda her Müslüman için ihlal edilmez bir yükümlülük teşkil eder.

Selanik'te Rumeli Beylerbeyi'nin yüce divanında, 1117 senesi Mübarek Muharrem ayının ilk gününde yazıldı. (25 Nisan 1705)⁶³⁵

“Belge no: 140.

Selanik'teki çok şerefli ve muzaffer Rumeli Beğlerbeğisine (hüküm ki): Malumun olduğu vecihle, bu yıl müddetince Yeniçeri Ocağı için münasip olduklarına karar verilen oğullarını teslim etmeyi reddeden Naousa şehrinin münkir ve mel'un sakinleri bir müddet evvel iki Müslüman yardımcısıyla birlikte Yeniçeri kaydı için şehirlerine giden Ahmed Çelebi'yi alenen ve Sultanın yolunun ortasında öldürmeye cür'et ettiler. Nihayet, isyan ve ihtilal bayrağını çıkararak mel'un Zeses Karademos ve iki oğlu Basil ve Demetrios önderliğinde yüz veya daha fazla kafirden müteşekkil bir çete teşkil ettiler. Berioa ve Naousa kazalarının dağları ve ovalarını dolaşmakta olan bu kişiler Müslümanlara karşı sayısız kötülükler, yani cinayet ve soygunlar işlemiştir. Bu yüzden beylerbeyi divanının yüce emri ile Voyvoda Muharrem Ağa ve Bölükbaşı Receb Ağa'nın Beroia'nın Müslüman sakinlerinden yeterince cesur savaşçılardan mühim bir kuvvet teşkil edip derhal mezkur kafir eşkiyanın amansız takibini deruhte ettiler. Bunlar, kutsal görevlerini sadakat ve inançla ve o zaman itibaren kafir eşkiyayı yakından takip ederek birkaç gün önce Naouasa'nın yanında akan Arapitsa nehrinin kıyılarında onları kuşatmaya muvaffak oldular – zafer herşeye kadir olan Allah'ındır.- Orada, zorlu ve şiddetli bir muharebeden sonra onları yenip köklerini kazıdılar. Bu muharebe esnasında eşkiya çetesinin başı Zeses Karademos vücudunun çeşitli kısımlarına dört kurşun alarak pis ruhunu oracıkta şeytana teslim etti. Diğer altı eşkiya ile birlikte oğulları Basil ve Demetrios ele geçirilip ve Allah'ın muhafaza eylediği şeriatın emirlerine göre cezalandırılmak üzere mübarek mahkemenize canlı olarak getirildi. Bundan sonra Naousa'nın çok bilge kadısı Halil Efendi'yi, o toprağın voyvodaları ve öteki ayan ve eşrafını derhal buraya çağırdık ve onların huzurunda ve aleni olarak bugün tutuklu muzır eşkiyanın zincirli olarak önüne getirildiği hususi bir mahkeme heyeti topladık. Her birine tek tek soru sorulan bu kişiler alenen ve muhterem meclisin duruşmasında pis dudaklarıyla şu kafirce lafı ilana cüret ettiler: 'Biz gerçekten martolosuz ve fikirlerimizi ilan ediyoruz.' Böylece tutukluların şimdiye dek pek çok

⁶³⁵ Vryonis, 549-550.

Müslüman aleyhine sayısız kötülükler yapmış gerçek kötülük sahipleri olduğu ortaya çıktı ve onlar hakkında Allah'ın gönderdiği peygamberimizin "karşı çıkan/isyan eden kafirleri öldürün" mukaddes emri mucibince hepsini asılarak idama mahkum ettik. Onları mecliste hazır bulunan Muharrem Ağa'ya teslim ettik, o da emri verdi ve cezaları ifa edildi. Daha sonra Bölükbaşı Receb Ağa'ya kafir Zeses Karademos ve iki oğlunun başlarını keserek onları şehirde Sultan'ın yolu boyunca gezdirmesi emri verildi. Bundan sonra yine ona bunları yüce Selanik divanına göndermesi emredildi.

1117 senesi Mübarek Safer ayının 28. gününde (21 Haziran 1705) yazıldı."⁶³⁶

Vryonis, bütün bu örnekleri vermesine rağmen, mutedil bir müsteşrik olarak, konuya iki şekilde de bakabilmeyi başaramamış, ailelerin konuya ilişkin onaylayan yaklaşımlarını haklı ve doğal bir yaklaşım olarak kabul ederken, batılıların hamasi yaklaşımlarını pek gerçekçi ve objektif bir tavır olarak kabul etmemiştir. Bununla alakalı bir örnek zikretmek gerekirse, 1676 yılında yazılan bir kitapta yer alan, "İslâm'a geçmeyi reddettiği için Atinalı gencin devşirme görevlilerince katledildiği" yolundaki dramatik anlatımı, ciddiye bile almaya değer bulmadığını açıkça ifade etmesidir.⁶³⁷

Pek ender olarak devşirme yaptırmamak için bazı muhalefetlerin vukua geldiğini de görmekteyiz. 987/1580 yılında Hersek sancağında Prepolya kazasının bir nahiyesinde Acemi oğlanı devşirmek isteyen yayabaşıya karşı oğlan vermemek istemişler ve hatta silahla mukabele eylemişlerdi. Bunun üzerine hükümet reyayı muhalefete teşvik eden adamların küreğe konulmalarını Hersek sancağı beyine yazmıştı.⁶³⁸

Şüphesiz, insanın kendinin bir parçası olan evladından, hangi ulvi gaye ve hangi maddi-manevi duyguları tatmin ederse etsin, ayrılması, hele hele de, kendi rızası dışında ayırlması kişinin kolayca uyum sağlayabileceği bir durum değildir. Bu nedenledir ki, müsteşriklerin devşirme konusunu klavuz yaparak ulaşılmaya çalıştıkları

⁶³⁶ Vryonis, 551-552.

⁶³⁷ Vryonis, 548, Guillet de Saint-Georges, (An Account of a Late Voyage to Athens, Londra 1676) in kitabındaki bilgiyi değerlendirmekte ve yazarın bizzat Yunanistan'da bulunmayıp, Fransisken rahiplerine dayandığı bu bilgiyi gerçekçi bulmadığını açıkça belirtmektedir.

⁶³⁸ BOA, MD, nr. 39, s. 118.

konuların başında, hümanizma refleksi ile yapılan bu duygu istismarı gelmektedir. Bunu başta Papoulia⁶³⁹ olmak üzere, Vryonis⁶⁴⁰, Dimitriadis⁶⁴¹ ve devşirmenin kökenini araştırma konusu yapan batılı araştırmacıların hepsinde çok açık bir biçimde gözlemlemek mümkündür. İyi niyetle konuya yaklaşanların ise aynı dönemdeki sistemleri göz önünde tutarak, onlar konuya köle mantığı ile baktıkları için, müttekabiliyet esasına göre, benzer sistemlerin köle uygulamalarıyla ölçtükleri zaman gerçeği anlamaları daha kolay olmaktadır.

İlmî yaklaşım objektif olmayı, duygularınızı değil, bilgi ve belgelerin ışığında müşahade ve tefekkürünüzü ortaya koymayı gerektirir. Bu nedenle biz de aşağıda vereceğimiz kaynaktaki, doğrudan ilgisi, devşirmeden muafiyet olmakla birlikte, dolaylı çağrışımının, ailelerin psikolojik menfi tepkileri olarak okuyabileceğimiz bu belgede, menfi yaklaşımı gözlemlemek mümkündür. Zira, İstanbul'un çok yakınında olan bir beldede, Kartal karyesinde, 1578 gibi, devşirmenin uygulamalarının son derece bariz olarak belirginleştiği bir dönemde, insanların devşirmeden muaf olabilmek için çabalamaları bize çok istekli olmadıkları izlenimini çağrıştırmaktadır.

“Üsküdar kadısına hüküm ki,

Mektup gönderüp kazayı mezbure tâbi Kartal nam karye halkı meclis-i şer'a gelüp karye-i mezbûre ahalisi, Kadıköy nam karye halkı ile ıstabl-ı âmire mühimmatı için Üsküdar çayırının biçüp ve bakup ve sana teveccüh olundukça at yedüp ve Bursad'an ve gayrı yerden gelen mîrî atları getirünce bekleyüp ve yedüp ve taşradan gelen hazineyi hıfz ve hırsaset idüp münâvebe ile bekleyüp lazım oldukca kulaguz olduğumuzdan maâda karyemiz azîm yol üzerinde vakî olup memerr-i nas olmağla Kadıköyü'nden acemi oğlanı alınmadığı gibi bizden dahi alınmayup dokuz yüz kırk beş senesinden seksenbir senesine gelince muaf olmuş idüğü seksenbir senesinde bir

⁶³⁹ Papoulia, V. “*The Impact of Devşirme on Greek Society East Central European Society and War in the pre-revolutionary 18th Century*”, *Social Science Monographs*, CXXII, 1982, 549-562; Repp, R.C. “A Further Note on the Devshirme”, *BSOAS (Bulletin of the School Oriental and African Studies)*, XXXI, Hertford 1968, 137-139.

⁶⁴⁰ Vryonis, “*Seljuk Gulams and Ottoman Devshirmes*”, 224-252; Vryonis, “*Isidore Glabas and the Turkish Devshirme*”, *Speculum* 31, 1956, 433-443;

⁶⁴¹ Dimitriades, Vassilis. “*Some Thoughts On the Origins of the Devşirme*”, *Held in Rethymnon*, 11-13 Jan. 1991.

oğlanımız alınup maahaz bizim hizmetimiz yol üzeri olmağla Kadıköy halkından gayrudur andan alınmaduğu gibi hizmetleri mukabelesinde kendülerinden dahi alınmamak için muaf olmaklığı rica ittiklerin ve filhakika memur olmağla hizmetleri Kadıköy halkından ziyade idüğü muhakkaktır deyu arz ittiğin ecilden buyurdum ki, vardıkda karye-i Kartal halkının hüzmeleri mukabelesinde şimdiye değin acemi oğlanı alınugelmiş ise girü alınmayup memur oldukları hizmetlerin eda ittüresin. Fi 24 RA 986.”⁶⁴²

5.3. Devşirme Sisteminin Osmanlı Devleti ve Toplumuna Etkileri

Yaklaşık ikiyüzelli yıla yakın başarıyla uygulanan devşirme sisteminin, devletin her bakımdan yükselmesinde etkili olduğunda şüphe yoktur. Bunun en büyük göstergesi XV ve XVI. Yüzyıllarda yetişmiş Mahmud, Gedik Ahmed, Makbul İbrahim, Sokullu Mehmed, Ferhad, Lala Mehmed, Kara Ahmed, Kemankeş Mustafa ve başta Köprülü Mehmed Paşa olmak üzere bu aileden yetişmiş değerli devlet adamları ve bunların yaptığı hizmetlerdir. XVI. Yüzyıl sonlarından itibaren yazılmış devlet düzeniyle ilgili eserlerde de duraklama ve gerilemenin ittifakla devşirme sisteminin bozulmasına bağlanması ise devşirmenin genel devlet sistemindeki önemli yeri hususunda bir başka delili teşkil etmektedir. Bir başka delil ise, yabancı gözlemcilerin ve araştırmacıların tesbitleridir.⁶⁴³

III. Murad döneminde İstanbul’da bulunan Venedik elçisi Lorenzo Bernado’nun bu konu hakkındaki açık beyanları konuya nasıl bakmamız gerektiği ve devşirmenin neticeye etki eden başarılı uygulama olmasına delalet teşkil edecek sözlerdir. Lorenzo şöyle diyor: “Sadece devlet idaresinin değil, koca imparatorluğun ordularına kumanda yetkisinin de ellerine verildiği kişiler ne dük ne marki ne de konttur. Hepsî çobanlıktan gelme sıradan insanlardır. Bu sebeple biz Venedikliler’in de

⁶⁴² 1 Temmuz 1578 tarihli. Hüküm. Ahmed Refik, “*Devşirme Usulü Acemi Oğlanla*”r, Edebiyat Fakültesi Mecmuası, İstanbul 1926.

⁶⁴³ Özcan, “*Devşirme*”, TD, Sayı: VII, s.12.

padişahın yaptığını yapmamızda isabet vardır. Padişah bu adamlardan sancak beylerini, beylerbeyileri yetiştirerek onlara şan ve itibar kazandırmıştır.”⁶⁴⁴

Gerçekten çok katı toplum hiyerarşisinin bulunduğu Avrupa’da uygulanması çok zor olan bu sistem ile, küçük yaşlarda toplanıp sıkı bir eğitimin geçirilen devşirme oğlanları, kabiliyet ve zekavetleri sayesinde yüksek devlette mevkilerine, hatta sadrazamlık gibi devletin en yüce mertebesine kadar yükselebiliyorlardı. Bu konuda yetişmiş olan devlet adamları bunun en güzel delilini teşkil etmektedir.⁶⁴⁵

Vryonis’in, Selçuklu gulam sistemi ile ilgili yapmış olduğu olumlu değerlendirmeler, sistemin benzer yönleri dikkate alınarak ve sadece uygulamanın isimlerini değiştirerek bakmak suretiyle, aynıyla vaki olduğunu düşünmemize bir engel olduğunu düşünmemiz için ortada hiçbir sebep gözükmemektedir.

Onüçüncü yüzyıl Anadolu’sunda işlediği biçimiyle gulam sistemi pek çok açıdan açıkça görülüyor ki, başarılı bir sistemdi. Bu sistem, hepsi de Selçuklu toplumuna kayda değer katkılar yapan, nisbeten çok sayıda yetenekli ve dirayetli komutanlar, yöneticiler ve İslâm kültürünün koruyucularını sağladı. Sistem bu köle gençlere iyi bir eğitim temin etmekteydi. Bu genel düzenleme zamanla gulamların ve onların neslinden gelenlerin Anadolu İslâm toplumu içinde erimesini sağlıyordu. Ve sonuç olarak da bu süreç sayesinde taşra toplumunun mevkilerine yeni ve gayretli bir kan ve görünüm getirilmiş olmaktaydı.⁶⁴⁶

Ordu ve devlet teşkilatının ön önemli görevlilerini yetiştiren Enderun Mektebi, sona erdiği tarih olan 1909 yılına kadar, yaklaşık beş asır boyunca hizmetini devam ettirmiş, Osmanlı Devleti teşkilatı içinde var olan en önemli müesseselerden biridir.⁶⁴⁷ Bununla birlikte, devşirme sisteminin en önemli yansımalarından, devşirme uygulaması yoluyla, cem olunan gençlerin en seçkinlerinin eğitildiği, böylece sosyal tabanın en kabiliyetli çocuklarının tesbit olunarak, devlet-i aliyenin ve nizam-ı alemin

⁶⁴⁴ A Iber Howe Lyber, *Kanuni Sultan Süleyman Devrinde Osmanlı İmparatorluğu’nun Yönetimi*, (trc. Seçkin Cılızoğlu), İstanbul 1987, 47.

⁶⁴⁵ Özcan, “Devşirme”, TD, Sayı: VII, s.12.

⁶⁴⁶ Vryonis, 536.

⁶⁴⁷ Akkutay, 19; İpşirli, “Enderun”, 186.

hizmetinde, toplumun refahı için yetişen kadroların inşa edildiği bir kurum olarak tarihteki hakettiği yeri elde etmiştir.

Konuya batılı müsteşriklerin gözü ile baktığımızda bile bu gerçeği farketmemiz mümkün olmaktadır. Enderun mektebinin, esasen aynı zamanda devşirmenin var oluş amacını anlamlandırma konusunda yapılan hep aynı ortak noktada toplanmış bulunmaktadır. Enderun mektebinin kuruluş amacı, genişleyen Osmanlı Devleti topraklarının fethinde bulunduğu ülkelerin insanların merkezi otoriteye karşı dirençlerini kırarak bir güce ulaşmak ve kendi hizmeti için onları kadro olarak yetiştirmek diye tarif eden Miller bu gerçeğe işaret etmektedir.⁶⁴⁸

Enderun, Osmanlılar'da idârî ve askerî kadronun yetiştirilmesi için teşkil edilen saray eğitim kurumunun genel adıdır. Osmanlı Devleti'nde XV. yüzyıl ortalarından itibaren medrese dışında en önemli resmi eğitim kurumu niteliğini taşıyan bir müessese konumunda olmuştur. Daha ziyade mülki ve askerî idarecilerin yetiştirildiği bir mekteptir.⁶⁴⁹ Osmanlı merkez ve taşra bürokrasisine gerekli insan gücü kaynağını oluşturmak için kurulmuştur. Bu vasfı ile resmi Osmanlı düşüncesi veya zihniyetinin öğretilip geliştirildiği temel eğitim birimini teşkil ettiği gibi idârî ve siyasi hedeflerin tayininde, devletin ana kurumlarının işleyişinde önemli bir yere sahiptir.⁶⁵⁰

II. Murad döneminde kurulan Enderun Mektebi, Fatih zamanında gerçek hüviyetine kavuşmuş, yalnızca devşirme çocukların eğitildikleri yer olmaktan bir adım öteye geçerek, devletin ihtiyaç duyduğu, idârî ve askerî kadroların yetişmesini sağlayan bir yapı olarak gelişmiştir. Fatih Sultan Mehmed döneminde başlayan, gerek bina ve mekan imkanları açısından, gerek muhteva ve ilmi seviye bakımından düşünülmesi gereken gelişme ve genişleme süreci, Yavuz ve Kanuni dönemlerinde de devam ettirilmiştir.⁶⁵¹

⁶⁴⁸ Bkz. Miller, *The Palace School of Muhammed the Conqueror*, Cambridge 1941, 78 vd.

⁶⁴⁹ Mehmet İpşirli, "Enderun", *DİA*, XI, 185.

⁶⁵⁰ İpşirli, "Enderun", 185.

⁶⁵¹ Akkutay, 26-27.

Çalışma sistemi, programı ve işleyişi göz önünde tutulacak olursa, Enderun Mektebi'nin bir mektepten daha öte bir uygulama olduğu, çeşitli kabiliyetlerin, sanatların, idârî ve siyasi bilgilerin uygulamalı olarak öğretildiği, yeteneklerin tesbit edildiği bir staj yeri olduğu bile söylenebilir.⁶⁵²

Enderun sisteminde önemle üzerinde durulan mühim bir ilke, kültürün etkili bir biçimde verilmesiydi. Çok değişik ırk ve dini kökenlerden gelen gençler Türk-İslâm kültürü içinde yetiştiriliyordu. Yabancı gözlemciler hazırlık ve Enderun eğitimi için seçilmiş gençlerden bahsederken Türkler'in kabiliyetli gördükleri kimseleri eğitmekten büyük bir zevk duyduklarını ve bu uğurda her türlü fedakarlığa katlandıklarını belirttikleri gibi, ayrıca seçim sırasında güzel yüzlü ve fiziki kusuru olmayanların tercih edilmesini de Türkler'deki "güzel bir yüzde kötü bir ruhun saklanamayacağı" inancına bağlamaktadırlar. Habsburg elçisi olarak XVI. yüzyıl ortalarında Osmanlı ülkesine gelen Busbeke mektuplarında Batılılar'ın iyi yetiştirilmiş attan ve köpekten zevk aldığını, Türkler'in ise iyi eğitilmiş insandan büyük haz duyduklarını yazmaktadır.⁶⁵³

"Ocaklarının kaldırıldığı sırada Yeniçerilerin arasında eski devşirmelerden tek sima dahi yoktur; ekseriyeti Türk olmak üzere hep ocağı girip Yeniçeri yazılmış esnaf ve ayak takımına mensup adamlar, gençlerdir. Devşirme Kanununun kalktığı 100 yıldan beri birkaç kuşak Yeniçeri oğullarıdır."⁶⁵⁴

Halen ülkemizin gayr-ı müslim bir vatandaşı olan, Ermeni etnik kökenine mensub olan Agop Sivaslıyan'ın, Mimar Sinan'ın kökeni ile ilgili tartışmalar üzerine kaleme aldığı makalesinde, gerek Osmanlı ve gerekse Osmanlı'yı büyük devlet konumuna getiren Devşirme Sistemi ile ilgili olarak ortaya koyduğu düşünceler, bir başka açıdan önemli olsa gerektir.⁶⁵⁵

⁶⁵² İpşirli, "Enderun", 186.

⁶⁵³ İpşirli, "Enderun", 187.

⁶⁵⁴ Koçu, 328.

⁶⁵⁵ Sivaslıyan, Agop. "Mimar Sinan'ın Kökene Neden Tartışılır?", **Tarih ve Toplum**, IV., İstanbul 1985, 42. Müllifin Mimar Sinan'ın kökeni ile ilgili düşüncelerin burada değerlendirilmesine ihtiyaç görülmemiştir. Şu kadarını söyleyebiliriz ki, Vryonis'in de makalesinde çok isabetli bir biçimde değerlendirdiği gibi, çok ileri bir tarihte, bu olaylardan asırlar sonra ortaya çıkan, milliyetçilik atmosferinin oluşturduğu bakış açısı ile tarihin mezkûr döneminin ve o dönemde cereyan eden hadiselerin değerlendirilmesi çok da doğru bir yaklaşım biçimi olmasa gerektir.

“İmparatorluk yönetimi ve onun vatandaşlık anlayışı, ülkede yaşayan ve türlü soylardan gelen insanları sağlam ve süslü bir mozaik halinde bir araya getirebilme, hatta onları genel bir ‘Osmanlı’ potasında eritebilme hüneri göstermiştir.”⁶⁵⁶

“Gerçek şu ki, Osmanlı olmasaydı 16. yüzyılda bir Sinan hangi kökenden de olsa, Kayseri’nin Ağırnas Köyü’nden kopup İstanbul ve daha başka yerlerde boy atamaz, bu büyüklüğüne erişemez, daha sonraki bir tarihte yine Kayseri’nin Derevent köyünün bir Ermeni evinde kundağı sarılan Meremetçi Bali Kalfa İstanbul’a gelemey, Saray’ın da desteğiyle Balyan ailesinin fertleri bunca ölümsüz eserin mimarları olamazdı.”⁶⁵⁷

“Osmanlı İmparatorluğu’nda da, çeşitli kökenlerden, ırklardan gelen devlet adamları, sanatkarlar yetişmiş, çeşitli kademelerde görev almışlardır. Bunlar bir devlete, bir nizamla hizmetin dışında başka bir hisse sahip olmamışlardır.”⁶⁵⁸

Nejat Göğünç, Mimar Sinan’ın devşirme olduğunu, Hristiyan bir aileye mensub olduğunu kabul etmekle birlikte, ırk olarak Türk kökenli bir aileye mensub olduğunu savunmakta ve şöyle demektedir: “Mimar Sinan’ın devşirme oluşu, şimdiye kadar araştırmacılar da onun ‘Hristiyan fakat mutlaka Türk’ten gayri bir etnik köke sahip olduğu’ kanısını uyandırmıştır.”⁶⁵⁹

Bu düşüncesine bağlı olarak da, konuya mantık çerçevesinde yaklaşarak, Mimar Sinan’ın şahsında, inanç olarak Hristiyan olan, ancak etnik köken olarak Türk olanların da devşirilmesinin mümkün olabilmesi gerektiğini ileri sürmektedir: “Devşirmelerin Hristiyan çocukları arasından toplandığı, Anadolu’da Türk ailelerin yanına verilerek, onlara Türk ve İslâm terbiyesi kazandırılmasına çalışıldığı bilinir... Hristiyan çocuklarını Müslüman yapıp, Türkleştirmeye çalışırken, neden Hristiyan fakat Türkçe konuşan, Türkçe isimler taşıyanlardan faydalanılmamış olsun? Bunları Müslüman yapmak daha kolay değil midir?” diyerek bir mantık önermesi ile iddiasını

⁶⁵⁶ Sivaslıyan, 42.

⁶⁵⁷ Sivaslıyan, 42.

⁶⁵⁸ Nejat Göğünç, “*Mimar Sinan’ın Aslı Hakkında*”, *Tarih ve Toplum*, IV., 1985, s. 38.

⁶⁵⁹ Nejat Göğünç, s. 39.

isbatlamaya çalışmıştır. Bununla birlikte, henüz bunun isbat edilmiş bir durum olmadığını, Osmanlı Tarihi'nin, en azından bu konuyla ilgili olarak, bilgilerin az olduğuna atfetmiştir.⁶⁶⁰

⁶⁶⁰ Nejat Göğünç, a.g.m., s. 39. Şu kadarını ilave etmek gerekmektedir ki, bugün elimizde olan belgelerden, yukarıda tartışmaya çalıştığımız muhtelif sebeplere bağlı olarak, devşirme uygulamasının kuralları arasında, “Türk olmaması” sarahaten belirtilmektedir. Ancak bunun ‘etnik köken’ anlamında kullanıldığını söyleyebilmek pek mümkün değildir. Çünkü, mefhûm-u muhalifine baktığımızda, acemi oğlanı olarak alınacak çocukların, ‘hıristayan evladı’, ‘kafir evladı’ olması beyan edilmektedir. Yani, din ve inanç temeline bağlanmış olan bir taksimat söz konusudur diyebiliriz. Bu yönüyle Nejat Göğünç’ün savunduğu düşüncenin tamamen haksız olduğu söylenemez kanaatindeyiz.

6. DEVŞİRME SİSTEMİNİN BOZULMASI VE SONA ERMESİ

6.1. Bozulma ve Sona Erme Sebepleri

Devşirme sisteminin kural ve kaideleri, uygulamaya başlandığı zamandan itibaren belirlenmiş, her aşamasında titizlikle uygulanmış ve ‘kanuna muhalif’ hareketler şiddetle cezalandırılmıştı. Bu nedenledir ki, uzun zaman münferit olayların dışında problemsiz denilebilecek bir biçimde devam etmişti. Devşirme sisteminin esası belli kurallara bağlı olarak alınan insan unsuru idi. Titizlikle devşirilen çocukların, yine aynı titizlikle, belli aşamalardan geçirilerek eğitimlerini ve gelişimlerini tamamlamaları, kimlik ve kişilik açısından belli noktalara gelmeleri gerekiyordu. Daha sonraki kademelerde kabiliyet ve yeteneklerinin yanısıra, sözkonusu eğitim aşamalarından ne kadar istifade ettiği de istihdam edileceği görev alanlarını belirlemede dikkate alınan bir etkendi. Sistemin esasını teşkil eden insan unsurunun tayin ve tesbitinde yapılan ‘kanun dışı’ uygulamalar, bozulmanın ilk ve en önemli sebebini oluşturmuştur.

Kanun üzere yapılması gereken devşirme uygulaması, on altıncı asır sonlarına doğru bozularak yavaş yavaş geliş güzel hristiyan çocuklarını muayene etmeden veya rüşvetle devşirme olarak almışlar ve tutulması lazım gelen eşkal defterine pek ehemmiyet vermemişlerdi. İşte bu yüzden ocağa her sınıftan halk ve bu meyanda müslümanlardan da efrat girmesini ve bir kısım da ‘ağa çırağı’ ismiyle ve yeniçeri ağalarının himayeleriyle ocağa alındıklarından, bu şekilde suistimalin genişlemesine bağlı olarka devşirmenin tatbikine ihtiyaç azalmış ve eski nizam ve kanunlar bozulmuştu.⁶⁶¹

Bu şekilde yapılan, sisteme kural dışı insan alınmasının, bozulmanın esas sebebini oluşturmasına dair önemli bir hadiseyi, Anonim Osmanlı Tarihi’nde, 1703 senesi olayları arasında anlatılan bir hadiseyi örnek olarak ele alabiliriz. Sarayda bulunan bostancıların ulûfelerinin verilmemesine bağlı olarak isyan etmeleri ve sonrasında gelişen olaylarda, bunların arasında yer alanlardan yaşlı ve tecrübeli olanları

⁶⁶¹ Uzunçarşılı, Kapıkulu, I, 30.

arzihâl ederek aflarını istemişler ve bu durumun sebebinin kendi tesbitlerine göre anlatmışlardı. İşte sözkonusu olan bu durum beyanında nizâmın bozuluşu ile ilgili tesbitleri oldukça önemlidir. “ İhtiyarları arzihâl edüp, ‘Otuzar kırkar sene hidmetimiz sebkât edüp ihtiyar ve amel-mânde olup, nâil-i merâm olacak vakitlerde, yeni yazılan oğlan-uşak makûlesinin gavgaları ile bize gadr olunmak lââyık-ı devlet değildir. Bizim ocağımıza kadîmden devşirme ile gelüp, yol, erkân öğrenüp ba’dehu bostancı olur iken, içimize ecnebî karışıp böyle oldu. Sultan Süleyman Kânûnu üzere Rumeli’nden devşirme edüp, içimize ecnebî girmesün ve bu ihtiyarlığımızda bizi öldür, kan ile kânûn eyleme padişahım’ deyü feryâd eylediler. Bi’z-zarûri ihtiyarlarına merhamet olunup hali üzere terk olundu. Mâ’adası iki gün içinde kapuya çıkarılıp dağıldılar. Ve Rumeli’nden kânun üzere devşirme için fermânlar yazılıp yeniçeri ocağında sâbika kul kethüdası olan Yusuf Ağa gönderildi.”⁶⁶²

Devşirme uygulamasının yasa ve düzenleri gittikçe derlenip toparlanarak yoluna konmuş ve Kanuni Sultan Süleyman zamanında tamamlanmıştı. Devşirme çocukları, acemi oğlanları kışlasında terbiye ve müslüman edildikten sonra yeniçerilere katılırlardı. Dışarıdan ocağı yeniçeri yazılmak imkansızdı. Bu konuda kaynaklarımızda yer alan bir haber, bu kurala ne kadar titizlikle riayet edildiğini gösterdiği gibi, sistemin gevşemesi ve giderek bozulmasında en önemli âminin bu konudaki hassasiyetin kaybolması olmuştur.

Yavuz Sultan Selim, Mısır seferine çıkacağı sıralarda bir tacirden kömeli bir borç para almıştı. Ödeme sırasında bu tacir yalvarmaya başlayıp, oğlu üç akçalık padişah ulufesi ile asker sınıfına alınırsa borç verdiği parayı hibe edeceğini söyledi. Bu durum padişaha anlatıldığında Yavuz Selim son derece kızıp “hemen tacirin parası verilsin. Osmanlı ordusu içine yabancı karıştırmaya sebep olanlara Tanrı lanet etsin” dediği tarihlerde yazılıdır.”⁶⁶³

Buradan anlaşılan, bir taraftan çocuklarını devşirme verme konusunda insanların gösterdiği teveccühü bize göstermekte, diğer taraftan ise gerek devşirme,

⁶⁶² Anonim Osmanlı Tarihi, (nşr. Abdulkadir Özcan), TTK; Ankara 2000, s. 257. Bu kaynağımızda yer alan bu bilgiden H.1115/M.1703 tarihinde devşirme yapıldığını öğrenmekteyiz. Muhtemelen saray için yapılmış olan bu devşirme, son yapılan uygulamalardan olmalıdır.

⁶⁶³ Mustafa Nuri Paşa, Netayic’ül-Vukuat, I, 140.

gerekse onun tabii devamı olan ocağa dışarıdan (kural dışı anlamında) insan alınmaması konusunda gösterilen titizliği açıkça ortaya koymaktadır. Buradaki “yabancı karışmaması” meselesi, sistemin normal işleyişi ve kontrolü dışında, ileriki tarihlerde “saplama” tabir edilecek şekilde, bir anlamda torpille ve kural dışı fertlerin alınmasının menedilmesinden başka bir şey değildir.

990/1582 tarihinde Üçüncü Murad, oğlu Mehmed’i sünnet ettirdikten sonra düğünde hünelerini gösteren bazı hristiyanların müslüman olarak Cebencilik ve Topçuluk istemeleri üzerine Padişah, bu taleplerine müsaade etmemiş ve fakat bunların Türklerin hizmetlerinde bulunan Acemiler gibi birer akçe yevmiye ile Acemi Ocağına kaydedilmelerini emreylemişti. O tarihte Yeniçeri Ağası bulunan Ferhad Ağa ocak zabitleriyle görüşükten sonra buna itiraz ederek: *“Padişahım bunların eşkal defterine kaydolunması kanuna muhaliftir. Şimdi bunlar deftere kaydolunurlarsa devşirme teşkilatı bozulur. Zaten bu alınacak olanlar şeraiti haiz değildir. Ekserisi ehl-i sanattır. Çok yüz görmüşlerdir. İstanbul, Edirne, Bursa hristiyanları evladı alınması memnudur bunlar şehir oğlanı olmuşlardır”* demiş ise de söz geçirememiş ve Ağanın aleyhtarı da: *“Bir Yayabaşının cemettiği oğlan makbul oluyor da Padişahınki neden makbul olmasın? Diye tahrikatta bulunduklarından zavallı Ferhad Ağa sözünün geçmeyeceğini anlayarak: “Padişahım benim bunun alınmasına rızam yoktur. Ocağın bozulması benim zamanımda vaki olmasın” diye hizmetten affını rica etmiş olduğundan Ferhad Ağa’nın yerine ağa olan Yusuf Ağa zamanında Ağa Çırağı ismiyle bu adamlar Acemi Ocağı’na kaydedilmişler ve bundan sonra her ocak ağasına mahsus bir Ağa Çırağı eşkal defteri tutulması adet olmuştu. İşte bu suretle ağa çorağı olanların miktarı sonradan artmış ve rüşvetle Acemi Ocağı’na her milletten epey adam girerek bu usul, devşirme teşkilatının azalmasına ve daha sonra tamamen kalkmasına sebep olmuştur.”*⁶⁶⁴

Acemi oğlanlarının Hristiyan tebedan devşirilmesi işi, XVII. Yüzyılın ortalarından itibaren giderek azalmıştır. Ancak Yeniçeri Ocağı’nın kaldırılmasına kadar seyrek de olsa devam etmiştir. Öte yandan bu yüzyıldan itibaren Acemi Ocağı’na

⁶⁶⁴ Mebde-i Kanun, vr.14, 22b; Uzunçarşılı, Kapıkulu, I, 39.

Türkler de alınmaya başlanmış, ayrıca savaş esirlerinden de ocağa acemi kaydı yapılmıştır. Buna paralel olarak acemilikte geçen süre altı aya kadar indirilmiştir.⁶⁶⁵

Devşirme sisteminin gevşeme ve giderek tatbikatına ihtiyaç kalmaması sonucuna yol açan en önemli sebeplerden birisi de Yeniçeriler muvazzaf iken evlenmeye başlaması ve devamında ‘kuloğlu’ tatbikatının başlaması, bunun zamanla devşirme yoluyla gelen seçkin gençlerin yolunu tıkaması olmuştur. Yaşlı yeniçerilerin evlenmesine ilk defa Yavuz Sultan Selim zamanında müsaade edilmiş, fakat bu izin suistimal edilip, III. Murad döneminde buna genç yeniçeriler de dahil edilince, bunların çocuklarına da sahip çıkılmak durumunda kalınmıştır. Kul oğlu denilen bu çocuklar acemi oğlanı olarak doğrudan ocağa kaydedilmişler.Devlet kul oğullarına da gerekli tahsisatı ayırmak durumunda kalmıştır.⁶⁶⁶ Böylece kanun-u kadim üzere devam eden ocağın ilkeleri bozulmaya başlamıştır.

Önceleri Saray-ı Hümayunlarda, acemi oğlanları kışlasında terbiye olunan devşirme çocukları, belirli zamanlarında ya da gerek görüldükçe “kapıya çıkma”⁶⁶⁷ deyimini ile süvari ve piyade ocaklarına çıkmakta oldukları halde, sonraları bu yasa da başka bir biçime dönüştü. Şöyle ki: Eski gündelik ulufelerine üçer beşer akçe eklenerek ve bir yıl (kale) koruma görevinde kalmak şartıyla *eski yeniçerilerden* bir iki bin “terakkilü” yani ulufelerine üçer beşer akçe eklenmiş yeniçeri yazılırdı. Bundan başka, yine bir yıl korum görevinde bulunmak ve ondan sonra süvari ya da piyade ocaklarına alınmak şartı ve “kul oğlu deyimini ile yeteri sayıdaki asker de yeniden Osmanlı ordu birliklerine katılırdı.⁶⁶⁸

Diğer alanlarda olduğu gibi, Topçu Ocağı’nda da, normal yoldan, kanun-u kadim üzere, acemi ocağından ya da diğer ocaklardan yatay görevlendirme ile eleman

⁶⁶⁵ İlgürel, “Acemi Oğlanı”, 235.

⁶⁶⁶ İlgürel, “Acemi Oğlanı”, 234.

⁶⁶⁷ “Yeniçeri Ağasına hüküm ki, Hâlâ kapuya çıkan acemi oğlanları yerine Türk üzerinde olan oğlanlardan yazılmasını emr idüp buyurdum ki, vardıkda emrim üzere kapuya çıkanların yerine Türk üzerinde olan oğlanların müstehik olanların yazasın. Sene 986 muharrem 8 BOA, MD, nr.34, s. 12. Mart 1578 tarihli hüküm. Türklerin hizmetlerine verilmiş olan acemi oğlanlarının hizmete verilmeleri hakkındaki hükümlerden birisi.

⁶⁶⁸ Mustafa Nuri Paşa, *Netayic’ül-Vukuat*, II, 95-96.

alınması gerekirken, ocak mensuplarının evlatları arasından kul kardeşi namıyla nefer alınması sözkonusu olmuştu.⁶⁶⁹ Bu, normal nizamın bozulması, devşirme sisteminin aksaması anlamına geliyordu.

Bu şekilde uygulaması devam eden devşirme işleminin ne kadar süre devam ettiği ve ne zaman sona erdiği konusuna gelince; XVI. Yüzyıl sonlarına kadar kanuna uygun olarak uygulandığı, III. Murad döneminden itibaren bozulduğu; XVII. Yüzyıl başlarından itibaren ise Türk ailelerinin yanlarına verme usulünden vazgeçildiği anlaşıyor.⁶⁷⁰

XVI. yüzyıl sonlarından itibaren evlenmeye başlayan ve çocukları olan yeniçeri oğullarının “Kuloğlu” ismiyle , dışarıdan ise “Kul kardeşi” adıyla nefer alınması devşirme işleminin gevşemesine⁶⁷¹, aynı yıllarda ise devşirme işine rüşvet karışmasına sebep oldu.⁶⁷² VI. Murad zamanında (M.1623-1640) devşirme işi ıslah edilmeye çalışılmışsa da, bu çabalar kalıcı sonuç vermemişti, XVII. Yüzyıl ortalarından itibaren de devşirme işi pek yapılmaz oldu.⁶⁷³ Sadece XVIII. Yüzyıl başlarında saray için bin kadar devşirmenin yapıldığı bilinmekte, son devşirme tarihinin ise 1751 yılı olduğu tesbit edilebilmektedir.⁶⁷⁴

Acemi Çorbacıları gerek kendilerine verilen gemilerde ve gerek diğer hizmetlerde bölüklerinin acemilerini istihdam ederlerdi. Acemilerin hizmet ettikleri at gemileriyle odun gemilerinin miktarı on altıncı asırda yetmiş iki iken on yedinci asır başlarında on ikiye kadar inmişti. Bu hal, Acemi Oğlanının azlığından olmayıp şunun, bunun hizmetinde bulunmalarından ve intizamsızlıktan ileri gelmişti; hatta bu yolsuzlukları kaldırmak için hükümet 993/1585 tarihinde büyüklerin hizmetlerinde

⁶⁶⁹ Uzunçarşılı, *Kapıkulu*, II, 97-98.

⁶⁷⁰ Evliya Çelebi, *Seyhatname*, İstanbul 1314; I, 598.

⁶⁷¹ *Kitab-ı Müstetab*, (nşr. Yaşar Yücel), Ankara 1978, 7-8.

⁶⁷² Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih*, (nşr. Mehmet İpşirli), İstanbul 1989; Özcan, “*Devşirme*”, TD, Sayı: VII, s. 11.

⁶⁷³ Özcan, “*Devşirme*”, TD, Sayı: VII, s. 11.

⁶⁷⁴ Ahmed Cevad, *Tarih-i Askeri Osmani*, 180.

bulunan Acemi Oğlanlarını tahkik eyleyip bir defterinin Divana gönderilmesini Yeniçeri Ağasına yazmıştı.⁶⁷⁵

On yedinci asır ortalarından sonra acemi ocağına ve devşirme teşkilatına halel geldiğinden Türklerden ve Osmanlı idaresi altındaki diğer ırklardan yeniçeri yapılmaya başlanmıştı. Kırım hanlarıyla Tunus ve Cezayir beylerinin tuttukları esirlerden de acemiler arasına efrat giriyordu. Fakat eskisi gibi uzun hizmete lüzum görülüyordu. Bilhassa ondokuzuncu asır başlarında acemiler bir sene hizmetten sonra yeniçeri ocağına geçiyorlardı. On sekizinci asırdan itibaren ocağın ekseriyetini Türkler ve diğer Müslümanlar teşkil etmişlerdi.⁶⁷⁶

“Rahmetli Sultan Süleyman Han Zigetvar seferine giderken bindiği atın gemi kırılmış, bir yeniçeri neferi onu, belirsiz şekilde onarmıştı. Padişah bunu duyunca, asker taifesi içine esnaf karıştırılmış olduğundan az kalsın yeniçeri ağası hayatını kaybedeyazdı. Aracıların yalvarması ile ağa kurtarıldı ise de atın gemini yapan yeniçeriyi, emekli ulufesi vererek yeniçeri ocağından attılar. Durum böylesine ciddi alınırken 1090/1679 yılında, III. Sultan Murad’ın şehzade Mehmet için düzenlediği iki ay süren sünnet düğünü eğlencelerinde toplanan canbaz ve hokkabaz ve perendebaz gibi kişilerin ve düğün hizmetinde bulunanların nasıl mükafatlandırılmalarını istedikleri kendilerinden sorulduğunda, hepsi de yeniçeri ocağına alınmalarını yalvarmakla padişah bu yakarılarını kabul etti. O sırada yeniçeri ağası bulunan Ferhat Ağa, subaylar ve emektar ocaklılarla durumu görüşüp, bu kişiler ocağa alınırlarsa askerî terbiye kurallarının ve yeniçeri yasalarının bozulacağından bahisle itiraz ettiler ise de padişah, bu konuda verdiği emirden dönmeyince, yeniçeri ağası Ferhat Ağa, padişaha istifasını vererek mesleğine bağlılık görevini yerine getirdi. Fakat ne çare ki Ferhat Ağa’dan sonra yeniçeri ağası olan Yusuf Ağa, bu canbaz takımını kabul ettikten başka “ağa çırağı” adı ile yükselme heveslilerinin adamlarını yeniçeri yazıp fesat kaynağını, Osmanlı ordusunun yüz suyu olan yeniçeri ocağına akıttı. İşin dikkate değer yönü, yeniçeri ocağı düzeninin fesada uğrayışının başlangıcı, ocağın kuruluşundan 260 küsur yıl geçtikten sonra olmasıdır. Bu olaydan sonra zorlu bir aracı bulanlarla rüşvet verme

⁶⁷⁵ BOA, MD, nr.58, s.154.

⁶⁷⁶ Uzunçarşılı, Kapıkulu, I, 65.

yoluna düşenler için askerî sınıfa girmeye bir engel kalmadığından, asker sayısı artmakla birlikte İran'dan elde edilen yerlerin korunması için ocaklıdan asker düzülerek yollanması mümkün olamadığından, üç-beş yıl muhafaza görevinde bulunmak şartıyla ve kul oğlu, kul kardeşi adı ile ve ulufe tahsisi ile yeniden 5-10 bin yeniçeri yazıldığından 1000/1592 yılından sonra yeniçeri ocağı, subayları ve acemi oğlanları ile birlikte 48688 kişiye ve bunların yıllık ulufeleri de 111.172.526 akçeye vardı. Halbuki III. Sultan Murad'ın tahta çıkışına dek, acemi oğlanları ile birlikte bütün yeniçeri mevcudu 20.000 kadardı. Yeniçeriler, zamanımızdaki muvazzaf askerler gibi başka hiçbir işte çalışmayıp, kışlalarında oturlardı. Bunlar emekli olmadıkça evlenemezler ve esnafılık edemezlerdi. Anlattığımız yolla ocağın düzeni bozulduktan sonra ve terbiyesiz ayak takımı ile dolduktan sonra, kimin aracılığı ile ocağı alınmışsa o efendilerinin yanlarında oturur, bir bölümü de ticaretle uğraşır oldu. Bu durumlardan doğan zarar pek çok ise de en etkilisi, Osmanlı düzenli ordusunun git gide, derme çatma bir ordu durumuna düşmesi, ulufelerine devlet hazinesinin gücü yetmediğinden türlü yolsuzluklara baş vurmak zorunluluğu ortaya çıkması, daha kötüsü, devşirme usulünün bırakılması sonucunun doğmasıdır. Çünkü ulufe alan kapı kulu ocakları bir anda bir kat artıp, bir yanda baldırı çıplak takımı yeniçeri ocağına girmeye çalıştığından, devlet hazinesini korumak hususunda sadrazamlar için en büyük övgü askerî azaltmayı başarmak, en çok ayıplanan şey de askerî çoğalmasına müsaade etmek hususları olduğundan, devşirme işine gerek kalmadı.⁶⁷⁷

Ocağı acemi oğlan almak kanunu, zamanla bozulmağa başlamış ve on yedinci asrın ortalarına doğru yeniçeri zabitlerinin ve ocak ağalarının para mukabilinde devşirmeden yetişen acemi oğlanlarının haricinde rüşvetle yeniçeriler arasına yabancı kattıkları görülmeğe başlanmıştır. Dördüncü Murat zamanında bizzat kendisinin ihtimamıyla önüne geçilebilen bu yolsuzluk, onun ölümünden sonra tekrar başlamış ve bu hal devşirme ve acemi oğlanı işini ve bu meyanda kapıya çıkmak üzere acemi ocağı ile diğer hizmetlerde nöbet bekleyen acemilerin şikayetlerini mucip olmuştu. 1059/1649 tarihinde acemiler divana müracaat ile odabaşların onar kuruşa, hammal, manav ve bakkalı yeniçeri yaparak kendilerinin mağdur edildiklerini ve senelerce bedergah olmak

⁶⁷⁷ Mustafa Nuri Paşa, *Netayic'ül-Vukuat*, I, 140-141.,.

üzere beklediklerini arz ederek şikayette bulunmuşlar ve bunun üzerine kapıya bir miktar acemi çıkarılmasına muvaffak olmuşlardır.⁶⁷⁸

Bir dönem sayıca artışı ile devlet bütçesine ciddi yük getiren ulufelilerin mevcudu sonraki dönemlerde düşmeye başlamıştır. Kaynaklarımızdan, Acemi mevcudunun gittikçe düştüğünü ve 1090/1679 tarihinde İstanbul 2738; Gelibolu 150'ye kadar düştüğünü öğrenmekteyiz. Devşirme teşkilatının tavsadığını gösteren bu miktar düşüklüğü sonraki senelerde de artarak devam etmiş; 1114/1706 senesinde İstanbul acemi oğlanları 1820 kişiye kadar azalmıştır.⁶⁷⁹

XVII. yüzyıl ortalarında bilhassa ocak ağalarının saraya hakim olmalarıyla başlayan karışıklıklar, Acemi Ocağı'na da tesir etmiş, çorbacıları, bakkal ve hamal gibi esnaftan zevatı bile rüşvet almak suretiyle Yeniçeri Ocağı'na acemi olarak kaydettikleri görülmeye başlamıştır. Bunun üzerine, hak sahibi acemiler, bedergah olmaktan mahrum kaldıkları için haklarını aramak istedilerse de sonuç alınamamıştır. Bu suistimaller Yeniçeri Ocağı'ndaki bozulmayı, ocaktaki bozulma ise suistimalleri artıran bir sarmala dönüşmüş ve içinden çıkılmaz bir hal almıştır. En nihayetinde, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla birlikte (1826), acemi oğlanları teşkilatı ve acemi ocağı da tarihe karışmıştır.⁶⁸⁰

Hammer , devşirmenin 1048/1638 tarihinde, devşirme memuru Turnacıbaşı Derviş Ağa ile Kazancızade Mustafa'nın katillerinden sonra terkedilmiş olduğunu zikretmektedir.”⁶⁸¹

Acemi ocağı, yeniçeri ocağının kaldırıldığı 1241/1826 tarihine kadar devam etmiştir; fakat devşirme uygulaması ocağın ilgasından evvel tedrici surette kaldırılmıştır.⁶⁸²

⁶⁷⁸ Uzunçarşılı, *Kapıkulu*, I, 64.

⁶⁷⁹ Ahmed Cevad, *Tarihi Askeri Osmani*, 19; Uzunçarşılı, *Kapıkulu* , 80.

⁶⁸⁰ İlgürel, 235.

⁶⁸¹ Hammer, J. Von. *Devlet-i Osmaniye Tarihi* (trc. Mehmed Ata), İstanbul 1329, IV, 248.

⁶⁸² Uzunçarşılı, *Kapıkulu*, I, 66.

Devşirme çocukların seçkinleri ve düzgün vücutluları Saray-ı Hümayunlara alınıp eğitildikten ve kendilerine müslümanlığın şartları öğretildikten sonra, sipah ve silahta, ulufeciyan-ı yemin ve yesar, gurabay-ı yemin ve yesar denilen atlı bölüklerine çıkarılırlardı. Saray-ı Hümayunda terfi edenleri, şimdi adlarını saydığımız atlı bölüklerin ağalıkları ile ya da özengi ağalıkları denen bayraktarlık- mir-i alemlik-, mirahorluk, yani emir-i ahırlık, kapıcılar kethüdalığı ve kapıcı başılık görevleri ile çırağ olunurlardı. Bundan sonra bunlar, mir-i livalık (sancak beyliği) ve mir-i miranlık (beylerbeyliği) ile taşraya gönderilirlerdi. Böylece saltanat hizmetleri yöntemlerini ve devlet işleri yönetimini öğrendikten taşralarda komutanlar yanında sivil ve askerî işler hakkında adam akıllı bilgi edindikten sonra, yaptığı görevler, yerine getirdiği ödevler beğenilir ve kaderi de kendisine yardımcı olursa vezirliğe yükselebilirlerdi. Kural, yöntem ve gelenek böyle iken daha sonra, türlü naz ve nimetlerle büyümüş olan vezir ve soylu kişi çocukları, şehirden ayrılmamış kimselerden bir yolunu bulanlar, Saray-ı Hümayun'a alınmaya başlanmıştır. Bunlar arasında, silahtar, çukadar, rikabdar ve mirahur-u şehriyari gibi Padişahın iltifatına nail olanlar, birdenbire vezirliklere atanmaya başlandılar.”⁶⁸³

Uzunçarşılı'ya göre, devşirmenin dördüncü Murad devrinden sonra hiç tatbik edilmediğini kabul etmek hata olur. Seyrek de olsa, Yeniçerilik için değil ama saray hizmetleri için devşirme tatbikatına bir müddet daha devam edilmiştir.⁶⁸⁴ “Ancak devşirme, seyrek olarak da olsa Hammer'in işaret ettiği tarihten sonra da devam etmiştir. Nitekim 1077/1666 senesinde iki yüz bir nefer devşirmenin Edirne bostancıbaşısının emrine verilmiş olduğunu gösteren, bu tarihte yazılmış olan bir buyuruldu defterinde görülmektedir. Yine aynı sene içinde Edirne sarayı baltacılarına da devşirme efradı verilmiştir Maamafih devşirme Köprülüler devrinden itibaren tamamen kalkmamış olmakla beraber yeniçeri ocağına devşirme alınmayarak yalnız saray hizmetleri için efrat devşirilmekte olduğu bu kayıtlardan anlaşılmaktadır.”⁶⁸⁵

⁶⁸³ Mustafa Nuri Paşa, *Netayic'ül-Vukuat*, II, 89-90.

⁶⁸⁴ Uzunçarşılı, *Kapıkulu*, I, 66.

⁶⁸⁵ Uzunçarşılı, *Kapıkulu*, I, 67.

Sultan İbrahim'in tahttan indirilmesinden olayından sonra asker takımının itaatsizlikleri ve taşkınlıkları, yine baştan kıvılcımlanıp, IV. Sultan Murad zamanından beri olan "çalıklar" yani, ulufeleri kesilip ordudan atılanlar yeniden ocaklara alındıklarından ve Girit seferi de her yıl yeniden asker alınmasını gerektirdiğinden dolayı ulufeli asker sayısı günden güne artmaya başladı.⁶⁸⁶

Rycaut, kendi zamanında (Köprülü zade Fazıl Ahmed Paşa'nın sadareti zamanı) devşirme teşkilatının mevcut olmadığını ve acemi ocağına Türk ve diğer müslümanların girdiklerini ve bir müddet talim terbiyeden sonra yeniçeri ocağına kaydedildiklerini şu şekilde anlatmaktadır: "Bu milis askerleri (yeniçeriler) önceleri İslâm dininde talim ve terbiye görmüş hristiyan çocuklarından oluşturulmakta idi; lakin bir müddetten beri artık bu usûl geçerliliğini yitirmiştir. Rumeli hristiyanları çocuklarından yeniçeri yapılmak adeti artık ilga olunmuş ise de yeniçeri olmak üzere intihap edilen kimselerin yeniçerilik olmak üzere kayıt ve kabulden evvel bir müddet talim ve terbiye görmeleri şart olarak konulmuştur. Meğer ki harbin zaruret ve aciliyeti böyle bir terbiye hazırlığı yapılmasına mani olsun. Bu eğitilmek üzere hazır olan gençlere acemi oğlanı derler."⁶⁸⁷

Yine aynı zat kendi zamanında devşirme olmadığını şöyle yazıyor: "Mukaddema padişahın idaresinde olan mahallerden üç senede bir kere hristiyan çocukları devşirilirdi. Bunlara devşirme denilir ve bunlardan yeniçeri sınıfı teşkil edilirdi. Ahiran bu kaideyi bıraktılar ve yeniçerilerin devamlılığı bu kurala bağımlı olduğu halde bu usulü terk ettiler."⁶⁸⁸

219/1804 tarihinde kazalarda yeniçerilerle beraber bazı acemi oğlanlarının bulundukları görülüyorsa da bunlar, devşirme olmayıp esir alınmak suretiyle yeniçeri olmak üzere acemi ocağına verilmiş veya Türklerden ve diğer müslümanlardan acemi ocağına kabul edilmiş olanlardı;⁶⁸⁹ artık devşirmenin yerine bu usulün tatbiki sonuna

⁶⁸⁶ Mustafa Nuri Paşa, *Netayic'ül-Vukuat*, II, 94.

⁶⁸⁷ Rycaut, Paul. *The Present State Ottoman Empire*, Gregg Int. Publ., London 1972, 448.

⁶⁸⁸ Rycaut, *The Present State Ottoman Empire*, 460.

⁶⁸⁹ BOA, MD, nr. 222, s. 18. 1219/1804 tarihli bu kayıta acemilerin mevcudiyeti muhtevassından anlaşılmaktadır: "Medine-i merkume ve kurrasında mevcut ve misafir yeniçeri ve gılman acemi ve kuloğlanları bîlcümle...".

kadar devam etmiştir. Fütuhâtın durması uzun muharebeler sebebiyle ihtiyaca binaen ocağa devşirme harici adam alınarak meşbu bir gelmesi devşirme teşkilatını zaten tavsatmış olduğundan bu kanun kendi kendine tatbik mevkiinden çıkmıştı.⁶⁹⁰

Ocak için oğlan devşirilmesi Köprülüler zamanından itibaren belki tedrici surette terk edilmiş ve fakat saray için devşirme almanın bundan sonra bir asırdan fazla devam etmiş oluyor. Saray devşirmelerine hangi tarihte nihayet verildiğini şimdilik bilmiyor fakat acemi ocağının sona kadar devam ettiğini biliyoruz.⁶⁹¹

Devşirmenin tamamen kalkmış olduğu tarih sarîh olarak bilinmemekle beraber bunun kalkması her halde on sekizinci asrın son yarısından sonra olmak gerektir. Çünkü üçüncü Sultan Ahmed zamanında bostancı ocağına yeniden bostancı tedariki için Rumeliye devşirme memuru gönderildiğini biliyoruz. Tahta çıkan Üçüncü Ahmed, bostancı efradının birikmiş olan ulufelerini isteyerek ayaklanmalarından ve verilen nasihati kabul etmediklerinden dolayı bunları hizmetlerinden kapıya çıkararak yerlerine devşirme efrat alınmasını emretmişti. “Haremi saltanatta bu makule düşmanı der keminden badelyevm emin olmak müşküldür. Kaide-i kadime üzre heman ulufeleri verilip ve bu saat barigahı saltanattan sürülüp yeniçeri cümlesini kapıya çıkarsın; yerlerine de’bi kadim üzre Rumeliden devşirme gılmanı cam ve vazolunsun dey ferman buyurduklarından maada..” çıkarılan bostancılar yerlerine bin nefer devşirme gılmanı cem’ine kapı kethüdalığından mazul Yusuf Ağa memur edilmiştir. Kapıya çıkarılan bostancıların miktarı yedi yüz yetmiş kadardı.⁶⁹²

6.2. Devşirme Yerine Kâim Olan Uygulamalar

Bu başlığımızın altında, devşirme sistemi kaldırılınca ya da fiili olarak terkedilince, -terkedilince diyoruz çünkü idârî olarak bir kaldırma kararı verilmemiş,

⁶⁹⁰ Uzunçarşılı, *Kapıkulu*, I, 67.

⁶⁹¹ Uzunçarşılı, *Kapıkulu*, I, 69.

⁶⁹² Uzunçarşılı, *Kapıkulu*, I, 68.

fiili olarak uygulamadan kalkmıştır,⁶⁹³ kanaati daha belirgindir- yerine kaim olan uygulamalar neler olmuştur, sorusunun cevabını aramaya gayret ettik.

Devşirme sisteminin gevşeme ve giderek tatbikatına ihtiyaç kalmaması sonucuna yol açan en önemli sebeplerden birisi de Yeniçeriler muvazzaf iken evlenmeye başlaması ve devamında ‘kuloğlu’ tatbikatının başlaması, bunun zamanla devşirme yoluyla gelen seçkin gençlerin yolunu tıkaması olmuştur. Yaşlı yeniçerilerin evlenmesine ilk defa Yavuz Sultan Selim zamanında müsaade edilmiş, fakat bu izin suistimal edilip, III. Murad döneminde buna genç yeniçeriler de dahil edilince, bunların çocuklarına da sahip çıkılmak durumunda kalınmıştır. Kul oğlu denilen bu çocuklar acemi oğlanı olarak doğrudan ocağa kaydedilmişler.Devlet kul oğullarına da gerekli tahsisatı ayırmak durumunda kalmıştır.⁶⁹⁴

Ocaklara kanun gereği devşirmeden başlayarak alınması gereken insan unsuru, sonradan farklı adlar altında kanun dışı olarak, dışarıdan torpil ve rüşvetle adam alınmaya başlanmıştır. Bunlardan biri de “Velediş” adıyla alınanlardır.

Bu konuda M. Reşit Paşa şu bilgileri vermektedir:“1031/1622 yılında II. Sultan Osman’ın şehid edilmesinden sonra on yıl kadar durumun karışıklığı sürdüğünden ve devlet yönetimi de karma karışık olduğundan, sipah eşkiyası “velediş” adı altında, çocuklarını, yakınlarını ve sadrazam ve serdar-ı ekrem olanlar da kendi adamlarını ve hizmetlerinde bulunanları ordu saflarına soktuklarından, gündelik ulufe ile görevli bulunan devlet askerlerinin sayısı yüz bini aştı. Bunların ulufelerinin tedarik edilmesi ve ödenmesi işi, çözülmesi zor bir bilmece durumuna geldi.”⁶⁹⁵

Diğer alanlarda olduğu gibi, Topçu Ocağı’nda da, normal yoldan, kanun-u kadim üzere, acemi ocağından ya da diğer ocaklardan yatay görevlendirme ile eleman alınması gerekirken, ocak mensuplarının evlatları arasından *kul kardeşi* namıyla nefer

⁶⁹³ Fütuhatın durması uzun muharebeler sebebiyle ihtiyaca binaen ocağa devşirme harici adam alınarak meşbu bir gelmesi devşirme teşkilatını zaten tavsatmış olduğundan bu kanun kendi kendine tatbik mevkiinden çıkmıştı. Uzunçarşılı, *Kapıkulu*, I, 67.

⁶⁹⁴ İlgürel, “*Acemi Oğlanı*”, 234.

⁶⁹⁵ Mustafa Nuri Paşa, *Netayic’ül-Vukuat*, II, 93.

alınması sözkonusu olmuştu.⁶⁹⁶ Bu, normal nizamın bozulması, devşirme sisteminin aksamaması anlamına geliyordu.

XVI. yüzyıl sonlarından itibaren evlenmeye başlayan ve çocukları olan yeniçeri oğullarının “Kuloğlu” ismiyle , dışarıdan ise “Kul kardeşi” adıyla nefer alınması devşirme işleminin gevşemesine⁶⁹⁷, aynı yıllarda ise devşirme işine rüşvet karışmasına sebep oldu.⁶⁹⁸ VI. Murad zamanında (M.1623-1640) devşirme işi ıslah edilmeye çalışılmışsa da, bu çabalar kalıcı sonuç vermemişti, XVII. Yüzyıl ortalarından itibaren de devşirme işi pek yapılmaz oldu.⁶⁹⁹ Sadece XVIII. Yüzyıl başlarında saray için bin kadar devşirmenin yapıldığı bilinmekte, son devşirme tarihinin ise 1751 yılı olduğu tesbit edilebilmektedir.⁷⁰⁰

Bir sefer esnasında çok miktarda “kuloğlu” yazılması:1011/1602 yılında, Sadrazam Yemişçi Hasan Paşa komutasında yapılan Belgrad seferinde, Peşte kuşatması esnasında, “görevlerini yerine getirdikten sonra süvari bölüklerine geçirilmek şartıyla bin kişi “kul oğlu yazıldı.”⁷⁰¹

Süvari birliğine dışarıdan asker yazılması. Mustafa Nuri Paşa yine bir sefer esnasında yardımcı kuvvet olarak gelen kişilerden dört yüz kişinin süvari olarak yazılışını da haber veriyor.⁷⁰² “ Serdar Lala Mehmet Paşa, Belgrad’da, Turnacıbaşı komutasında yollanan sekiz on bin kadar yeniçeri birliği ile Bosna Beylerbeyiliğine atanan Celali Deli Hasan Paşa’nın gelmesini bekliyordu. Sefer vakti daraldığından, yola çıkıp Ösek köprüsü yakınında çadırlarını kurdu. Bu sırad Turnacıbaşı komutasında yollanan yeniçeriler ve az sonra da Deli Hasan Paşa on bin kadar Celali atlısı ile Başkomutan Lala Mehmet Paşa’ya ulaşp, birlikleri arasında yer aldılar. Deli Hasan Paşa, adamları arasından seçtiği dört yüz kişinin, süvari bölüklerine yazılmaları

⁶⁹⁶ Uzunçarşılı, *Kapıkulu*, II, 97-98.

⁶⁹⁷ *Kitab-ı Müstetab*, (nşr. Yaşar Yücel), Ankara 1978, 7-8.

⁶⁹⁸ Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih*, (nşr. Mehmet İpşirli), İstanbul 1989; Özcan, “*Devşirme*”, TD, Sayı: VII, s. 11.

⁶⁹⁹ Özcan, “*Devşirme*”, TD, Sayı: VII, s.11.

⁷⁰⁰ Ahmed Cevad, *Tarih-i Askeri Osmani*, 180.

⁷⁰¹ Mustafa Nuri Paşa, *Netayic’ül-Vukuat*, II, 16.

⁷⁰² Mustafa Nuri Paşa, *Netayic’ül-Vukuat*, II, 18

konusunu Lala Mehmet Paşa'ya açtı. Mehmet Paşa, bu acaip teklifi geçiştirmeye çalıştı ise de önleyemedi. İster istemez bu dört yüz kişinin süvari bölüklerine yazılmalarına izin verdikten sonra çadırlarını kaldırıp H.1011/M.1602 yılı başlarında Budin'e doğru yola çıktı.

Sultan İbrahim'in tahttan indirilmesinden olayından sonra asker takımının itaatsizlikleri ve taşkınlıkları, yine baştan kıvılcımlanıp, IV. Sultan Murad zamanından beri olan "çalıklar" yani, ulufeleri kesilip ordudan atılanlar yeniden ocaklara alındıklarından ve Girit seferi de her yıl yeniden asker alınmasını gerektirdiğinden dolayı ulufeli asker sayısı günden güne artmaya başladı.⁷⁰³

Kanun üzere yapılması gereken devşirme uygulaması, on altıncı asır sonlarına doğru bozularak yavaş yavaş geliş güzel hristiyan çocuklarını muayene etmeden veya rüşvetle devşirme olarak almışlar ve tutulması lazım gelen eşkal defterine pek ehemmiyet vermemişlerdi. İşte bu yüzden ocağa her sınıftan halk ve bu meyanda müslümanlardan da efrat girmesini ve bir kısım da 'ağa çırağı' ismiyle ve yeniçeri ağalarının himayeleriyle ocağa alındıklarından, bu şekilde suistimalin genişlemesine bağlı olarak devşirmenin tatbikine ihtiyaç azalmış ve eski nizam ve kanunlar bozulmuştu.⁷⁰⁴

990/1582 tarihinde Üçüncü Murad, oğlu Mehmed'i sünnet ettirdikten sonra düğünde hünerlerini gösteren bazı hristiyanların müslüman olarak Cebecilik ve Topçuluk istemeleri üzerine Padişah, bu taleplerine müsaade etmemiş ve fakat bunların Türklerin hizmetlerinde bulunan Acemiler gibi birer akçe yevmiye ile Acemi Ocağına kaydedilmelerini emreylemişti. O tarihte Yeniçeri Ağası bulunan Ferhad Ağa ocak zabitleriyle görüştüktan sonra buna itiraz ederek: "*Padişahım bunların eşkal defterine kaydolanması kanuna muhaliftir. Şimdi bunlar deftere kaydolunurlarsa devşirme teşkilatı bozulur. Zaten bu alınacak olanlar şeraiti haiz değildir. Ekserisi ehl-i sanattır. Çok yüz görmüşlerdir. İstanbul, Edirne, Bursa hristiyanları evladı alınması memnudur bunlar şehir oğlanı olmuşlardır*" demiş ise de söz geçirememiş ve Ağanın aleyhtarı da: "Bir Yayabaşının cemettiği oğlan makbul oluyor da Padişahınki neden makbul olmasın?"

⁷⁰³ Mustafa Nuri Paşa, *Netayic'ül-Vukuat*, II, 94.

⁷⁰⁴ Uzunçarşılı, *Kapıkulu*, I, 30.

Diye tahrikatta bulunduklarından zavallı Ferhad Ağa sözünün geçmeyeceğini anlayarak: “Padişahım benim bunun alınmasına rızam yoktur. Ocağın bozulması benim zamanımda vaki olmasın” diye hizmetten affını rica etmiş olduğundan Ferhad Ağa’nın yerine ağa olan Yusuf Ağa zamanında Ağa Çırağı ismiyle bu adamlar Acemi Ocağı’na kaydedilmişler ve bundan sonra her ocak ağasına mahsus bir Ağa Çırağı eşkal defteri tutulması adet olmuştu. İşte bu suretle ağa çorağı olanların miktarı sonradan artmış ve rüşvetle Acemi Ocağı’na her milletten epey adam girerek bu usul, devşirme teşkilatının azalmasına ve daha sonra tamamen kalkmasına sebep olmuştur.”⁷⁰⁵

Önceleri Saray-ı Hümayunlarda, acemi oğlanları kışlasında terbiye olunan devşirme çocukları, belirli zamanlarında ya da gerek görüldükçe “kapıya çıkma” deyimi ile süvari ve piyade ocaklarına çıkmakta oldukları halde, sonraları bu yasa da başka bir biçime dönüştü. Şöyle ki: Eski gündelik ulufelerine üçer beşer akçe eklenerek ve bir yıl (kale) koruma görevinde kalmak şartıyla *eski yeniçerilerden* bir iki bin “terakkilü” yani ulufelerine üçer beşer akçe eklenmiş yeniçeri yazılırdı. Bundan başka, yine bir yıl koruma görevinde bulunmak ve ondan sonra süvari ya da piyade ocaklarına alınmak şartı ve “kul oğlu deyimi ile yeteri sayıdaki asker de yeniden Osmanlı ordu birliklerine katılırdı.”⁷⁰⁶

Bir dönem sayıca artışı ile devlet bütçesine ciddi yük getiren ulufelilerin mevcudu sonraki dönemlerde düşmeye başlamıştır. Kaynaklarımızdan, Acemi mevcudunun gittikçe düştüğünü ve 1090/1679 tarihinde İstanbul 2738; Gelibolu 150’ye kadar düştüğünü öğrenmekteyiz. Devşirme teşkilatının tavsadığını gösteren bu miktar düşüklüğü sonraki senelerde de artarak devam etmiş; 1114/1706 senesinde İstanbul acemi oğlanları 1820 kişiye kadar azalmıştır.”⁷⁰⁷

“1031/1622 yılında II. Sultan Osman’ın şehid edilmesinden sonra on yıl kadar durumun karışıklığı sürdüğünden ve devlet yönetimi de karma karışık olduğundan, sipah eşkiyası “veledeş” adı altında, çocuklarını, yakınlarını ve sadrazam ve serdar-ı ekrem olanlar da kendi adamlarını ve hizmetlerinde bulunanları ordu saflarına

⁷⁰⁵ *Mebde-i Kanun*, vr.14, 22b; Uzunçarşılı, *Kapıkulu*, I, 39.

⁷⁰⁶ Mustafa Nuri Paşa, *Netayic’ül-Vukuat*, II, 95-96.

⁷⁰⁷ Ahmed Cevad, *Tarihi Askeri Osmani*, 19; Uzunçarşılı, *Kapıkulu*, 80.

soktuklarından, gündelik ulufe ile görevli bulunan devlet askerlerinin sayısı yüz bini aştı. Bunların ulufelerinin tedarik edilmesi ve ödenmesi işi, çözülmesi zor bir bilmece durumuna geldi.”⁷⁰⁸

Rycaut bu konuda ki gözlemlerini bizimle paylaşmak suretiyle bunun yerine ihdas edilen usul konusunda da tesbit ettiklerini aktarıyor: Bu usûl ve kaidenin yani devşirmenin yerine bugün yeniçeri yapmak için Anadolu’nun başıboşlarını alıp kabul ediyorlar; bunlar sadece altı aylık bir acemilik zamanı kadar talim ve terbiye görüyorlar. Bu tarzda insanlar ağır işlere ve sorumluluklara alışmamış olduklarından dolayısıyla da savaşın ağırlığına ve sıkıntılarına da katlanamıyorlar.⁷⁰⁹

6.3. Devşirmenin Kaldırılmasının Sonuçları

Yeniçeri ocağının ilgasını müteakip işleri artık saraya odun nakline inhisar etmiş olan acemi ocağı da kaldırılarak bu ocağın ağası olan İstanbul Ağasının ünvanı hatap eminliğine tahvil olunup ocak binası da Asakir-i Mansure-i Muhammediyye nazırı Saib efendinin teklifi üzerine kabiliyetlerine göre katip, tüfenkçi ustası, mühendis namzedi yetiştirilmek üzere on beş yaşından aşağı askere alınacak çocuklar için talimhane ittihaz edilmiştir.⁷¹⁰

XVII. yüzyılda, mevcut usule aykırı olarak, birtakım himaye ve kayırmalarla Enderun’a şartlara uymayan kimselerin alınmaya başlanması, eğitim sisteminin gelişen yeni ihtiyaçlara ayak uyduramaması, bu kurumdaki disiplinin ve eğitim kalitesinin sarsılmasına yol açtı. Genel olarak imparatorlukta diğer kurumlar gibi bu müessese de önemini yitirmeye başladı.⁷¹¹

Osmanlı Devleti’nde, bu asırda başlayan, idârî ve askerî çözümlerin, etkisini Enderun Mektebi’nde de göstermesi kaçınılmaz bir durum idi. Bu dönemden itibaren

⁷⁰⁸ Mustafa Nuri Paşa, *Netayic’ül-Vukuat*, II, 93..

⁷⁰⁹ Rycaut, *The Present State Ottoman Empire*, 460.

⁷¹⁰ Uzunçarşılı, *Kapıkulu*, I, 70.

⁷¹¹ İpşirli, “*Enderun*”, 187.

Enderun Mektebi'nde de dönemin ihtiyaç hissettirdiği değişikliklerin yapıldığını, zayıflamanın önüne geçilebilmesi için muhtelif tedbir ve yenileşme çabalarının mevcut olduğunu müşahade etmekteyiz.⁷¹²

XVII. yüzyıl ortalarında bilhassa ocak ağalarının saraya hakim olmalarıyla başlayan karışıklıklar, Acemi Ocağı'na da tesir etmiş, çorbacılaran, bakkal ve hamal gibi esnaftan zevatı bile rüşvet almak suretiyle Yeniçeri Ocağı'na acemi olarak kaydettikleri görülmeye başlamıştır. Bunun üzerine, hak sahibi acemiler, bedergah olmaktan mahrum kaldıkları için haklarını aramak istedilerse de sonuç alınamamıştır. Bu suistimaller Yeniçeri Ocağı'ndaki bozulmayı, ocaktaki bozulma ise suistimalleri artıran bir sarmala dönüşmüş ve içinden çıkılmaz bir hal almıştır. En nihayetinde, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla birlikte (1826), acemi oğlanları teşkilatı ve acemi ocağı da tarihe karışmıştır.⁷¹³

Acemi oğlanlarının Hristiyan tebeadan devşirilmesi işi, XVII. Yüzyılın ortalarından itibaren giderek azalmıştır. Ancak Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasına kadar seyrek de olsa devam etmiştir. Öte yandan bu yüzyıldan itibaren Acemi Ocağı'na Türkler de alınmaya başlanmış, ayrıca savaş esirlerinden de ocağa acemi kaydı yapılmıştır. Buna paralel olarak acemilikte geçen süre altı aya kadar indirilmiştir.⁷¹⁴

Yaşlı yeniçeriler evlenmesine ilk defa Yavuz Sultan Selim zamanında müsaade edilmiş, fakat bu izin suistimal edilip, III. Murad döneminde buna genç yeniçeriler de dahil edilince, bunların çocuklarına da sahip çıkılmak durumunda kalınmıştır. Kul oğlu denilen bu çocuklar acemi oğlanı olarak doğrudan ocağa kaydedilmişler.Devlet kul oğullarına da gerekli tahsisatı ayırmak durumunda kalmıştır.⁷¹⁵ Böylece kanun-u kadim üzere devam eden ocağın ilkeleri bozulmaya başlamıştır.

Kapıkulu askerlerinin evlenmelerine müsaade edilmesiyle birlikte Topçu Ocağı'na acemi oğlanları yanında kuloğlu denilen topçu çocukları da ocaklara

⁷¹² Ergin, 24; Akkutay, 28-29. Pakalın, Enderun Mektebi'nin sona erdiği tarih olarak, "1908 temmuz inkilabını müteakip lağvedilmiştir" ifadesini kullanıyor.

⁷¹³ İlgürel, "Acemi Oğlanı", 235.

⁷¹⁴ İlgürel, "Acemi Oğlanı", 235.

⁷¹⁵ İlgürel, "Acemi Oğlanı", 234.

kaydedilmeye başlanmıştır.⁷¹⁶ Nitekim Şevval 978 (Şubat 1571) tarihinde Topçu Ocağı'na alınan neferlerden otuzdördü, Tophane-i Amire emektar kuloğulları olduğundan, yirmisi ikişer akça, ondördü ise birer buçuk akça ile topçular zümresine dahil edilmişlerdir.⁷¹⁷

Teşkilatın bozulduğu zamanlarda ekabir çiftliklerinde çalışan Acemi Oğlanlarla kasabalardaki Acemilerin şekavet yaptıklarına dair bazı vesikalar vardır ki, bunlar, on yedinci asır başlarında bütün devlet teşkilatının bozulduğu zamana tesadüf eder.⁷¹⁸

Sultan İbrahim'in tahttan indirilmesinden olayından sonra asker takımının itaatsizlikleri ve taşkınlıkları, yine baştan kıvılcımlanıp, IV. Sultan Murad zamanından beri olan “çalıklar” yani, ulufeleri kesilip ordudan atılanlar yeniden ocaklara alındıklarından ve Girit seferi de her yıl yeniden asker alınmasını gerektirdiğinden dolayı ulufeli asker sayısı günden güne artmaya başladı.⁷¹⁹

Önceleri Saray-ı Hümayunlarda, acemi oğlanları kışlasında terbiye olunan devşirme çocukları, belirli zamanlarında ya da gerek görüldükçe “kapıya çıkma” deyimi ile süvari ve piyade ocaklarına çıkmakta oldukları halde, sonraları bu yasa da başka bir biçime dönüştü. Şöyle ki: Eski gündelik ulufelerine üçer beşer akçe eklenerek ve bir yıl (kale) koruma görevinde kalmak şartıyla *eski yeniçerilerden* bir iki bin “terakkilü” yani ulufelerine üçer beşer akçe eklenmiş yeniçeri yazılırdı. Bundan başka, yine bir yıl korum görevinde bulunmak ve ondan sonra süvari ya da piyade ocaklarına alınmak şartı ve “kul oğlu deyimi ile yeteri sayıdaki asker de yeniden Osmanlı ordu birliklerine katılırdı.⁷²⁰

Girit savaşı sırasında her yıl oraya gönderilen askerler, bu şekilde yazılan askerlerdi. Bu tür askerlerin subayları ise, acemi oğlandan çok, hamal, börekçi gibi şehir emniyet amirlerinin yola getirmeleri ile hakirleştirilmiş esnaf makulesi kişiler

⁷¹⁶ İlgürel, DİA, I, 324; Uzunçarşılı, Kapıkulu, II, 37; Uzunçarşılı, “Acemi Oğlanı”, İA, I, 117.

⁷¹⁷ D. PYM, nr. 35118, s. 7; D. BŞM., TPH, dosya 1, gömlek 1, s.7.

⁷¹⁸ BOA, MD, nr. 75, s. 269, 301, 302; BOA, MD, nr. 85, s. 212.

⁷¹⁹ Mustafa Nuri Paşa, Netayic'ül-Vukuat, II, 94.

⁷²⁰ Mustafa Nuri Paşa, Netayic'ül-Vukuat, II, 95-96.

yazageldiklerinden, Acemi oğlanları kaç kez şikayet etmiş ve “askere çıkmak bizim hakkımız iken, subaylarımız bir takım baldırı çıplağın beşer onar kuruşunu alarak bizden çok onlardan asker yazıyorlar” diye durumu ilgililere bildirmişlerse de fesat kanı devlet damarlarının her yanına girmiş olduğundan, işi eski yasa ve tüzük kurallarına göre düzenlemek, ölmüş bir kişi diriltmek kadar zor ve karışık bir hale gelmişti.⁷²¹

Bu bakımdan Osmanlı ordusu, hem günden güne çoğalmakta, hem de içine, esnaf ve kayırılmış kişiler sürüsü karışmış ve askerın hep kışlada oturması kuralı ortadan kalkmıştır. Bu nedenlerle, herkes işi ile gücü ile, ticareti ile uğraşır ve kışlalarda, yalnız ocak zabitleri ile, karakollarda da bir miktar asker bulunur oldu. Cebeci ve topçu ocakları da git gide bu duruma düştü. Devşirme almak ve acemi oğlanları kışlasında terbiye kılınmak usulü tamamen bozulduğundan, bu yolla asker yetiştirmekten vazgeçilmek gerekti.”⁷²²

1219/1804 tarihinde kazalarda yeniçerilerle beraber bazı acemi oğlanlarının bulundukları görülüyorsa da bunlar, devşirme olmayıp esir alınmak suretiyle yeniçeri olmak üzere acemi ocağına verilmiş veya Türklerden ve diğer müslümanlardan acemi ocağına kabul edilmiş olanlardı;⁷²³

Türk acemilerin, yeniçeri ocağına geçme müddetleri muayyen olmayıp bunlar bir sene, altı ay acemilik ettikten sonra kapıya çıkarılırlardı. Bu hal on yedinci asır ortalarından itibaren ocağın son zamanlarına kadar olan devre aittir.⁷²⁴

Tashih be-dergah: Bir kişinin açıktan yeniçeri yazılmasıdır. Yeniçeri ocağının yasası ve düzeni bozulup, önüne gelen yeniçeri yazılmaya ve kışlada yatıp kalkma zorunluluğu kalkarak, herkes istediği gibi hareket etmeye ve alış verişle uğraşmaya başlayınca ancak, hemen hemen bir takım serserilerin sığınağı olmuş, ve birçoklarının yeniçerilikle ilgileri, bağlı bulundukları ortanın işaretini kollarına bacaklarına

⁷²¹ Mustafa Nuri Paşa, *Netayic’ül-Vukuat*, II, 95-96.

⁷²² Mustafa Nuri Paşa, *Netayic’ül-Vukuat*, II, 95-96.

⁷²³ BOA, MD, nr. 222, s. 18. 1219/1804 tarihli bu kayıta acemilerin mevcudiyeti muhtevastan anlaşılmaktadır: “ *Medine-i merkume ve kurrasında mevcut ve misafir yeniçeri ve gılman acemi ve kuloğlanları bilcümle...* ”.

⁷²⁴ Uzunçarşılı, *Kapıkulu*, I, 68.

dövdürmekten ibaret kalmıştı. Bu durumda sefere çağırıldıklarında ocak subaylarından turnacı başılar gönderilerek bayraklar açılır ve bu gibilerin orduya katılmaları sağlanırdı. Bunlar eskiden ulufesiz olarak yeniçeriliğe kaydedildikleri için bu kez adları ocağın “kütük” denilen “esame” defterine geçirilir ve o tarihten başlayarak da ulufeye hak kazanmış sayılırlardı. Yine seferlerde serdengeçti bayrakları açılmak suretiyle yapılan çağrıya gelenler yeniçeriliğe alınır ve bu yolla ocağa alınanlar artık yeniçeri sayılırlardı. Ocağa alınan bu gibilerin adlarının “esame” denilen kütüğü yazılmasına “tashih be-dergah” denirdi.⁷²⁵

⁷²⁵ Neşet Çağatay, I, 344.

7. SONUÇ

Tarihin en zor döneminde ve en zor coğrafyasında, altı yüz yılı aşkın bir süre hükümran olmuş bir devletin, Osmanlı Devleti'nin tarihini, derinlemesine irdelemenin ve incelemenin hazzına varmak, bizim için en önemli manevi netice oldu. Araştırmaya başladığım dönemde hep merak ettiğim, tarihte muhtemelen sadece Osmanlı Devleti'ne has olan, bu kadar uzun müddet, hem de çok farklı etnik, inanç ve coğrafya kökenine ait olan insanlardan müteşekkil bir coğrafyayı yönetebilmenin evrensel ve elle tutulur dinamiklerinin neler olduğu idi.

Bu çalışmanın sonucu olarak belki tamamını değil şüphesiz ancak, en önemli bir dinamiği farketmiş oldum. Devşirme sistemi bu dinamiği harekete geçiren en önemli lokomotif görevini gördü sadece. O da, Osmanlı Devleti'nin mükemmel yetişmiş kadroları ve bu kadroların kurduğu kurumlardı. Bu kadro ve kurumlar, insanda var olan liyakati, ehliyeti, kabiliyeti esas almak suretiyle, işi ehline vermenin, işe ehlini yetiştirmenin uğraşısını verdiler.

Devşirme sistemi işte burada devreye girmektedir. Osmanlı tebeasından olup, çok geniş coğrafyaya yayılmış olan insan unsuru içinden, objektif kriterleri esas alarak, olabildiğince en iyi olanı seçip, en iyi eğitimden geçirerek, hiçbir hasede düşmeden, en iyi olan kadroları yetiştirmeyi başardılar. Hep sonuna kadar böyle mi oldu? Elbetteki değil, zaten bir yerde arıza başladı ve o diğerlerine sirayet etti.

Devşirme sistemi ile ilgili bir takım arızalar olmakla birlikte, sistemin kendisini sorgulama cihetinden, Osmanlı Devleti'nin genel sıkıntılarında devşirmenin payı, belki en az olanıdır. Ancak, rahatlıkla söylemek mümkündür ki, devşirme sistemi önce tavsatıldığı, sonra da terkedildiği için, bu ehil insanların bulunup, işin en iyi olana tevdi edilmesini sağlayan sistemin yokluğu, işlerin başına bildik usullerle gelen insanlar doldurdu devletin en önemli kadrolarını ve bu, kaçınılmaz sonu hazırladı.

Osmanlı olmasaydı, olsa bile böyle bir sistem uygulanmasaydı, Osmanlı Devleti'ni yöneten nice deha düzeyinde devlet adamları, ki örneği Sokollu Mehmet Paşa'dır, nice sanatkarlar ki, örneği Mimar Sinan'dır, sıradağların altındaki, altın gibi,

bilinmeden sıradan bir insan olarak yaşayıp gideceklerdi. Bu açıdan, sembolik olarak Mimar Sinan devşirme sisteminin insanlığa armağanıdır.

. Bir toplumda dikey mobilité ne kadar geçirgen ise, yani toplum katmanları arasındaki engeller ne kadar yol verici, geçmeye müsait ise, toplum huzuru ve hayat kalitesi, her açıdan o kadar yüksek seviyede demektir. Bu çalışmamızda ulaştığımız bir başka sonuç, devşirme sistemi ile Osmanlı toplumunda sağlanan dikey mobilitedir. Bu sistem sayesinde sıradan bir köylü çocuğu, zekası, kabiliyeti, yetenekleri ve nihayetinde çalışması ile en zirveye kadar çıkabilmektedir. Özellikle ilgili dönemin mütekabil devletlerindeki durum göz önüne alınırsa, aradaki fark bariz bir şekilde müşahade edilecektir.

Devşirme sistemi, Osmanlı Devleti'nde, başta askerî kadrolar olmak üzere, hemen tüm idârî kadroları temin eden bir kaynak olmuştur.

Yine bu sayede, otoriteye bağlı, yerel güç odaklarıyla ilişkili olmayan, sadece “Bab-ı Hümâyün”a merbut fertlerden oluşan bu kadrolar, kendi dönemi içinde, Osmanlı öncesi beylikler devri göz önüne alındığı takdirde daha iyi farkedilecek, mümkün olan en az kırılğan bir yönetim modelinin oluşması mümkün olabilmıştır.

Konuya bir başka açıdan baktığımızda, Abdulkadir Özcan'ın isabetli bir şekilde vurguladığı gibi, yüzyıllarca Osmanlı Devleti'nde başarıyla uygulanan devşirme sisteminin uzantılarını günümüzde de bulmak mümkündür. Gelişmiş bir takım devletlerin, zeki ve kabiliyetli gençleri çeşitli burslar, maaşlar ve cazip imkanlar sunmak suretiyle elde etmeye çalışmaları, yaygın ifadesiyle “beyin göçü”, devşirme uygulamasının modernize edilmiş hali olmaktan başka bir şey değildir

Bu çalışmamızın bir açıdan eksik kalan yönü “eşkal defterleri”ne, bütün gayretlerimize rağmen, muhtemelen henüz tasnif edilmediği için, ulaşamayışımız dolayısıyla, mukayeseli, istatistiki tabloların ve hangi yıllarda, kaç kez, ne kadar devşirme yapılmıştır sorularının net cevaplarına ulaşamayışımızdır. Bu durum aynı zamanda ulaştığımız bir sonuçtur.

Osmanlı tarihi çalışmalarında belki çok az konuda sonsöz söylenebilecektir. Devşirme sistemini, ulaşabildiğimiz bütün kaynakların ışığında incelemeye gayret ettiğimiz bu çalışmamız bu konuda araştırma yapacaklara, en azından doğru soruları sorabilme imkanını verebilecek bilgilere ulaştıracak niteliktedir.

Ayrıca devşirme sistemi, başka disiplinler tarafından da incelenmelidir. Meselâ, eğitim, din eğitimi, sosyoloji, psikoloji, siyaset tarihi ve felsefesi ile hukuk disiplinleri açısından işlenmeye değer zengin malzeme olduğunu bilmek gereklidir.

[illegible]

[illegible]

دوغو یازیلی آکیتلری

سریسی

۷۹

« ناوقه » باصم اوی

دوغو ادبیاتنک باش رداکسیونو

مبداء قانون

یکپچری اوچاغی تاریخی

متنی باصینه حاضرلیان و ترجمه ایدن،

اولک سوزی یازان، نوتلر و اندکسلیری حاضرلیان

ا. ی. پتروسیان

موسقوا ۱۹۸۷

Mebde-i Kanûn-u Yeniçeri Ocağı Tarihi'nin kapağı.

صحة اوجاقی

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العالمين والصلاة والسلام على سيدنا
محمد وعلى آله واصحابه اجمعين اتابعه سلطان الترمين
وحاقان النجيين خادما الحرمين الشريفين سلطان محمد
خان بزرگ السلطان محمد خان ابد الله ايام سلطنته الى
يوم الحشر والذل خضر تیری سعادته تحت عزته جلوس
ابنیه باجدا و غطا ملرتیک قانون وقایع لرین و لرین
اسرا انکله هر وجهله زمان عدالت غنی لرینده وایا
وبرایا اسوده حال و زره اولوب و دیار انا طویلده
ایدن جلا لیلرک وجودنا پاکیز جاندن حد ف تیر
و جسد پاکیزین طبعه شمشیر اولندا اولکی کجی جهان
خندان و قسط مراد لری اوزده دوران دور اتمک محض
اولنجی یوقیتدر ل تقصیرک ده لری جدد جلد لحدار

عظماوی

عظماوی فاتح قسطنطنیه سلطان محمد خان علیه الرحمة
والرضوان خضر تیری زمان سعادتمندن ویکجی
اوجاقی خد متشد اولوب و واقع اولان غزالده خان
باش اوینا د قلدرن ماعدا موقو کیری دخی خلق الوکاسین
برو اولان سفر طفر ازل اکثرندن حاضر یونیه و
یکجی اوجاقی خد متشده اولوب د عالی بن دولت
بادشاهی اوردیسه جان یونیا نشی ایلده مداوم و ملازم
ایکین عالم بالطنده بریدنا اوجاقی خان قانون و قی
عد لرین علی التفضیل ده لرکزون کورنیتد ویک
وجه اوزره وکنندک بیلوب کوردک کلک سولالار
ظلال الله فی الارض خضر تیرینه برورسا لیلد و بیله
کورتاکم فظرا اولند قون قانون وقایع لری اخذ
اولسوب و حجاب ایلده اولند بغایت الله للال لیلین
فانده دن خالی اولیه دیکجک یونیه و دخی طفر
باسا و ز زینه بنانه کتورده م و الله لر فی و لرشد
وکی با عجل و غلا نیک جمعی و وجهله اولوسه
درجه مقام و اولان نه تنبیه اولور و جیف کجاکو

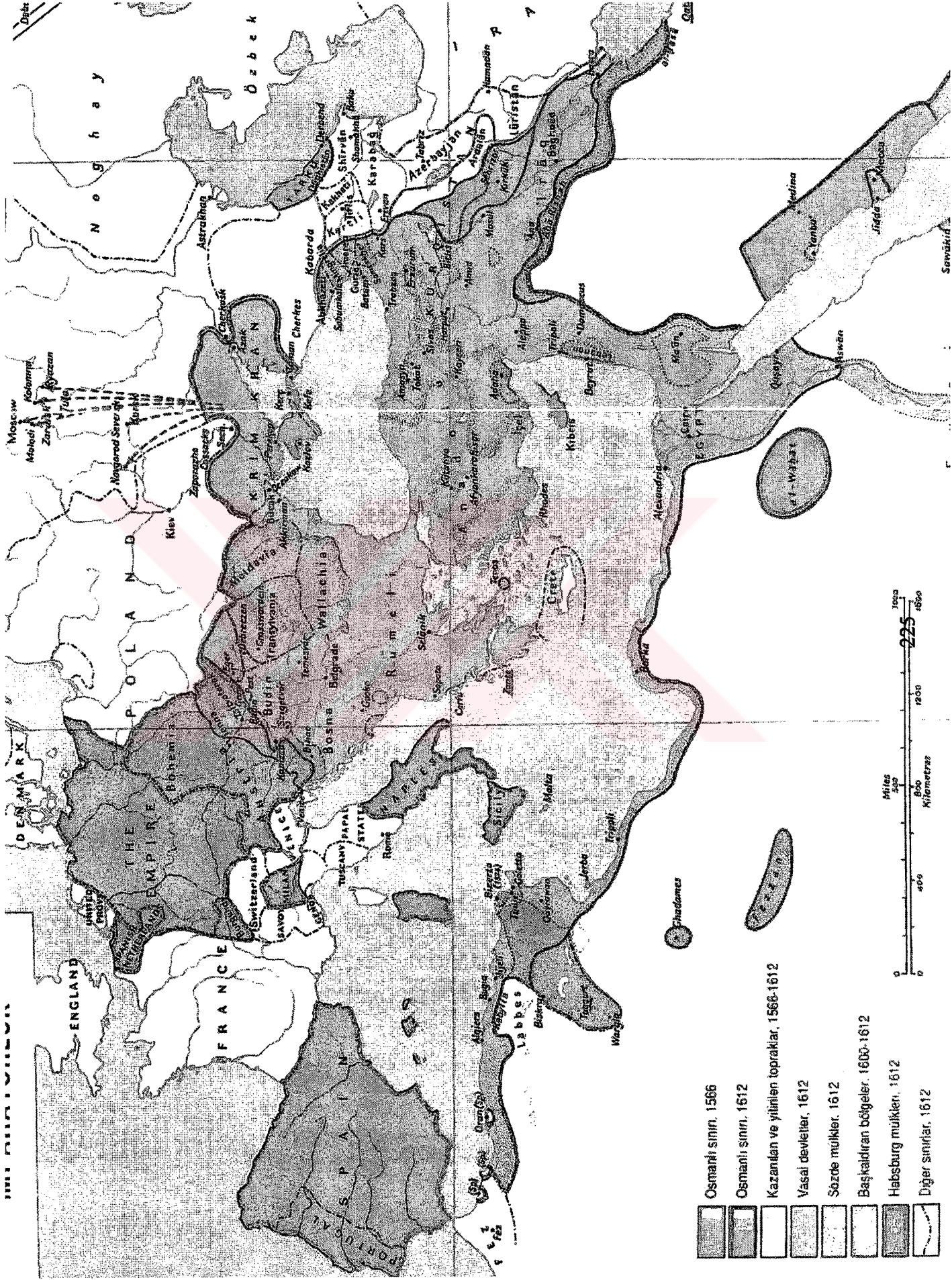
۲۱۵۷
 بیور اعظمی کے حکم، حالیا تا وقتہ ورنہ پارا خاصہ کی ادبیورتو بھی ادخلہ لایا
 علونز ادخلہ ماروہ ادبیورتو نف ادخلہ یاز لیس دیو لیس او اوردیو بیور
 تو کہ ادورندہ ادخلہ تو کہ کسی لرنہ درار لرنہ ادبیورتو بھی ادخلہ علونہ مارفہ
 کمار، یوزیع الیس

محمد حسن خان صاحب
 سرحد
 یکتی برج افغان ملک، طبرستان، طبرستان
 شریف و روضه سرحدی روضه سرحدی افغان روضه سرحدی
 در روضه سرحدی سرحدی سرحدی سرحدی سرحدی سرحدی
 افغان سرحدی سرحدی سرحدی سرحدی سرحدی سرحدی

به نظر می آید که در این مورد
 مباحثات انجام شده است. کمی در این مورد باید گفت که این موضوع
 در صورتی که در مورد این موضوع در مورد این موضوع در مورد این موضوع
 نیز که در مورد این موضوع در مورد این موضوع در مورد این موضوع
 هر چند که در مورد این موضوع در مورد این موضوع در مورد این موضوع

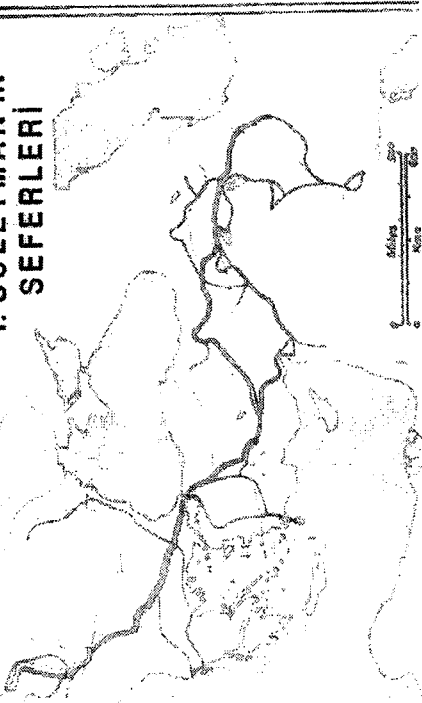
BOA, MD, nr. 36 s.30 h.no:90 h.

[illegible]

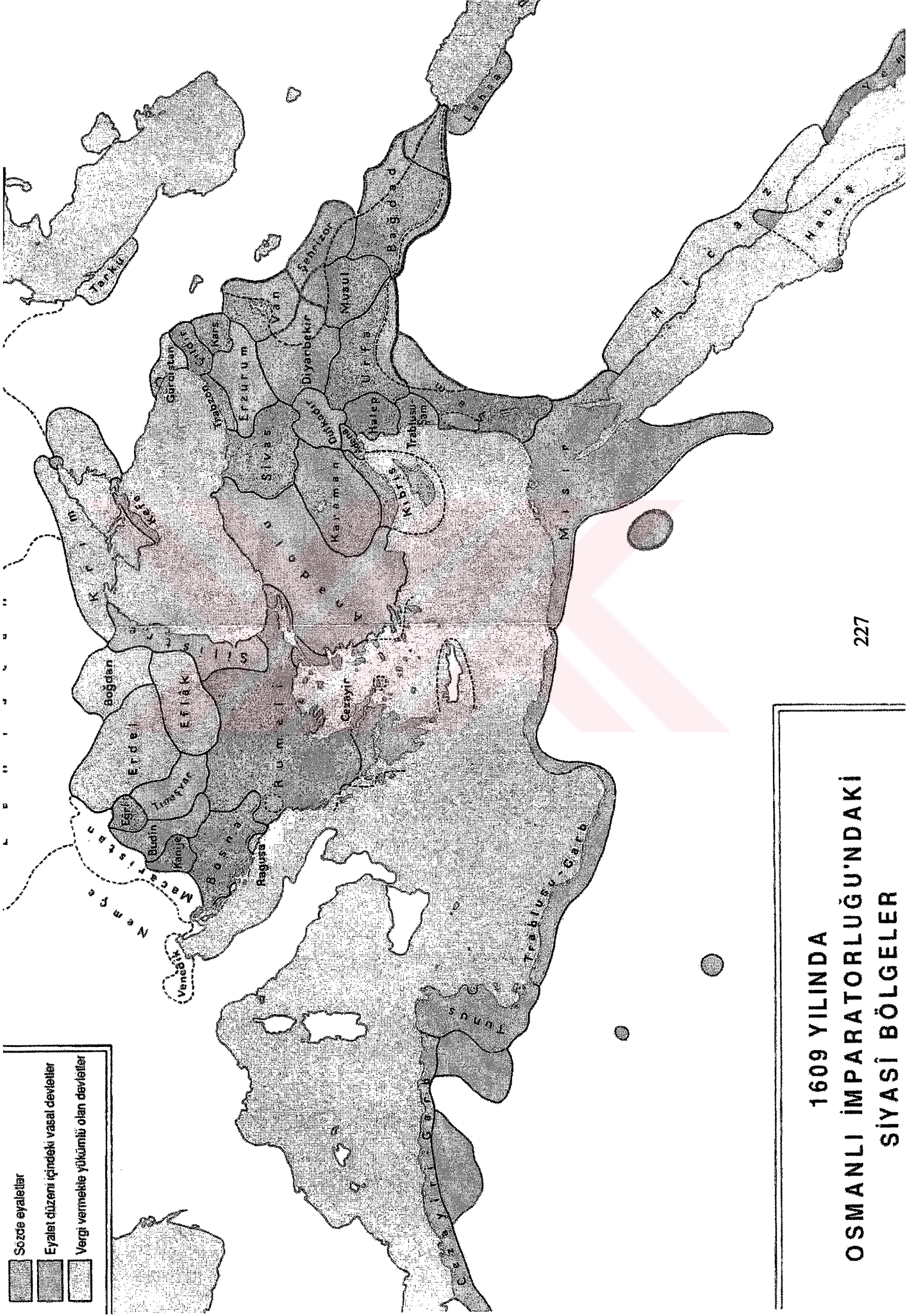

[illegible]

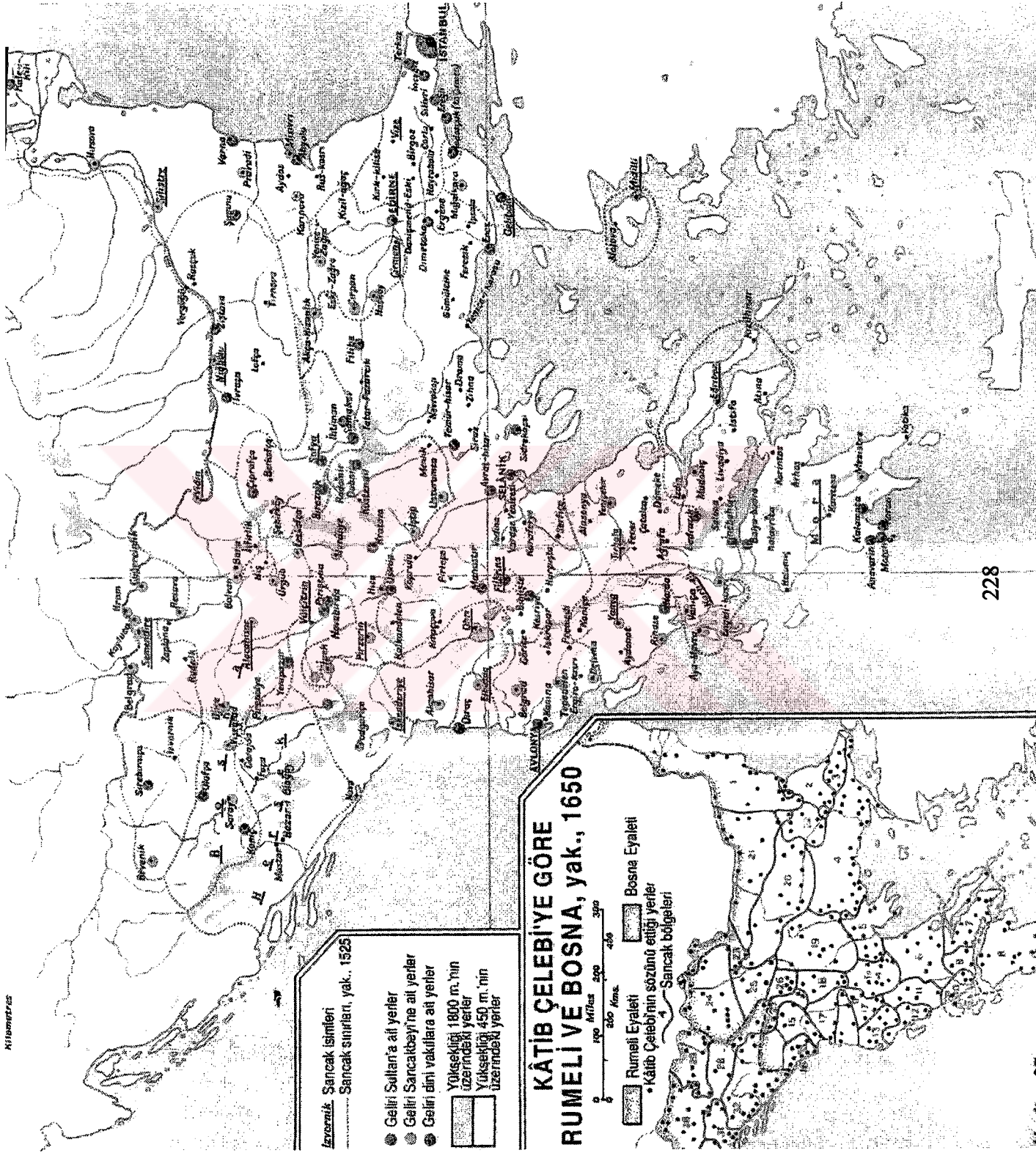
Harita: 22

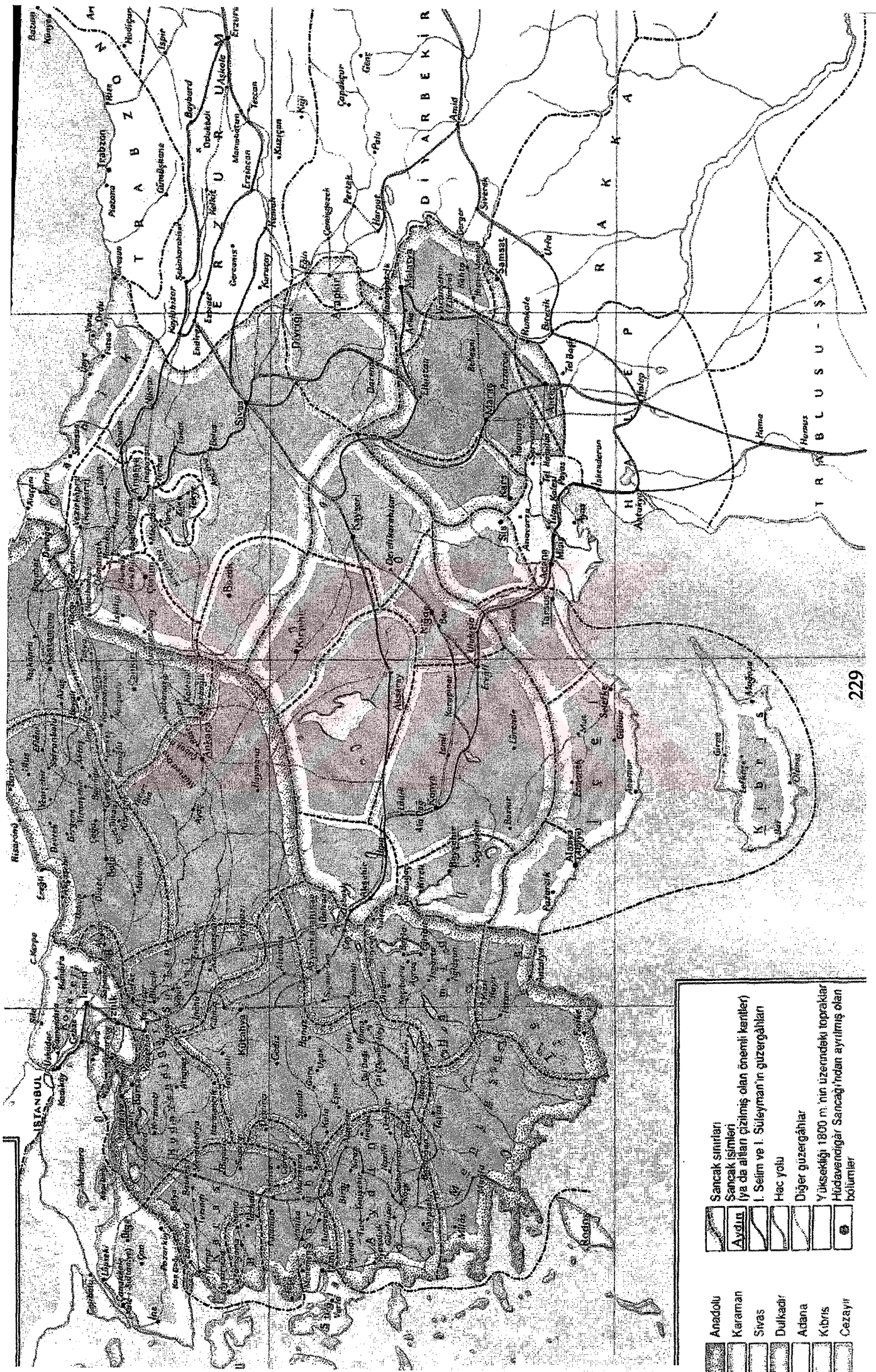

- Sozde eyaletler
- Eyalist düzemi içindeki vasal devletler
- Vergi vermekte yükümlü olan devletler

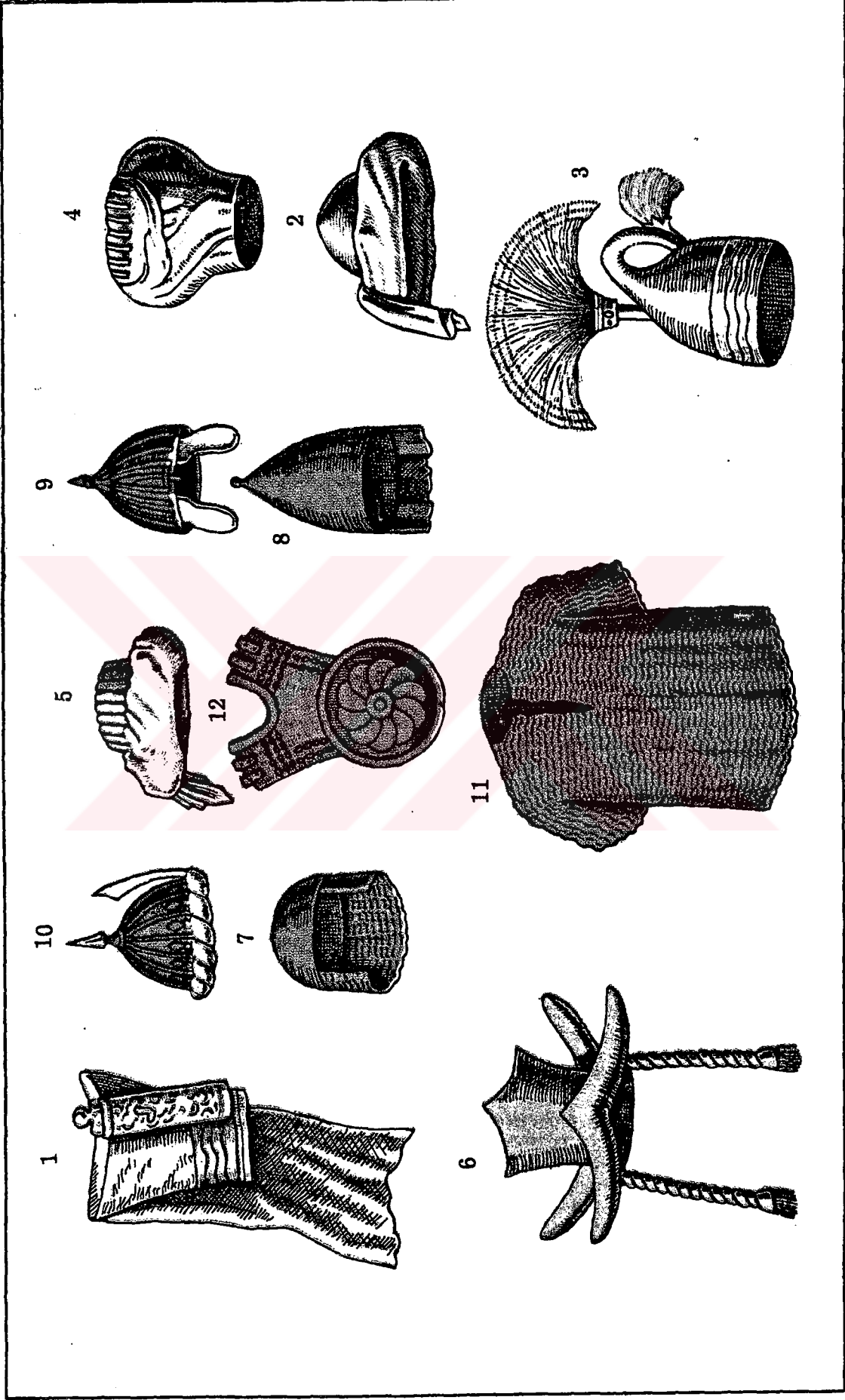

1609 YILINDA
OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDAKİ
SİYASÎ BÖLGELER

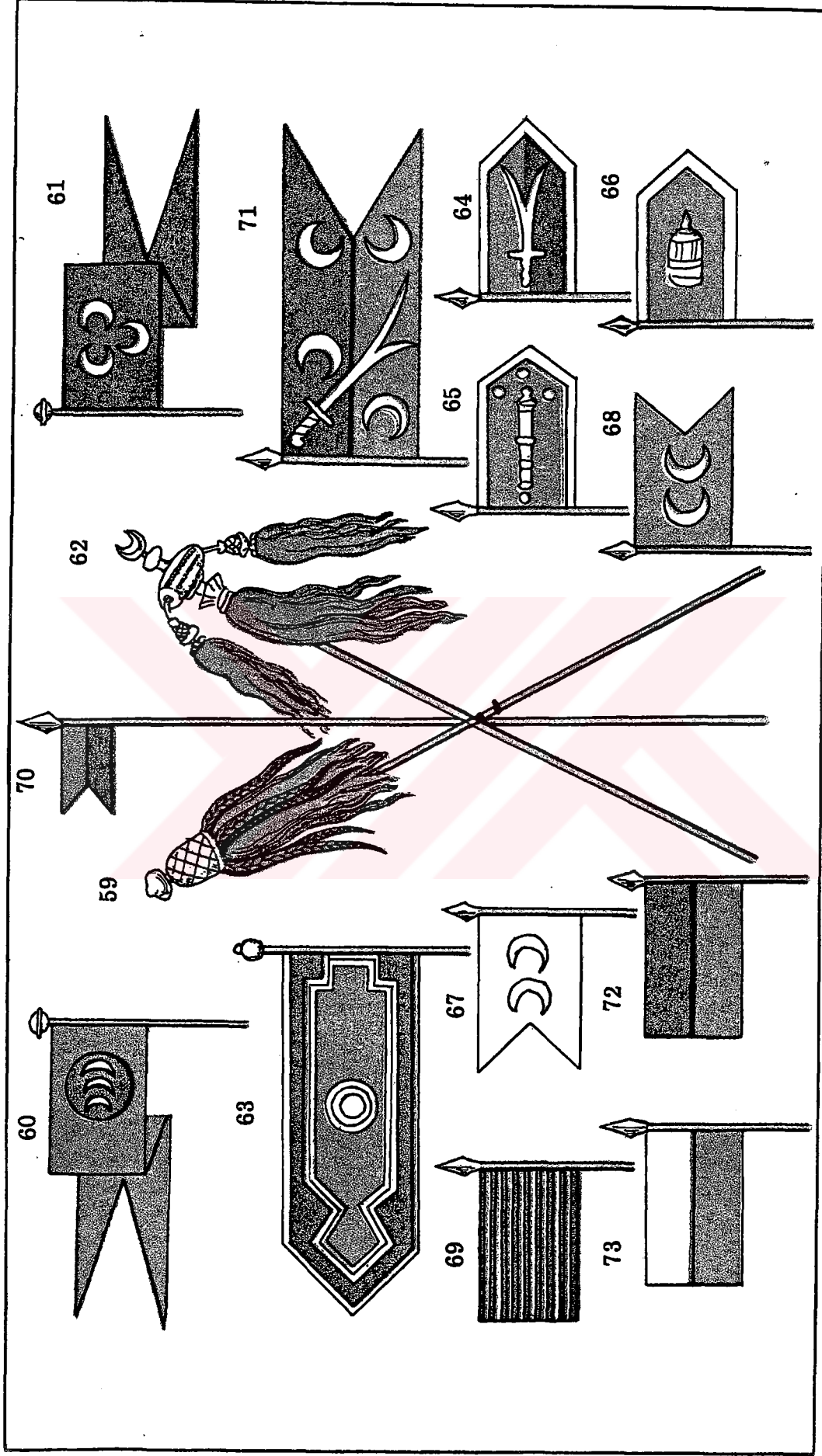

TABLO 1

1. Börk	4. Yeniçeri Zabitanı Kavuğu
(Evkatı adiyeye mahsus)	6. Humbaracı Kisvesi	10. Miğfer
2. Yeniçeri Kavuğu	5. Altı Bölük Sipahilerin mahsus kavuk	7. Müdevvir (Dönen) Miğfer	11. Zırh Gömlük
3. Yeniçeri Zabitanı (Subayı) Külühi		8. Mahruti (Konik) Miğfer	12. Zırh Göğüsük
		9. Miğfer	

TABLO 2

59. Osmanlı Tuğu	67. Silahtar Bölüğü Sancı	70. Süvari Mızrağı
60. Padişaha Mahsus Sancı	68. Sipahi Bölüğü Sancı	71. Topraklı Sivarisine
61. Padişaha Mahsus Sancı	69. Bölükaltı Erbağa Sancı	Mahsus Sancı
62. Osmanlı Tuğu	(Dört Bölükler Sancı)	72. Dell Bayrağı
		73. Gönüllü Sancı

Cemaat adıyla isimlendirilen yeniçeri ortalarından 42 den 81 e kadar numaraları haiz ortalara mahsus alâmetler (Amblemler) dir.

42		43		44		45		46		47		48		49	
50		51		52		53		54		55		56		57	
58		59		60		61		62		63		64		65	
66		67		68		69		70		71		72		73	
74		75		76		77		78		79		80		81	

Cemaat adıyla isimlendirilen yeniçeri ortalarından 82 den 101 e ve genel ismi "Bölük" olarak bilinen ortalarından 1 den 20 ye kadar numaraları haiz ortalara mahsus alâmetler (Amblemler) dir.

TABLO 5

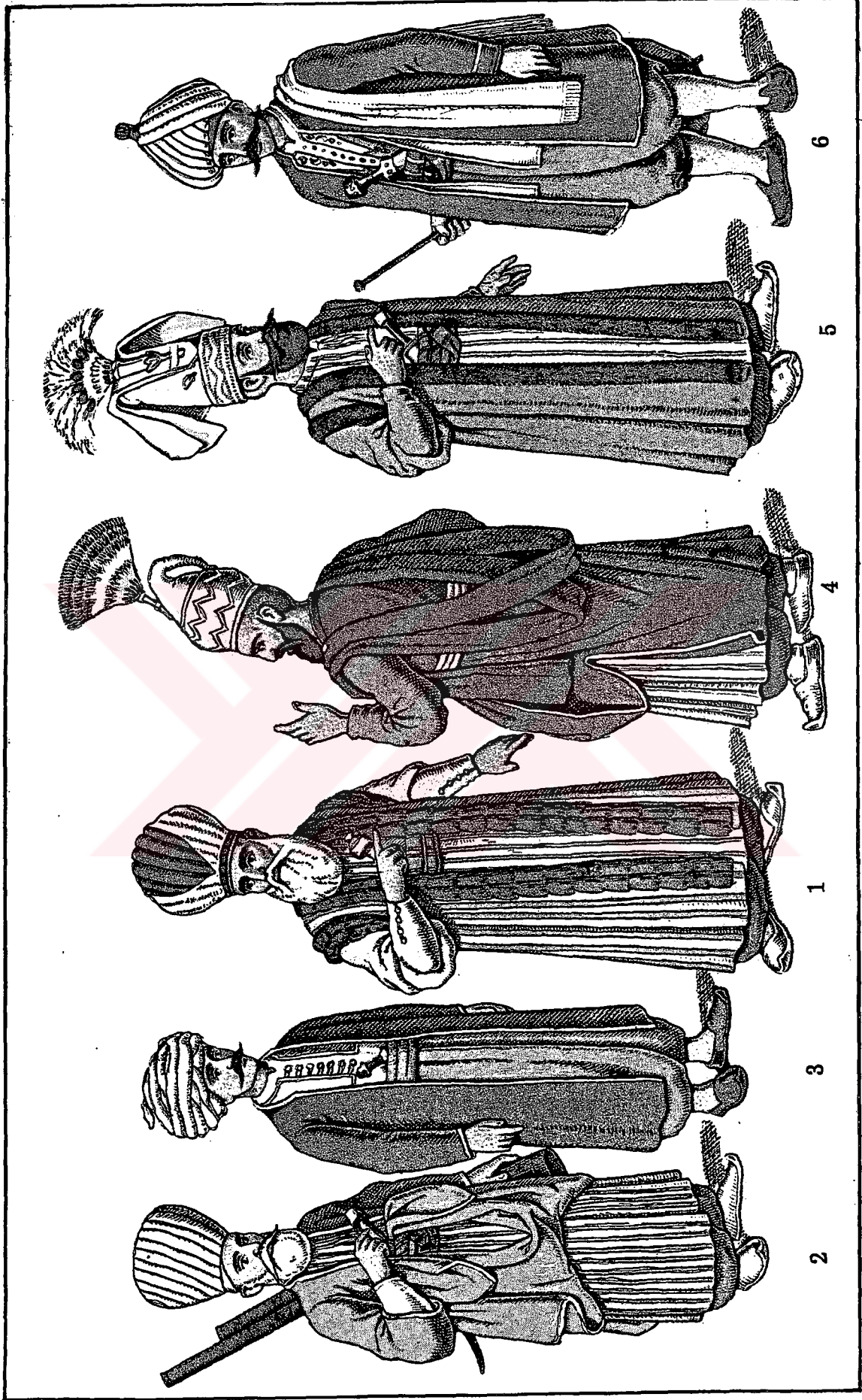
82	83	84	85	86	87	88	89
90	91	92	93	94	95	96	97
98	99	100	101	1	2	3	4
5	6	7	8	9	10	11	12
13	14	15	16	17	18	19	20

"Bölük" adıyla bilinen yeniçeri ortalarından 21 den 61 e kadar numaraları haiz olanlara mahsus alâmetler (Amblemler) dir.

TABLO 6

21		22		23		24		25		26		27		28	
29		30		31		32		33		34		35		36	
37		38		39		40		41		42		43		44	
46		47		48		49		50		51		52		53	
54		55		56		57		58		59		60		61	

TABLO 9

Falakacı Başı · Ağa Yamağı

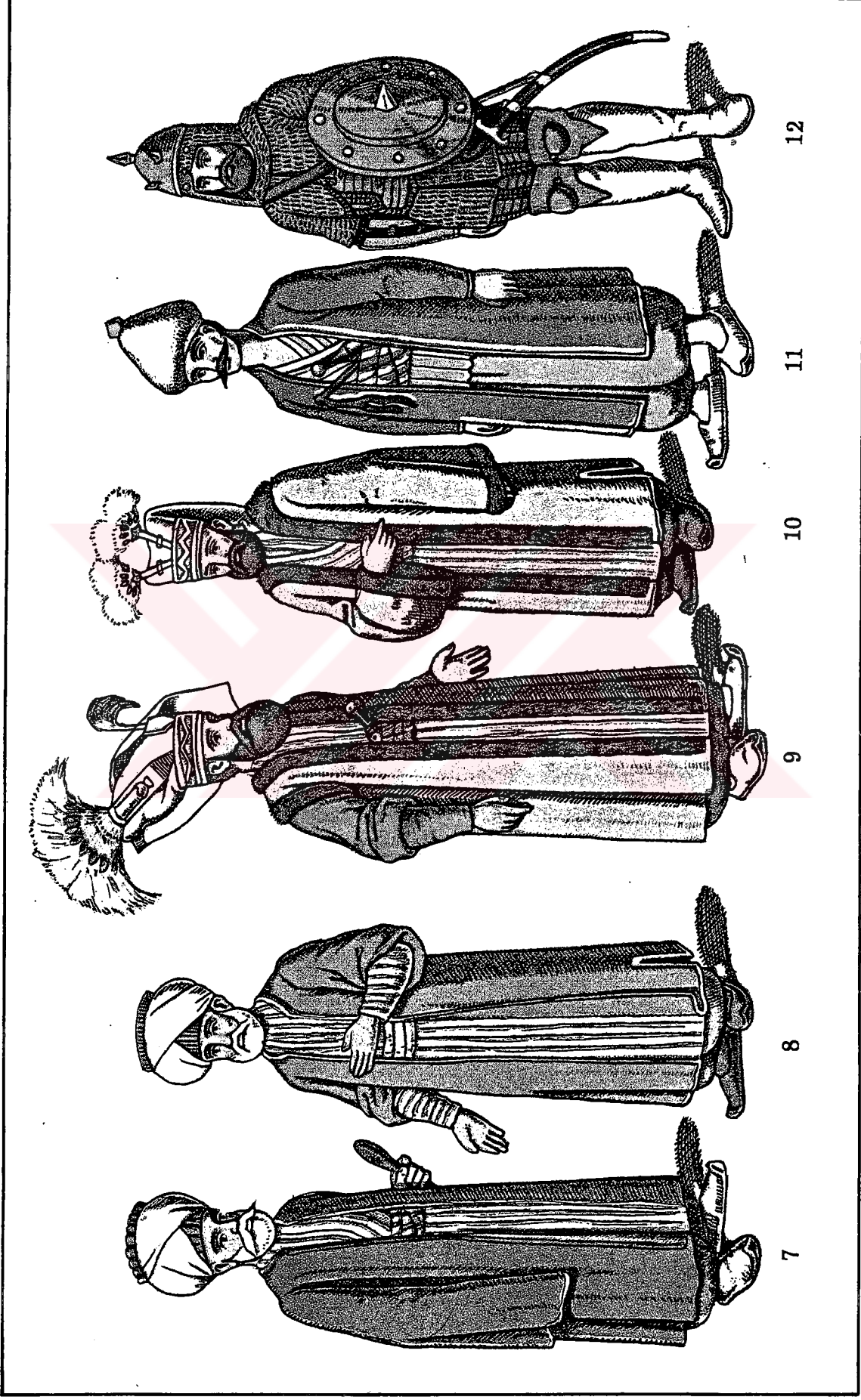
Yeniçeri Ağası

Başçavuş

Tekkeli

Kuloğlu Başçavuşu

TABLO 10

Çorbacı

Odacıbaşı

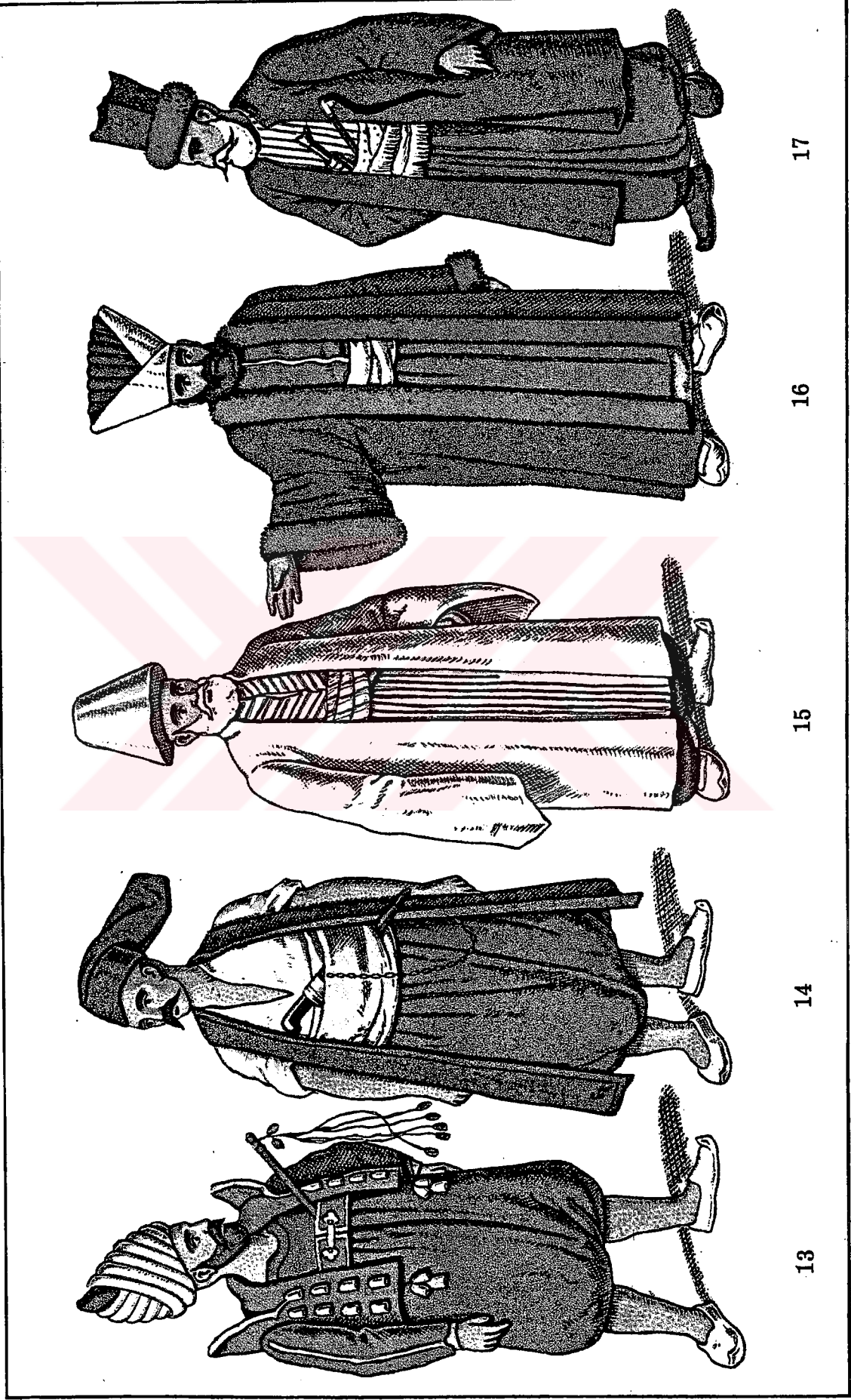
Kul Kethüdası

Orta Çavuş

Salma Çuhadarı

Zırhlı Nefer (Er)

TABLO 11

Sekban Başı

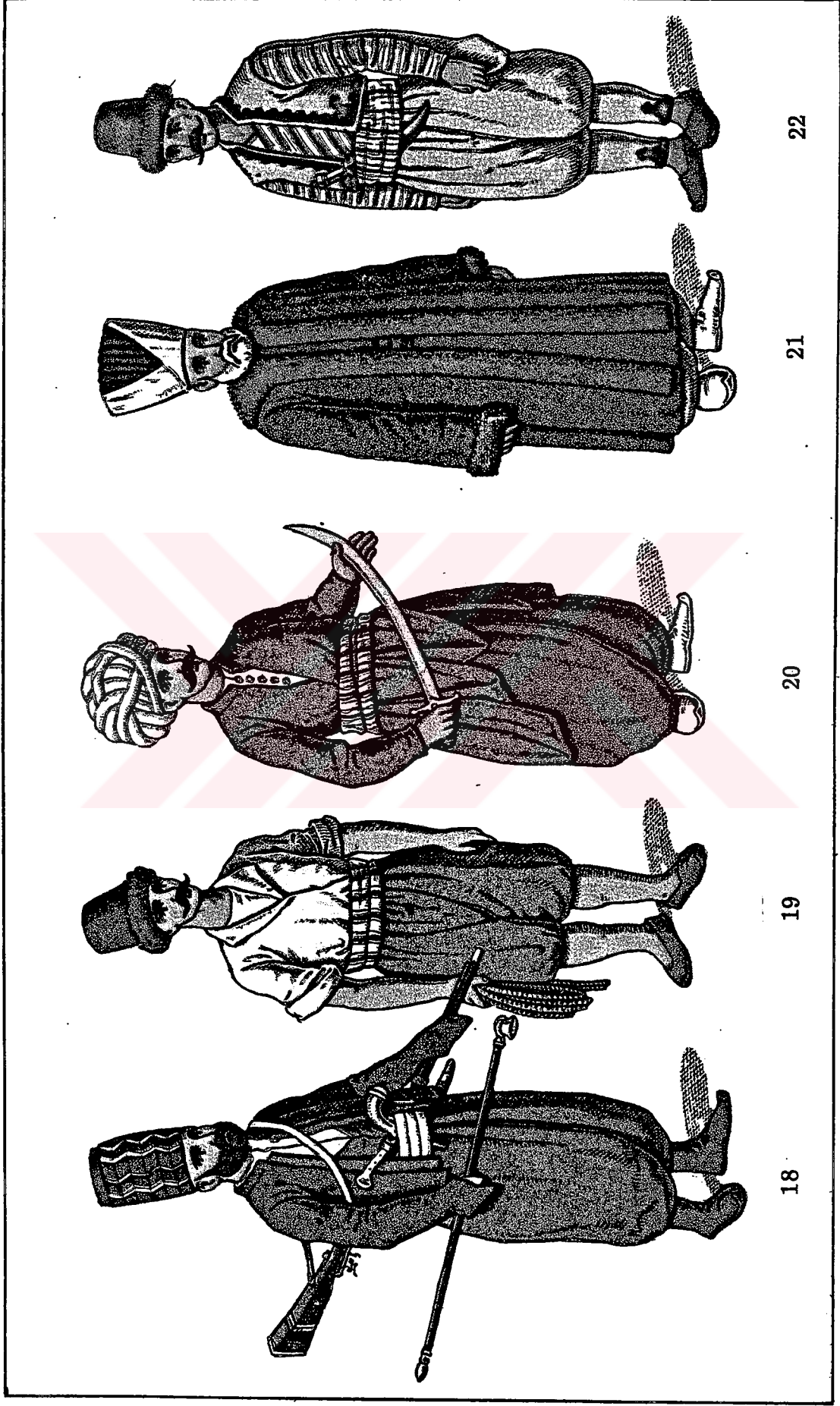
Bostancı Başı

Subaşı

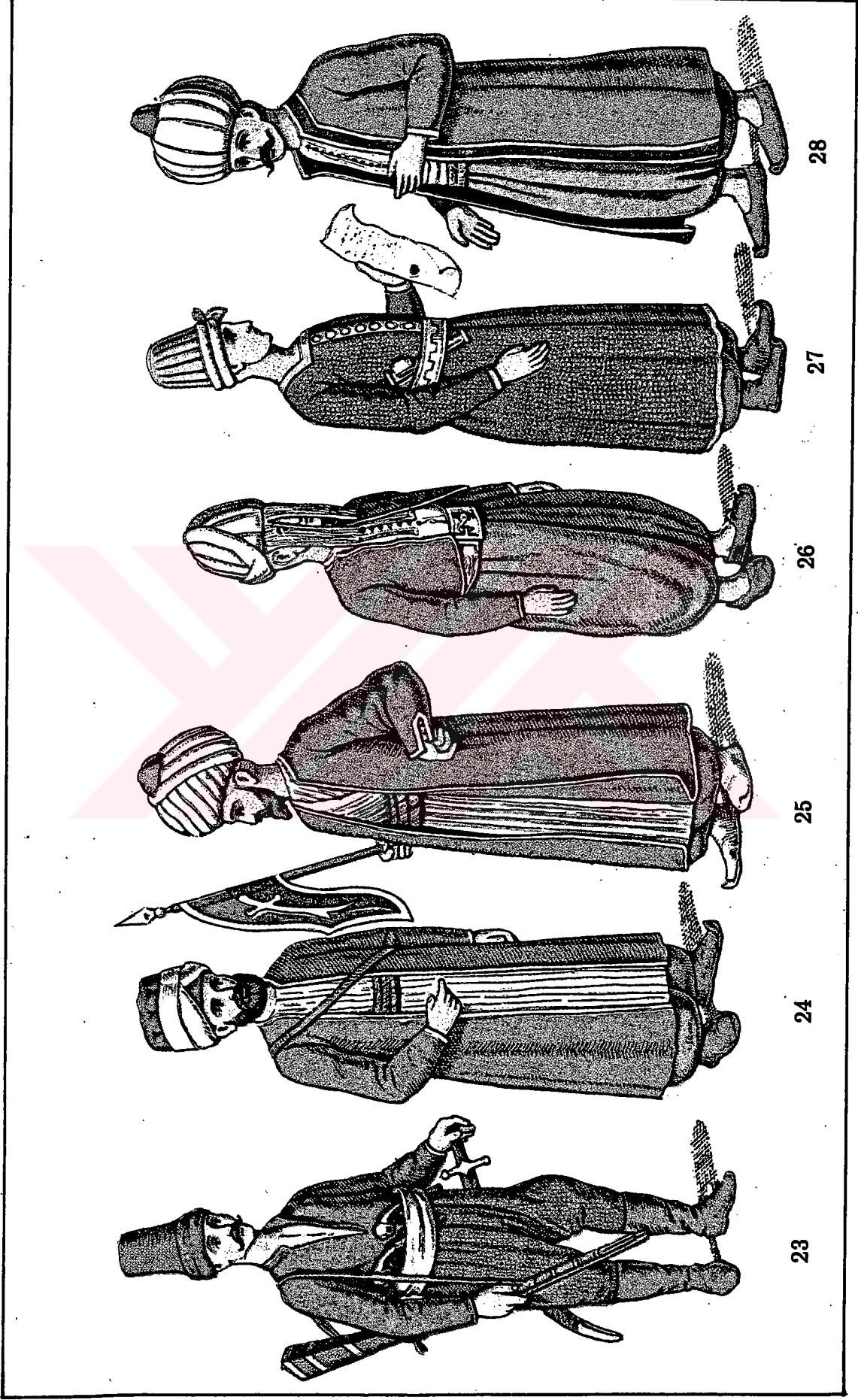
Ases Başı

Böcek Başı

TABLO 12

Tımarlı Sipahi Lağımçı Başı Cebeciler Kethüdası Topçu Başı Humbaracı

23

24

25

26

27

28

Deli Süvarisi

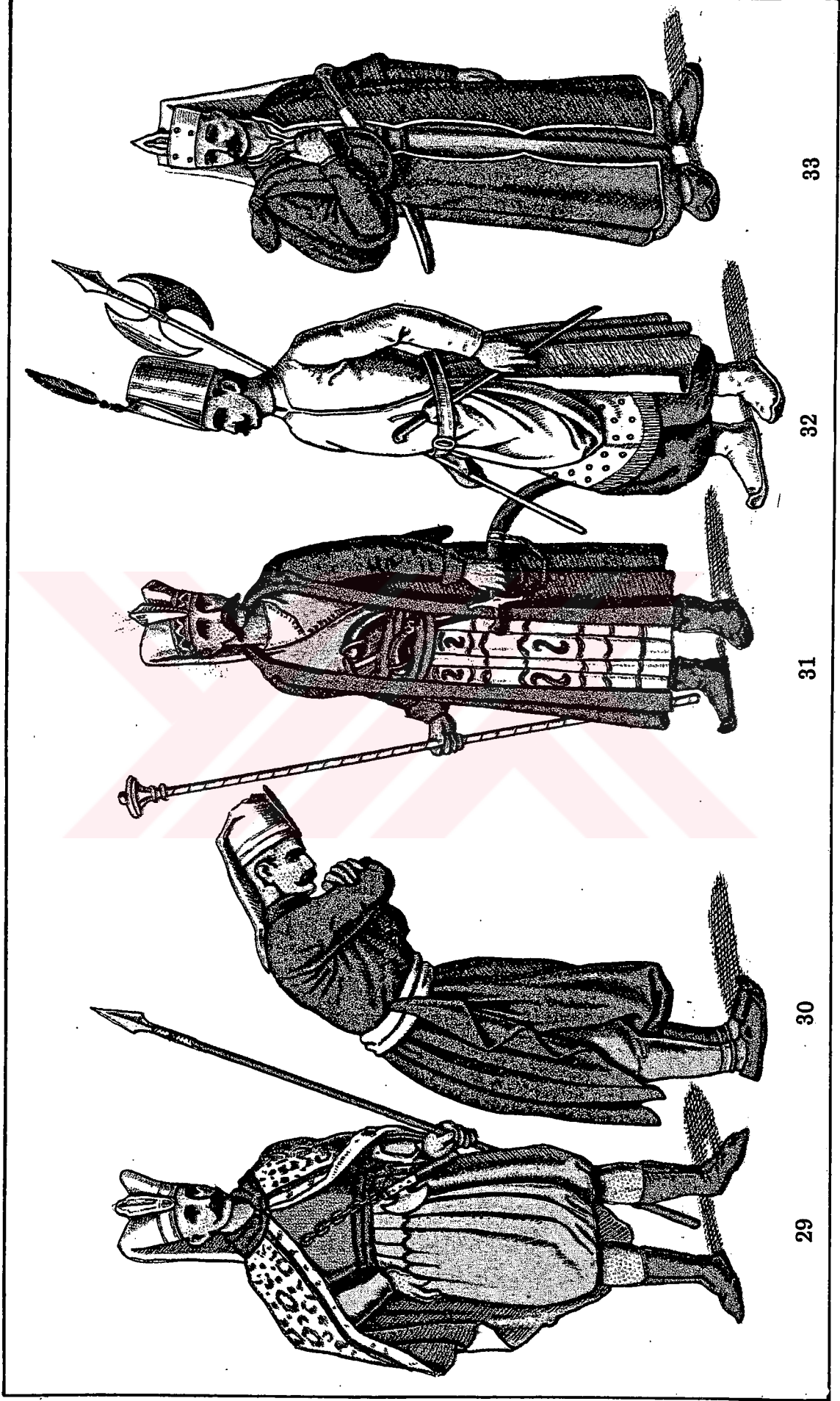
İmam

Bayraktar

Civelek

Enderun Okulu
Öğrencileri

Acemi Oğlanı

29

30

31

32

33

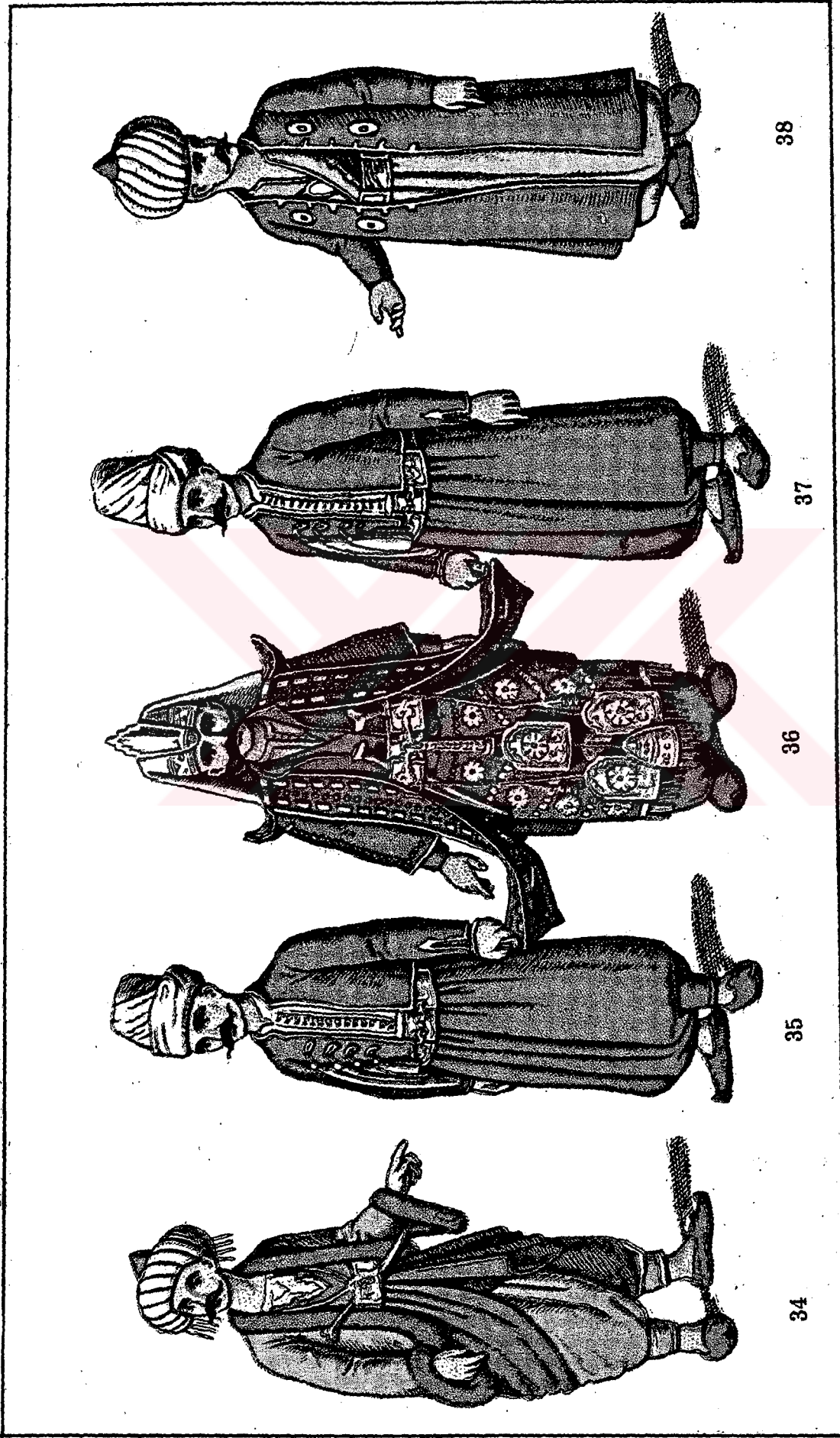
Harbeci

Selam Veren
Yeniçeri

Keçeli Yeniçeri

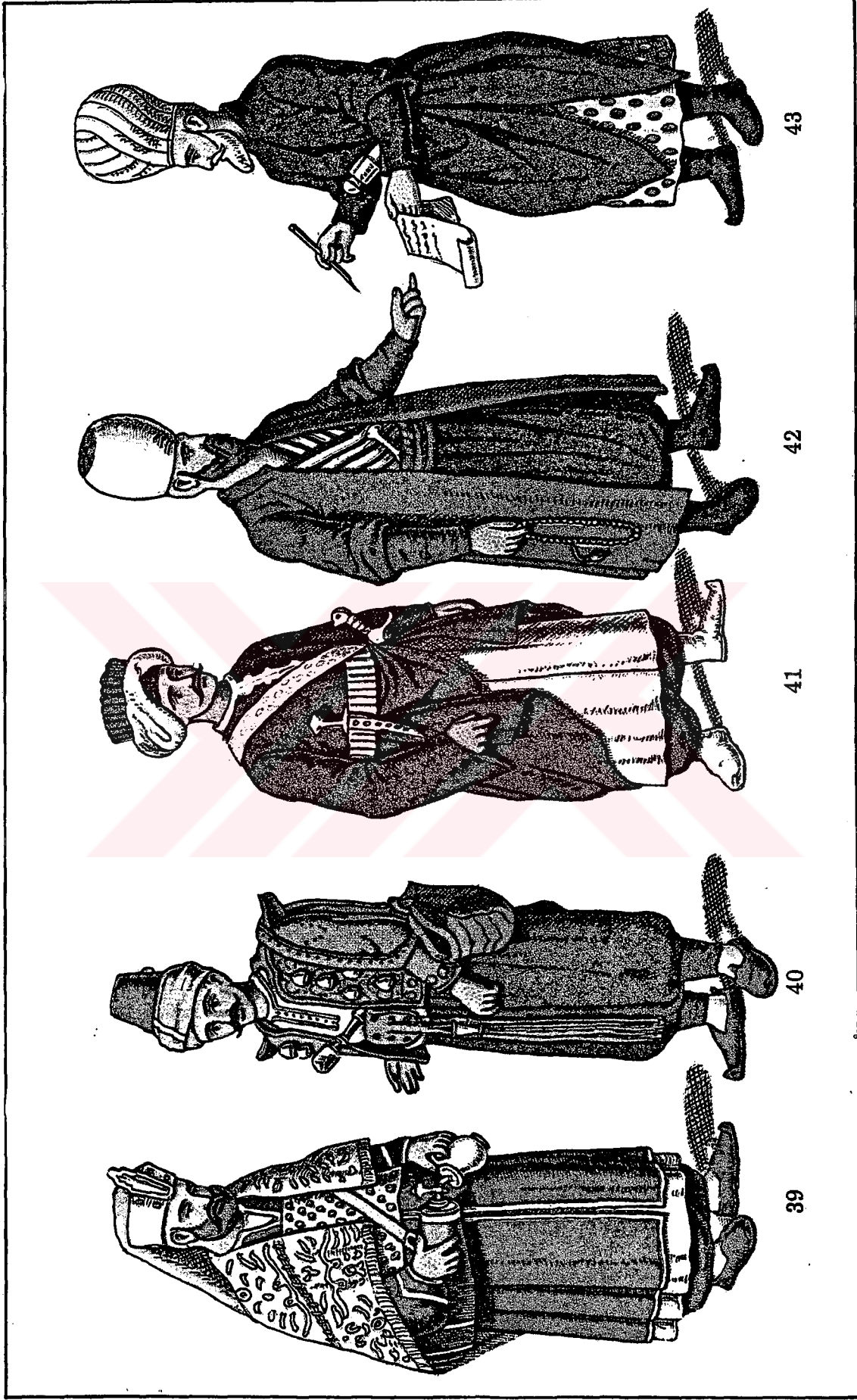
Solak

Ulufe Götüren
Yeniçeri

Birinci Ortanın Aşçı Ustası Kara Kullukçu Otuzikinci Aşçı Ustası Kara Kullukçu Aşçı Ustası

TABLO 16

Sebilci

Saka

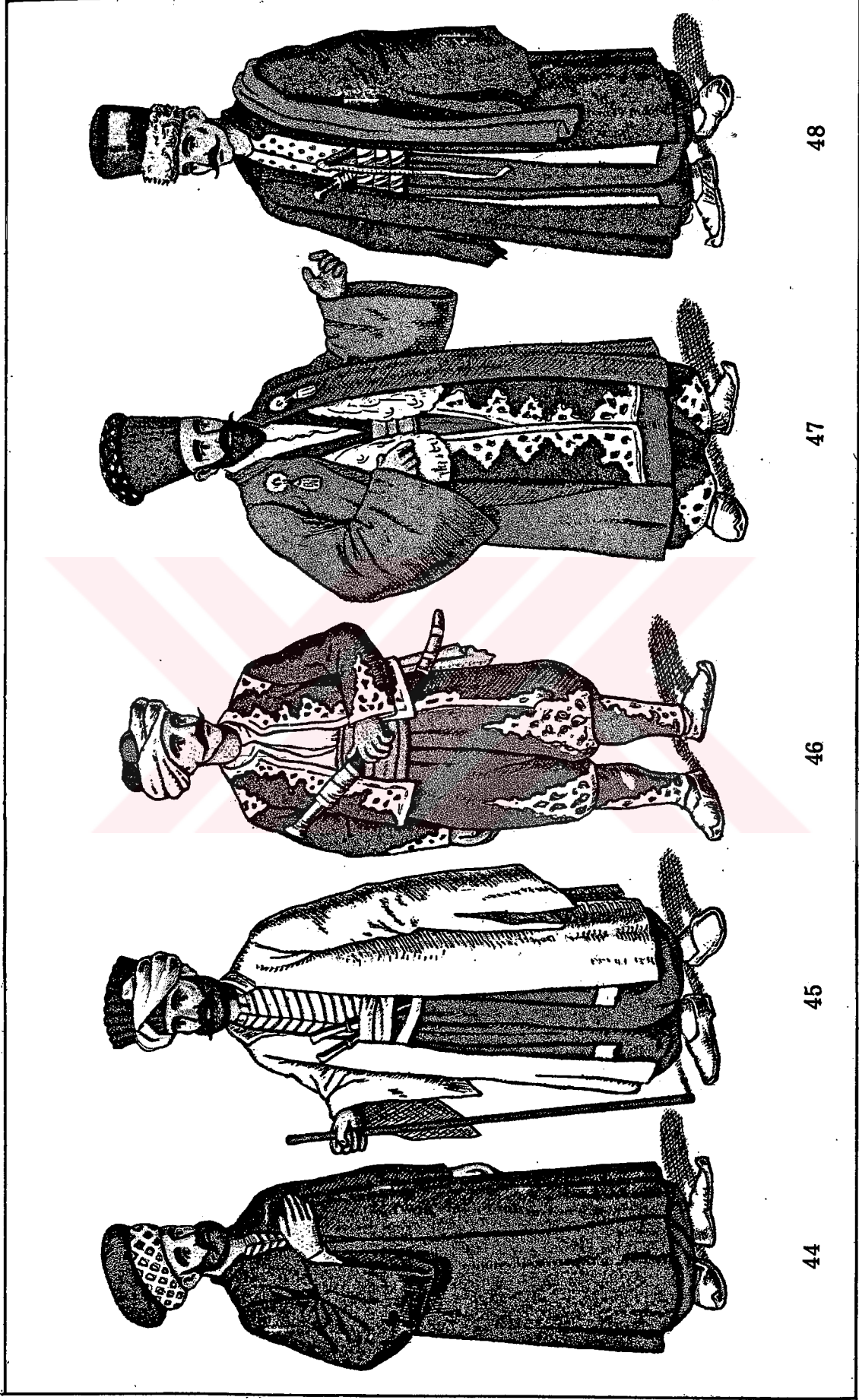
Şatır

Kollukçu Zabiti
(Subayı)

Kullukçu Çavuşu

242

TABLO 17

44

45

46

47

48

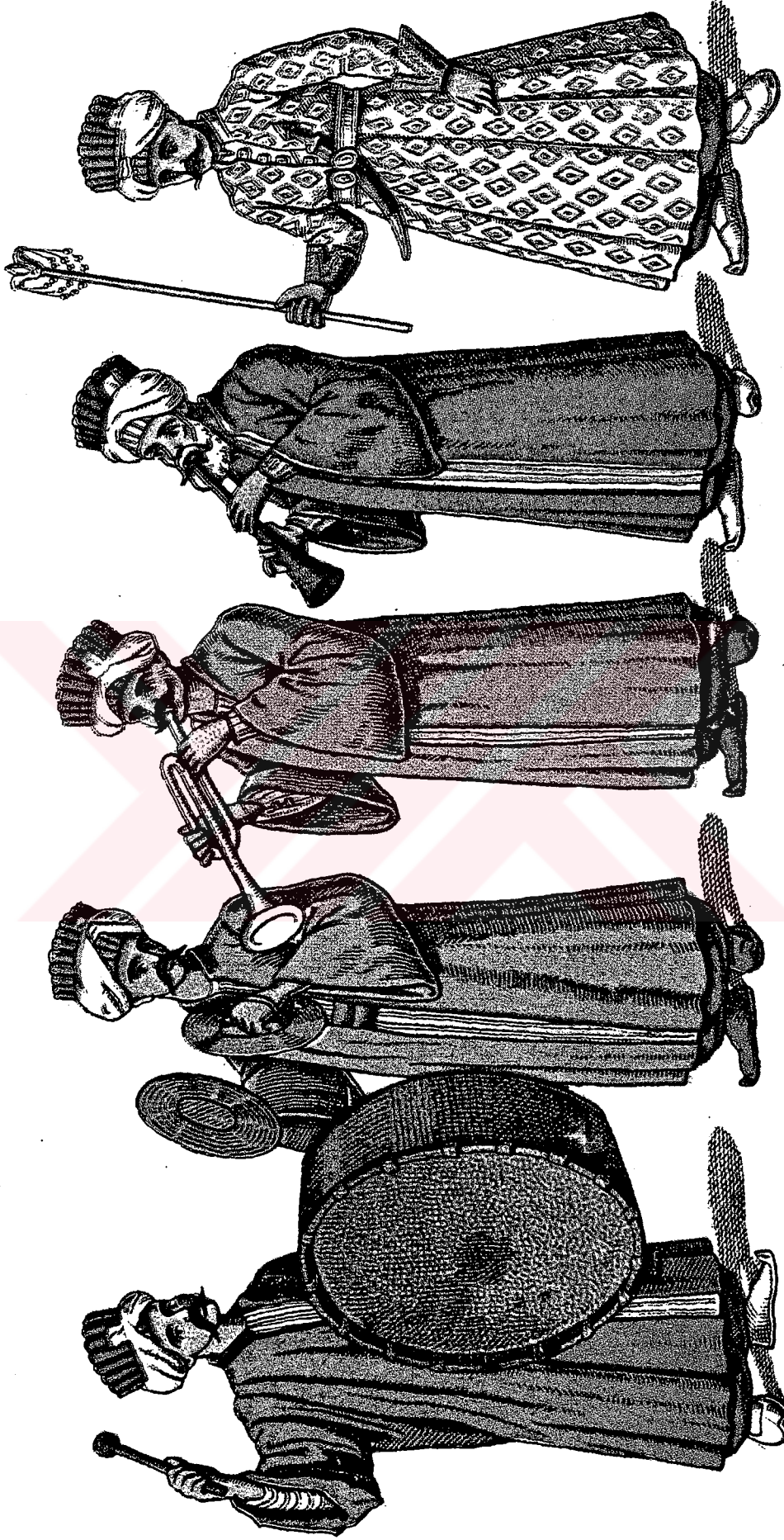
Defter Emni

Baş Kılavuz

Kavas Baş

Vezir Tatar Ağası

Vezir Baş Tebdili

49

Baş Mehter

50

Zilzen

51

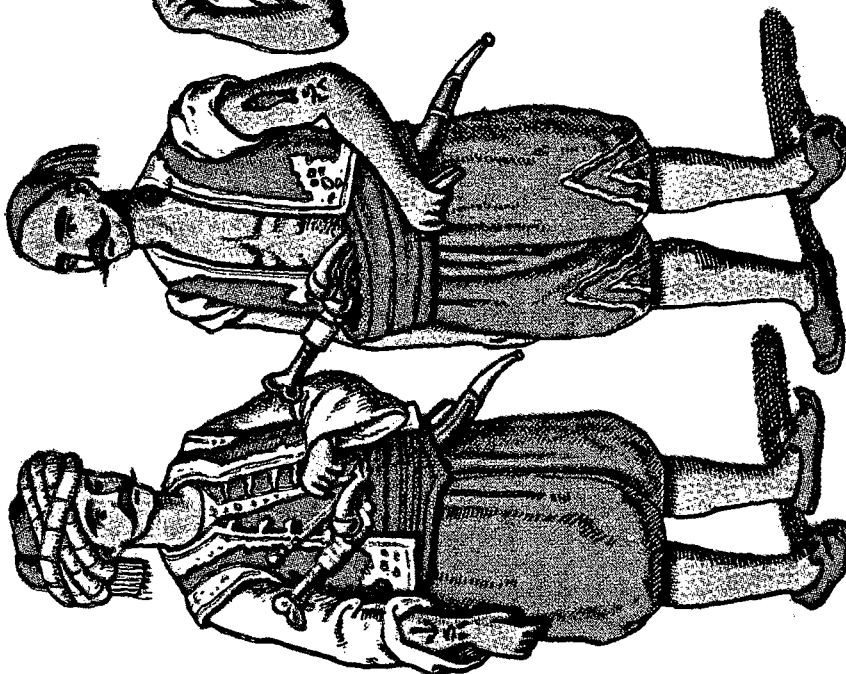
Boruzen

52

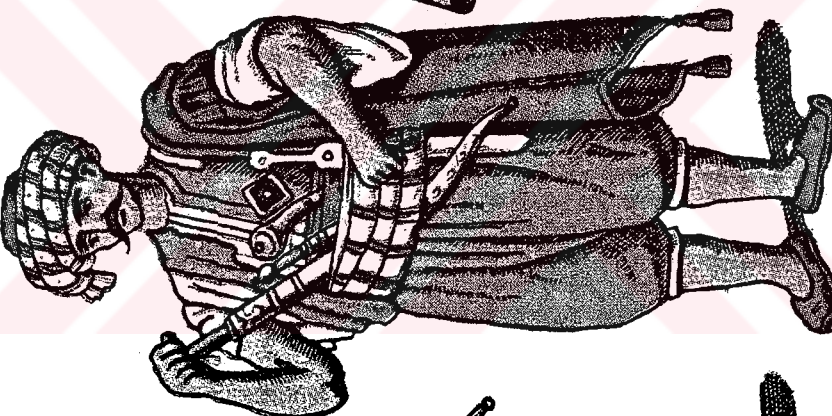
Mehter Başı

53

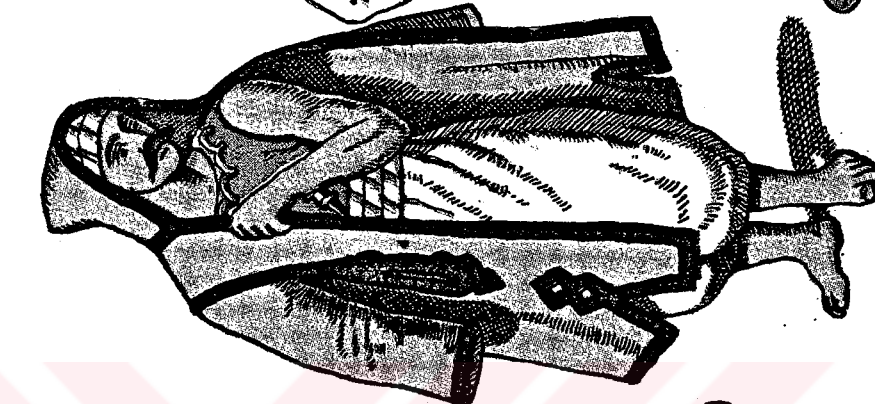
Vezir İçoğlu
Başçavuşu

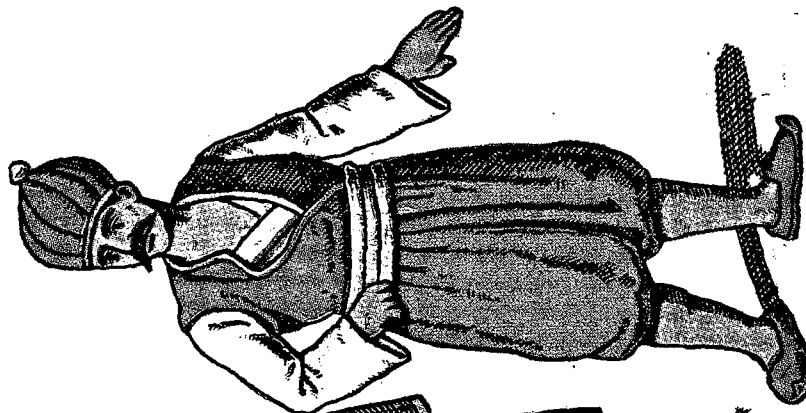
54

56

57

58

Galata Çavuşu

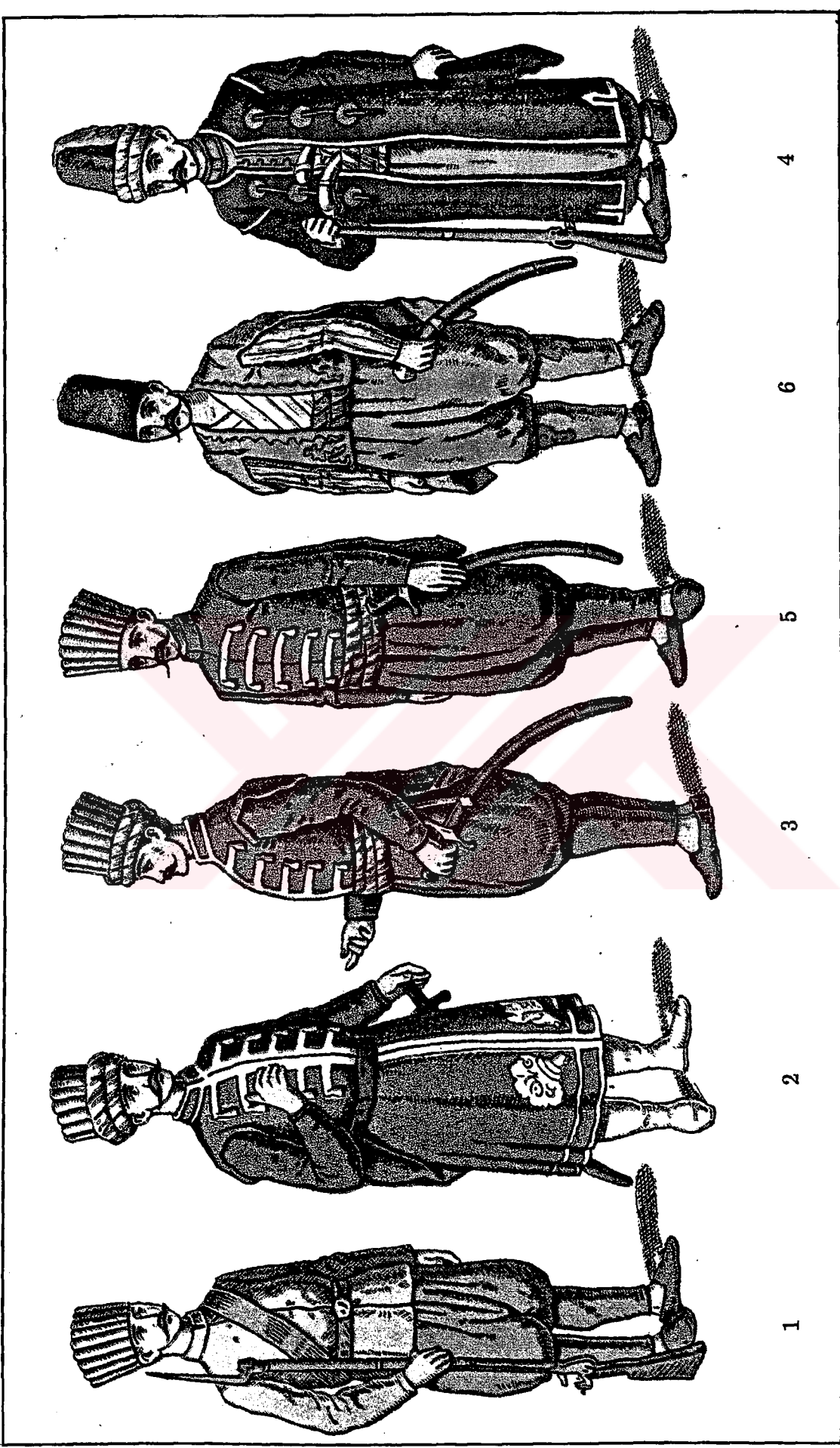
Çıplak

Kalyoncu

Levendi Rumi
(Rum Levendi)

Levend

245

Piyade Neferi (Eri)

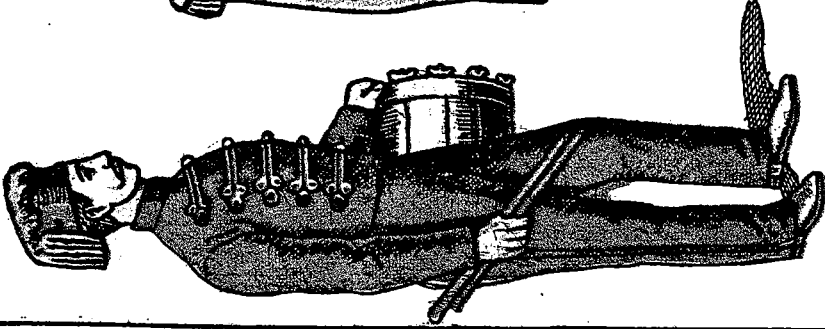
Binbaşı

Kolağası

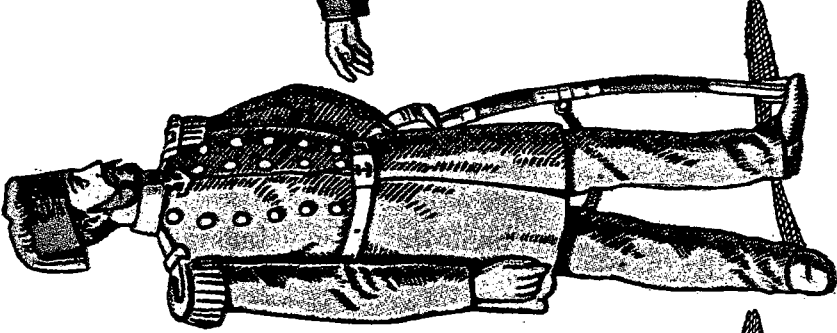
Yüzbaşı

Humbaracı Neferi (Eri)

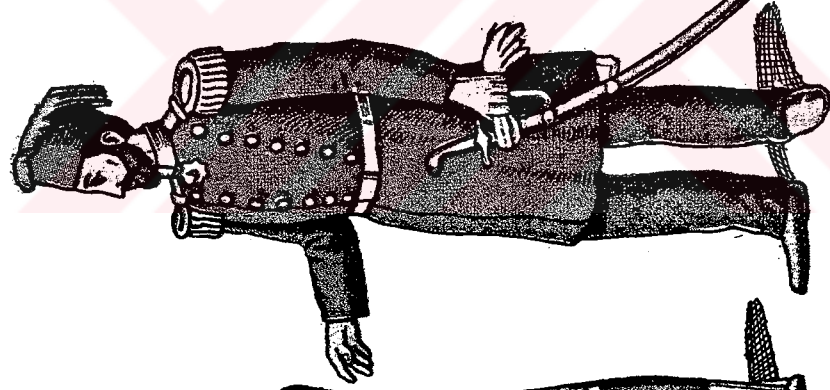
Topçu Neferi (Eri)

7

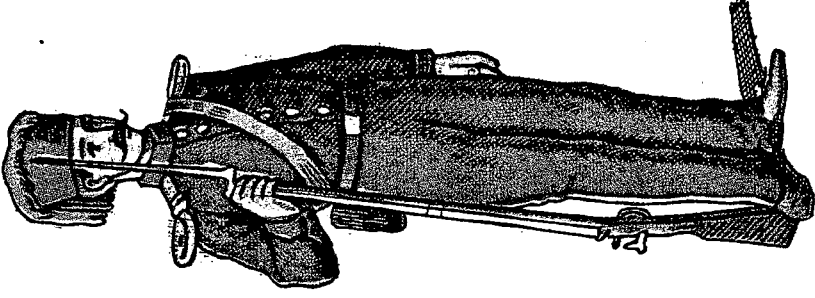
8

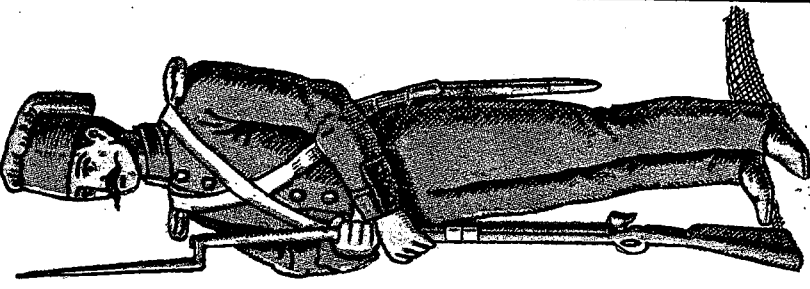
9

10

11

12

Mızık Eri

Deniz Subayı

Piyade Subayı | Harp Okulu Öğrencisi

Piyade Eri

Deniz Silahandez Eri

KAYNAKÇA

I- ARŞİV BELGELERİ:

1. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ (BAO):

1.1. Mühimme Defterleri (MD):

nr: 3, 5, 6, 7, 9, 10, 12, 14, 21, 22, 24, 27, 30, 33, 34, 35, 36, 39, 47, 49, 55, 58, 61, 75, 85, 222.

1.2. Maliyeden Müdevver Defterler (MAD):

nr: 23, 136.

1.3. Cevdet Tasnifi - Askeriyye(Cev):

nr: 2570.

1.4. Kâmil Kepeci Tasnifi - Askeriyye (KK):

nr: 226, 236, 242, 248, 4726.

1.5. Bâb-ı Defteri Baş Muhasebe Kalemi Defterleri (D.BŞM):

nr. 9, dosya: 7531.

1.6. Bâb-ı Defteri Baş Muhasebe Kalemi Tophâne-i Âmire Defteri

Dosya 1 .

1.7. Bâb-ı Defteri Piyade Mukâbelesi Kalemi (D.PYM):

nr. 35118.

2. TOPKAPI SARAYI ARŞİVİ (TSA):

R. 1935, vrk. 87-b; 88-b.

R. 1935, vrk. 108-b; 109-a.

2. YAYINLANMIŞ ARŞİV KAYNAKLARI:

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Katalogları Rehberi, BDAGM, Ankara 1995.

5 Numaralı Mühimme Defteri, Özet ve İndeks, 973/1565-1566, BDAGM, Ankara 1994.

5 Numaralı Mühimme Defteri, Tıpkı Basım, 973/1565-1566, BDAGM, Ankara 1994.

3 Numaralı Muhimme Defteri, Özet ve Transkripsiyon, 966-968/1558-1560, BDAGM, Ankara 1995.

3 Numaralı Muhimme Defteri, Tıpkı Basım, 966-968/1558-1560, BDAGM, Ankara 1995.

Makedonya'daki Osmanlı Evrakı, BDAGM, Ankara 1996.

Topkapı Sarayı H.951-952 Tarihli ve E-12321 Numaralı Mühimme Defteri, (Nşr. Halil Sahillioğlu), IRCICA, İstanbul 2002.

II- KAYNAK ESERLER:

Anonim Osmanlı Tarihi (1099-1116/1688-1704), (Nşr. Abdulkadir Özcan), TTK, Ankara 2000.

Ahmed Cevad, **Etat Militaire Ottoman Album les Janissaires**, Konstantiniyye 1882.

_____, **Tarih-i Askeri-i Osmânî**, İstanbul 1297.

Anonim, **Tevârih-i Âli Osman**, Haz. Nihat Azamat, İstanbul 1992. M.Ü. yay.

Âşıkpaşazâde. **Tevârih-i Âli Osman**, (Ali Bey neşri), İstanbul 1332.

Çelebizâde Asım. **Tarih**, İstanbul 1286.

Defterdar Sarı Mehmed Paşa. **Zübde-i Vekâyi'ât** (haz. Abdulkadir Özcan), İstanbul 1995.

Enverî, **Düsturnâme**, (nşr. Mükremin Halil), İstanbul 1928.

Evliya Çelebi. **Seyehatnâme**, TSMK, nr. BK.304; Matbu nüshalar: **Seyehatnâme**, I-VI, İstanbul 1314-15; IX-X, İstanbul 1937-38.

Eyyûbi Efendi Kanunnâmesi, (nşr. Abdulkadir Özcan), İstanbul 1994.

Gelibolulu Mustafa Âlî, **Künhü'l-Ahbâr**, İstanbul Üniversitesi Ktp., ty, 5959.

Hadîdî. **Tevârih-i Âli Osman** (haz. N. Öztürk), İstanbul 1991.

Hammer, J. Von. **Devlet-i Osmaniye Tarihi** (trc. Mehmed Ata), II, İstanbul 1329, III, İstanbul 1332, IV-V, İstanbul 1330.

Hayrullah Efendi. **Tarih**, İstanbul 1864.

Hezarfen Hüseyin Efendi. **Telhisü'l-beyân-fî Kavânini Âli Osman**, (nşr. Sevim İlgürel), TTK, Ankara 1998.

Hırzû'l-Mülûk, (nşr. Y. Yücel), Ankara 1988.

Hoca Sadeddin Efendi, **Tac'üt-Tevarih**, İstanbul 1279-80.

İbn Bîbî. **Selçuknâme**, tercümesi: **Anadolu Selçuki Devleti Tarihi**, (trc. M. Nuri Gençosman), Ankara 1941.

İbn Haldûn, Abdurrahman b. Muhammed. **Kitabu'l-İber ve Divanu'l-mübtede-i ve'l-haber**, I-VII, Beyrut 1399/1979.

_____, **Mukaddime**, I-III, (trc. Zâkir Kadiri Ugan), İstanbul 1979.

İbn Kemal, **Tevârih-i Âli Osman**, Şerafettin Turan, TTK, Ankara 1983.

_____, **Tevârih-i Âli Osman, VII.Deftter**, (Tenkitli Transkripsiyon, Haz: Dr. Şerafettin Turan), TTK, Ankara 1957.

İbn Tağrıberdi, Ebu'l-Mehasin Yusuf . **en-Nücûmu'z-zâhira fi mülûki Mısır ve'l-Kâhira**, I-XII, Kahire 1963, (XIII, nşr. M. Şeltut, Kahire 1970; XIV, nşr. C. Muhrız-Şeltut, Kahire 1970; XV, nşr. İ. Tarhani, Kahire 1972; XVI, nşr. Şeyyal – Şeltut, Kahire 1972).

İbnü'l-Esir, Ali b. Muhammed. **el-Kamil fi't-Tarih**, I-XIII, (nşr. C. J. Tornberg), Beyrut 1399/1979.

İsâ-zâde Tarihi, (nşr. Ziya Yılmaz), İstanbul 1996.

Kanunnâme-i Âli Osman, (TOEM -Tarihi Osmani Encümeni Mecmuası- neşri), İstanbul 1330.

Kitâb-ı Müstetâb, (nşr. Yaşar Yücel), Ankara 1988.

Kitâbu Mesalihi'l-Müslimin ve Menafi'il-Mü'minin, (nşr. Yaşar Yücel), Ankara 1988.

Koçi Bey Risalesi . (haz. Ali Kemal Aksüt), İstanbul 1939.

Lamartine, A. **Osmanlı Tarihi**, (trc. S. Bayram), İstanbul 1995.

Lütfi Paşa. **Tevârih-i Âli Osman** (nşr. Ali), İstanbul 1341.

Mahmud Şevket Paşa. **Osmanlı Teşkilatı ve Kıyafet-i Askeriyesi**, İstanbul 1325.

Makrizi, **el-Hıtat ve'l-Asar**, I-II, Mısır 1324.

Mebde-i Kanûn-u Yeniçeri Ocağı Tarihi, (nşr. E. Petrosyan), Moskova 1987.

Mehmed Halife. **Tarih-i Gılmânî** (haz. Kamil Su), Ankara 1986.

Mehmed Neşrî. **Kitâb-ı Cihannümâ: Neşrî Tarihi**, (nşr. F.R. Unat- M.A.Köymen), Ankara 1949.

Mehmed Süreyya Bey, **Sicill-i Osmânî**, IV, İstanbul 1315.

Mes'ûdi, Ali b. Hüseyin. **Mürûcû'z-zeheb**, I-IX, (nşr. Barbier de Meynard), Paris 1861-1877

Muhyiddin Cemali. **Tevârih-i Âli Osman**, Yüksek Lisans Tezi, haz. H. Hüseyin Adalıoğlu, 1990. MÜ. S.B.E.

Mustafa Nuri Paşa, **Netâyet'ül-Vukûat**, I-IV, İstanbul 1327.

Nizâmül-Mülk (Ebû Ali Hasan Tûsî), **Siyasetnâme**, (Nşr. ve Trc. M. A. Köymen), TTK, Ankara 1999.

Nâimâ, **Tarih**. I-II, İstanbul 1280.

Oruç b. Adil, **Tevârih-i Âli Osman**, Hannover 1925.

Osmanlı Kanunnâmeleri, (Ebu's-suud Efendi), **Millî Tettebbûlar Mecmuası** (Mayıs-Haziran 1331), cilt: I, sayı: 2, 325.

Reşid Mehmed Efendi. **Tarih**, II, İstanbul 1282.

Santûri Ali Ufki Bey. **Topkapı Sarayı'nda Yaşam**, Kitap yay., İstanbul 2002. (Fransızca orj: *Topkapı, Relation du Serail du Grand Seigneur*, Viyana 1 669, P arma 1 679, (trc. Ali Berktaş).

Selânikî Mustafa Efendi, **Tarih-i Selânikî**, (nşr. Mehmet İpşirli), İstanbul 1989.

Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa. **Silahdar Tarihi**, (nşr. Ahmed Refik), II, İstanbul 1928.

Solakzâde Mehmed Hemdemi. **Tarih**, İstanbul 1297.

Süleyman İzzî. **Tarih**, İstanbul 1784.

Taberi, **Tarihü'l-Ümem ve'l-Müluk** VI, Mısır, 1323.

Topçular Katibi Abdulkadir Efendi Tarihi, (tahkik: Ziya Yılmaz), Doktora Tezi, 1990, İÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Tursun Bey, **Tarih-i Ebu'l-Feth** (nşr. A. Tezbaşar), İstanbul ts.

Zaim Mehmed Bey, **Tarih-i Âli -i Osman**, (Yazma) Nuri Osmanîye Ktp, no.3270

III- ARAŞTIRMALAR: KİTAPLAR

Abdulkerim, İzzet. **Dirâsât fi tarihi'l-arabi'l-hadis**, Beyrut 1970.

Abdurrahman Şeref Efendi, **Osmanlı Devleti Tarihi**, (haz. A. Demir, M. Kafkas), İzmir 1995.

Ahmed Refik, **Onuncu Asr-ı Hicrî'de İstanbul Hayatı**, (haz. A. Uysal), İstanbul 1987.

Akgündüz, Ahmet, **Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri**, I-IX, OSAV., İstanbul 1990-1996.

_____. **Bilinmeyen Osmanlı**, OSAV yay., İstanbul 1999.

_____. **Tabular Yıkılıyor**, OSAV yay., İstanbul 1999.

Akkutay, Ülker. **Enderûn Mektebi**, Ankara Gazi Üniv. Eğt. Fakültesi Yay., no: 4, 1984.

Alber Howe Lyber. **Kanûni Sultan Süleyman Devrinde Osmanlı İmparatorluğu'nun Yönetimi**, (trc. Seçkin Cılızoğlu), İstanbul 1987.

Arnold, T. **The Preaching of Islam**, London, 1935.

Aslanapa, Oktay. **Mimar Sinan**, Kültür B. Yay. Ankara 1992.

Ateş, Toktamış. **Osmanlı Toplumunun Siyasal Yapısı, (Kuruluş Dönemi)**, İstanbul 1982.

Avcı, Alaattin. **Osmanlı Askeri Teşkilatında Islahat Hareketleri (1700-1807)**, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1975.

Aydüz, Salim. **Osmanlı Devleti'nde Tophâne-i Âmire'nin Faaliyetleri ve Top Döküm Teknolojisi (XIV-XVI. Asırlarda)**, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora tezi, İstanbul 1988.

Ayverdi, Ekrem Hakkı. **Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri, III-IV**, İstanbul 1973.

Baltacı, Cahit. **XV.-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri**, İstanbul 1976.

Bardakçı, Cemal. **Devşirmelerle Sığıntılardan ve Müttegallibeden Neler Çektik**, Bolu 1942.

Barkan, Ömer Lütfi. **1528 Tarihli Livâ-i Aydın Kanunnâmesi**. Kanunlar BAK!

Basilike, D. Papoulia. **Ursprung und Wesen Der "Knabenlese" im Osmanischen Reich**, München 1963.

Baykal, İsmail H. **Enderûn Mektebi Tarihi**, İstanbul 1953.

Berkay, Necdet. **Yeniçerilerin Yok Edilmesi ve Ordumuzun Yeniden Kurulup Gelişmesi**, Genelkurmay Bsm., Ankara 1949.

Bostworth, Clifford Edmund. **Ghaznavids**, Edinburgh, 1963.

Cahen, Leon. **Hassan le Janissaire 1516**, Paris ty. Tercümesi: **Yeniçeri Hasan**, (trc. Subhi Mehmed), İstanbul 1328.

Cezar, Mustafa. **Osmanlı Tarihinde Levendler**, İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi Yay., İstanbul 1965.

Crone Patricia. **Slavas on Horses**, Cabridge, 1980

Çamuroğlu, Reha. **Yeniçerilerin Bektâşiliği ve Vak'a-i Şerriyye**, Ant yay., İstanbul 1991.

- Çetin, Osman, **Anadolu'da İslamiyet'in Yayılışı**, Marifet Yay. İstanbul 1983.
- d'Ohsson, Mouradgea. **Tableau General de l'Empire Ottoman**, VII, Paris 1824.
- Davisan, H. Roderic. **Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform (1856-1876)**, (trc. O. Akınhay), İstanbul: Papirus yay., 1997.
- Demetriades, Vassilis. **The Ottoman Emirate, 1300-1387**, Rethymnon 1993.
- Dernschwam, H. **İstanbul ve Anadolu'ya Seyehat Günlüğü**, (trc. Y. Önen), Ankara 1992.
- Dirimtekin, Feridun. **Ecnebi Seyyahlara Nazaran XVI. Yüzyılda İstanbul**, İstanbul 1964.
- Divitçioğlu, Sencer. **Osmanlı Beyliğinin Kuruluşu**, Eren Yay., İstanbul 1996.
- el-Arapkiri, Mehmed Esad b. Ahmed. **Üss-ü Zafer (1241 Yeniçeriliğın Kaldırılması Tarihi)**, İstanbul 1243.
- el-Arapkiri, Mehmed Esad. **Precis Historifeu de la Destruction du Corpa des Janissares**, Paris 1833.
- el-Hurub, Muhammed. **el-Memâlikü'l-Etrak fi'd-Devleti'l-Eyyûbiyye**, Amman 1995.
- Emecen, Feridun, Şahin İlhan. **II. Bayezid Dönemine Ait 960/1553 Tarihli Ahkam Defteri**, TDAV., İstanbul 1994.
- Engin, Nihat. **Osmanlı Devleti'nde Kölelik**, İstanbul: MÜİFAV yay., 1998.
- Ercan, Yavuz. **Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler**, Ankara 2001.
- Farouqhı, Suraiya. **Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam**, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 1997.
- Feriha Kökmen, **Tophane-i Âmire Müessesesi**, (XV. Asırdan XVII. Asra Kadar), Basılmamış Bitirme Tezi, 1963, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi.
- Gibbons, H. A. **The Foundation of the Ottoman Empire**, Oxford 1916; (tercümesi: Ragıp Hulusi, İstanbul 1928.)
- Goodwin, Godfrey. **The Janissaries**, London 1994.
- Gökbilgin, M.Tayyib. **Osmanlı Müesseseleri Teşkilatı ve Medeniyet Tarihine Genel Bakış**, İstanbul 1977.
- Gökbilgin, M.Tayyib. **Rumeli'de Yürükler, Tatarlar ve Evlâd-ı Fatihan**, İ.Ü. Edebiyat F. Yay. İstanbul 1957.
- Göyünç, Nejat. **Osmanlı İdaresinde Ermeniler**, İstanbul 1983.

Halaçoğlu, Yusuf, **XIV-XVII. yy' da Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı**, Ankara 1991.

_____. **XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskan Siyaseti**, TTK. Ankara 1988.

Hasan İbrahim Hasan. **İslam Tarihi**, I-VI, (trc. İ.Yiğit ve ark.), İstanbul : Kayıhan yay., 1985.

İmre, Zeki. **Osmanlılarda Devşirme Usulü**, Lisans Tezi, İzmir 1985.

İnalcık, Halil. **The Ottoman Empire: The Classical Age 1300-1600**, London 1973.

İsfendiyaroğlu, F. **Galata Sarayı Tarihi**, İstanbul 1952.

İtzkowitz Norman. **Osmanlı İmparatorluğu ve İslâmî Gelenek**, (trc. İsmet Özel), İstanbul: Çıdam yay., 1989.

Kazıcı, Ziya. **İslam Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi**, İstanbul 1999.

_____. **İslam Tarihi-Osmanlı Devleti ve Medeniyeti**, X.Cilt, Kayıhan Y., İstanbul 1995.

_____. **Osmanlılarda Vergi Sistemi**, Şamil yay., İstanbul 1977.

Kemal, Yahya. **Tarih Musâhabeleri**, İstanbul 1975.

Kısakürek, Necip Fazıl. **Yeniçeriler** (Olanca Romanıyla ve Son Hortlamalarıyla), İstanbul 1970.

Koçu, Reşad Ekrem. **Yeniçeriler**, İstanbul 1964.

Koprıman, K.Y. **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, Memlûkler, İstanbul 1986.

Köprülü, M. Fuad. **Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri**, Ötüken Yay., İstanbul 1981.

Köymen, Mehmet Altay. **Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi**, III, Ankara 1992.

_____. **Tuğrul Bey ve Zamanı**, İstanbul 1976

Lewis Bernard. **İslam Tarihi Kültür ve Medeniyet**, I, İstanbul 1988.

_____. **Race and Slavery in the Middle East**, Oxford, 1990.

Lowry, W. Heath. **Trabzon'un İslamlaşması ve Türkleşmesi**, 1461-1583, Boğaziçi Ü., Yay., İstanbul 1981.

Lyber, Alber Howe. **Kanuni Sultan Süleyman Devrinde Osmanlı İmparatorluğu'nun Yönetimi**, (trc. Seçkin Cılızoğlu), İstanbul 1987.

Lynn White Jr. **Medieval Tecnology and Social Change**, London 1962.

- Mantran, Robert. **XVI. Ve XVII. Yüzyıllarda İstanbul'da Gündelik Hayat**, (trc. M.A. Kılıçbay), İstanbul 1991.
- Marsigli, Graf L.F. **Stato Militare dell'Imperio Ottomannu** (nşr. M. Kramer-F.Kreutel), Graz 1972; tercümesi: **Osmanlı İmparatorluğunun Zuhur ve Terakkisinden İnhitâtı Zamanına Kadar Askeri Vaziyeti**, (trc. M. Nazmi), Ankara 1934.
- Meram, Ali Kemal, **Padişah Anaları ve 600 Yıl Bizi Yöneten Devşirmeler**, İstanbul 1997.
- Erdoğan Merçil, **Gazneliler Devleti Tarihi**, Ankara 1989.
- Mihalovic, Konstantin. **Memars of a Janissary**, 1975.
- Miller, B. **The Palace School of Mohammed the Conqueror**, Cambridge 1941.
- Mutlu, Şamil. **Yeniçeri Ocağı'nın Kaldırılışı ve II. Mahmud'un Edirne Seyehati**, İ. Ü. Edb. Fakültesi Yay., İstanbul 1994.
- Özcan, Abdulkadir. "**Osmanlı Askeri Teşkilatı**", **Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi** (edt. E. İhsanoğlu), İstanbul 1993, 338-347.
- Özel Oktay, ÖZ Mehmet, **Söğüt'ten İstanbul'a, Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar**, İstanbul 2000.
- Öztürk, Said. **Osmanlı Arşiv Belgelerinde Siyakat Yazısı ve Tarihi Gelişimi**, OSAV, İstanbul 1994.
- Pakalın, M. Zeki. **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri, I-III**, MEB., İstanbul 1993.
- Pallis, Alexander. **In the Days of the Janissaries** (Old Turkish Life as Depicted in the Travelbook of Evliya Çelebi), London 1951.
- Papoulia, Basilike D. **Ursprung und Wesen der "Knabenlese" im Osmanischen Reich**, Münih 1963.
- Petrosyan, A. Y. **Mebde-i Kanun Yeniçeri Ocağı Tarihi**, Moskova 1987.
- Pipes, Daniel. **Slave Soldiers and Islam, The Genesis of a Military System**, Londra 1981.
- Pitcher, Donald Edgar. **Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihsel Coğrafyası**, (trc. Bahar Tırnakçı), YKY Yay., İstanbul 1999.
- Reed, Howard A. **The Destruction of the Janissaries by Mahmud II in June 1826**, Washawa 1973.
- Reyhanlı, Tülay. **İngiliz Gezginlerine Göre XVI. Yüzyılda İstanbul'da Hayat (1582-1599)**, KTB., Yay., Ankara 1983.
- Rycaut, Paul. **The Present State Ottoman Empire**, Gregg İnt. Publ., London 1972.

- Samarcić, Radovan. **Sokollu Mehmed Paşa**, trc. Meral Gaspıralı, İstanbul 1995.
- Schwartz, Gerhard. **Die Janitscharen: Geheime Macht des Turkenreichs**, Wien 1990.
- Sermet, Muhtar. **Müze-i Askeri-i Osmanî Züvvârına Mahsus Rehber**, İstanbul 1922.
- Sertoğlu, Mithat. **Osmanlı Tarih Lügati**, İstanbul 1986.
- Sevinç, Necdet. **Osmanlı'nın Yükselişi ve Çöküşü**, İstanbul 1991.
- Taberî, Muhammed b. Cerir. **Tarihü'l-Ümen ve'l-Müluk**, Mısır, 1323.
- Taneri, Aydın. **Osmanlı Kara Deniz Kuvvetleri (Kuruluş Devri)**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1981.
- Turan, Osman. **Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti**, İstanbul 1993.
- _____, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, III. Baskı., İstanbul 1993.
- _____, **"İktâ"**, İA, VI, 956-958.
- Tülbentçi, Ferudun Fazıl. **Geçmişte Bugün**, Ankara tsz.
- Unat, F.,R. **Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış**, Ankara 1964.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. **Osmanlı Devleti Teşkilatı'na Medhal**, 4. Baskı, Ankara 1988.
- _____. **Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları**, I-II, Ankara 1988.
- _____. **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı** Ankara 1945.
- _____. **Osmanlı Tarihi**, I-IV, TTK Yay., Ankara 1988.
- Ünal, M. Ali. **44 Numaralı Mühimme Defteri**, İzmir 1995.
- _____. **Osmanlı Müesseseleri Tarihi**, İsparta 1997.
- Weissmann, Nahoum. **Les Janissaires**, Paris 1964.
- Welhausen J., **Arap Devleti ve Sükûtu**, (trc. F. Işıltan), Ankara 1963,
- Werner, Ernst. **Büyük Bir Devletin Doğuşu**, (Trc. Yılmaz Öner), İstanbul 1988.
- Yakubî, Ahmed b. İshak b. Cafer, **Kitabu'l-Buldan**, (nşr. M. J. de Goeje), Leiden, 1892.
- Yıldız, Hakkı Dursun. **İslamiyet ve Türkler**, İstanbul: Çağrı yay., 1980.
- Yiğit, İsmail. **İslam Tarihi VII- Memlûkler**, İstanbul: Kayıhan Yay., 1991.

Yücel, Yaşar. **Osmanlı Devlet Teşkilatına Dair Kaynaklar Kitabı Müstetâb**, TTK Ankara 1988

IV- MAKALELER VE ANSİKLOPEDİ MADDELERİ:

Ahmed Refik, “Devşirme Usulü, Acemi Oğlanlar”, **Darü'l-Fünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası**, sayı: 4-6, İstanbul 1926.

Akdağ, Mustafa. “Yeniçeri Ocak Nizamının Bozuluşu”, **DTCF Dergisi**, V, 1947, 291-309.

Altundağ, Ülkü. “Hasoda Teşkilatı”, **Türk Etnoğrafya Dergisi**, sayı: 14, İstanbul 1974, 97-113.

And, Metin. “XVI. Yüzyılda Acemi ve Yeniçeri Ocağı”, **Hayat Tarih Mecmuası**, sayı: 1, 1971/1, 11-15; sayı: 2, 1971/2 13-17, İstanbul.1971.

Ayalon David. “*Memlûkiyyât*”, **JSAI**, II, (1980), 327-328.

_____. “*Memlûk Devletinde Kölelik Sistemi*”, (trc.S. Kortantamer), **(EÜTİD) Tarih İncelemeleri Dergisi**, IV, (1989), 211-247. (*L'Esclavage du Mamelouk, Oriental Notes and Studies*, 211, No.1, Kudüs 1951.

_____. “*Studies on the Structure of the Memluk Army II*”, **BSOAS**, XV. (1953) London, s. 448-476.

_____. “*The Memluks the Mainstays of İslam's Military Might*”, **Slavery in the İslamic Middle East**, (edt. Shaun F. Marmon), Princeton 1999, 89-117

Barkan. “1070-1071 (1660-1661) Tarihli Osmanlı Bütçesi ve Bir Mukayese”, **İFM**, 17 (1955-56), 304-347.

_____. “H. 933-934 (M. 1527-1528) Mali Yılına Ait Bir Bütçe Örneği”, **İFM** (İktisat Fakültesi Mecmuası), 15 (1953-54), 251-329.

_____. “*İstanbul Sarayları'na Ait Muhasebe Defterleri*”, **TTK Belgeler**, 13 (1979), 1-380.

Baykara, Tuncer. “*Osmanlı Reformunun İlk Zamanları: Yeniçeri Ocağının Kaldırılması ve İlk Tatbikat*”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, (Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi), X., İzmir, 1995, 1-11.

Bormiker, A.L. “*The Corpe of the Janissaries*”, **Military Affairs** VIII, 1944, 177-204.

Bosworth, C. E. “*Ghaznevid Military Organization*”, **Der Islam**, 36 (1960), 40-44.

_____. “*A Janissary Poet of Sixteenth-Century*”, **the Islamic World From Classical to Modern Timer: Essays in Honor of Bernard Lewis**, Darwin Press, 1989, 451-466.

Bowen, H. “*Adjemi Oghlan*”, **EP**, I, 212-213.

- Cahen, C., "Note sur l'esclavage Musulman at le Devshirme Ottoman, a propos de travaux recents" (*Müslüman Kölelik ve Osmanlı Devşirmesi Üzerine Yeni Bazı Çalışmalarla Bağlantılı Notlar*), **JESHO (Journal of the Economic and Social History of the Orient)**, XIII, 211-218, Leiden 1970.
- Dimitriades, Vassilis. "Some Thoughts On the Origins of the Devşirme", **Held in Rethymnon**, 11-13 Jan. 1991.
- el-Arnaut, Muhammed M. "Dirasat ve Vesaik Havle'd-Devşirme", **İRBİD**, Ürdün 1991.
- Ercan, Yavuz, "Devşirme Sorunu: Devşirmenin Anadolu ve Balkanlardaki Türkleşme ve İslamlaşmaya Etkisi", **Türk Tarihi Kurumu Belleten** sayı: 198, (1986), Ankara 1987.
- Fendoğlu, H. Tahsin, "Osmanlı'da Devşirme Kurumu", **Yeni Türkiye**, 2000/31.
- Fodor, Pal. "Bir Nasihat-nâme olarak Kavanin-i Yeniçeriyan", **V. Milletlerarası Türkoloji Kongresi**, İstanbul 1985, Tebliğler III. Türk Tarihi, I, İstanbul 1985, 217-224.
- Göğünç, Nejat. "Mimar Sinan'ın Aslı Hakkında", **Tarih ve Toplum**, IV., İstanbul 1985, 38-40.
- Gross, M.L. "The Origins and Role of the Janissaries in Early Ottoman History", **Middle East Research**, L., 1969-70, 1-6.
- Heere, Wybo P. "Papoulia, Basilike D. Ursprung und Wesen der: 'Knabenlese' im Osmanischen Reich" (*Origins and Nature of the Devshirme in the Ottoman Empire*), **Die Welt des Islams**, XI, 254-255, Leiden 1968.
- Huart, C. L. "Janissaires", **İA**.
- Imber, Colin, "Studies in Ottoman History in Honour of Professor Y.L. Manage", The Isis Press, İstanbul 1994.
- İlgürel, Mücteba. "Acemi Oğlanı", **DİA**, I, 324-325, İstanbul 1988.
- İnalcık, Halil ve Quataert, Donald. "Patronage, The 'Great Household' and the Decline of the Devşirme", **An Economic and Social History of the Ottoman Empire 1300-1914**, Cambridge 1994.
- _____. "Mehmed II", **İA**, VII, 506-535.
- İpşirli, Mehmet. "Enderun", **DİA**, XI, 185-187.
- Kafadar, Cemal. "On the Purity and Corruption of the Janissaries", **The Turkish Studies Association Bulletin**, Indiana, 1991, 273-280.
- Kaldy-Nagy, Gyula. "The First Centuries of the Ottoman Military Organization", **AOASH**, 31, 1977, 143-183.

- Kazıcı, Ziya. “Osmanlılar’ın Harameyne Bakışları”, **İslami Araştırmalar**, cilt: XII, sayı:3-4, 1999
- Kovacevic, E. “Jedan Dokument o Devsirmi- A Document Concerning Devsirme”, **POF**, 22-23, 1972-73.
- Köprülü, Fuad. “Devşirme Meselesi”, **Hayat Mecmuası**, II, Ankara 1927.
- Köymen, Mehmet Altay. “Alp Arslan Z amanı Selçuklu Askerî Teşkilâtı” **Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi**, 1967, Cilt V, Sayı 8-9’dan ayrı basım, Ankara 1970, s.1-73.
- Lev, Yaacov. “Army, Regime and Society in Fatimi Egypt”, **IJMES**, 19, (1987), 338-344.
- Matkovski, Aleksandar, “Prilog Pitanju Devsirme”, **Prilozi**, XIV-XV, Sarajevo 1964-65.
- Menage, V.L., “Sidelights on the Devshirme from İdris and Sa’duddin”, **BSOAS (Bulletin of the School Oriental and African Studies)**, 18, 181-183, 1956.
- _____, “Some Notes on the Devshirme”, **BSOAS -Bulletin of the School Oriental and African Studies**, 1955, XXIX, 64-78, Hertford 1966.
- Osman Turan, “İkta”, **İA**, VI, 956-958.
- Oubari, Nazir. “Le Tribut Denfants Dans L’armee Ottomane”, **Al-Mutaqaa**, 4ii/13, 1988, 79-88.
- Özcan Abdulkadir. “Devşirme”, **Tarih ve Düşünce**, VII, Mayıs 2000.
- _____. “Devşirme”, **DİA**, IX, İstanbul 1994, 254-257.
- _____. “Fatih’in Teşkilat Kanunnamesi ve Nizam-ı Alem İçin Kardeş Katli Meselesi”, **Tarih Dergisi**, 33 (1980-1), 7-56.
- _____. “Osmanlı Askeri Teşkilatı”, **Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi** (edt. E. İhsanoğlu), İstanbul 1993, 338-347.
- Özkaya, Yücel. “Anadolu’daki Yeniçerilerin Düzensizliği ile İlgili Belgeler ve İzmir’de Yeniçeriliğin Kaldırılması Hakkında Bir Belge”, **DTCF Dergisi**, XXIII/1-2, Ankara, 1965, 75-90.
- Palmer, J. A. B. “The Origin of the Janissaries”, **Bulletin of the John Rylands Library**, 35, 1952-53, 448-481.
- Papazoglou, A. “Sinan o Architection”, **Epeteris Etaireias Byzantinon Spoudon**, XIV, (1938), 453-454.
- Papoulia, V. “The Impact of Devşirme on Greek Society East Central European Society and War in the pre-revolutionary 18th Century”, **Social Science Monographs**, CXXII, 1982, 549-562.

Parmaksızoğlu, İsmet. "Enderun Mektebi", TA, XV, 193.

_____. "Enderûn-i Hümayun", TA, XV, 193-196.

Parry, V.J. "Barud", EI², I, 1061-1065.

_____. "Enderûn", EI², 697-698.

_____. "Osmanlı İmparatorluğu 1566-1617", (trc. N. Ülker), TED (Tarih İncelemeleri Dergisi), IV, (1989), 151-178.

Petrosyan, Irine E., "The Mabda-i Kanûn-i Yeniçeri Ocağı Tarihi On the System of Devşirme", **Between the Danube and the Caucasus**, Budapest 1987, 217-223..

Quataert, Donald. "Janissaries, Artisans and the Question of Ottoman Decline (1730-1826)", **Workers, Peasants and Economic Change in the Ottoman Empire, 1730-1914**, İstanbul 1993, 197-203.

Radushev, Evgeny, "XVII-XVIII. yy'larda Osmanlı İmparatorluğu'nda Toprak Rejimi ve Osmanlı Askeri Nizâmı", **Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Araştırmaları Uluslararası Komitesi VII. Sempozyum Bildirileri**, (1986), TTK, Ankara 1994.

Repp, R.C. "A Further Note on the Devshirme", **BSOAS (Bulletin of the School Oriental and African Studies)**, XXXI, Hertford 1968, 137-139.

Sahillioğlu, Halil. "Yeniçeri Çuhası ve II. Bayezid'in Son Yıllarında Yeniçeri Çuha Muhasebesi", **Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi**, sayı: 2-3, İstanbul 1973-74, 415-466.

Sivashyan, Agop. "Mimar Sinan'ın Kökeni Neden Tartışılır?", **Tarih ve Toplum**, IV., İstanbul 1985, 41-43.

Tomar, Cengiz. "Devşirme Sisteminin Menşei: Ortaçağ İslam Dünyasında Köle-Askerler", **Tarih ve Düşünce**, S.7, (Mayıs, 2000), 13-15.

Uzunçarşılı, "Murad I", İA, VII, 587-598.

_____. "Acemi Oğlanı", İA, I, 117-118.

_____. "Devşirme", İA, III, 563-565.

Veinstein, Gilles. "A Propos Des Ehl-i Hiref et du Devşirme", **Studies in Ottoman History in Honour of Professor V. L. Menage**, (edit. Colin Imber, C. Heywood) Isis Press, İstanbul 1994.

Vryonis, Speros, "Seljuk Gulams and Ottoman Devshirmes", **Der İslam**, XLI, Berlin 1965, 224-252. (tercümesi: Selçuklu Gulâmı ve Osmanlı Devşirmesi, (trc. Mehmet Öz), **Söğüt'ten İstanbul'a**, İmge Yay., İstanbul 2000, s. 516-554.)

_____. "Isidore Glabas and the Turkish Devshirme", **Speculum** 31, 1956, 433-443.

- Wittek, P., "*Devshirme and Shari'a*", **BSOAS (Bulletin of the School Oriental and African Studies)**, 17, 1955, 271-278.
- Wybo P. Heere, "*Basilike D. Papoulia, Ursprung und Wesen Der "Knabenlese" im Osmanischen Reich*, (Origins and Nature of the Devshirme in the Ottoman Empire), **Die Welt des Islams**, XI, 254-255, 1968 Leiden.
- Zacharadou, Elizabeth A. "*Les 'Janissaires' de L'empereur Byzantin*", Romaia and the Turk (1300-1500), Variorum Reprints, London, 1985.
- Zirojevic, O. "*The Ottoman Military Organization in Yugoslav Countries in the 15th and 16th Centuries*", **Ottoman Rule in Middle Europe and Balkan in the 16th and 17th Centuries**, Prague, 1978, 176-188.
- Ziyade, Muhammed Mustafa. "*Ba'du Mülahazatin Cedîde fi Tarihi Devleti'l-Memalik bi Mısır*", **Mecelletü Külliyyeti'l-Adabi'l-Kahire**, 4, (1936), 81.
- Zoras, G., "*E Alosis tes Konstantinoupoleos kai e Vasileia Moameth B' tou Kataktetou*", **Epeteris Etaireias Byzantinon Spoudon**, XXII (1952), 276